

ISSN 0378-2921

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SBFDERGİSİ

80[4]

Ekim - Aralık 2025

Yayın Sahibi	:	A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına Dekan Orhan Çelik
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	:	Orhan Çelik
Yönetim Yeri	:	A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Cebeci/Ankara
Yayın Türü	:	Yaygın Süreli Yayın
Baskı	:	Ankara Üniversitesi Basımevi, A.Ü. Merkez Kampüsü Beşevler/Ankara
Basım Tarihi	:	

ISSN: 0378-2921

Online ISSN: 13091034

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir; dergiyi, editörleri ve yayıncıyı bağlamaz.

Opinions expressed in articles express the viewpoints of the authors, and do not represent the viewpoints of the journal, the editors and the publisher.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SBF DERGİSİ

Editör / Editor-in-Chief

Boran Ali Mercan, *Ankara Üniversitesi, Türkiye*

Alan Editörleri / Associate Editors

Alper Ecevit, *Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, Türkiye*
Brian J. Frederick, *SUNY Empire State College, Brooklyn, ABD*
Erhan Özşeker, *Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli, Türkiye*
Eugene Nulman, *Birmingham City University, Birmingham, Birleşik Krallık*
Kelsi Hobbs, *University of Maine, Orono, ABD*
Ladin Bayurgil, *Türk Alman Üniversitesi, İstanbul, Türkiye*
Olga Petintseva, *Vrije Universiteit Brussels, Brüksel, Belçika*
Özge Özkoç, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Pelin Ayan Musil, *Anglo-American University, Prague, Çek Cumhuriyeti*
Toygar Sinan Baykan, *Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli, Türkiye*
Uyen Tran, *Thunderbird-Arizona State University, Phoenix, ABD*
Volkan Gül, *Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye*

Dil Editörleri / Language Editors

Ekin Bal, *Ankara Üniversitesi, Türkiye*
Erdal Şahin, *Ankara Üniversitesi, Türkiye*

Teknik Editörler / Technical Editors

Abdullah Gülcü, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Candar Uzun, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Ekin Bal, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Erdal Şahin, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Ferhat Durmaz, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Naime Nur Günbattı, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Oğuzhan Yener, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Seda Canpolat Bıçkıcı, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Kemal Kızılca, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Klevis Kolasi, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Nilay Ünsal Karaman, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*

Danışma Kurulu / Advisory Board

Arne Heise, *University of Hamburg, Hamburg, Almanya*
Asaf Savaş Akat, *İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye*
Ayça Alemdaroğlu, *Stanford University, California, ABD*
Brian Silverstein, *University of Arizona, Tucson, ABD*
Cihat Öner, *Tilburg University, Tilburg, Hollanda*
Doğan Gürsoy, *Washington State University, Washington, ABD*
Ece Kocabiçak, *Open University, Milton Keynes, Birleşik Krallık*
Elisa Camidcioli, *State University of New York At Binghamton, New York, ABD*
Elise Massicard, *CNRS, SciencesPo, Paris, Fransa*
Ercan Eren, *Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye*
Ferdan Ergut, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Hilal Elver, *University of California, Santa Barbara, ABD*
Melek Fırat, *Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Melih Küllü, *Florida Southern College, Florida, ABD*
Mustafa Eray Yücel, *Bilkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Nadeera Rajapakse, *Université de Paris 1 Panthéon-Sorbonne, Paris, Fransa*
Nicola Chelotti, *Loughborough University, Londra, Birleşik Krallık*
Nülfür Göle, *Sabancı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye*
Raziye Selim, *İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye*
Steve Roberts, *Monash University, Melbourne, Avustralya*
Yaprak Gürsoy, *London School of Economics, Londra, Birleşik Krallık*

Ankara Üniversitesi SBF Dergisi'nin yer aldığı akademik dizinler

- ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) TR Dizin
- Index Islamicus
- MLA International Bibliography
- EBSCO Political Science Complete
- CEEAS Central&Eastern European Academic Source
- Ulrich's Periodicals Directory

Ankara University SBF Journal is indexed and abstracted in

- ULAKBİM (Turkish Academic Network and Information Center) TR Dizin
- Index Islamicus
- MLA International Bibliography
- EBSCO Political Science Complete
- CEEAS Central&Eastern European Academic Source
- Ulrich's Periodicals Directory

İletişim Bilgileri / Contact Details

Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi Yayın Kurulu, 06590 Cebeci, Ankara, Türkiye

Tel: +90 312 595 13 92

Faks: +90 312 319 77 36

E-Mail: AUSBFDergi@politics.ankara.edu.tr

URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 621 **Leyla Baştav**
The Time-Varying NAIRU in the US Economy (1990-2022) / ABD
Ekonomisinde Zamana Göre Değişen NAIRU (1990-2022)
- 647 **Mustafa Kemal Çoşkun**
Yabancılaşma ve Haysiyet İnkârı:
Ücretlilik İlişkisinin Sonuçları / Alienation and Dignity Denial: The
Consequences of the Wage Relationship
- 669 **Zeynep Ariöz**
The Role of Host-State Consent and Cooperation in the Success of UN
Peacekeeping Operations: A Comparative Study of Sierra Leone And South
Sudan / Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonlarının Başarısında Ev
Sahibi Devletin Rızası ve İşbirliğinin Rolü: Sierra Leone ve Güney Sudan'ın
Karşılaştırmalı Analizi
- 697 **Kadri Kaan Renda**
Avrupa Dayanışmasının İnşası:
Fikirler, İlkeler ve İkilemler / The Construction of European Solidarity: Ideas,
Principles and Dilemmas
- 729 **Emre Önkibar - Taşkın Toprak İpek**
Between Party and Movement:
Democratic Socialists of America and Momentum / Parti ve Hareket
Arasında: Amerika Demokratik Sosyalistleri ve Momentum
- 753 **Enes Berhudan Kökerer**
Dönüşümsel Toplumsal Etkinlik Yaklaşımıyla Devlet Aklı Siyaseti Analizi /
Analysis of Reason of State Politics with a Transformational Social Activity
Approach
- 777 **Burak İyiekici**
Kitleyi Kurmak:
Freud ve La Boétie'de Siyasal İtaatin Dinamikleri / Constructing the Crowd:
The Dynamics of Political Obedience in Freud and La Boétie

- 795 **Hüseyin Kırmızı**
Nilüfer Göle, İslamcılık ve Sosyolojinin Sınırları / *Nilüfer Göle, Islamism and the Limits of Sociology*

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

- 813 **Mesut Can Akçay**
Kitap İncelemesi: *Popülizm Yüzyılı: Tarih, Teori, Eleştiri*
- 819 **Sercan Yavan**
Book Review: *Financial management and accounting in the public sector*

THE TIME-VARYING NAIRU IN THE US ECONOMY (1990-2022)*

Doç. Dr. Leyla Baştav

Gazi Üniversitesi

ORCID: [0000-0003-1533-2289](#)

ROR ID: [ror.org/054xkpr46](#)

• • •

Abstract

The study argues that there is time-varying nonaccelerating inflation rate of unemployment, (NAIRU) in the US economy, testing the hypothesis during the 1990–2022 period. Time-varying NAIRU is estimated with both annual and quarterly inflation and unemployment with the accelerationist Phillips curve. Reasons for the rises and falls in NAIRU are discussed with emphasis on productivity, change in productivity and wage aspirations. NAIRU has risen from 5.30 to 6.40 percent between 2000–2010 when productivity is in declining trend; and manufacturing productivity has declined between 2015–2021 in spite of the rise in overall productivity from 1.2 to 2.6 percent, without a fall in the NAIRU. The analysis shows that NAIRU shows comovement with productivity growth rather than change in productivity growth. Results imply that downward dynamic of the NAIRU relates more to productivity rise in the manufacturing sector, rather than total productivity. It seems that rising share of the services sector to over 80 percent with the decline in manufacturing has reflected unfavorably on productivity.

Keywords: NAIRU, Unemployment, Phillips curve, Productivity, Wage aspirations

ABD Ekonomisinde Zamana Göre Değişen NAIRU (1990–2022)

Öz

Çalışmada ABD ekonomisinde zamana göre değişen enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU) bulunduğu varsayımından hareketle, sözkonusu hipotez 1990–2022 dönemi için sınanmaktadır. Zamana göre değişen NAIRU hem üç aylık, hem de yıllık enflasyon ve işsizlik verisi kullanılarak, hızlandırmacı Phillips eğrisi ile tahmin edilmektedir. NAIRU'daki düşüş ve yükselmelerin nedenleri verimlilik, verimlilikteki değişimler ve ücret beklentileri çerçevesinde araştırılmaktadır. 2000–2010 arasında verimlilik düşüş eğiliminde iken NAIRU yüzde 5.30'dan, 6.40'a yükselmiş; 2015–2021 arasında ise ekonominin genelinde verimlilik yüzde 1.2'den 2.6'ya yükselmesine rağmen, imalat sanayiindeki verimlilik düşüş göstermiş, buna paralel olarak NAIRU'nun da azalmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca NAIRU'nun verimlilik büyümesindeki değişimlere değil, verimlilikteki büyümenin kendisine duyarlı olduğu ölçümlenmiştir.

Araştırmadaki bulgular, uzun dönemli işsizlikteki düşüşün toplam verimlilik artışı ile değil, imalat sanayiindeki verimlilik artışı ile ilgili olduğuna işaret etmektedir. 2000'li yıllarda azalan imalat sanayii payı karşısında milli gelir içindeki payı yüzde 80'lere yükselen hizmetler sektörünün artan payının NAIRU üzerinde yukarı yönde baskıya yol açtığı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: NAIRU, İşsizlik, Phillips eğrisi, Verimlilik, Ücret beklentileri

* Makale geliş tarihi / Received date: 07.02.2025

Makale kabul tarihi / Accepted date: 18.08.2025

Erken görünüm tarihi / Published online: 05.09.2025

Yazar email: bastav@bilkent.edu.tr

bastav06@yahoo.com.tr

The Time-Varying NAIRU in the US Economy (1990-2022)

Introduction

After Samuelson and Solow coined the name Phillips curve during the 1959 American Economic Association (AEA) meetings, Milton Friedman addressed the matter in his 1968 AEA presidential address and Robert Lucas in 1996 Nobel prize lecture. Since then, the tradeoff between inflation and unemployment has widely been recognized by academics and has been at the heart of macroeconomic policy. Among the mainstream economists, there is general agreement that fluctuations in production and employment are induced by monetary changes, and this is what happens at least in the short run. Apart from real business cycle (RBC) theorists who totally refute the tradeoff, there is consensus among professionals that macroeconomic policy results in business cycles, pulling the two aggregates in opposite directions. In spite of the consensus, there are different views as for the dynamics through which this tradeoff arises. Different channels through which imperfections arise during the equilibrium dynamics are enlisted as imperfect information, labor market rigidities like unions, bargains, long-term labor contracts, expectations forming, etc.

The concept of NAIRU emanates from the tradeoff between inflation and unemployment, i.e. the Phillips curve, which also implies that there is some level of unemployment corresponding to a stable level of inflation. The term was brought up during the inflationary environment of the 1970s and although used by Tobin in 1980, noninflationary rate of unemployment (NIRU) had initially been referred to in Modigliani and Papademos in 1975. NAIRU is the de facto rate of unemployment, which is compatible with stable inflation; the so-called steady state (Gordon, 1997). Acting as a speed limit, inflation will accelerate whenever rate of unemployment is below NAIRU and will decelerate whenever it is above.

The strongest appeal of the curve has been its prediction power no matter how it has proven wrong during the stagflation of the 1970s. Therefore, the US Federal Reserve (Fed) has used NAIRU as a benchmark for stable inflation through long years of policymaking under which inflation would accelerate and

vice versa. It is especially important for central banks in forming expectations of future inflation, to use the unemployment gap as the real activity variable. Deviations from the NAIRU give measure of the inflationary pressures and are used to compute output gap. There are many studies in the economic literature estimating NAIRU for different countries in different periods with various technical models.

One important trait of NAIRU is its time-varying character, although there is no agreement about the reasons why it is changing. NAIRU has changed notably during certain times, like its decline during the Goldilocks (New Economy) period, (Gordon, 1997) in the second half of 1990s, with a parallel rise in productivity. Beforehand NAIRU did rise during the unfavorable environment of oil shocks, when productivity slowdown was also being experienced. These coincidences have motivated research on the subject to measure and materialize the link between productivity and employment by academics, like Grubb, Jackman and Layard (1982), Braun (1984), Blinder (2000), DeLong (2000), Ball and Moffit (2001), Staiger, Stock, and Watson (2001) and the classics such as Long and Plosser (1983) as well as Prescott (1986).

Motivated with similar intuition, we presume existence of a time-varying NAIRU (TVN) in this paper, estimate it with Phillips curve and observe its time series characteristics during the 1990–2022 period. As per the relevant literature, NAIRU can vary in time due to reasons like demographic factors, labor markets (composition of the labor force, unionization, labor laws etc), wage aspirations, wage-price behavior, issues related to the production process (industrial organization, capacity utilization etc.), level of technology and productivity, supply shocks, economic policies of the government (openness to trade, factor mobility etc.) and demand management policies (Gordon, 1998; Ball & Mankiw, 2002; Ball, 2009; Yiğit & Gökçe, 2012). Among the possible reasons that might have affected NAIRU, “productivity” and “wage aspirations” have been addressed in previous research, concepts which we investigate with similar intuition in this study.

First, we estimate the accelerationist Phillips curve à la Friedman by algebraic decomposition and iterative estimation in Section 4 and obtain the TVN series both with quarterly and annual data. Second, observing the relation between NAIRU and productivity growth as well as the change in productivity growth in Section 5, we find out a strong statistical relation until 2010. Third, we further investigate the relation between change in productivity growth and NAIRU by measuring the rise in productivity over wage aspirations. For this purpose, we define two alternative gap variables (the long-run trend) as: the difference between productivity growth and past productivity growth and difference between productivity growth and past wage growth. Finally, in

Section 5, we examine the sectoral shares of manufacturing and services in total GDP as well as the share of labor force in manufacturing for we find evidence that NAIRU is related to the productivity in the manufacturing sector rather than overall productivity. The section also includes a discussion about growth models relying on services sectors rather than manufacturing and their implications on productivity.

Previously, Ball and Moffit (2001), Staiger, Stock, and Watson (2001), and Ball and Mankiw (2002), have observed the association between overall productivity and NAIRU. The first two of the papers have examined existence of the NAIRU, with an inward shift of the Phillips curve due to productivity rises and Ball and Mankiw (2002) emphasize the higher relevance of the change in productivity growth as well as productivity growth itself. The abovementioned studies observe the four decades from 1960 to 2000, while we examine the 1990–2022 period for the US economy.

This paper undertakes a brief overview of the evolution of macroeconomic thought around NAIRU and natural rate of unemployment (NRU) in Section 2. Section 3 provides literature survey of the mostly recent empirical studies with the particular methods undertaken. The Phillips curve estimation of this paper and the associated iterative process to extract the TVN are also explained in this section. Data analysis follows and the Phillips curve and NAIRU are estimated in Section 4. Section 5 discusses the underlying reasons of why and how NAIRU may have changed with particular emphasis on *productivity* and *wage aspirations*. This Section also includes a discussion about sectoral GDP shares and growth models. Results are reported and evaluated in 4 and 5 and conclusions follow in Section 6.

1. Theoretical Framework: the Phillips Curve and NRU vs NAIRU

As envisaged by the English economist A.W. Phillips in 1958, Phillips curve was an empirical observation of the relation between level of unemployment and nominal wage inflation of the UK. In 1960, Samuelson and Solow presented price inflation version of the curve versus unemployment uttering the name “Phillips curve” during the 1959 AEA meetings. Empirical power of the curve lasted well through first half of the 1960s, after which, it started deteriorating especially during the stagflation of 1970s.

When the curve became controversial during the two oil crises of the 1970s, monetarists came to the scene defending validity of the tradeoff in the short term, and that it would be converging to the natural rate in the long run.

Friedman (1968) and Phelps (1967, 1968) based their argument on “adaptive expectations” as the main factor bringing monetary non-neutrality, noting that economic units would realize inflation and correct their expectations in time, leading the way to long-run vertical Phillips curve at the NRU.

Mainstream theory accepts a tradeoff between inflation and unemployment in the short run, i.e. a change in the money supply will affect aggregate demand, pulling inflation and unemployment to opposite directions. The inverse relation between the two aggregates implies the existence of a stable inflation corresponding to a certain rate of unemployment, which is the essence of the theory. Only a small group of economists (new classics and the real business cycle) refute the tradeoff, advocating monetary neutrality.

On the right wing, new classics claim that under perfectly competitive markets and perfect information, people have “rational expectations” even in the short run, which do not involve any systematic error. Money is neutral and changes in the quantity of money will affect only the general price level but not the relative prices, income and employment (Ball and Mankiw, 2002). Economists have assumed that economic agents have perfect foresight, and supply is vertical even in the short run. Output fluctuations are only the result of technological developments and/or shocks, and labor market traits and demand management policies and/or fluctuations have no effect on production and unemployment (Long & Plosser, 1983; Prescott, 1986).

Monetarists have emphasized NRU a concept emanating from the presidential speech of Milton Friedman in 1968. It is not only them taking NRU to define the long-run level of full employment, but new Keynesians also agree that NRU is same as NAIRU, and that the two concepts can be used interchangeably. Monetarists also see NRU and NAIRU as synonyms. Recognizing the short-run tradeoff between inflation and unemployment¹ Friedman (1968) certifies that the economy will always converge to NRU in the long-run. It is only a small group of new Keynesians such as Tobin who differentiate between the two terms saying that NRU implies unchanging unemployment dependent on long-run structural traits of the labor markets, whereas NAIRU has a time varying character, depending on macroeconomic policy, demographic changes, productivity and demand-supply etc. The Keynesian flavor embedded in the term implies that it especially contains cycles emerging from demand side of the economy. The apparent rise in NAIRU during the 1980s and its fall in the second half of 1990s have empirically revealed its time-varying character.

1 Arising from unanticipated inflation.

Basically, NRU implies rather competitive markets², whereas NAIRU involves imperfect competition. NRU is the situation where all markets clear in the Walrasian sense, whereas new Keynesian NAIRU can contain excess demand and excess supply in the individual markets. NAIRU is the equilibrium unemployment emerging from nonclearing markets where excess demand in the individual markets raises and excess supply lowers the general price level.

NAIRU rises during the oil shocks, parallel to the productivity slowdown and falls during the second half of 1990s, with the parallel rise in productivity. As mentioned above these movements have initiated research on the subject by academics like Grubb, Jackman and Layard (1982), Braun (1984), Blinder (2000), DeLong (2000), Ball and Moffit (2001), Staiger, Stock and Watson (2001) as well as Long and Plosser (1983) and Prescott (1986).

The question of why and how the NAIRU should change through time has not been answered with sufficient empirical research yet. Various possible reasons have been specified in the literature such as: demographic factors, labor market traits, wage aspirations, wage-price behavior, production process, technology and productivity, supply shocks, economic policies pursued (growth model, factors of production etc.) as well as the demand management policies (Gordon 1998; Ball & Mankiw, 2002; Ball, 2009; Yiğit & Gökçe, 2012).

Alternative explanation for the TVN is the *hysteresis hypothesis* (Blanchard & Summers, 1986; Ball & Mankiw, 2002) which suggests that higher unemployment may endure even after the initial recession/shock (be it demand or supply origin) is gone, which will result in persistent long-run unemployment. Simply hysteresis means that, past values of unemployment will pull the NAIRU in its own direction like a magnet.

2. Previous Studies and the Estimation Method

The criticism brought up about the stagflation of oil shocks has been overruled by arguments about supply shocks and acceptance of long-run vertical Phillips curve by both monetarists and new Keynesians for the 1970s and 1980s

2 Friedman has stated in his 1968 AEA speech that “The natural rate of unemployment, in other words, is the level that would be ground out by the Walrasian system of general equilibrium equations, provided there is embedded in them the actual structural characteristics of the labor and commodity markets, including market imperfections, stochastic variability in demands and supplies, the cost of gathering information about job vacancies and labor availabilities, the costs of mobility and so on.”

(Phelps, 1967, 1968; Fischer, 1977; Taylor, 1980) after which the Phillips curve has provided stable inflation predictions until mid 1990s.³ Ironically one result of the favorable environment was less studies conducted on the subject, until the late 1990s when falling unemployment rates without accelerating inflation provided motivation to conduct new research.

Empirical estimations can be classified under three groups: 1) Statistical tests 2) Phillips curve (PC) models 3) Structural VAR (SVAR) models and Elmeskov models. Statistical models are highly practical giving first insight about series and the nature of the data, although they lack the structural traits of the economy. Phillips curve equations are strong in reflecting structural traits; however they do not encounter for endogeneity between the right-hand side variables and consider only two variables. SVARs encounter for the two-way causality between variables also enabling imposition of long-run constraints on the function.

Even though the Phillips curve estimations have been criticized as statistically imprecise, these NAIRU functions have provided the best estimates of inflation (Stock & Watson, 1999; Ball & Mankiw, 2002) This is one reason why the method is widely used in empirical analysis. The PC tradeoff has been preferred in the paper to get better hold of the behavioral relations in the economy via a statistical model. Although there is a recent literature eg. Ratner and Sim, 2022 critical about validity of the curve asserting that PC is not a stable tool anymore, this work only conveys the information that there is a change in the slope due to the labor market conditions already encountered under the theoretical conceptualization of NAIRU. In this paper we adopt the structural Phillips curve equation with certain algebraic decomposition and iteration as in Ball and Mankiw (2002), extracting the NAIRU as the long-run trend for the 1990-2022 period. Our primary aim is to observe movements of the series through time, and to analyze the possible reasons of why it has exhibited fluctuations.

Table 1 below lists the selected research on the subject by date and method employed.

³ Through the first half of 1990s the 6 percent NAIRU successfully predicted the value of inflation for the years to follow (Gordon, 1997; Ball & Moffit, 2001).

Table 1. Empirical Work on NAIRU

Authors	Model	Period	Countries	Findings
Structural and/or Statistical Models				
Ball (1997)	OLS regression, statistical analysis	1980-1990 annual	OECD countries	monetary policy affects NAIRU
Gordon (1997)	(triangular) PC estimation	1955-1996 quarterly	USA	TVN exists, declined in mid-1990s by easy labor market, higher supply, IT revolution
Staiger, Stock & Watson (1997)	PC estimations, delta method, Gaussian standard errors	1955-1994 monthly, quarterly	USA	NAIRU imprecise, depends on variables included, large standard errors
Gordon (1998)	(triangular) PC estimation	1965-1998 quarterly	USA	TVN exists, not NRU NAIRU declined: supply shocks, medicare, new technology, measurement, also decline in itself
Estrella & Mishkin (1998)	PC structural estimates	1954-1997 annual	USA	NAIRU uncertainty affects policy reaction function
Ball, Mankiw & Nordhaus (1999)	OLS regression, statistical analysis	1980-1998 quarterly	OECD countries	demand affects NAIRU, NAIRU declined by rising demand
Ball & Moffit (2001)	PC estimation	1962-2000 annual	USA	1990s PC shifted favorably by productivity rise
Fabiani & Mestre (2001)	systems of equations with PC, Okun Law, etc	1970-1999 quarterly	Euro Area	NAIRU estimate robust to alternative systems' assumptions
Laubach (2001)	state space model, PC estimation	1973-2001	G-7	UN-inflation tradeoff cannot be precise due to NAIRU uncertainty
Staiger, Stock & Watson (2001)	PC estimation	1960-1999 annual	USA	NAIRU exists, PC shifts inward due to productivity and labor market trends, not by supply shocks nor mark-up
Ball & Mankiw (2002)	PC iterative regression, statistical analysis	1960-2000 annual	USA	NAIRU related to productivity/productivity acceleration
Ball (2009)	(iterative) regression, statistical analysis, disinflation measures	1980-2007 annual	20 developed countries	NAIRU related to disinflation policies

Filho (2010)	PC estimation, statistical methods	1986-2007 quarterly	four Latin American countries	NAIRU estimation imprecise: Δ by parameter and model chosen
Us (2017)	unobserved components model, Kalman filter	2000-2015 quarterly	Turkey	NAIRU rose with UN, responded less to UN gap
Ratner & Sim (2022)	Post Keynesian Kaleckian PC estimation	1970-2020	USA	decline in PC slope due to declining bargaining power of workers.
STRUCTURAL VAR				
Estrada, Salido & Hernando (2000)	SVAR	1980-1999 quarterly	Spain	NAIRU rose 1981-1985, then followed actual UN
Groenewold & Hagger (2000)	SVAR	1978-1997 quarterly	Australia	1990s UN rose by hysteresis
Hjelm (2003)	SVAR	1950-2004 annual	Sweden	NAIRU, output gap, budget balance estimated simultaneously
Zhao & Hogan (2006)	SVAR	1960-2000 annual	USA	NAIRU, core inflation estimated
Yiğit & Gökçe (2012)	SVAR	1998-2011 quarterly	Turkey	NAIRU rose from 8.4 to 12.5 percent

Note: UN is unemployment, IT is information technology.

3. Phillips Curve, Data and the Estimation Method

In construction of the model below we adopt the accelerationist Phillips curve à la Friedman (1968), which is also widely used in previous studies. In Equation 1, inflation (π) is a function of –adaptive–inflation expectations, and detrended unemployment (U) where U^* is the NRU. Natural rate U^* is the rate observed when inflation expectations are realized, which contains all shifts in the inflation-unemployment equation other than those coming from expected inflation, i.e. U^* is the long-run trend unemployment. Average expected inflation should equal average of actual inflation in the long-run, thus average unemployment should equal average natural rate.

$$\pi = \pi_{-1} + a (U - U^*) \quad a < 0 \quad (1)$$

The NRU is not constant and is not expected to stay still through time, even showing large fluctuations that may render the inflation unemployment

tradeoff very volatile. In practice Equation 2 is more widely used with addition of the variable v , the supply shock. In its textbook definition, v stands for short-term exogenous shocks such as those of commodity prices, exchange rates and financial sector prices which are expected to bring frequent and volatile fluctuations. On the right-hand side, movements of the U^* are expected to come from more institutional factors such as labor market frictions, wage setting and state of unions.

$$\Pi = \Pi_{-1} + \alpha (U - U^*) + v \quad \alpha < 0 \quad (2)$$

Possible endogeneity between U and the supply shock v is another problem in estimation of the model, and previous research has avoided collinearity among variables in various ways.⁴ Since other methodologies adopted are also not exempt from criticism, it is assumed that the two series are independent and the Phillips curve is estimated with OLS as in Ball and Mankiw (2002), and Ball (2009).

Another criticism may come for the assumption of adaptive expectations of inflation, which has indeed been raised by the rational expectations school (Sargent, 1971; Lucas, 1972). On this matter, we bring up the justification that US inflation has exhibited high persistence since the 1960s demonstrating an autoregressive pattern rather than being white noise.

3.1. Assumptions and Estimation

Having assumed that unemployment and supply shocks are non-collinear, we assume a priori constant U^* in Equation 3 (Ball & Mankiw, 2002).

Rearranging Equation 2 we get expression 3 below:

$$\Delta \Pi = \alpha U^* - \alpha U + v \quad (3)$$

4 Although Lucas (1973) has used nominal GDP growth as the explanatory variable and Barro (1977) has stressed the unanticipated money variable, Ball and Mankiw (2002) argue these variables are also subject to criticism. Another option to avoid endogeneity is to use instrumental variables for U uncorrelated with the supply shocks, however Ball and Mankiw (2002) also argue that they are hard to find and are not used commonly in estimations.

Dividing both sides by a and regathering, Equation 3 reduces to:

$$U^* + v/a = U + \Delta\Pi / a \quad (4)$$

Under the assumption that U^* is constant, we regress the change in inflation on unemployment to obtain an estimate for “ a ” in Equation 3. Next step is to substitute the value of “ a ” in Equation 4 to compute the right-hand side, which equals to the sum of long-run trend U^* plus a ratio of transitory fluctuations ($U^* + v/a$). We then use the Hodrick Prescott (HP) filter to extract long-run trend from this sum, which is the TVN.

Apparently, there is inherent conflict in our computations from the initial assumption about TVN (U^*) being a constant, and therefore, we attempt to correct this through the iteration procedure as suggested in Ball (2009). We substitute the filtered U^* series in Equation 2 to obtain a new value for “ a ” which is further substituted in the right-hand side of Equation 4 to compute a new series and to re-HP filter the new U^* . We carry on with the iterative process until the “ a ” coefficient (thus the NAIRU) converge to their consistent values, obtaining the final TVN.

The resulting NAIRU series for the period 1990-2022 are provided in graphs 1 and 3 below. NAIRU with the two frequencies show similar curvature, with only quarterly data exhibiting more fluctuations due to higher data frequency, as expected.

3.2. The Data and Unit Root Tests

Unemployment (U), consumer price index (CPI), productivity (PRD) are from the Bureau of Labor Statistics' (BLS) databank, which are quarterly (yearly) and are seasonally adjusted.⁵ Unemployment (16 years and over) is average of the three months for each quarter; CPI for all urban consumers is the (CPI-U), and both series are with base year 1982. Change in productivity (output per hour) is the percent change from previous quarter (from previous year) at annual rate. Inflation (Π) is the log ratio of CPI to one lagged CPI index (four lagged index for annual). U , Π , PRD are in percentage rates.

Three individual tests are applied for all variables: Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) and Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin

⁵ Bureau of Labor Statistics (BLS), www.bls.gov (2023, January). Originally 1982-84 base year CPI-U series is converted to 1982. Unemployment is the LNS14000000; CPI (CPI-U) is CUSR0000SAO and productivity is the PRS85006092 series.

(KPSS) to test stationarity of the time series variables. In Table 2 below, variables are stationary, i.e. $I(0)$, as per result of at least two tests at five percent level of significance.

Table 2: Unit Root Test Results

Variables	Test Statistic Values					
	ADF Level		PP (t stat) Level		KPSS (LM stat) Level	
	No trend	Trend	No trend	Trend	No trend	Trend
$\Delta[]$ change in infl (quarterly) $I(0)$	-9.32	-8.65	-55.95	-85.18	0.19	0.17
$\Delta[]$ change in infl (annual) $I(0)$	-8.80	-8.86	-10.45	-14.28	0.35	0.27
U unemployment rate $I(0)$	-2.32(3)	-2.37(2)(3)	-2.54(2)	-2.56(2)	0.11	0.12
ADF and PP CV's						
5%	cst	cst-trnd	cst	cst-trnd		
	-2.88	-3.44	KPSS	0.46	0.15	
ADF and PP CV's (4)						
5%	-2.97	-3.57	KPSS	0.46	0.15	

(1) Bold figures are stationary series at 5% significance level. (2) Nonstationary. (3) DF-GLS (ERS) test. (4) Annual change in inflation series dof=29. (5) Schwartz information is used to choose the lag length of ADF, DF tests whereas Bartlett Kernal spectral estimation with Newey-West bandwidth is criterion for the PP tests.

3.3. Estimation Results

3.3.1. Quarterly Data

Results from Equation 3 of the iterative process with the converged coefficient $|a| = 0.170$ are presented in Table 3.

Table 3. Estimation Results of the Accelerationist Phillips Curve
(Dependent Variable: Change in Inflation)

Variable	Coefficient	Standard Error	t-Statistic
$U-U^*$	-0.17	0.06	-2.81
$(U-U^*)(-1)$	0.195	0.04	4.51
$\Delta[] (-1)$	-0.43	0.12	-3.73

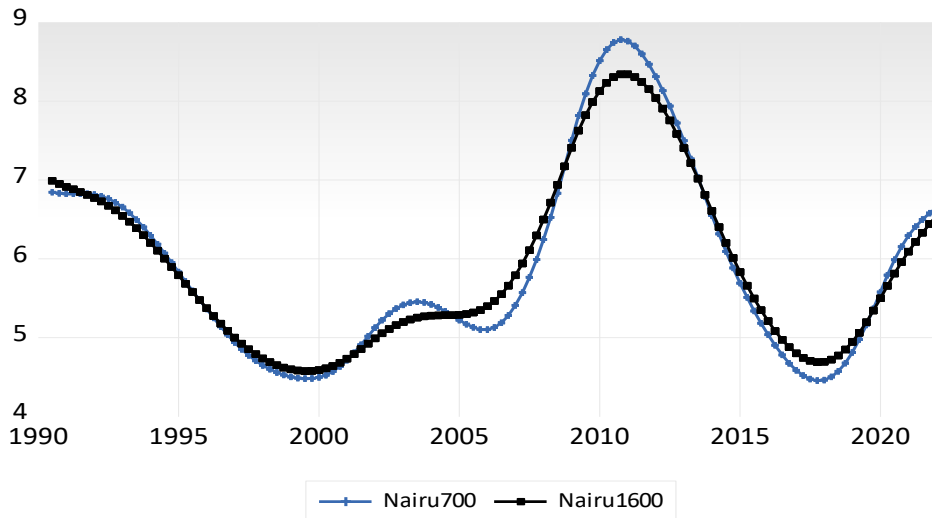
$\Delta\pi(-2)$	-0.24	0.04	-5.75
D1	2.09	0.27	7.74
D2	3.16	0.80	3.93
R2 = 0.66 R2 adj = 0.65 F-stat = 46.6 F-test CV 5% = 2.29 t-test CV 5% = 1.98 dof = 126			

Notes: Dummy D1=1 for 2005Q3, 2009Q1, dummy D2= -1 for 2005Q4, 2008Q4, for quarterly inflation.

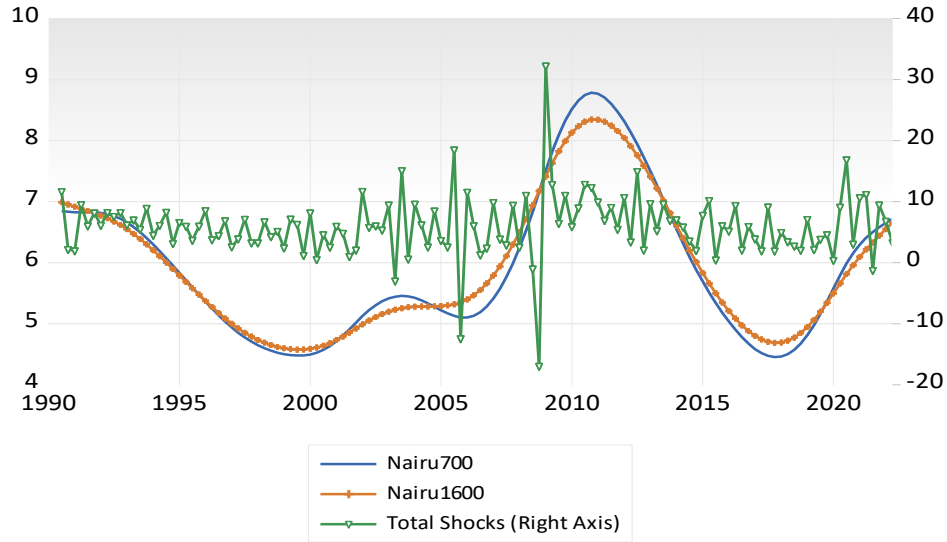
Substituting the 0.170 value for “a”, *total shocks* (long-term and short-term shifts of the Phillips curve) are computed on the right-hand side of 4 below. Then long-run trend of total shocks is HP filtered with a lambda value of 1600. Alternatively, NAIRU is also computed with a lambda of 700, and graphs are presented in Figures 1 and 2.⁶ Although the former series provide a more smoothened NAIRU, both show similar fluctuations.

$$U^* + v/a = U + \Delta\pi / a \quad (4)$$

Figure 1. NAIRU (Lambda=700) vs NAIRU (Lambda=1600) (%)

⁶ Since HP filtering is much criticized in the recent literature for involving drawbacks like end-point bias etc, the NAIRU has alternatively been estimated with a four-quarter moving average method and PC was re-estimated with this new trend series. Results are very close to those in Table 3.

Figure 2. NAIRU (Lambda=700, 1600) vs Total Shocks of the Phillips Curve (% Annualized)

Results with quarterly data are similar to those of the yearly series and both of the curves with lambdas 700, 1600 reveal proximate values. There is decline in the NAIRU throughout the 1990s (from 1990Q4 7.0 percent to 4.6 by 1999Q4) from where on it steeply rises reaching a higher plateau around 8 percent by 2010. The decline between 2010Q4 and 2017Q4 from 8.3 to 4.7, reverses back to a rise to 6.7 percent by 2022Q2.

3.3.2. Annual Data

Table 4. Estimation Results of the Accelerationist Phillips Curve (Dependent Variable: Change in Inflation $\Delta[\pi]$)

Variable	Coefficient	Standard Error	t-Statistic
$U-U^*$	-0.77	0.24	-3.24
$U(-1)$	0.58	0.25	2.35
$U(-2)$	-0.63	0.23	-2.78
$\Delta[\pi](-1)$	-0.75	0.10	-7.42
D2	2.09	0.96	2.18
R2 = 0.67 R2 adj = 0.62 F-stat = 12.2 F-test CV 5% = 2.8 t-test CV 5% = 2.05 dof = 29			

Notes: Dummy D2=1 for 2009-2012 high unemployment.

Figure 3. NAIRU (Lambda=300) vs NAIRU (Lambda=1000) (%)

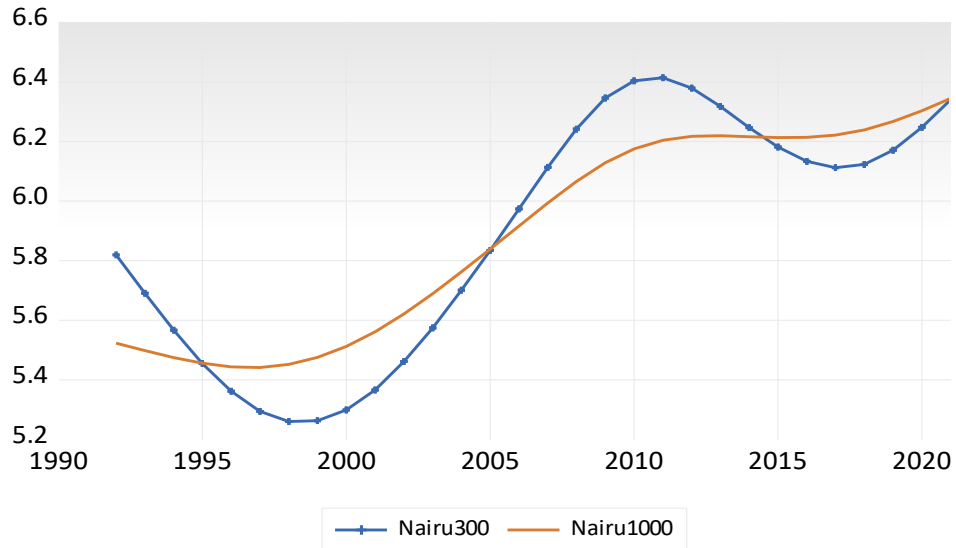
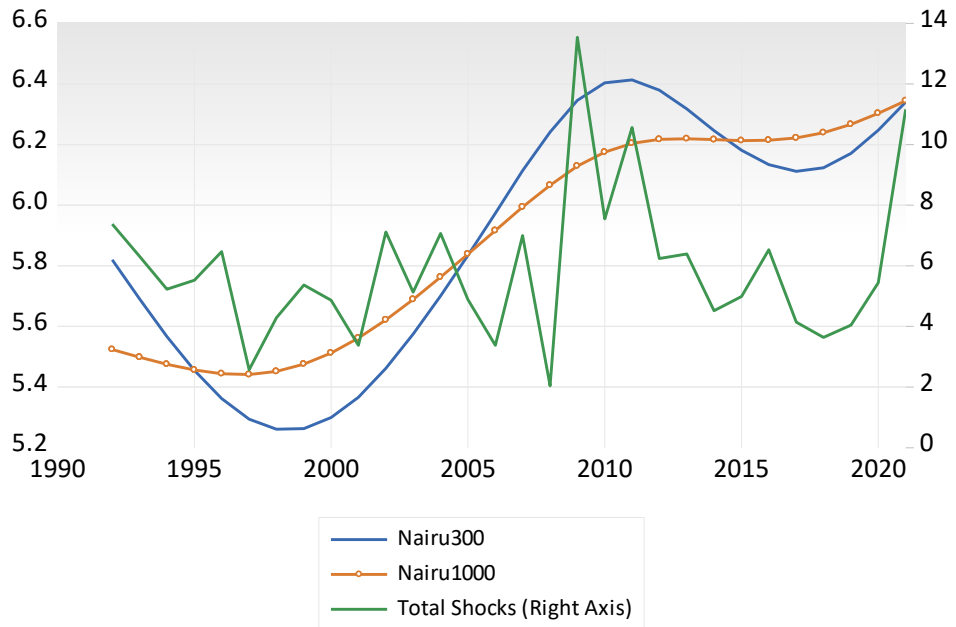

Figure 4. NAIRU (Lambda=300, 1000) vs Total Shocks of the Phillips Curve (% Annualized)

The kinked line in Figure 4 is total of long-term and short-term shocks, $U^* + v/a$; and the TVN by two alternative lambda coefficients of 300 and 1000 (see Roberts, 1998) are presented in Figure 3 for purposes of comparison. It is usual to use a lambda of 100 with the annual series, however since the TVN has not converged, a lambda of 300 has been appropriate to adopt.

The two smoothened NAIRUs follow very similar paths, and arithmetic differences are small in magnitude. From the values 5.82 (300) and 5.52 (1000) in 1992, the decline through the 1990s result in 5.26 and 5.48 percent respectively in 1999 (4.9 percent in Ball & Mankiw, 2002).⁷ NAIRU rises until 2005 reaching 5.83, 5.84 percent and 6.40 and 6.18 by 2010. Mildly around 6.18 and 6.21 in 2015, it is 6.34 by both series in 2021. Lambda parameter 300 shows higher curvature as expected, yet both series decline through 1990s and rise during the 2000s reaching 6.34 percent in 2021.

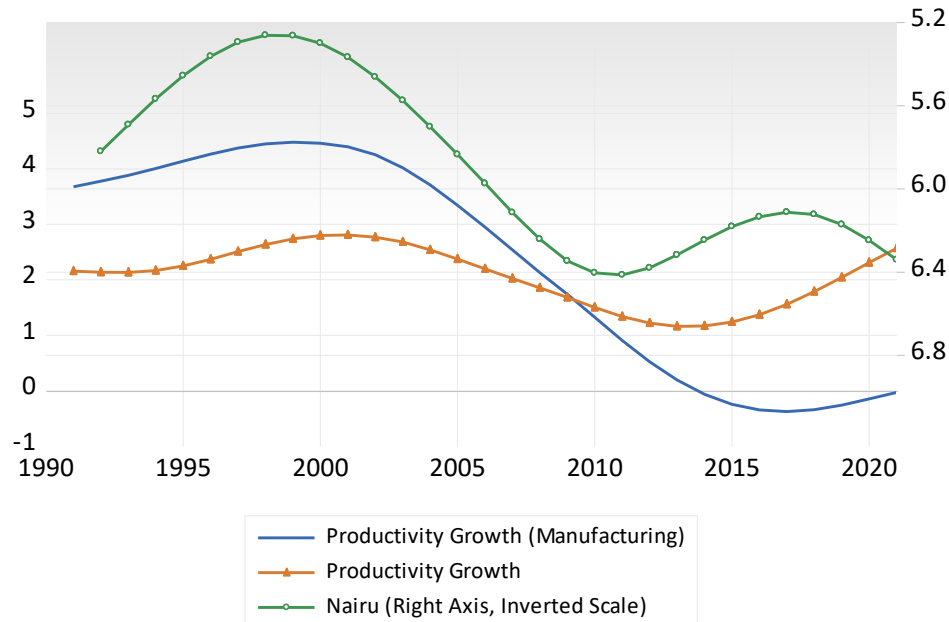
4. NAIRU and Productivity

4.1. Productivity Growth

The rise in productivity during the 1990s has caught attention of economists during the so-called Goldilocks period (New Economy) when it rose almost two-fold during 1996-2000, compared against the 1974-1995 period. The catchy rise from 1.5 to 2.6 percent between the two periods was majorly due to the developments in information technologies (IT) (Ball & Mankiw, 2002), which makes it worthy to examine the relation between unemployment and productivity. Although there is significant number of studies on the subject for 1990s, not so many have been conducted for the 2000s. Previous research provides evidence in favor of the relation between the two variables in Ball and Moffit (2001), Ball and Mankiw (2002), and Staiger, Stock, and Watson (2001). Gordon (1998) and Staiger et al. (2001) have also accounted for wages and capacity utilization in their detailed studies, however, have not found empirical relevance around these matters.

Figure 5 follows the relation between NAIRU and productivity growth during 1990-2022 with yearly data, which shows similar fluctuations.

⁷ It is a general characteristic of the US economy to demonstrate a ratio of 6,5 percent structural unemployment, which has been computed by major researchers in the field. NAIRU of around 6 percent (although differing statistically by methods and data adopted) has been common up until mid 1990s, whereas NAIRU has declined to around 5 percent by end of the decade.

Figure 5. NAIRU (Lambda=300) vs Rise in Productivity (Lambda=100) (% , Annual)

Rise in productivity and the fall in NAIRU follow a parallel pattern during the 1990s with higher acceleration in the second half of the decade of explosive IT. Gap variables (Figures 8-10) do not rise during the period. Comovement is symmetrical opposite during 2000s when productivity starts declining,⁸ and the NAIRU rising considerably from 5.30 to 6.40 by 2010. Although productivity growth continues to fall (severely in manufacturing) between 2010–2015, NAIRU declines slightly from 6.40 to 6.18 percent.⁹

During 2015-2021 there is an astonishing rise of more than two-fold, from 1.2 to 2.6 percent in annual growth of overall productivity. However, there is no strong answer from NAIRU; which only slightly falls to 6.11 in 2017; even rising back to 6.34 by 2021. Low manufacturing productivity growth is still an issue between 2015–2021, navigating below zero then. This seems to point at the weak effect of services sector as opposed to manufacturing in creating employment.

⁸ Which is rather convex during 2000-2005 although with an increased rate in the second half of the decade.

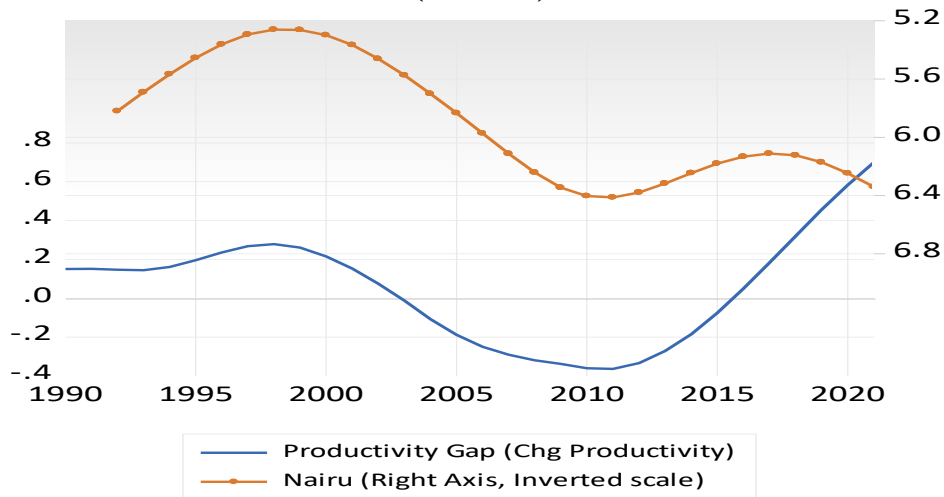
⁹ Probably due to the rise in productivity gap and manufacturing gap as well as the wage gap during the period.

NAIRU seems to have comovement with the productivity variables, although the relation has broken down by 2010. After 2010, NAIRU has not shown much movement navigating between 6.40-6.18-6.34 percent. Total productivity and manufacturing diverge, with manufacturing demonstrating severe falls, against the rise in total productivity. Economic developments that lead to the more than two-fold rise in overall productivity growth between 2015–2021 should be analyzed, as it shows some new breakpoint. Interestingly the rise in total productivity does not create a strong push down on the NAIRU rates. Section 5.2 below provides the US sectoral shares of production and the labor force.

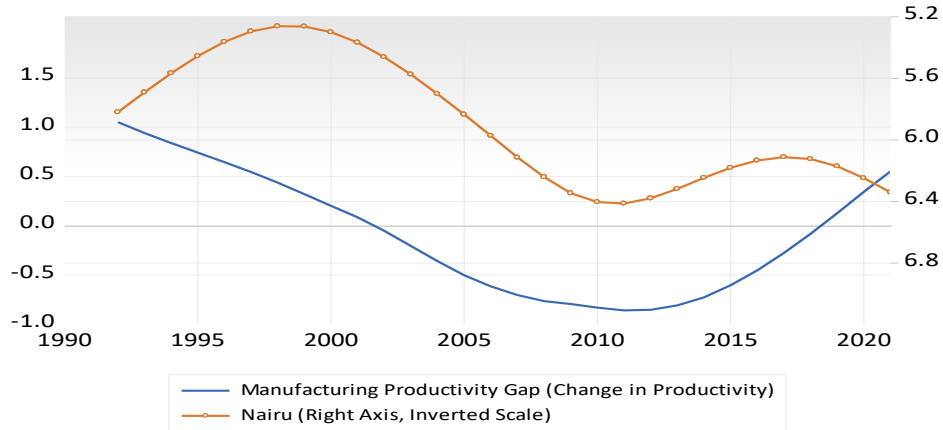
4.2. Change in Productivity Growth

Ball and Mankiw (2002) argue that it is not productivity growth but rather the change in productivity growth that causes a shift in the Phillips curve. Ball and Moffit (2001) have similar findings that favorable shift in the Phillips curve is due to the rise in productivity over the wage aspirations (higher productivity acceleration). Thereby, we find it relevant to define a “gap” variable measuring the change in productivity growth: the difference between current productivity growth and past productivity growth over the past five years.¹⁰ The long-run trend of productivity gap is HP filtered to compare with the NAIRU series in Figure 7.

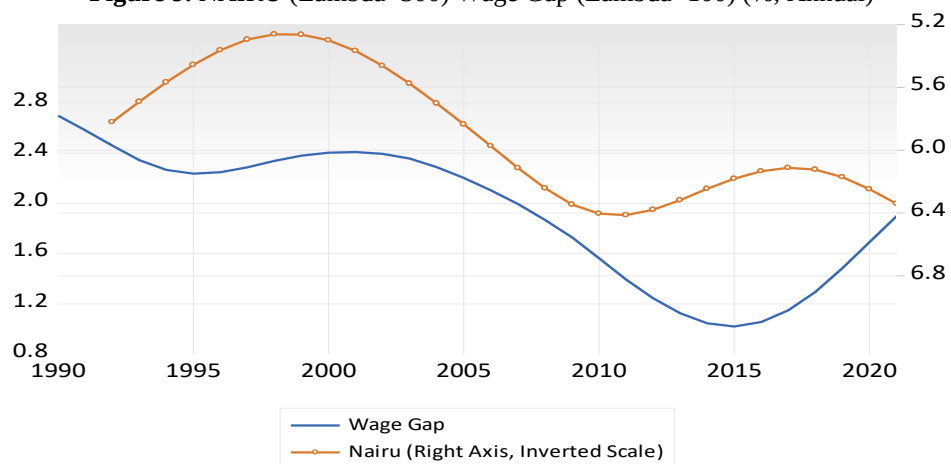
Figure 7. NAIRU (Lambda=300) vs Change in Productivity Growth (Lambda=100) (% , Annual)

¹⁰ Five year moving average.

Figure 8. NAIRU (Lambda=300) vs Change in Manufacturing Productivity Growth (Lambda=100) (% , Annual)

An alternative gap variable is also defined as the difference between productivity growth and wage growth in the past. Before past productivity growth was proxy for the wage growth in the past. Indeed, both variables are tied to wage aspirations of the workers, which is the reason why we measure productivity gap as the difference of productivity growth and wage growth in the past (moving average of the last five years' growth). The gap series is HP filtered to obtain long term trend to test against movements in NAIRU (Figure 9). From Figures 7, 8 and 9, we observe that *NAIRU* and the productivity gap follow similar (negative) fluctuations, rather than the manufacturing and the wage gap.

Figure 9. NAIRU (Lambda=300) Wage Gap (Lambda=100) (% , Annual)

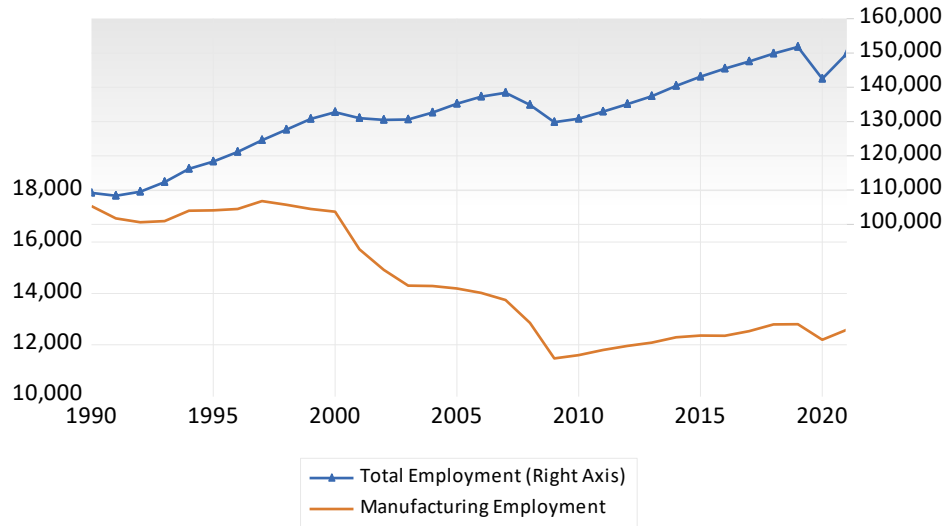
Change in productivity graphs computed with the five-year moving averages do not demonstrate better comovement with the NAIRU than productivity growth as opposed to Ball and Mankiw (2002), and Ball and Moffit (2001). When the NAIRU rises from 5.30 to 6.40 percent during 2000-2010, *wage gap also shows a steep fall, contrary to expectations*. It is a period when productivity, manufacturing productivity (and all the gap variables) fall and the gap between productivity and wage increases narrows in favor of wage aspirations. Thus, employment doesn't respond to the change over past productivity, but rather to the current growth trends. When the NAIRU falls slightly during the 2010–2017 period, there is an increase in changes in productivity growth both.

4.3. Sectoral GDP Shares and Employment

Table 5. GDP Sectoral Shares by Five Year Tranches

	Manufacturing	Industry	Services
1990–1994	18.3	26.5	71.2
1995–1999	16.9	24.4	73.9
2000–2004	15.7	23.3	75.5
2005–2009	13.5	22.0	76.8
2010–2014	12.3	20.0	78.9
2015–2019	12.1	19.3	79.6
2015–2021	11.0	18.1	80.9

As followed in Table 5, share of manufacturing is 18.3, 16.9 percent and share of services sector is 71.2, 73.9 during the 1990s and respectively 15.7–13.5 and 75.5–76.8 percent during the 2000s. During the 2000s when both productivity indicators are falling, share of services sector is on the rise. When total productivity rises twofold (in spite of the severely declining performance of manufacturing) during 2015–2021, manufacturing share is even lower as 12.1–11 percent. During the 31-year period, services sector (in US dollars) has grown about 10 percent, while manufacturing has declined by seven percent.

Figure 6. Total Employment vs Manufacturing Employment (Thousand People)

In the 1990s employment in manufacturing fluctuates well above 17 million, which shows a steep fall to 15.7 million people during the 2001 recession. Although recession lasts short and economy recovers, employment declines throughout the decade, even faster after 2007. The 2008 recession has had its effects on the economy, however effects on manufacturing are more severe. Production employment rises weakly after 2010, reaching only 12.5 million people by 2021 (Figure 6). Apparently, there is a fall of the share of production in total employment.

4.4. Services Sectors and Growth: Historical Perspective

Historically, services have followed industrial production chronologically, with the demand for them completing and/or improving upon the production. (Chang, 2011). However, during the 1980s neoliberal debate has argued that services sectors are of higher importance for growth and productivity having replaced industry and manufacturing in developed countries; which has been confronted with the counter argument that it is actually *manufacturing* which is the main drive of *technological advances* for higher growth, acting upon a wide base of *diversified sectors*, also meeting the *foreign demand*, and creating balance of payments (BOP) surplus. The IT revolution of the 1990s along with the rise in productivity in the US sets example in favor of the counter argument, which has

brought in higher rates of growth and employment without inflation, implying an inward shift of the Phillips curve.

As the leading economy of the 18–19th centuries, England had been producing 20 percent of the total world output, with 46 percent share in world trade volume, 35 percent of employees working in production, during the post-industrial revolution period (Chang, 2011)

Role of England changed from 1860 on when she started liberalizing her trade regime, losing her role to US and Germany through time. Still, she remained a strong industrial hub and had a BOP surplus of upto four percent of GDP until the 1970s. Meanwhile England also showed tendency towards higher share of the services sectors (finance, insurance, information, communication etc) in GDP, resulting in the US surpassing her in mass production and trade. Similar dynamic seems to be at stage with the new actors China, India, Asian countries and other emerging markets versus the industrialized world.

The argument that higher services sectors is preferable and is the resulting outcome in a developed country has not been validated by the growth and employment problems UK has tackled with since the 1970s.

For one thing, fall in the total share of industry and production is result of the higher productivity resulting in quick fall of prices of the items produced in these sectors relative to services. Also, certain services sectors extracted from production (like catering, warehouse, training etc) and classified under services, have contributed to the artificial shrinkage. Substitution of production with imports, high prices in the services sectors are other relevant reasons contributing to services' growth (Chang, 2011).

The inherent dynamic of a shrinking production should not be taken with ease as it will result in more and more stagnant technology and/or innovative processes, which will affect growth and employment adversely, and reflect on NAIRU in the long run. In time, the country will envisage less competitive production base to meet the demand for exports which will also trigger BOP problems. Stagnant technology in the smaller and ineffective production sectors may also raise the need for technology transfers from abroad.

Conclusions

During the 1990s there is rise in productivity and falling NAIRU due to the technological innovations related with the IT revolution. Situation is symmetrical opposite in the 2000s when productivity is in a declining trend, and the NAIRU is rising from 5.30 to 6.40. During the decade all gap variables are in

a declining trend with slowing rates of productivity growth relative to their recent past. The fall in manufacturing productivity is particularly striking.

Productivity continues to fall through the years 2010 to 2015 whereas NAIRU declines though slightly from 6.40 to 6.18 percent¹¹. In the following period of 2015–2021, manufacturing goes on with weak performance in spite of a big leap forward in overall productivity of over two-fold from 1.2 to 2.6 percent. During the six years there is no fall in the NAIRU, which is even rising slightly. The developments are totally different from the situation when productivity has risen from 1.5 to 2.6 percent and NAIRU has fallen more than one percent during the years between 1974 and 2000. The relation between NAIRU and productivity seems to have broken down in the post 2010 period.

Since there is hardly any downward trend in the NAIRU in spite of the astonishing rise in *total productivity*, downward dynamic of unemployment during the 1990s may have stemmed from the productivity rise of the manufacturing sector. From this perspective, the long run sectoral composition of US GDP with higher services causes concerns for further falls in NAIRU unless some new strong technological paradigm emerges, whose chances may be lower than before with less research, development and innovations with the eroding manufacturing sector.

Ball and Mankiw (2002), and Ball and Moffit (2001) have both stressed the change in productivity growth instead of the productivity growth itself, as the main reason causing shift in the Phillips curve, an idea which they both have proven with models. Following their footsteps we have also considered productivity gap and wage gap comparing NAIRU with the long-term trend of both series, which have not provided better comovement over productivity growth. NAIRU does not seem to respond to past levels of productivity growth.

The US economy has envisaged technological jump during the 1990s, after which GDP sectoral shares have shifted towards higher services from 76 to over 80 percent by 2000–2021, at the expense of industry and manufacturing. The dynamics of slowing productivity and competitiveness could be hidden in the new sectoral composition of national income which reflects on the higher plateau of NAIRU as well as the falling employment rates of the economy. The inflation unemployment relation in the post 2010 period seems to involve a new dynamic which needs to be delved into with further research.

11 Probably due to the rise in productivity gap and manufacturing gap variables as well as the wage gap during the period.

Acknowledgement

I would like to express my deepest gratitude to Professor Harun Öztürkler from Afyon Kocatepe University for the valuable suggestions and contributions on econometric parts of the study.

For Ethics Issues: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Plagiarism Check: Completed.

Declaration of Conflicting Interests: The author(s) declare no conflict of interest.

References

- Ball, L. M. (1997). Disinflation and the NAIRU. In D. Romer & C. Romer (Eds.), *Reducing inflation: Motivation and strategy* (pp. 166–192). University of Chicago Press.
- Ball, L. M. (2009). *Hysteresis in unemployment: Old and new evidence* (NBER Working Paper No. 14818). National Bureau of Economic Research.
- Ball, L. M., & Mankiw, G. (2002). The NAIRU in theory and practice. *Journal of Economic Perspectives*, 16(4), 115–136.
- Ball, L. M., Mankiw, G., & Nordhaus, W. (1999). Aggregate demand and long-run unemployment. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1999(2), 189–251.
- Ball, L. M., & Moffitt, R. (2001). *Productivity growth and the Phillips curve* (NBER Working Paper No. 8421). National Bureau of Economic Research.
- Barro, R. (1977). Unanticipated money growth and unemployment in the United States. *American Economic Review*, 67(2), 101–115.
- Blanchard, O. J., & Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European unemployment problem. In S. Fischer (Ed.), *NBER macroeconomics annual 1986* (Vol. 1, pp. 15–90). MIT Press.
- Blinder, A. (2000). *The Internet and the new economy* (Policy Brief No. 60). Brookings Institution.
- Braun, S. N. (1984). *Productivity and the NAIRU (and other Phillips curve issues)* (Working Paper Series / Economic Activity Section No. 34). Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Chang, H.-J. (2011). *23 things they don't tell you about capitalism*. Penguin Books.
- DeLong, B. J. (2000). What went right in the 1990s? Sources of American and prospects for world economic growth. In D. Gruen & S. Shresha (Eds.), *The Australian economy in the 1990s* (pp. 1–13). Reserve Bank of Australia.
- Estrella, A., & Mishkin, F. (1998). *Rethinking the role of NAIRU in monetary policy: Implications of model formulation and uncertainty* (Research Paper No. 9806). Federal Reserve Bank of New York.
- Estrada, A., Salido, J. D., & Hernando, I. (2000). *Measuring the NAIRU in the Spanish economy* (Working Paper No. 009). Bank of Spain.

- Fabiani, S., & Mestre, R. (2001). *A system approach for measuring the euro area NAIRU* (ECB Working Paper No. 65). European Central Bank.
- Filho, S. (2010). *The natural rate of unemployment in Brazil, Chile, Colombia and Venezuela: Some results and challenges* (Working Paper No. 212). Banco Central do Brasil.
- Fischer, S. (1977). Long-term contracts, rational expectations and the optimal money supply rule. *Journal of Political Economy*, 85(1), 191–205.
- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. *American Economic Review*, 58, 1–17.
- Gordon, R. J. (1997). The time-varying NAIRU and its implications for economic policy. *Journal of Economic Perspectives*, 11(1), 11–32.
- Gordon, R. J. (1998). Foundations of the Goldilocks economy: Supply shocks and the time-varying NAIRU. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1998(2), 297–333.
- Groenewold, N., & Hagger, A. J. (2000). The natural rate of unemployment in Australia: Estimates from a structural VAR. *Australian Economic Papers*, 39(2), 121–137.
- Grubb, D., Jackman, R., & Layard, R. (1982). Causes of current stagflation. *Review of Economic Studies*, 49(5), 707–730.
- Hjelm, G. (2003). *Simultaneous determination of NAIRU, output gaps and structural budget balances: Swedish experience* (NBER Working Paper No. 81). National Bureau of Economic Research.
- Laubach, T. (2001). Measuring the NAIRU: Evidence from seven economies. *The Review of Economics and Statistics*, 83(2), 218–231.
- Long, J. B., & Plosser, C. I. (1983). Real business cycles. *Journal of Political Economy*, 91(1), 39–69.
- Lucas, R. E., Jr. (1972). Econometric testing of the natural rate hypothesis. In O. Eckstein (Ed.), *The econometrics of price determination* (pp. 50–59). Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Lucas, R. E., Jr. (1973). Some international evidence on output-inflation tradeoffs. *American Economic Review*, 63(3), 326–334.
- Modigliani, F., & Papademos, L. (1975). Targets for monetary policy in the coming year. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1975(1), 141–163.
- Phelps, E. S. (1967). Phillips curves, expectations of inflation, and optimal unemployment over time. *Economica*, 34(135), 254–281.
- Phelps, E. S. (1968). Money–wage dynamics and labor market equilibrium. *Journal of Political Economy*, 76(4), 678–711.
- Prescott, E. C. (1986). Theory ahead of business cycle management. *Carnegie–Rochester Conference Series on Public Policy*, 25(1), 11–44.
- Ratner, D., & Sim, J. (2022). *Who killed the Phillips curve? A murder mystery* (Finance and Economics Discussion Series No. 2022–028). Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Roberts, J. M. (1998). *Inflation expectations and the transmission of monetary policy* (Finance and Economics Discussion Series No. 98–43). Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Sargent, T. J. (1971). A note on the accelerationist controversy. *Journal of Money, Credit and Banking*, 8(3), 721–725.

- Staiger, D., Stock, J. H., & Watson, M. W. (1997). How precise are the estimates of the natural unemployment? In C. D. Romer & D. H. Romer (Eds.), *Reducing inflation: Motivation and strategy* (pp. 195–246). University of Chicago Press.
- Staiger, D., Stock, J. H., & Watson, M. W. (2001). *Prices, wages and the U.S. NAIRU in the 1990s* (NBER Working Paper No. 8320). National Bureau of Economic Research.
- Stock, J. H., & Watson, M. W. (1999). *Forecasting inflation* (NBER Working Paper No. 7023). National Bureau of Economic Research.
- Taylor, J. B. (1980). Aggregate dynamics and staggered contracts. *Journal of Political Economy*, 88(1), 1–23.
- Tobin, J. (1980). *Asset accumulation and economic activity*. University of Chicago Press; Blackwell.
- Us, V. (2017). Measurement of NAIRU: What is new and what is next for the Turkish economy. *METU Studies in Development*, 44, 223–256.
- Yiğit, Ö., & Gökçe, A. (2012). Türkiye ekonomisi için NAIRU tahmini. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(83), 69–91.
- Zhao, H., & Hogan, V. (2006). *Measuring the NAIRU: A structural VAR approach* (Working Paper No. 06/17). UCD Center for Economic Research.

YABANCILAŞMA VE HAYSIYET İNKÂRI: ÜCRETİLİK İLİŞKİSİNİN SONUÇLARI*

Doç. Dr. Mustafa Kemal Çoşkun

Ankara Üniversitesi
ORCID: [0000-0002-7692-6286](#)
ROR ID: [ror.org/01wntqw50](#)

• • •

Öz

Bu çalışma emeğin yabancılaşmasını ele almakta ve yabancılaşmanın bir haysiyet inkârı olarak okunabileceğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede öncelikle işçilerin yabancılaşmanın hangi biçimlerini deneyimledikleri Kocaeli, Ankara ve Nevşehir’de toplam 30 işçi ile yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler kullanılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Ardından yabancılaşma ve sınıf mücadelesi arasındaki ilişki tartışılmaktadır. Elde edilen veriler, emek gücünü satarak geçinen işçilerin parçalı bile olsa bu yabancılaşmanın ve haysiyet inkârının farkında olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede makalede, yabancılaşmanın bir çıktısı olarak haysiyet inkârının işçileri onur ve saygınlık arayışı çerçevesinde bir sınıf mücadelesine sokabileceği bir olasılık olarak ileri sürülmektedir. Bu noktanın önemi sınıf mücadelesinin sadece ekonomik bir mücadele olmadığını, işçilerin literatürdeki anlamıyla sınıf bilincine sahip olmasalar bile ekonomik mücadele dışında da onur ve haysiyet arayışı gibi duygular çerçevesinde örgütlenebileceğini ve bir sınıf mücadelesine girişebileceğini göstermesinde yatmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yabancılaşma, Haysiyet inkârı, Sınıf mücadelesi, Duygular, İşçi sınıfı

Alienation and Dignity Denial: The Consequences of the Wage Relationship

Abstract

This study deals with the alienation of labour and argues that alienation can be read as a dignity denial. In this framework, firstly, the forms of alienation experienced by workers are tried to be explained by using the data obtained from face-to-face interviews with a total of 30 workers in Kocaeli, Ankara and Nevşehir. Then the relationship between alienation and class struggle is discussed. The data obtained show that workers who make a living by selling their labour power are aware of this alienation and dignity denial, even if it is partial. In this context, the article suggests that the dignity denial as an outcome of alienation could potentially lead workers to engage in class struggle in their search for honour and respect. The importance of this point lies in showing that class struggle is not merely an economic struggle, but that workers can organise and engage in class struggle based on emotions such as the pursuit of honour and dignity, even if they do not have class consciousness in the sense used in the literature.

Keywords: Alienation, Dignity denial, Class struggle, Emotions, Working class

* Makale geliş tarihi / Received date: 03.02.2025

Makale kabul tarihi / Accepted date: 29.09.2025

Erken görünüm tarihi / Published online: 06.10.2025 Yazar email: kcokun@humanity.ankara.edu.tr

Yabancılaşma ve Haysiyet İnkârı: Ücretlilik İlişkisinin Sonuçları

Mülk sahibi sınıf ve proletarya sınıfı aynı insani yabancılaşmayı sergiler. Ancak birincisi bu yabancılaşmada kendini tatmin olmuş ve onaylanmış hisseder, yabancılaşmayı *kendi gücü* olarak tanır ve onda insani bir varoluşun *görünümüne* sahiptir. Proletarya sınıfı yabancılaşmada kendini yok olmuş hisseder; onda kendi acizliğini ve insanlık dışı bir varoluşun gerçekliğini görür. Hegel'in bir ifadesini kullanırsak, bu aşağılanmışlık içinde, bu aşağılanmaya karşı *öfke* duyar; insan *doğası* ile bu doğanın açık, kararlı ve kapsamlı bir olumsuzlaması olan yaşam koşulu arasındaki çelişki tarafından zorunlu olarak sürüklendiği bir öfke.

Marx-Engels, *Kutsal Aile*

Giriş

Türkiye'de 2022 yılının şubat başında başlayan ve yaklaşık üç ay süren işçi eylemleri yaşandı. Ekonomik bir sorundan kaynaklandığı düşünülen bu eylemler aslında uzun bir süreden beri nüfusun çoğunluğunu proleterleştirmekle kalmayıp bu insanlarda korku, utanç, yabancılaşmadan dolayı haysiyet inkârı gibi kimi duyguların ortaya çıkmasına neden olan neoliberal politikaların bir sonucuydu. Burada söz konusu olan şey, *sadece* düşük ücretler ve uzun çalışma saatlerine itiraz değil, *aynı zamanda* aşağılanmaya, yoksullaştırmaya ve insan dışılaştırmaya karşı bir onur talebiydi. Ekonomik nedenler burada herkesin daha çabuk gördüğü dışı vuran kısımdı.¹

Buna karşılık genel olarak duyguların, özel olarak ise haysiyet inkârının ortaya çıkardığı onur talebinin sınıf mücadelesine etkileri Marksist teoride yeterince ele alınmamıştır. Oysa Seifert (2004) Marksizm'de haysiyetin önemini şöyle açıklar:

Aslında, Marksizmin birçok necip düşünür üzerinde büyük bir etki yaratmasının nedeni, Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'da güçlü bir

1 Bu üç aylık sürede Migros, Trendyol, Yemeksepeti, Yurtiçikargo, Farplas, Alpin gibi hizmet sektöründe faaliyet gösteren büyük işyerlerinde işçi eylemleri yaşandı. O dönemki eylemlerde aktif rol üslenen kişilerden sendikacı Başaran Aksu'nun bu meselenin nasıl bir onur talebi olduğuna ilişkin değerlendirmeleri için bkz. Tekin, (2022, Nisan 19).

şekilde ifade ettikleri gibi, ezilen ve sömürülen işçinin onuruna dair sezgisidir. Bu sezgi, insanlara yönelik istismar ve sömürüyü reddeden bir etik anlayışının referans noktası olarak kişisel onur (*personliche Würde*) kavramının kilit rol oynadığı bir yaklaşımı yansıtmaktadır (s. 91).

Bazı duyguların örneğin Nikaragua Devriminde (Reed, 2004), onur ve saygınlık arayışının 2011’deki Mısır İsyanında (Jacobson, 2012), yabancılaşma ve haysiyet arayışının ABD’de hizmet sektöründe çalışan işçilerin örgütlenmesinde (Zamudio, 2004) sınıf mücadelelerine etkisini gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Çalışan sınıflara yönelik haysiyet inkârı kapitalizmin kendisine içkindir ve kapitalizm sürekli olarak insan onuruna saldırır (Friedman, vd., 2015, s. 65). Nitekim işçilerin maddi ya da bölüşüme ilişkin talepleri çoğu zaman haysiyet ve saygı iddiası ile bir arada gider.

Sınıf, yalnızca maddi zenginlik ve ekonomik güvenlikteki farklılıklar nedeniyle değil, aynı zamanda değer verdiğimiz şeylere, ilişkilere, deneyimlere ve uygulamalara erişimimizi ve dolayısıyla tatmin edici bir yaşam sürme şansımızı etkilediği için de önemlidir. Aynı zamanda başkalarının bize nasıl değer verdiğini ve nasıl tepki gösterdiğini belirler, bu da öz değer duygumuzu etkiler (Sayer, 2005, s. 1).

Sonuçta işçi olmak sadece ekonomik sömürüye maruz kalmak ve düşük ücretle çalışmak demek değildir. İşçi olmanın kültürel alanda da bir karşılığı vardır ve duygular bu kültürel alan göz önüne alındığında anlamlı olabilir. Sırf işçi olduğu için kendisine selam verilmediğini, kıyafetinden, oturuş biçiminden, konuşmasından dolayı aşağılandığını düşünen birinin duygularını anlamak gerekir, zira bunlar işçi olmanın kültürel anlamı hakkındadır. Tüm bu meseleler işçilerin sadece öznel deneyimleriymiş gibi görünebilir, ancak bunların hepsi aynı zamanda nesnel toplumsal yapıya, sömürü ilişkisine, ekonomik eşitsizliklere, hiyerarşilere vb. verilen yanıtlardır. Raymond Williams (1990), nesnel yapıların, biçimlerin ve değerlerin bireylerin gündelik yaşamında aktif olarak yaşandığını ve hissedildiğini, böylece “duygu yapılarının” bireysel ve toplumsal olan arasında aktarıldığını söylerken bunu kastetmektedir (s. 102-107).

Bu çalışma ücretlilik ilişkisinin bir sonucu olan yabancılaşma ile haysiyet inkârı ilişkisini incelemektedir. Yabancılaşma teorisi, Marx’ın tür-varlığımız olarak adlandırdığı şeye bakışını, yabancılaşmış emeğin doğasını, iş ürünleri ve iş süreçleri üzerindeki kontrol eksikliğinden kaynaklanan haysiyet inkârının sonuçlarını, yabancılaşmış emeğin çalışma ilişkileri üzerindeki olumsuz etkisini ve emek ile haysiyet arasındaki ilişkiyi içermektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde Marx’ın yabancılaşma teorisinin birbirine bağlı kategorilerinin tamamı da aslında işçilerin haysiyetinin inkârı ile ilintilidir. “Marx için haysiyet hem genel olarak emek hem de özel olarak bireysel işçi için temel bir unsurdur,

çünkü ona göre emek ürünleri ve emek süreçleri türsel karakterimizin bir ifadesidir” (Healy & Wilkowska, 2017 s. 100). “Özgür, bilinçli etkinlik insanın türsel özelliği” (Marx, 2013, s. 81) olduğuna göre insanlığımız bu pratik faaliyetimiz tarafından gerçekleştirilir ve tam da bu nedenle bu faaliyet evrensel ve özgür olmalıdır. Healy ve Wilkowska’ya göre “haysiyet, insanlığımızın karakterini hem belirleyen hem de onun tarafından belirlenen bir sürecin parçası olduğu için emeğin son derece önemli bir bileşenidir” (2017, s. 101). Bu nedenle, örneğin ücret artışı, çalışma saatinin kısaltılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ya da yeni ahlaki değerler² ile haysiyet elde edilemez, bunlar “*köleye daha çok para ödenmesinden* başka bir anlam taşıyamaz ve işçinin de emeğin de insanca yerini, onurunu sağlayamaz” (Marx: 2013, s. 87). Çünkü Marx’ın düşüncesinde haysiyet inkârı açıkça kapitalizmin ücretlilik ilişkisinden ortaya çıkan sömürü ve yabancılaşma koşullarından kaynaklanır, bu ücretlilik ilişkisi ortadan kaldırılmazsa haysiyet inkârı da devam edecektir.

Bu çalışmada öncelikle ampirik veriler kullanılarak yabancılaşmanın farklı biçimlerinin işçiler tarafından nasıl deneyimlendiği analiz edilecek, son bölümde ise yabancılaşma ve haysiyet inkarının sınıf mücadelesi üzerine olası etkileri tartışılacaktır.

1. Çalışmanın Verileri

Bu çalışmada kullanılan veriler 2021 yılının eylül ve ekim aylarında toplam üç kentte gerçekleştirdiğim görüşmelere dayanmaktadır. İlk olarak Türkiye’nin emek başkenti olarak isimlendirilen Kocaeli’nin Körfez ilçesinde 14’ü metal, 2’si liman, 1’i enerji ve 1’i hizmet sektöründe çalışan olmak üzere toplam 18 görüşme gerçekleştirdim. Ayrıca Türkiye’nin başkenti Ankara’da hizmet sektöründe (AVM işçileri) çalışan dört işçiyle de görüşmeler yaptım. Son olarak özellikle turizm işçilerinin yoğun olduğu Kapadokya Bölgesinde yer alan Nevşehir’de (biri inşaat diğerleri turizm ve hizmet sektöründe çalışan) toplam sekiz işçi ile görüşmeler yaptım. Kocaeli’deki birkaç kişi dışında görüştüğüm işçilerin çoğunluğu genç ve sendikasıız işçilerdir. Görüşme yapılan tüm işçilerden alıntı yapmak mümkün olmadığından sadece bu makalede görüşlerini değerlendirdiğim işçilere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

2 Örneğin Durkheim’a göre haysiyet, aşırı çalıştırmaya karşı güvenceler sağlanması, Weber’e göre ise ahlaki değerlerin yeniden üretilmesi ile elde edilir (Hodson, 2003).

Tablo 1. Görüşülen İşçilere İlişkin Demografik Bilgiler

Kod adı ³	Şehir	Yaşı	Eğitim Durumu	Sektör	Sendika Üyeliği
Salim	Kocaeli	26	Lise	Metal	Sendikası
İbrahim	Kocaeli	33	Lise	Metal	Sendika üyesi
Önder	Kocaeli	46	İlkokul	Metal	Sendikası
Celal	Kocaeli	29	Ortaokul	Enerji	Sendikası
Erdoğan	Kocaeli	49	Ortaokul	Metal	Sendika üyesi
Onur	Ankara	30	Ön lisans	AVM/Mağaza çalışanı	Sendikası
Ali	Ankara	28	Lisans	AVM/Depo çalışanı	Sendikası
Bekir	Nevşehir	48	İlkokul	İnşaat	Sendikası
Hüseyin	Nevşehir	27	Ortaokul	Turizm	Sendikası

Görüşmelerin her biri ortalama olarak bir saat sürdü. Görüşmeler bütünüyle her üç şehrin farklı mahallerinde, kahvehanelerde ve zaman zaman işçilerin evlerinde gerçekleştirildi. Yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşmelerde işçilere öncelikle demografik bilgilerine ilişkin sorular yöneltildi. Ardından varsa göç hikayeleri, nereden geldikleri, kentte ilk nerede yerleştikleri, hangi işte çalışmaya başladıkları, ilk işlerini nasıl buldukları, ne tür işlere girip çıktıkları soruldu. Bunun arkasından çalıştıkları işe, çalışma koşullarına, genel olarak işçi olmaya, işçi olmaktan kaynaklanan duygulara, sınıfsal ayrımlara, bu ayrımlardan kaynaklanan duygulara ve yabancılaşmaya yönelik sorulara yer verildi.

Walendorf ve Belk (1989), nitel araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğinin inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve doğrulanabilirlik ile sağlandığını belirtir. İnandırıcılık, araştırma bulgularının gerçeklikle ne kadar örtüştüğü ve ne kadar uyumlu olduğu sorularına yanıt vermeyi içerir (Merriam, 2009, s. 213). Bu çalışmada bulguların başka bazı çalışmaların verileriyle karşılaştırılmasıyla inandırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Aktarılabilirlik, bir çalışmanın bulgularının diğer durumlara ne ölçüde uygulanabileceği ile ilgilidir (Merriam, 2009, s. 223). Ancak Lincoln ve Guba (1985, s. 298), bunun asıl araştırmacıdan çok aynı konuyu başka bir yerde uygulamak isteyen kişiye ait olduğunu belirterek araştırmacının aktarılabilirliği olanaklı kılmak için “yeterli tanımlayıcı veriler” sağlaması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu çalışmada aktarılabilirliğin sağlanması amacıyla görüşme yapılan katılımcıların söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Böylece benzer bir konuda

3 Bu çalışmada görüşülen işçilerin isimleri değiştirilerek kodlanmıştır.

çalışma yapan başka bir araştırmacının karşılaştırma yapabilmesi için yeterli veri sağlanmaya çalışılmıştır. Tutarlılık, sonuçların toplanan verilerle uygunluğunu ifade eder (Merriam, 2009, s. 221). Bu çalışmada tutarlılık, elde edilen verilerin kuramsal açıklamalarla desteklenerek verilmesiyle sağlanmıştır. Son olarak analizler sonucunda ortaya çıkan temalar ile ilgili olarak araştırmacının yaptığı yorumlar ve çıkarsamalar ortak araştırmacıların değerlendirmesine sunulmuş ve bu yolla doğrulanabilirlik sağlanmıştır.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı sadece 30 işçi ile görüşülmüş ve sınırlı sayıda sektörü içermiş olmasıdır. Yukarıda bahsedilen aktarılabilirlik ölçütü aynı zamanda sonuçların genellenebilir olması ile ilişkili olduğundan, çalışmada az sayıda işçi ve sektörün içerilmesinin genelleme açısından bir kısıtlılık yarattığını belirtmek gerekir. Bu nedenle benzer konuda yapılacak araştırmaların farklı sektörlere, farklı çalışma koşullarına yönelmesi elde edilen sonuçların genellenebilirliğini artırabilir.

2. İşçi Sınıfı ve Yabancılaşma

Eğer gerçekten insani bir biçimde üretseydik, yani üretim araçlarını tek bir sınıf kontrol etmese ve işçiler üretim araçlarından koparılmadan üretseydik ne olurdu? Marx'tan (2000) yola çıkarak söylersek böylece belirli yeteneklere sahip bir birey olarak öncelikle kendimizi, etkileşim halinde olduğumuz somut insanların ihtiyaçlarını karşılayabildiğimiz için de diğer insanları onaylamış olurduk.

Ben olsaydım: (1) üretimimde bireyselliğimi ve onun özelliğini nesnelleştirmiş ve böylece hem faaliyetimde yaşamımın bireysel bir ifadesinden zevk almış hem de nesneye baktığımda kişiliğimin nesnel, duyularla görülebilir ve böylece her türlü şüphenin ötesinde bir güç olduğunu fark etmenin bireysel zevkini yaşamış olurdum. (2) Sizin ürünümünden zevk almanız ya da onu kullanmanızla, hem çalışmamla bir insan ihtiyacını karşıladığımı hem de insan özünü nesnelleştirdiğimi ve dolayısıyla başka bir insan için onun ihtiyacını karşılayan bir nesne yarattığımı fark etmenin doğrudan zevkini yaşamış olurdum. (3) Sizin için türler ve sizin aranızda bir aracı olurdum ve böylece sizin tarafınızdan kendi özünüzün bir tamamlayıcısı ve kendinizin gerekli bir parçası olarak kabul edilir ve hissedilirdim ve böylece hem düşüncenizde hem de sevginizde onaylandığımı fark ederdim. (4) Yaşamımı ifade ederken sizin yaşamınızı ifade ettiğinizi biçimlendirmiş olurdum ve böylece kendi etkinliğimde kendi özümü, insani ve toplumsal özümü gerçekleştirmiş olurdum (s. 132).

Ancak insani bir biçimde üretmediğimiz için “kapitalizmde arzular metalaştırılır” ve bu da başkalarının, aslında emek güçlerini satarak geçinenlerin “zevk nesnesi olarak kullanılması” (Scribano, 2018, s. 150) yoluyla gerçekleşir. Bu nedenle olacak, işçi olmak gördüğüm hemen bütün işçiler için olumsuz ve küçültücü anlamlar içermektedir. Ancak bunun sadece ekonomik nedenlerden kaynaklandığı sanılmasın. Çünkü toplumsal ilişkiler “kişisel değere tercüme edilerek yaşanmakta” ve sınıf ilişkilerinin yarattığı maddi sorunlar “kendilikte ve özsaygıda açtığı yaralar açısından anlamlandırılmaktadır” (Erdoğan, 2016, s. 66). İleride tartışacağımız gibi haysiyet inkârı ile anlatılmak istenen şey tam da budur. Bu nedenle işçi olmanın işçiler açısından başka ve çok özel anlamları olabiliyor.

Söz konusu olan yabancılaşma olduğunda aslında temel soru şudur: Ücretlilik ilişkisi içinde sıkışıp kalan insana ne olur? Marx’ı yorumlayarak Berardi (2009) bu sorunun yanıtını aşağıdaki gibi vermektedir:

Esasen olan şudur: Ücretli çalışanın enerjisi üretken faaliyete ne kadar çok yatırılırsa sermayenin gücünü o kadar pekiştirir ve kendine o kadar az kalır. Hayatta kalabilmek ve ücret alabilmek için işçiler insanlıklarından, zamanlarından ve enerjilerinin insani yatırımından feragat etmek zorundadır (s. 37).

İşçiler açısından bu, haysiyetlerinin bütünüyle inkâr edilmesi demektir. Tam da bu nedenle yabancılaşma gerçekten de “insanlığa içkin bir tehlikedir”, zira “insan gerçekleşen bir varlık değil gerçekleştiren bir varlıktır”, dolayısıyla yabancılaşma sürecinde “kendini kendi dışında konumlandırır, kendini nesneleştirir. Buradaki fikir, kişinin ürünlerinde, eserlerinde, yani nesnede kendini kaybedebileceğidir” (Calvez, 2007, s. 144).

Marx’ın yabancılaşma kavramı üzerine yapılan çalışmaların birçoğu yabancılaşmanın dört ilişki ile açıklandığını ortaya koymaktadır (Bkz., Ollmann, 2008; Brook, 2009; Padgett, 2007; Mandel & Novack, 1975). Bunlar insanın kendi üretici etkinliğiyle, ürünüyle, diğer insanlarla ve türüyle ilişkisinden oluşur. İşçinin kendi üretici etkinliğine yabancılaşması *El Yazmaları*’nda şöyle açıklığa kavuşur:

Bir kere, çalışma işçinin *dışındadır*, yani onun özsel varlığına ait değildir. Onun için çalışırken kendini olumlamaz, yoksar (inkâr eder), mutlu değil mutsuzdur, fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe geliştiremez, bedenini harcar ve zihnini yok eder. Onun için işçi ancak çalışma dışında kendine gelir ve çalışırken kendisinin dışındadır. Çalışmadığı zaman kendindedir, çalışırken kendinde değildir. Onun için çalışması gönüllü değil, zorlamadır; *zorla çalıştırılır*. Dolayısıyla bir gerekseminin doyurulması değildir; sadece, çalışmanın dışındaki bazı gereksemeleri doyurmak için bir *araçtır* (Marx, 2013, s. 78).

Dolayısıyla işçi artık üretim faaliyeti tarafından kontrol edilmekte, kendi üretken etkinliği ile ilişkisi yabancı bir etkinlik biçimini almakta, bu nedenle çalıştığı yerde mutsuz, evinde ise daha mutlu olmaktadır. Tıpkı Nevşehir’de turizm sektöründe çalışan 27 yaşındaki Hüseyin’in vurguladığı gibi:

Şu anki işim güzel ama çok da mutlu değilim. Belki daha önceki çalıştığım işlerden dolayı belki insanlardan duyduğumuz azarlardan dolayı. O anda hissettiklerimizi bastırmak zorundayız. Ne kadar alttan alırsan karşıdaki vatandaş o kadar çabuk gidiyor. Olumsuz etkileri şöyle oluyor. Çalışma şevkiniz bir kere düşüyor, iş yapmayı canınız istemiyor, sadece o an mesai bitirmeye odaklanıyorsunuz. Mesaiyi bitireyim, evime gideyim, evimde mutluyum. Ya da ne bileyim o anda oradan kurtulmak istiyorsunuz.

Bu tür bir çalışma ortamında ve kapitalist çalışma tarzı içerisinde çalışmanın kendisi işçiye eziyet gibi gelecektir. Bu, “öylesine aşırı bir kölelik biçimidir ki, yalnız bir işçi olduğu sürece fiziksel özne olarak hayatta kalabilir ve yalnız bir fiziksel özne olarak işçi olabilir” (Marx, 2013, s. 77). Rees’e (1998, s. 85) göre “bu zorla çalıştırmadır, çünkü zorlama araçları doğrudan fiziksel olmaktan ziyade öncelikle ekonomiktir ve bu nedenle işçilerin üretim süreci veya emeklerinin ürünlerinin kaderi üzerinde hiçbir kontrolü yoktur.” Metal sektöründe çalışan 49 yaşındaki Erdoğan benzer bir vurgu yapmıştı.

Çalışmak bana eziyet gibi geliyor. Bir işe girdim, o kadar psikolojim bozuldu ki, o kadar egolu müdür gördüm ki. Hep gündüz çalıştığım için müdürlerle filan iç içe. Servise sabah bindim, ne dedim biliyor musun? Allah şu servise kaza yaptırsın. Ben içindeyim servisin, yani psikolojim bozuldu. Eziyet ya, eziliyorsun, ezildiğin değer karşılığını almıyorsun...

Yukarıda aktardığımız çalışmaya ilişkin işçilerin değerlendirmelerini neredeyse 180 yıl önce Engels’in (2013) aktardıklarıyla karşılaştırdığımızda ne kadar da benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır:

İşçiler arasındaki umutsuzluğun bir başka nedeni de çalışmaya mahkûm olmalarıdır. Gönüllü, üretken bir iş bizim için ne denli büyük bir eğlence ise, mecburi bir çalışma da en acımasız ve en *onur kırıcı* cezadır. Her gün sabahtan akşama kadar insanın istemediği bir şeyi yapmasından daha korkunç bir şey olamaz. Ve bir insan kendini ne denli çok işçi olarak görürse, yaptığı iş kendisine o denli *nefret dolu* gelir. Çünkü kendini baskı altında hisseder ve işin kendisi için hiçbir amaç taşımadığını görür. Neden çalışır; çalışma sevgisinden mi, doğal bir dürtüden dolayı mı? Hiç de değil! O; para için, işle hiçbir ilgisi olmayan bir şey için çalışır. Bu çalışma uzun saatler boyunca, kesintisiz bir tekdüzelik içinde gerçekleşir. Sadece bu bile içinde en küçük bir *insani duygu* kalan biri için işi daha ilk haftalarda işkenceye çevirmeye yeterlidir (s. 140, italikler benim).

İşçinin işyerindeki etkinliği kendisinden bağımsız ve dışsal olduğundan onun aleyhine çevrilebilecek bir etkinlik haline gelir. Üretim etkinliğinin kendisi yabancı bir etkinliktir, çünkü artık bu etkinlik işçilerin kontrol edebildikleri bir etkinlik değil, onlara dayatılan bir etkinlik biçimine dönüşmüştür. Hodson (2003) kendi çalışmasında bunun haysiyet açısından önemini şu cümlelerle aktarır:

...özerkliğe yönelik saldırılar birçok meslekte çalışanların saygınlığı için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Pacific Hastanesi'ndeki cerrahi stajyerler, özerkliklerini kısıtlayan her türlü uygulamaya karşı çıkmakta ve her fırsatta bağımsızlıklarını ve sorumluluklarını genişletmeye çalışmaktadırlar. İnşaat ve fabrika ortamlarında çalışan zanaatkarlar da özerkliklerini büyük bir titizlikle savunmaktadırlar. Ancak özerklik mücadelesi sadece profesyonel ve zanaatkarlarla sınırlı değildir; özerklik mücadelesi büyük ölçüde tüm çalışanlar için önemlidir (s. 19-20).

Bu öfkenin doğrudan maddi çıkarlardan çok daha fazlası olduğunun farkına varmak önemlidir. “Bu insanlar ahlaki olarak öfkeli, çünkü tüm yaşam biçimlerinin haksız bir saldırı altında olduğunu hissederler” (Moore, 1978, s. 35). Buradaki mesele işçi olmayı kendilerinin başkalarının insafına bırakılmış olması olarak düşünmeleri ve gerçekten de böyle deneyimleniyor olmalarıdır. Olmann (2008) çok haklı biçimde bu durumu şöyle vurgular:

Kapitalist çalışma, insanın güçlerinde içsel olarak bulunan potansiyeli geliştireceği yerde, yerine yeni bir şey koymadan bu güçleri tüketir; bir yakıtmış gibi onları yakar ve yaktığı ölçüde tekil olarak işçiyi eskisinden daha zayıf bırakır. Bu süreçte bir insan olduğunun göstergesi olan özellikleri giderek yok olur (s. 223).

Kendilerini bir tiyatro oyunundaki kukla ya da sürekli aynı şeyleri yapan bir makine, olmadı sürekli çalışan bir hayvan gibi hissetmelerinin nedeni tam da budur. Ankara'daki bir AVM mağazasında çalışan 26 yaşındaki Onur durumu şöyle anlatıyor:

Ama ben orada çalıştığım için AVM deyince benim aklıma ilk gelen kalabalık oluyor. Kalabalık ve para harcanan bir yer, sadece tüketim yani benim açımdan. Yorgunluğu çok fazla, yani yorgunluk aklıma geliyor AVM deyince... Bizim çalışma saatimiz 8 saat ama yine de en az 9 saat çalışıyoruz aslında, ama o kadar olmasına rağmen biz bunu öyle kapalı bir yerde 12 saat 14 saat hatta hafta sonu bazen 16 saatmiş gibi hissediyoruz... Öyle keyifli çalışmıyoruz, keyifsiz bir yer AVM. Hani bizim için, orada çalışanlar için hiçbir keyif verici yanı yok. Aslında hayatın sıfırlandığı bir yer AVM, yani bizim gibi çalışanlar için hayatı sıfırlayan bir yer. AVM de çalışmak, nasıl söyleyeyim, röntgen çekenlere zarar veren ışınlar gibi geliyor bana, öyle biraz saçma sapan bir yer geliyor aklıma, yani bana hep

zarar verdiğini düşünüyorum. AVM’de çalışırken bedenime zarar veren, ruhuma zarar veren bir yer gibi hissediyorum orayı... Hani kukla gibi bir oyunun içindesin mağazada iken, oyun bitince gerçek hayata dönüyorsun. Sanki birisi bizi tek tek yerlerimize yerleştirmiş gibi, sanki biz bir oyuncakmışız kuklaymışız gibi oluyor. Hani tiyatro alanı gibi mağaza ya da AVM dediğin yer sanki oynamamız gereken bir oyun var, biz de onu oynuyoruz, ama habire oyun oynuyoruz gibi, hiç durmadan yani. Bitince de oh deyip şimdi normal hayata dönebiliriz gibi bir şey oluyor. AVM’nin o döner kapısından çıktığı zaman insan bir oh diyerek nefes alıyor önce. Bugünü de bitirdik, şu hafta bir bitseydi gibi düşünceler oluyor önce.

Yine Ankara’da bir AVM’deki depoda çalışan 28 yaşındaki Ali de çalışmanın kendisinde yarattığı duyguları şöyle anlatıyor:

Bazı zamanlar gerçekten ağlayasım gelip benim burada ne işim var dediğim çok zamanım oldu. Bazen işe giderken ayaklarımı böyle sürüye sürüye gittiğim, sonrasında 15 dakikalık molaları beklediğim çok zamanım oldu. Bir yerden sonra artık beynin mi alışıyor, bedenim mi alışıyor? Gerçekten düşünmeden çalışmaya başlıyorsun. Beynini kapatıp sadece bana söyleneni yaparak, komutlu çalışma, robotlaşma belki de.

Yabancılaşmış emeğin ikinci biçimi, işçinin emeğinin ürünüyle ilişkisinde otaya çıkar. Ürün olarak dışsallaşan emek artık işçiye ait olmadığı için ürünün kendisi de işçiye ait değildir. Aksine, ürün kendisini çalışana karşı yabancılaşmış bir nesne olarak sunar. Bu, “işçinin, kendi üzerinde egemenliği olan yabancı bir nesne olarak *emek ürünüyle ilişkisini*” (Marx, 2013, s. 79) ifade eder. İşçiler, kendilerinin maddi olarak karşılayamayacakları metalleri üretilip, gelirlerinin hiçbir zaman karşılayamayacağı yemekleri lokantalarda servis ederken, bütün hayatları kendi ürettikleri ürünleri elde etmek için çalışıp para kazanma uğraşısıyla geçecektir. Kocaeli’de metal sektöründe çalışan 26 yaşındaki Salim bu kişilerden biridir:

Evlenme hayalim mesela. Bugün niye evlenmiyorsun diyen bir kişinin en küçük, mesela koltuk takımı 15 bin lira. Ben asgari ücrete çalışıyorum. Bunu biriktirmem için 10 sene çalışmam lazım. Yemicem, içmicem, gezmicem. Aşık olursam da... abi aşık olmayacağım, mantık evliliği yapacağım, buna karar verdim. Bu devirde o lazım.

Böylesi bir durumda işçinin ürettiği ürün, işçinin dışında, bağımsız olarak, kendisine yabancı bir şeymiş gibi işçinin karşısına çıkar. İbrahim 33 yaşında, Ardahanlı. Çalışma hayatına inşaat işçisi olarak başlamış. Görüşme yaptığımız zaman Kocaeli’de otomotiv sektöründe çalışıyordu.

Öyle bir kapitalist sistem var ki, yani sizi yoksulluğa mecbur bırakıyor zaten. Yani sizin kesinlikle bir üst seviyeye çıkmanıza zaten müsaade etmiyorlar. Bir işçi şurada yaşamak istiyor ya, bir araba almak istiyor, bir ev almak istiyor, alamıyor. 33 yaşımdayım, 33 yıldır eziliyorum.

Buradaki ifadeleri sadece üretilen ürünleri satın alamama meselesi olarak düşünmemek gerekir. Bu ifadeler, işçilerin aslında aynı zamanda üretilen ya da kendisinin ürettiği ürünleri kullanım değerine sahip olan bir meta olarak görmediği anlamına gelir ki ürüne yabancılaşmanın temel anlamı aslında budur. Bir değişim değeri olan ev, araba, koltuk vb., onu alamadığı müddetçe işçi açısından bir kullanım değerine de sahip değildir ya da onu kullanım değeri olan bir ürün olarak görmez, göremez.

Diğer taraftan yabancılaşmanın asıl kaynağı üretim noktası olsa da yabancılaşmanın diğer iki boyutu onun daha genel ve yıpratıcı etkileriyle ilgilidir ve ilk ikisinden ayrı tutulmamalıdır. Bu boyutlar, insan doğasına yabancılaşma ve meta fetişizmi dahil olmak üzere diğer varlıklara yabancılaşma, meta formunun ve piyasa ilişkilerinin topluma nüfuz etmesinin öz bilginizi, sosyal ilişkilerimizi ve dünya anlayışımızı ciddi şekilde çarpıtması ile ilgilidir. Mészáros (1970) yabancılaşmanın son iki boyutunu aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

...‘satılabilirliğin’ evrensel yaygınlaşması (yani her şeyin metaya dönüştürülmesi); insanların piyasada meta olarak görünebilmeleri için ‘şeylere’ dönüştürülmesi (başka bir deyişle insan ilişkilerinin ‘şeyleştirilmesi’)⁴ ve toplumsal bedenin, ‘egoist ihtiyaçlara hizmet ederek’ kendi sınırlı, tikel amaçlarının peşinden giden ve mahremiyet kültürlerinde bencilliklerini bir erdem haline getiren ‘yalıtılmış bireyler’ (vereinzelte Einzelnen) olarak parçalanmasıyla karakterize edilir (s. 35).

Yabancılaşmanın üçüncü boyutu, bireysel işçilerin birbirinden yabancılaşmasıdır. Bireysel işçiler diğer tüm işçilere yabancılaşmakta, bu da insan ilişkilerini bozmaktadır. Dördüncü boyut ise işçinin insanlıktan ayrılması, insan türünün karakteristik etkinliğine yabancılaşmasıdır. Çalışanın insan

4 Toplumsal ilişkilerin şeyler arası ilişkilere dönüşmesine ilişkin Mandel (1975) güzel bir örnek verir: “Garsonlar, bu yabancılaşma sürecinin yapıcıları değil kurbanı olan yoksul emekçilerdir. İşin iç yüzünden habersizdirler. Düzenin ve bunun sahiplerinin kendilerine yüklediği bu işte azami sayıda müşteriye hizmet etmenin ağır baskısı altında müşterilere sadece ısmarladıkları şeyler açısından bakarlar. Bir garsonun birine şöyle dediğini duydum: ‘Ha, tamam, siz ızgara bifteksiniz.’ Siz, belli bir adresi olan ve belli bir yaştaki Bay veya Bayan Filanca değilsiniz. Siz ızgara bifteksiniz, çünkü garsonun akli bir sürü insanın arka arkaya yaptığı siparişlerle baskı altındadır” (s. 36).

doğasından ayrılması, emeğin kendisinin yabancılaşmasını ve insanlığın mizacının bozulmasını gerektirir, böylece birey, insanlığa yabancılaşır. Ancak bu dördüncü boyut, yabancılaşmanın diğer üç boyutundan nitelik olarak farklıdır. Nitekim, “insanın emeğiyle, ürünüyle ve diğer insanlarla ilişkisi somuttur, ilişkinin hem öznesi hem de nesnesi bugünde varken insan ve türü arasındaki ilişki ötelenmiştir” (Ollmann, 2008, s. 241). İnsanın diğer insanlardan ve kendi türünden yabancılaşması işçiler arasında rekabet yaratmak ve onları birbirlerine karşı kullanmak için oldukça kullanışlıdır. Böylece çalışanlar arasında cinsiyetçilik, ayrımcılık, ırkçılık, homofobi gibi her türlü eşitsizlikçi düşünce yaygınlaştırılabilir, “çünkü bunlarda önyargının hedefleri insanlar olarak değil de şeyler ya da “tıpler” olarak algılanmaktadır” (Bewes, 2004, s. 24). Son yıllarda sıkça duyduğumuz “Suriyeliler, Afganlar geldi, işimizi aldı” söyleminin birbirleriyle rekabet etmeleri istenen işçiler arasında kök salabilmesi bu yabancılaşma sayesinde mümkün olabilir. İlk kez 1914 yılında yayınlanan *The Ragged Trousered Philanthropists* (Baldırı Çıplak Hayırseverler) başlıklı romanında Robert Tressell (2005), benzer bir örneği bir İngiliz işçinin ağzından anlatırken işçi sınıfının aynı yabancılaşmadan epey bir zamandır mustarip olduğunu anlıyoruz.

“Evet” dedi İhtiyar Joe Philpot üzgün üzgün “Sonracıma o İtalyan bileyciler var, kestane kebab satan vatandaşlar var. Efendime söyleyeyim, dün gece eve giderken soğan satan bir sürü Fransız gavuru gördüm; derken sokakta, ayı oynatan iki gavura daha rastlamayayım mı?” ...Yabancıların gelip İngiliz halkının ağzındaki lokmayı kapması nasıl da utanç vericiydi. Bütün yabancılar denize dökülmeliydi (s. 68).

Daha önce kendisinden alıntı yaptığımız 27 yaşındaki Hüseyin’in görüşmenin ileri aşamalarında “insanlarla çok fazla muhatap olmayacağım ya da internet üzerinden, evden çalışabileceğim, böyle emeğimin karşılığını hissedebileceğim bir işte çalışmak isterdim” cümlesi bu yabancılaşmanın bir ifadesi gibi görünmektedir.

Kocaeli’de otomotiv sektöründe çalışan 46 yaşındaki Önder de yabancılaşmaya ilişkin benzer bir noktaya vurgu yapmıştı ama aynı zamanda işçi sınıfının bedensel olarak yaşadığı acıyı da ifade ederek:

Şimdi işçinin şeyleri çok sıkıntılı ya. Üretim yaptıkça iş yükü artıyor. Neticede beden ya. Adam sana kronometre tutuyor araba gibi ya da koşu bandında koşar gibi. İşte 10 dakkada 10 parça yapıyorsan 100 dakkada 100 parça yaparsın. İyi de yani 90. dakkada ben aynı performans aynı tempoda devam edemem ki ya. Ne yapıyoruz, ondan sonra çoluk çocuğun rızkı, ekmek parası. Adam senin o mecburiyetini biliyor. Bende duygusuzluk yaratıyor. Yani ben işe konsantre olduğum zaman düşünme şeyimi

kaybediyorum. Diyelim ki ben şöyle çalışmalıyım aslında insani olarak. Belli bir süre ürettiği üzerine düşünebilen, oradaki ürettiği parçaya bir şeyler katabilmeyi düşünmem lazım. Ama işe konsantre oluyorsun, koşarken ne düşünebilirsin ki? Sadece finişe varmayı düşünürsün. Başladığın gibi bitirmek zorundasın, adam senden onu bekliyor. Artık acı hissetme duygularımızı kaybettik ya. Adam artık makineyle seni endekslemiş. İnsan olma vasfını kaybettin ya, sen bir orada robotsun.

Nevşehir’de yaşayan 48 yaşındaki inşaat işçisi Bekir’in toplumsal hayatta karşılaştığı eşitsizlikleri doğanın kanunu ya da değiştirilip dönüştürülmesi mümkün olmayan bir durum olarak algılaması, Lukacs’ın söylediği anlamda düşünülrse şeyleşme, tam da bu türden bir yabancılaşmaya örnek oluşturmaktadır.

Parasal yönden sorarsan o zengindir, ister istemez kaliteli takılır, kaliteli giyinir. Sen garibansın, sen aşağı alırsın, aşağı giyinirsin. Zenginle fakir arasında belli bir seviye vardır yani. Doğanın dengesidir, kanunudur bu. Birileri zengin olacak, birileri fakir olacak, birileri orta sınıf olacak. Herkes ister zengin olmayı. Herkes ister tabi çocuğunun çocuğunun daha iyi giyinmesini, daha iyi şartlarda yaşamasını.

Bekir, Tressell’in yukarıda bahsettiğim romanında adı geçen ihtiyar işçi Linden’e ne kadar benzemektedir: “Bu düzen değiştirilemez bir kere... Bunlar hep saçma sapan laflar. Dünyada daima zenginler ve yoksullar olmuştur; daima da olacaktır” (s. 74).

AVM çalışanı Onur, buna ilişkin bir örneği kendi çalışma arkadaşları çerçevesinde değerlendirerek yapıyor.

İnanmıyorlar böyle bir şeye. Aman biz yapsak ne olur ki sanki diye düşünüyorlar. Hani bir kere yapın da yapamadığınızı görün diyorum ama anlatamıyorum. Yani bu düzenin değişebileceğine inanmıyorlar, böyle gelmiş böyle gider diye düşünüyorlar.

Çok bilinen çalışması *The Managed Heart*’ta Hochschild (2012), duyguların ticarileşmesinin duygulardan yabancılaşmaya neden olduğunu vurgular. Gerçekten hissettikleri ile hissetmedikleri duyguları göstermeleri arasında çelişki yaşayan çalışanlar kendi duygularına yabancılaşırlar.

Satılan şey gösteridir, ancak uzun vadede gösteri duyguyla belirli bir ilişki içine girer... gösteri ve hissiyatı birbirinden ayırmak uzun vadede zor bir iştir. Bilişsel uyumsuzluk ilkesine benzer bir duygusal uyumsuzluk ilkesi iş başındadır. Uzun vadede hissetmek ve rol yapmak arasındaki farkı korumak zorlanmaya yol açar. Bu gerginliği ya hissettiklerimizi ya da rol

yaptıklarımızı değiştirerek ikisini birbirine yaklaştırarak azaltmaya çalışırız. İşin gerektirdiği görüntü olduğunda, değişmesi gereken genellikle duygudur ve koşullar bizi yüzümüzden uzaklaştırdığında, bazen bizi hissetmekten de uzaklaştırır (s. 90).

Bu noktada Hochschild, duygusal emeğin derin bir yabancılaşma biçimi ortaya çıkardığını savunuyor görünmektedir. Hochschild'a göre “işçi, çalışmadığı zaman kendindedir, çalışırken kendinde değildir” (Marx, 2013, s. 78) ifadesi eksik bir ifadedir. Çünkü duygusal emeği ticarileştirilmiş kişi, ticarileşmiş duyguları ile gerçek, özel alandaki duygularını kaynaştırarak bu yabancılaşmanın üstesinden gelebilir, bu nedenle iş dışında ya da çalışmadığı zaman da “kendinde değildir.” Ancak Hochschild'ın bakışındaki sorun, işçilerin gündelik bilincine hâkim olan meta fetişizminin aşılamayacak bir şey olarak görülmesidir.

Meta fetişizmi, ideolojik çarpıtmanın ‘demir kafesi’ değildir. Bunun nedeni, ücret-emek ilişkisinin meta fetişizmine karşı bir eğilim olarak hareket eden merkezi bir çelişki içermesidir. Dolayısıyla, kapitalistler işçilerin emek gücüne yoğun bir şekilde sömürülecek başka bir satın alma aracıymış gibi davransa da işçiyi emek gücünün kendisinden ayırmak mümkün olmadığı için diğer metalara benzemez. Bir ürün bir dükkândan satın alındığında metanın tam mülkiyeti ve kontrolü tüketiciye geçer. Ancak, emek gücünün fiyatı, içeriği ve süresi sürekli pazarlığa tabidir. Dahası, “işçi emek gücüne işyerine kadar yüzüstüce eşlik eder ve ‘satış koşulları hakkında’ tartışırken onun yanında korumacı bir şekilde durur.” Bu merkezi çelişki meta fetişizminin pençesini aşındırır ve açar. Çünkü piyasanın şeyleşmiş ‘yasaları’ bu gündelik mücadeleyi -antinomi- makul kabul eder ama çelişkiyi çözemez (Brook, 2009, s. 22).

Bu durum Hochschild'ın duygusal emek harcayan kişinin bireysel ya da bilinçli bir direnişinin olmadığını söylediği anlamına gelmez, tersine, çalışmasında buna yönelik birçok örnek de bulunmaktadır. Ancak yukarıda bahsedilen merkezi çelişkiyi göz önüne almayarak ve duyguların metalaştırılmasının bireyler üzerindeki olumsuz etkisini öne çıkarıp bunu gündelik hayatın her alanına yayarak direnişi en azından teorik olarak olanaksız hale getirir. Çünkü meta fetişizmi ile sınıf bilinci ve mücadelesi arasındaki çelişkili ilişkiyi gözden kaçırır. Bu nedenle işçiler, metalaşmalarının ve bunun değişiminin sosyal gerçekliğini, kapitalistlerin sömürü ve istismarına karşı bir adalet ve haysiyet mücadelesi olarak ele almak zorunda kalırlar. Bu deneyim sayesinde doğmakta olan işçi sınıfı bilinci ortaya çıkar ve meta fetişizminin çarpıtmalarına karşı çıkmaya başlar; işçilerin kolektif olarak “bu kavrayışı, şeyler arasındaki ilişkiler görünümüne bürünen insan ilişkilerinin diğer tüm gizemlerini çözmek için kullanma” (Rees, 1998, s. 216) potansiyeli vardır. Rees bu durumu şöyle açıklar:

Ancak piyasa yasası alıcıyı olduğu kadar satıcıyı da kutsar, satıcının ürünü için istediği fiyatı talep etme ve sadece satmak istediği kadarını satma hakkını kutsar. Dahası, işçinin sattığı ürün, yani emek gücü çok özel bir üründür. Kapitalist bir teneke fasulye satın aldığında satıcı ona mutfağına kadar eşlik etmez ve fasulye için ödemesi gereken fiyat ya da tüketmesi gereken fasulye miktarı üzerinde pazarlık yapmaya devam etmez. Ancak kapitalist ne kadar isterse istesin, emek gücünün sahibini emek gücünün kendisinden ayıramaz. Bu gerçek Henry Ford’u o kadar rahatsız etmiştir ki, “nasıl oluyor da ne zaman bir çift el istesem bir insanla karşılaşıyorum?” diye sorar. İşçi, emek gücüne işyerine kadar küstahça eşlik eder ve onun yanında korumacı bir şekilde durarak kapitalistle satış koşulları hakkında her gün tartışmaya devam eder (s. 215).

Emek gücünü satmak emeği bir meta haline getirmekle birlikte kapitaliste bir kilo fasulye, 20 yarda keten bezi ya da herhangi bir hammadde satmakla aynı şey değildir. Bu ikincisinde satın alan kişinin aldığı metadan ne yapacağını bilmezsiniz, ama emek gücünü satan işçi bununla ne yapılacağını bilir. Bu, tüm gizemin çözüleceği bir anahtardır.

Yabancılaşma aynı zamanda güven, adalet ya da karşılıklılık kaybını da beraberinde getirir. İşçiler emeklerini ‘özgürce’ verirler, ancak bunu ürettikleri değerin kendilerine iade edilmeyip sermaye tarafından el konulmasını sağlayan zor ya da rıza koşulları altında yaparlar. Kapitalist, işçinin zekasına ve becerilerine, işbirliği, inisiyatif ve yenilikçilik kapasitelerine el koyar ve karşılığında yalnızca emek gücünün değerini bir meta olarak verir. “İşçiler için bunun karşılığı kayıp ve adaletsizlik duygusu, güçsüzlük ve haysiyet kaybıdır; bu da kızgınlık, öfke ve hayal kırıklığı yaratmaya meyillidir” (Harvey, 2018, s. 139). Turner (2007) da benzer biçimde yabancılaşmanın “çoğunlukla hayal kırıklığı, üzüntü, bir duruma veya toplumsal yapıya karşı öfke ve bu yapıdaki beklentilerin karşılanmamasının sonuçlarına ilişkin korku” (s. 10) olduğunu ileri sürer. Sınıflar ve bireyler arasında, burjuva ideolojisi olarak meta fetişizmi ile sınıf bilinci arasında diyalektik bir ilişki içeren çelişkili bir bilinç mevcuttur. Dolayısıyla “yabancılaşma asla tamamlanmış bir süreç değildir, aksine işçilerin meta fetişizmine ve onun temelini oluşturan insanlıktan çıkarıcı toplumsal ilişkilere karşı bilinçli bir direniş potansiyeli yaratan çelişkili bir süreçtir” (Brook, 2009, s. 22).

Neredeyse görüştüğümüz bütün işçiler şu ya da bu biçimde sömürüldüğünün ve yukarıda belirtilen emek ve ücret arasındaki çelişkinin farkındadır. Kocaeli’de bir elektrik firmasında çalışan 29 yaşındaki Celal şu değerlendirmeyi yapmıştı:

Aslında ben Fransa’daki bir işçiyi kendime daha yakın görüyorum, Yunanistan’daki, Ermenistan’daki bir işçiyi, fark etmez, dünyanın

herhangi bir yerindeki işçileri kendime daha yakın görürüm. Çünkü işçiler emeği sömürülen insanlar sonuçta, az önce söylediğim gibi başkasının hayalleri için çalışan insanlar. Onun için işçiler bir yani, ben öyle görüyorum.

Bu durumda yabancılaşma ve haysiyet inkârı, yani bir bakıma “topluma biçim veren anonim güçlere teslim edilmiş olmak” (Duhm, 2002, s. 73) sınıf mücadelesiyle nasıl ilişkilendirilebilir? Son bölümde bunu tartışmaya çalışacağım.

3. Haysiyet İnkârı, Yabancılaşma ve Sınıf Mücadelesi

Kimi sosyal bilimciler haysiyet inkarının bir insanlıktan uzaklaştırma biçimi olduğunu ve bunun da iki ayrı biçimde karşımıza çıktığını ileri sürer. Örneğin Haslam (2006) bu biçimleri mekanik ve animalistik olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre mekanik insanlıktan uzaklaştırma “başkalarına yönelik nesne - veya otomasyon- benzeri bir bakış açısını” (s. 258) ifade eder. Bu türden mekanik insanlıktan uzaklaştırma “insan haysiyetinin koşulsuzluğunu ve evrenselliğini” (Pirson, 2017, s. 44) ihlal eder, zira burada insan makinelerle karşılaştırılmakta ve böylece nesneleştirilmektedir. Henry Ford’un yukarıda da bir alıntıda andığımız ünlü “nasıl oluyor da ne zaman bir çift el istesem bir insanla karşılaşıyorum?” sorusu Haslam’ın bu mekanik insanlıktan uzaklaştırma ile ne anlatmak istediğini gösterir. Bu bakış açısına göre işçi, bir insan olmaktan ziyade bir “el”, bütünlüklü bir bedeni olmayan bir değerdir. Yukarıda kendisinden alıntı yaptığımız 46 yaşındaki Önder, son cümlesinde “insan olma vasfını kaybettin ya, sen bir orada robotsun” derken yabancılaşmanın bu mekanik insanlıktan uzaklaştırma biçimini anlatmaktadır. Haslam, “nezaket, kişisel olgunluk, ahlaki sorumluluk, rasyonellik gibi sadece insana özgü özelliklerin” (uniquely human characteristics) (s. 257, Şekil 1) inkârının ise insanları hayvani biçime getirdiğini savunur. Bu nedenle animalistik insanlıktan uzaklaştırma “insanlar ve hayvanlar arasındaki doğrudan bir karşıtlığa dayanır” (s. 258). Bu nedenle insan kaynakları üzerine çalışan akademisyenler “insan gelişimi ile sonuçlanacak ahlak, karakter veya genel insan gelişimi ile ilgilenmekten çok, etkinlik ve verimliliği artırmak için teknik bilginin geliştirilmesine odaklanırlar” (Pirson, 2017, s. 45). Bu çalışmada daha etkin ve verimli olmak için uzun süre çalıştırıldıklarını belirten işçiler, Haslam’ın animalistik insanlıktan uzaklaştırma kategorisine vurgu yapmaktadır. Marx için “emek temel bir haysiyet içermesine” rağmen “insanın emeğini satması yabancılaşmaya ve haysiyet kaybına” (Bolton, 2007, s. 7) yol açar. Yani ücretli çalışmanın kendisi, mekanik ve animalistik insanlıktan uzaklaştırma ile sonuçlanan bir haysiyet inkârı ortaya çıkarmaktadır.

Bu noktada karşımıza, fiziksel sömürü dışında yabancılaşmadan kaynaklanan haysiyet inkarının sınıf mücadelesi ile nasıl ilişkilendirilebileceği sorusu çıkar. Nitekim sınıf mücadelesinin gelişmesi genellikle işçilerde sınıf bilincinin varlığı ya da yokluğu ile ilişkilendirilir. Oysa sınıf mücadelesi sadece sınıf bilincinin varlığı ile ortaya çıkıyor olmayabilir, yabancılaşmanın yarattığı haysiyet inkarına ilişkin duygular sınıf mücadelesinin ortaya çıkması için önemli olabilir ya da belki de sınıf mücadelesini anlamaya çalışıyorsak buna sadece “düşünceyi” (sınıf bilinci anlamında) değil, “duyguları” da katmak gerekebilir. Nitekim Sayer (2007), haysiyet mücadelesinin sınıf mücadelesinde zaten içkin olduğunu düşünür. Ona göre “çoğu zaman görünüşte başka konularla ilgili olan çatışmalar, örneğin ücretler, aynı zamanda -veya ‘altında yatan’- haysiyete saygı ile de ilgilidir.” (s. 566). Bu çerçevede Sayer’e göre işçi hareketinin yükselişi maddi zenginlik elde etmek kadar tanınma ve saygı kazanmakla da ilgilidir. Nitekim “işçi örgütleri, ücret ve çalışma koşulları gibi maddi konulara aşırı derecede odaklanmış gibi görünseler de genel olarak işçi hareketi gibi, saygı ve tanınma konusundaki endişelerden de motive olmaktadır” (s. 576).

Bu konuda önemli bir çalışma Zamudio (2004) tarafından yapılmıştır. Los Angeles’ta bir otelde çalışan hizmet işçilerinin sendikalaşma mücadelesini araştırdığı çalışmasında sınıf bilincini ve mücadelesini kolaylaştıran etkenin sömürüden ziyade işçilerin yabancılaşmayı öznel olarak nasıl deneyimlediği ile ilgili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ona göre hizmet sektörü çalışanlarını bir araya getiren şey “ekmek ve tereyağı” değil fakat “haysiyet ve saygıdır” ve hizmet sektöründe artan rekabet, “iş sürecinin yoğunlaşmasına ve hizmet çalışanlarının daha fazla sömürülmesine yol açarken, buna eşlik eden yabancılaşma çalışanların direnişini tetiklemektedir” (s. 73-74). Bu çerçevede düşündüğümüzde sömürü ilişkilerinin yanında haysiyet inkarına ve haysiyet mücadelesine odaklanmanın toplumsal değişimi gerçekleştirmek için daha etkili yollar geliştirmemize yardımcı olabileceğini söylemek mümkün gibi görünmektedir.

Nitekim sınıf mücadelesini sadece ekonomik bir mücadele olarak değil, iş yaşamından gündelik yaşama kadar yaşamın tüm alanını değiştirmeye yönelik bir mücadele olarak görmek gerekir. Scribano (2022) da benzer bir noktaya vurgu yapar:

Marx’a göre kapitalizmin gündelik hayatı, bedenlerin/duyguların metalaştırılmasından kaynaklanan acı kaynakları olarak yabancılaşma ve zulüm olarak anlaşılabilir. Nesnelerden ayrılma, kendinden ayrılma ve kolektiften ayrılma, bir toplumsal acı deneyimi olarak işçilerin yabancılaşmasının kaynaklarıdır. Bu kaynak, yabancılaşmanın yarattığı haysiyet inkârı sınıf mücadelesinin gelişmesinin temellerinden biri olabilir (s. 36).

Buradan yola çıkarak ister işyerinde ister sokakta isterse gündelik hayatta, sınıf mücadelesinin her alanında ekmek talebinin yanında aslında aynı zamanda özgürlük, onur, saygı ve insan olarak tanınma⁵ talebinin yer aldığı söylenebilir ve bazı zamanlarda işçileri sınıf mücadelesi anlamında harekete geçiren şey de budur. Benzer bir vurguyu Sayer (2005) de yapar: “Eşitlikçi bir dağıtım politikasının temelinde eşitlikçi bir tanınma politikası yatmaktadır: dağıtımsal eşitliğe yönelik her türlü argüman nihayetinde tanınma kriterlerine, yani herkesin eşit ahlaki değere sahip olduğu kriterine başvurulmalıdır” (s. 65).

Bu nedenle sınıf mücadelesi, aynı zamanda günlük ve kişisel olarak içine girilen konumlandırma, yargılar ve ilişkilerle de ilgilidir. Sınıf bilincinden farklı olarak sınıfı yaşamak, sınıfın nasıl oluştuğunun bir parçasıdır. Ancak daha da önemlisi, Marksizm’de evrensel olan şey burada aranmalıdır, yoksa işçilerin her zaman ya da kendiliğinden ekonomik ve politik bir mücadeleye gireceğinin kesin olmasında değil. Elbette ki proletaryanın yeni bir toplumu oluşturmalarının temeli, onun siyasal bir parti haline gelmesi ve açık mücadelelere girişmesiyle atılacaktır. Bu noktada Thompson’u takip ederek sınıf oluşumunun ve sınıf bilincinin yukarıdaki bahsettiğimiz alanlardaki kodları da içine alan karmaşık bir süreç, bir toplumsal ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç ve Tartışma

Öncelikle buraya kadar ortaya konulan tartışmada yabancılaşmaya ilişkin birkaç noktayı vurgulayalım. Birincisi, Marx, yabancılaşma ve haysiyetin

5 Burada bir noktaya vurgu yapmak gerekiyor. Honneth (1996, s. 146-147), Marx’ın ilk yazılarındaki düşüncelerinin ezilen işçilerin mücadelesini bir tanınma mücadelesi olarak, dolayısıyla ahlaki bir mücadele olarak yorumlanabileceğini ileri sürer. Oysa işçi sınıfının tanınma mücadelesi işçi olarak tanınma mücadelesi değildir. Örneğin diyelim bir etnik kimliğin girdiği tanınma mücadelesi kendi kültürünün meşrulaştırılması ve ona değer gösterilmesi çabası olarak görülebilir, yani asıl olarak farklılığının tanınmasını talep etmektedir ve bu anlaşılabilir bir şeydir. Ancak, diyelim yoksullar, yoksulluğun meşru görülmesi ve ona değer verilmesi için feryat etmez (Sayer, 2005, s. 52). Proletaryanın ihtiyaç duyduğu son şey farklılığının tanınmasıdır (Fraser, 1999, s. 29), aslında buna hiç ihtiyacı da yoktur. İşçiler eğer bir mücadele içine giriyorlarsa sınıfsal konumlarının tanınması için değil, tam tersine ondan kurtulmak ve sınıfları ortadan kaldırmak için mücadele verirler. Buna karşılık kimliğimiz/kültürümüz ortadan kalksın diye mücadele eden bir kültür/kimlik politikası gördünüz mü? Kaldı ki sınıfsal eşitsizlikler bir tanınmama meselesinden türemez, zira ortada bir sömürü ilişkisi vardır öncelikle, ama kültürel/kimliksel eşitsizlikler tanınmama meselesinden türer. Bu nedenle burada kullandığımız tanınma ifadesi işçi olarak tanınmaya değil, bir insan olarak adil ve eşit muamele görmeye işaret etmektedir.

reddinin doğrudan özel mülkiyetten kaynaklandığını ve metalaşmış emek varken haysiyetin gerçekleştirilemeyeceğini savunur. Ama bundan daha önemli bir noktayı Rees (1998) şöyle belirginleştirir:

Marx'ın yabancılaşmayı işyeri ilişkilerinin hemen ötesinde bir etkiye sahip olarak gördüğü zaten açıktır. Yabancılaşma, işçinin zihinsel ve duygusal kapasitesini mahveder... yabancılaşma, insanları yaşadıkları dünyayı bilinçli olarak şekillendirme yeteneklerinden mahrum bırakarak, onları hayvanlar seviyesine indirger (s. 86).

İkinci önemli nokta, yabancılaşmanın ve haysiyet inkârının bir dizi toplumsal ve ideolojik yansımalarının olmasıdır. Makale boyunca alıntılanan işçi görüşmelerinin de gösterdiği gibi, bölünmüşlük, örgütsüzlük, pasiflik, korku, burjuvazinin dünya görüşünü benimseme, dünyanın değiştirilemeyeceği düşüncesi vb. gibi yansımaları vardır.

Bu noktada gözden kaçırılan şey, işçilerin yabancılaşmanın ve haysiyet inkârının hiç farkında değillermiş gibi düşünülmesidir. Yine makale boyunca alıntıladığımız işçi görüşmelerine bakıldığında aslında bütünsel olmamakla birlikte parçalı bile olsa bunların etkilerine karşı bir farkındalık, belirli bir bilinç biçimi olduğu görülecektir. Daha da önemlisi, yabancılaşma ve haysiyet inkârı yapısal olarak kapitalist sisteme içkindir, bunları kaçınılmaz olarak üretir. Bunlar, herhangi bir siyasal ya da sosyal aktörün müdahalesiyle ortaya çıkan şeyler değildir. Sermayenin “birikmiş emek” (Ahmed, 2014) olması gibi, bu tür duygular da birikir ve bu nedenle siyasal ve sınıfsal mücadele de bu birikmiş duygular ile ortaya çıkabilir. Bu duygular tam da “Thompson'ın modelinin önerdiği şekilde işlemekte, işçi sınıfının sınırlarında devriye gezmekte, hangi insanların topluluğun bir parçası olduğunu ve kimlerden tiksiniyip nefret edileceğini yaşamış deneyimlerle belirlemeye yardımcı olmaktadır” (Buchanan, 2014, s. 73). Kısacası haysiyet inkârına karşı onur talebi bireyler kendilerini bir sınıfa ait hissetmediklerinde bile onları bir sınıf olarak harekete geçirici olabilir ya da bu ortak deneyim kendilerini bir sınıfa ait hissetmelerine yol açabilir.

Bu durumda yabancılaşma ve haysiyet inkârı ile sınıf bilinci ilişkisini tartışmak anlamlı olacaktır. Bahsedilen duygular işçi sınıfının kolektif bir hareket ortaya çıkarmasında önemli bir etken olabilir. Çünkü bu duygular, “yapısal çelişkiyi sınıf karşıtlığına dönüştürme potansiyeline sahiptir” (Barbalet, 1992, s. 153). Ancak duyguların eyleme dahil olması için düşünce tarafından, daha da önemlisi praksis tarafından dolayımlanması gerekebilir. Duygu ile bilinç, duygu ile pratik/eylem arasındaki ilişkiyi kuran budur. Kolektif duygular böylece bireysel duygusal deneyimlerin toplamından daha fazlası, daha büyük bir şey haline gelir, ortak bir anlayış yaratır. Bu nedenle işçi sınıfının bu duygularını

çevreleyen dinamiklerin tanınması sınıf bilincinin gelişiminde duyguların da önemli bir yeri olduğunu gösterir. Gelişen sınıf bilinci duyguların da doğru hedefe, yani “sermayenin iktidarına, paranın hükümranlığına” (Holloway, 2017, s. 8) yönelmesini sağlayabilir. Burada şu noktaya dikkat etmek gerekir: Bahsettiğimiz şey duyguya karşı düşünce değil, Raymond Williams’ın (1990) vurguladığı türden, “hissedilen biçimiyle düşünce ve düşünce olarak duygu, yaşayan ve karşılıklı ilişkili bir süreklilikteki bugünküne benzer bir pratik bilinçtir” (s. 105).

Bu çalışmada görüştüğümüz işçilerin yabancılaşma ve haysiyet inkarından kaynaklı bir mücadeleye giriştiklerini söyleyemeyiz, daha doğrusu elimizde buna ilişkin bir veri yok. Ancak yabancılaşma ve haysiyet inkarının bütünüyle farkındalar. Bu nedenle makale boyunca aktardığımız örneklerden ve bu konuda yapılan başka çalışmaların sonuçlarından aktardıklarımızdan yola çıkarak söylenirse işçi sınıfının karşı karşıya kaldığı bütün adaletsizlikler ve sorunlar haysiyet talebini artırabilir. Bu haysiyet talebi inşa edilebilir ve yönetilebilir. Elbette sadece duygulara dayanmak doğru değildir, duyguyla devrim olmaz. Örneğin Tunus ve Mısır’daki devrimci durumun boşa çıkmasını insanların yeterince duygusal olmamasına ya da doğru duygulara sahip olmamalarına bağlamak abartılı olur. Bunun için başka unsurların da (örgütlenme düzeyi, önderlik vb.) ortaya çıkması ve gelişmesi gerekir. Ama bu duygular tümünden de yabana atılmamalıdır. Duygular sınıf bilincini ve devrimci durumları tanımlamaya, sürdürmeye ve somutlaştırmaya yardımcı olabilir ve gerçek hedefe doğru örgütlendikçe bir sınıf mücadelesi dalgasını yaratabilir.

Literatürde yabancılaşma konusu oldukça fazla işlenmiştir (Ollmann, 2008; Mandel & Novack, 1975; Mészáros, 1970) ve daha sınırlı olmakla birlikte yabancılaşmayı bir duygu olarak ele alan çalışmalar da bulunmaktadır (Bkz. Scribano 2018 ve 2022), ancak yabancılaşmayı haysiyetle ilişkilendiren çok az çalışma vardır (iki örnek için bkz., Friedman vd., 2015; Healy & Wilkowska, 2017). Benzer biçimde Türkiye’de yabancılaşma konusunda çalışmalar olmakla birlikte bunu genel olarak duygular ve daha spesifik olarak haysiyet ile ilişkilendiren bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda hem dünyada hem de Türkiye’deki yabancılaşma literatüründe sorunu duygularla ve haysiyet ile ilişkilendirme konusunda önemli bir eksiklik vardır. Oysa yabancılaşmanın duygularla ve haysiyetle ilişkilendirilmesi sınıf mücadelesini anlamak açısından önemli veriler ortaya çıkarabilir. Bu makale bu tartışmalara küçük de olsa bir katkı yapmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede, Türkiye’de sınıf mücadelesi ve yabancılaşma konusunda yapılacak sonraki çalışmaların genel olarak duygular ve spesifik olarak haysiyet inkârı konularını analize dahil etmesi önemlidir.

Etik Bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik Denetimi: Tamamlandı.

ıkar atışması Beyanı: Yazar(lar) bir çıkar atışması beyanında bulunmamıştır.

Kaynakça

- Ahmed, S. (2014). *Duyguların kültürel politikası* (S. Komut, ev.). Sel Yayıncılık.
- Barbalet, J. M. (1992). A macro sociology of emotion: Class resentment. *Sociological Theory*, 10(2), 150-163. <https://doi.org/10.2307/201956>
- Berardi, F. B. (2009). *The soul at work*. MIT Press.
- Bewes, T. (2004). *şeyleşme: Geç kapitalizmde endişe* (ev. D. Soysal). Metis Yayınları.
- Bolton, S. C. (2007). Dignity in and at work: Why it matters? S. C. Bolton (Ed.), *Dimensions of dignity at work* (s. 3-18). Butterworth-Heinemann.
- Brook, P. (2009). The alienated heart: Hochschild's 'emotional labour' thesis and the anticapitalist politics of alienation, *Capital & Class*, 33(2), 7-31. <https://doi.org/10.1177/030981680909800101>
- Buchanan, T. C. (2014) Class sentiments: Putting the emotion back in working-class history. *Journal of Social History*, 48(1), 72–87. <https://doi.org/10.1093/jsh/shu044>
- Calvez, J. Y. (2007). *Marx et le Marxisme*. Eyrolles.
- Duhm, D. (2002). *Kapitalizmde korku* (S. Sölün, ev.). Ayra Yayınevi.
- Erdoğan, N. (2016). Yok-sanma: Yoksulluk-mâduniyet ve 'fark yaraları'. N. Erdoğan (Der.), *Yoksulluk halleri* (s. 47-95). İletişim Yayınları.
- Fraser, N. (1999). Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition, and participation. L. Ray & A. Sayer (Eds.), *Culture and economy after the cultural turn* (s. 25-52). Ssge Publications.
- Friedman, S., Rossi, D., & Ralón, G. (2015). Dignity denial and social conflicts. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 27(1), 65-84. <https://doi.org/10.1080/08935696.2014.980675>
- Harvey, D. (2018). Universal alienation. *Journal of Cultural Research*, 22(2), 137-150. <https://doi.org/10.1080/14797585.2018.1461350>
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review*, 10/3, 252-264. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1003_4
- Healy, M., & Wilkowska, I. (2017). Marx, alienation and the denial of dignity of work. M. Kostera & M. Pirson (Eds.), *Dignity and the organization* (s. 99-124). Palgrave Macmillan.
- Hochschild, A. R. (2012). *The managed heart*. University of California Press.
- Hodson, R. (2003). *Dignity at work*. Cambridge University Press.
- Holloway, J. (2017). *Öfke günleri* (ev. U. Özmakas). İletişim Yayınları.
- Honneth, A. (1996). *The struggle for recognition* (ev. J. Anderson). The MIT Press.
- Jacobson, N. (2012). *Dignity and health*. Vanderbilt University Press.

- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry: Establishing trustworthiness*. Sage Publications.
- Mandel, E. & Novack, G. (1975). *Marksist yabancılaşma kuramı* (O. Göçmen, çev.). Yücel Yayınları.
- Marx, K. (2000). *Selected writings*. D. McLellan (Ed.). Oxford University Press.
- Marx, K. (2013). *1844 el yazmaları* (M. Belge, çev.). Birikim Yayınları.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation: Revised and expanded from qualitative research and case study applications in education*. The Jossey-Bass.
- Mészáros, I. (1970). *Marx's theory of alienation*. Merlin Press.
- Moore, B. (1978). *Injustice: The social bases of obedience and revolt*. Palgrave Macmillan Press.
- Ollmann, B. (2008). *Yabancılaşma: Marx'ın kapitalist toplumdaki insan anlayışı* (A. Kars, çev.). Yordam Kitap.
- Padgett, B. L. (2007). *Marx and alienation in contemporary society*. Continuum.
- Pirson, M. (2017). A humanistic perspective for management theory: Protecting dignity and promoting well-being. *Journal of Business Ethics*, 159(1), 39-57. <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3755-4>
- Reed, J. P. (2004). Emotions in context: Revolutionary accelerators, hope, moral outrage, and other emotions in the making of Nicaragua's revolution. *Theory and Society*, 33(6), 653-703. <https://doi.org/10.1023/B:RYSO.0000049194.07641.bb>
- Rees, J. (1998). *The algebra of revolution*. Routledge.
- Sayer, A. (2005). *The moral significance of class*. Cambridge University Press.
- Sayer, A. (2007). Dignity at work: Broadening the agenda. *Organization*, 14/4, 565-581. <https://doi.org/10.1177/1350508407078053>
- Scribano, A. (2018). Sociology of bodies/emotions: The perspective of Karl Marx. *Quaderni di Teoria Sociale* 2, 149-172.
- Scribano, A. (2022). Karl Marx. M. Cerulo & A. Scribano (Eds.), *The Emotions in the Classics of Sociology* (s. 23-38). Routledge.
- Seifert, J. (2004). *The philosophical diseases of medicine and their cure*. Springer.
- Tekin, A. (2022, Nisan 19). Başaran Aksu: İşçi eylemlerindeki temel motivasyon haysiyet ve onur talebi. *Gazete Duvar*. <https://www.gazeteduvar.com.tr/basaran-aksu-isci-eylemlerindeki-temel-motivasyon-haysiyet-ve-onur-talebi-haber-1561222>
- Tressell, R. (2005). *The ragged trousered philanthropists*. Oxford University Press.
- Turner, J. H. (2007). *Human emotions*. Routledge.
- Wallendorf, M. & Belk, R. W. (1989). Assessing trustworthiness in naturalistic consumer research. E. C. Hirschman (Ed.), *Interpretive consumer research* (s. 69-84). Association of Consumer Research.
- Williams, R. (1990). *Marksizm ve edebiyat* (E. Tarım, çev.). Adam Yayınları.
- Zamudio, M. (2004). Alienation and resistance: New possibilities for working-class formation. *Social Justice*, 31/3, 60-76.

İngilizce

THE ROLE OF HOST-STATE CONSENT AND COOPERATION IN THE SUCCESS OF UN PEACEKEEPING OPERATIONS: A COMPARATIVE STUDY OF SIERRA LEONE AND SOUTH SUDAN*

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Arıöz

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

ORCID: [0000-0001-7470-5407](#)

ROR ID: [ror.org/02mtr7g38](#)

• • •

Abstract

The effectiveness of United Nations peacekeeping, long considered a key mechanism of international conflict resolution, has remained a subject of ongoing debate. This study investigates the critical role of host-state consent and cooperation in determining the success of UN peace operations. Focusing on two multidimensional UN missions—UNAMSIL in Sierra Leone and UNMISS in South Sudan—the research examines how variations in host-state consent and cooperation influence operational effectiveness. Both missions were authorised under Chapter VII of the UN Charter and deployed in countries characterised by fragility and prolonged conflict marked by persistent violence. Despite these structural similarities, the outcomes of the two missions diverged significantly. To shed light on this divergence, the study adopts a most-similar systems design and finds that sustained host-state consent and cooperation was a key determinant of mission success. These findings highlight the importance of host-state cooperation beyond strategic consent, with implications for the future of peace operations in fragile and complex contexts.

Keywords: United Nations, Peacekeeping operations, Multidimensional missions, UNAMSIL, UNMISS, Africa

Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonlarının Başarısında Ev Sahibi Devletin Rızası ve İşbirliğinin Rolü: Sierra Leone ve Güney Sudan'ın Karşılaştırmalı Analizi

Öz

Birleşmiş Milletler barışı koruma faaliyetlerinin etkinliği, uzun süredir uluslararası çatışma çözümünün temel bir aracı olarak kabul edilmekle birlikte, hâlâ süregelen bir tartışma konusudur. Bu çalışma, BM barışı koruma operasyonlarının başarısını belirlemede ev sahibi devletin rızası ve iş birliğinin kritik rolünü incelemektedir. Sierra Leone'deki UNAMSIL ve Güney Sudan'daki UNMISS olmak üzere iki çok boyutlu BM misyonuna odaklanan bu araştırma, ev sahibi devletin rızası ve iş birliğindeki farklılıkların operasyonel etkinliği nasıl etkilediğini analiz etmektedir. Her iki misyon da BM Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca yetkilendirilmiş ve kırılganlık ile sürekli şiddetin damga vurduğu, uzun süreli çatışmalar yaşayan ülkelere konuşlandırılmıştır. Bu yapısal benzerliklere rağmen, iki misyonun sonuçları önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Bu farklılığı açıklığa kavuşturmak amacıyla çalışma, "en çok benzeyen sistemler" araştırma tasarımını benimsemekte ve ev sahibi devlet rızası ve iş birliğinin görev başarısında temel bir belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, stratejik rızanın ötesinde ev sahibi devletle sürdürülebilir işbirliğinin önemini vurgulamakta ve kırılgan ve karmaşık bağlamlarda gelecekteki barış operasyonları için önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Birleşmiş Milletler, Barışı koruma operasyonları, Çok boyutlu misyonlar, UNAMSIL, UNMISS, Afrika

* Makale geliş tarihi / Received date: 29.05.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 25.10.2025
Erken görünüm tarihi / Published online: 05.11.2025

Yazar email: zarioz@bandirma.edu.tr

The Role of Host-State Consent and Cooperation in the Success of UN Peacekeeping Operations: A Comparative Study of Sierra Leone And South Sudan

Introduction

United Nations (UN) peacekeeping operations (PKOs) have long played a central role in efforts to maintain international peace and security. Although these operations have evolved over time, they have continued to follow the core principles of “host-state consent, impartiality, and the non-use of force” (Bellamy et al., 2004). Because these missions are mostly deployed in highly complex and challenging contexts (Fortna, 2004; M. Gilligan & Stedman, 2003; Ruggeri et al., 2018), cooperation with the host state is essential for the successful implementation of the mission. It reflects both the parties’ support for political solutions and their acceptance of third-party involvement. Most quantitative studies underline how UN PKOs help to lower violence, prevent the recurrence of conflict, improve civilian security, and support peace agreements (Di Salvatore & Ruggeri, 2017; Fortna, 2008; Hegre et al., 2019; Hultman et al., 2013). It is also found that peacekeepers can prevent the spread of conflict (Beardsley, 2011; Beardsley & Gleditsch, 2015). Moreover, some studies show a significant relationship between operations and post-war peace (Doyle & Sambanis, 2000, 2006; Fortna, 2008; M. J. Gilligan & Sergenti, 2008; Sambanis, 2008). Moving beyond the question of whether UN PKOs are effective, some studies have explored the conditions and factors that influence their effectiveness (Bove & Ruggeri, 2016, 2019; Haass & Ansorg, 2018; Hultman et al., 2013, 2014; Salvatore, 2018). In this agenda, host-state consent has emerged as one of the key concept and is acknowledged as a significant influence on the effectiveness of PKOs (Duursma et al., 2024; Passmore et al., 2022; Pushkina et al., 2022). Recent studies show that missions with host-state consent are more likely to respond to violence perpetrated by rebel groups than by government forces, thereby helping to reduce civilian deaths (Carnegie & Mikulaschek, 2020; Phayal & Prins, 2019). Furthermore, Fortna (2008) demonstrated that in maintaining peace, consent-based operations under Chapter VI are equally

successful as enforcement missions under Chapter VII. Following the literature, this study explores how the level of host state consent and cooperation with UN PKOs influences their success. While acknowledging the contributions of the large-scale research, this study contributes to the literature by adopting a case study approach to analyse the outcomes of peace operations. This study examines whether host-state consent and cooperation are decisive factors in explaining the varying outcomes of UN peace operations. The study expects that securing host-state consent and cooperation enhances the likelihood of UN mission success. To analyse this, the missions in South Sudan and Sierra Leone are selected as case studies due to their similar dynamics yet significantly different outcomes. UN Mission in South Sudan (UNMISS) in South Sudan presents challenges due to compromised host-state consent and a low level of cooperation. In contrast, in Sierra Leone, UN Mission in Sierra Leone (UNAMSIL) offers a successful example of a peacekeeping operation, providing insights into how host-state consent and cooperation positively influence such missions.

The study employs a comparative case analysis using the most-similar systems design (MSSD) approach (Bennett & Elman, 2007; Seawright & Gerring, 2008). By comparing the two cases, this research examines how host-state consent and cooperation—within a similar context—can influence the effectiveness of peacekeeping efforts. The key limitation of this study – related to the most-similar case comparisons approach —is the difficulty of finding perfectly comparable cases. Although Sierra Leone and South Sudan share many structural similarities, some contextual differences remain. The study argues that UN PKOs are more successful when host-state consent and cooperation are present. To assess this, it focuses on key areas of peacekeeping efforts, including the protection of civilians (PoC), progress in Disarmament, Demobilization, and Reintegration (DDR), and state-building initiatives.

The rest of the study is organised as follows: The first section reviews the literature on host state consent and performance of peace operations. The second section analysis the missions of South Sudan and Sierra Leone. The subsequent section compares and discusses the missions. The conclusion offers a summary of key insights and provides recommendations for future research.

1. Host-State Consent and Cooperation in UN Peacekeeping

The performance of UN peace operations has long been debated. Indicators of success have usually focused on maintaining ceasefires and preventing violence or renewed conflict. Accordingly, the absence of large-scale violence and the implementation of peace agreements are often used to assess

effectiveness (Beardsley, 2011; Fortna, 2004; Howard, 2008). More studies, however, argue for evaluating success in the long term by linking peacekeeping with peacebuilding. An increasing number of studies suggest conducting long-term evaluations to assess the performance of PKOs. Within this framework, mission effectiveness is assessed not only by the cessation of violence but also by the strengthening of economic and institutional capacities necessary for sustaining peace (Di Salvatore & Ruggeri, 2017, 2020; Diehl & Daniel, 2010; Doyle & Sambanis, 2000). In this regard, recent research has increasingly emphasized the importance of host-state consent for achieving sustainable peace. According to Labuda (2020), host-state consent is fundamental to the implementation of UN peacekeeping operations. Fortna (2008) demonstrates that with the consent of host state even limited missions can be as effective as more robust ones in achieving lasting peace. This is also supported by the seminal study of Doyle & Sambanis (2000), which shows that consent and cooperation are as important as enforcement capacity to mission success. Similarly, Howard (2008) argues that party consent is the most critical factor in the successful termination of wars.

The consent has long been a foundational principle in the design of peacekeeping missions, particularly those deployed under Chapter VI of the UN Charter, which are based on peaceful measures and technically require the consent of the parties involved (Diehl, 1993). However, the term “parties” remains ambiguous, as it can refer to a range of conflict actors, including both state authorities and local armed groups. In practice, however, the deployment of UN operations generally proceeds with the consent of the state recognized by UN. Moreover, the concept of consent itself is contested in the literature. It is not always granted voluntarily; rather, it may be shaped by temporary strategic interests and can evolve over time. Scholars have categorized consent into various forms such as “‘none,’ ‘partial,’ ‘restricted,’ and ‘re-restricted’” (Yuen, 2020). Moreover, as Sebastián & Gorur (2018) emphasize, consent concerns not only the acceptance of the mission itself but also the acceptance of its mandate. Cooperation mechanisms between UN missions and host states often begin with formal agreements; however, the success of the mission ultimately depends on the host state's political will and capacity to implement commitments. As the Capstone Doctrine (DPKO, 2008) highlights, even when the main parties’ consent to the deployment of a UN PKOs, this does not necessarily guarantee consent at the local level. Building on past experiences, recent UN efforts, including A4P+ (DPO, 2018) and the C-34 reports (UN General Assembly, 2023), underline the importance of cooperation with host states to ensure a shared understanding of mission mandates.

However, in fragile or failed states, where UN peacekeepers are often deployed, it can be difficult to identify a single authority representing the country to provide consent. In such cases, 'strategic consent'—the host state's calculated choice to accept a mission for political expediency rather than genuine commitment (Doss, 2015)—does not guarantee local cooperation and may weaken operations. Thus, rather than focusing solely on strategic consent, this study emphasizes the cooperation between the host state and the UN missions. Paris (2006) is one of the first to emphasise that local cooperation is essential for effective peacebuilding, as the lack of host-states consent creates significant operational and political challenges. He highlights that post-conflict states tend to instability and renewed violence, making them fragile to peacebuilding activities. According to Diehl & Daniel (2010) the effectiveness of a peace operation, especially in peacebuilding area, is partly determined by its ability to leverage local resources. Since strategic consent does not always guarantee cooperation, and may 'variable' (Bellamy et al., 2004) local ownership is essential for meaningful engagement. Autesserre (2014) emphasizes that good cooperation at the local level is at least as important as at the national level for achieving sustainable peace, linking the failure of operations to peacebuilding efforts that neglect local dynamics.

Without cooperation, peacekeepers may face restrictions, denied access, or manipulation, hindering their ability to implement the mandate. Challenges related to local ownership have long undermined peace operations. As Pouligny (1999) highlights, the absence of a deep understanding of local contexts, languages, and practices frequently contributes to mission failures. Language barriers seriously hinder efforts to foster cooperation with local communities, affecting key areas such as intelligence and operational coordination (Yilmaz, 2005). In this context, consent may initially serve as a strategic prerequisite for mission deployment, but it becomes meaningful in practice through cooperation with the host state.

2. Case Studies: Peacekeeping and Peacebuilding in South Sudan and Sierra Leone

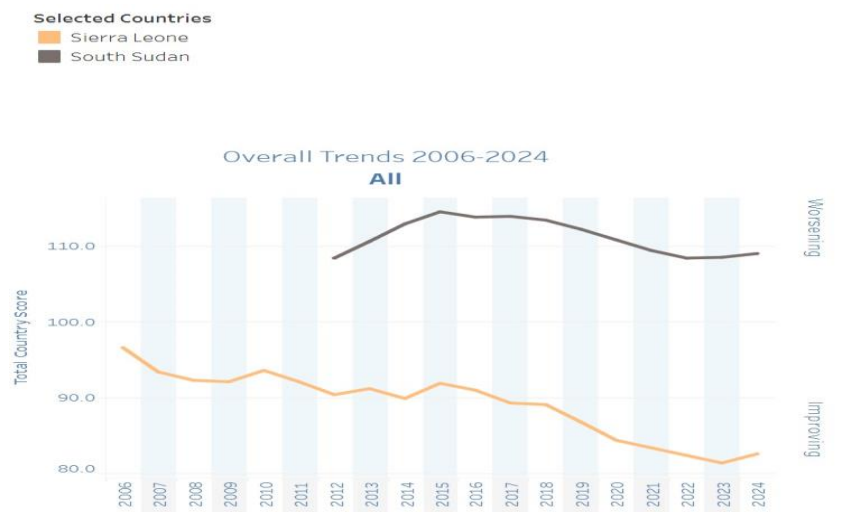
Since the post-Cold War era, the UN Security Council has increasingly authorised Chapter VII operations to address internal conflicts marked by systematic violence and seen as threats to international peace and security. In this context, the concept of the "failed state" emerged to describe countries that lose legitimacy, lack authority over their territory, and become sources of poverty, violence, and terrorism, thereby endangering both regional and global stability (Rotberg, 2002, 2003). These states have also characterised by the inability to

provide basic services to their populations and by persistent development challenges, while posing security risks. In this context, the integrated consideration of security and development provided the ground for the notion of the “fragile state” to enter the policy agenda, with such states being characterised by weak policies, institutions, and governance (OECD, 2007; World Bank, 2006). A fragile state is characterised by its inability to maintain coercive authority over its territory, to enact and enforce binding legislation, and to deliver basic public services. Despite variations in the literature, it is generally defined by three features: weak authority, low legitimacy, and limited capacity to deliver services (Stewart & Brown, 2009). In this regard, fragility is closely linked to the level of state capacity.

Based on the Weberian tradition, state capacity is defined as the state’s ability to effectively implement policies. Such capacity requires both the consolidation of sovereignty and military control over a defined territory, as well as the existence of effective institutions supported by a professional bureaucracy (Fukuyama, 2004, 2013). In a more systematic formulation, Hanson & Sigman (2021) identify three core dimensions of state capacity: extractive, coercive, and administrative. Yet, later contributions have expanded this definition further, stressing that state capacity is multidimensional, also comprising productive, transformative, legal, relational, and political aspects (Cingolani, 2013). Within this broader perspective, institutional capacity—referring to the effectiveness and quality of political and economic institutions—plays a crucial role in shaping overall state capacity (Acemoglu & Robinson, 2012).

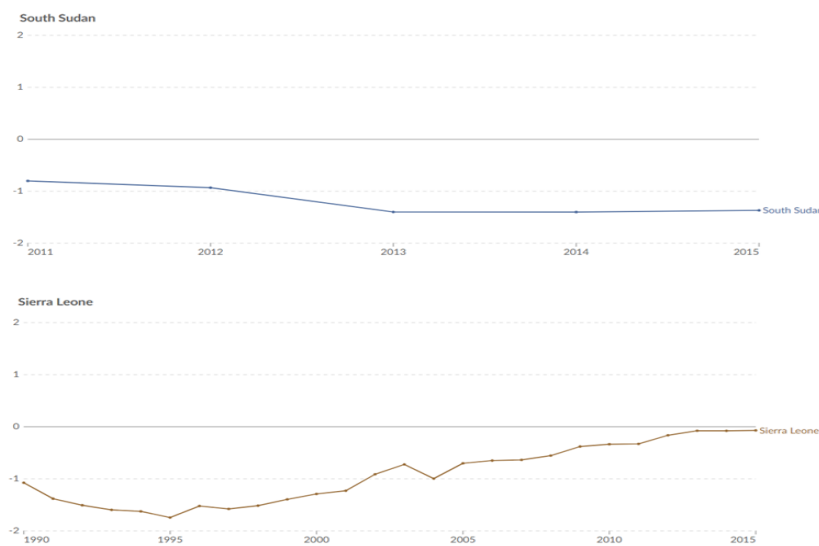
State capacities are commonly measured through indices such as the State Capacity Index (SCI) and the Fragile States Index (FSI). On these measures, some states—especially in Sub-Saharan Africa—consistently rank at the bottom. Sierra Leone and South Sudan score poorly on the SCI and are classified as fragile states in the FSI, as shown in Figures 1 and 2.

Figure 1: The Fragile States Index (FSI).

Source: <https://fragilestatesindex.org/> FSI, produced annually by the Fund for Peace, measures the vulnerability of states to conflict and collapse using twelve political, social, and economic indicators. Higher scores indicate greater fragility.

Figure 2: The State Capacity Index (SCI).

Source: <https://ourworldindata.org/grapher/state-capacity-index> SCI assesses 21 indicators across three dimensions—extractive, coercive, and administrative—with higher values indicating stronger capacity.

The persistent fragility of Sierra Leone and South Sudan, as indicated by these indices, created the conditions for the deployment of UN peace operations. Both missions were deployed in contexts characterized by civil war, deep societal divisions, and weak state capacity. Sierra Leone and South Sudan have long faced extremely high poverty rates, with World Bank data showing that about 60% of Sierra Leoneans (2018) and nearly 80% of South Sudanese (2016) live below their national poverty lines (World Bank, 2018). Both countries also ranked at the bottom of the Human Development Index, reflecting low levels of health, education, and income. In 2022, Sierra Leone ranked 181st and South Sudan 191st out of 193 countries on the Human Development Index, with scores of 0.477 and 0.385 respectively (United Nations Development Programme, 2022). According to World Bank data on GDP per capita, Sierra Leone (USD 873) and South Sudan (USD 1,080) rank among the twenty lowest-income economies worldwide, far below the global average of USD 13,664 in 2024 (World Bank, 2024b).

However, these “pathologies” are rooted in colonial legacy. Both Sierra Leone and South Sudan were shaped by strong British colonial influence. Colonial borders ignored local social realities, contributing to persistent ethnic and societal divisions. These administrations left behind weak or absent state institutions, a legacy still visible in poor governance (Herbst, 2000; Young, 2012). According to the Worldwide Governance Indicators, Sierra Leone and South Sudan consistently rank within the bottom 10–20th percentiles across key dimensions—political stability, government effectiveness, rule of law, corruption control, regulatory quality, and accountability—reflecting severe governance challenges (World Bank, 2024a). This institutional weakness was compounded by extractive economic structures inherited from colonial rule. Both countries exhibited high resource dependence, with natural resource rents exceeding 20% of GDP in Sierra Leone (diamonds) and 60% in South Sudan (oil), latter fuelled conflict (World Bank, 2021). Revenues from natural resources have been captured by political elites, serving both to consolidate their wealth and to sustain conflict. In Africa, the combination of natural resource dependence (Fearon, 2005) and the colonial legacy of patrimonial institutions has undermined economic performance (Acemoglu & Robinson, 2010). Moreover, poverty, weak or exclusionary institutions, and political instability create conditions under which ethnic groups are more likely to resort to violence. Ethnic diversity alone does not directly predict the outbreak of civil war; however, in combination with these factors, it can significantly increase the likelihood of violence—a pattern particularly evident in Africa (Collier & Hoeffler, 2004; Fearon & Laitin, 2003). In Sierra Leone and South Sudan, resource dependence—“blood diamonds” in Sierra Leone and oil in South Sudan—further complicated these dynamics, as reflected in Collier and Hoeffler’s (2004) “greed versus grievance” model.

According to this model, opportunities for resource predation provide material incentives for rebellion, while the grievances they generate are instrumentalized to mobilize support and finance, thereby reinforcing cycles of violence. These multi-layered conflicts involved multiple actors and competing interests, often resulting in “wars within wars” (Jok, 2021, p. 363). In South Sudan, between January 2013 and September 2018, the Armed Conflict Location & Event Data (ACLED) project recorded more than 4,000 conflict events across 718 distinct locations, underscoring the scale and geographical dispersion of violence (Bakumenko, 2025). Similarly, in Sierra Leone, the civil war between 1991 and 2002 reached high-intensity levels and caused widespread atrocities against civilians. Since independence, both countries have faced multiple forms of organized violence, including state-based, intrastate, and one-sided conflict. Such violence has involved killings, sexual violence, displacement, and other atrocities by both state forces and armed groups (Uppsala Conflict Data Program, 2024).

In response, the Security Council has deployed missions with mandates extending beyond ceasefire monitoring. As outlined in Boutros Boutros-Ghali’s *An Agenda for Peace*, peacebuilding involves “support for the transformation of deficient national structures and capabilities, and for the strengthening of new democratic institutions” (1992, p. 33). The Brahimi Report defined it as “activities undertaken on the far side of conflict to reassemble the foundations of peace and provide the tools for building on those foundations something that is more than just the absence of war” (UN General Assembly, 2000, para. 13). Reflecting this vision, post–Cold War operations have been tasked not only with ensuring security but also with consolidating state authority, reforming army and police, supporting elections, and assisting in the construction of democratic institutions. In some cases, mandates have even included providing support for the reconstruction of failed states (Doyle & Sambanis, 2006).

The reconstruction of fragile and or failed states has often relied on international intervention, with peacebuilding regarded as a central instrument of state-building. While peacekeeping focuses on short-term stabilization through security and civilian protection, peacebuilding entails longer-term efforts to address conflict’s root causes by promoting political inclusion, institutional reform, and socio-economic recovery (Doyle & Sambanis, 2000; Paris, 2006). Within this framework, state building is often pursued alongside peacebuilding, reflecting the Weberian legacy that sustainable peace requires a functioning state capable of exercising authority, delivering services, and upholding the rule of law (Fukuyama, 2013; Rotberg, 2002). In line with this, the liberal perspective offers a strong foundation for understanding contemporary peacebuilding practices, particularly through its emphasis on democracy, institutional reform,

and international cooperation (Richmond & Franks, 2009). The liberal paradigm assumes that democracy and peace are closely associated, and that external support contributes to the stabilization of post-conflict states. Thus “peacebuilding has tended to represent a top-down variant of liberal peace” (Costa & Karlsrud, 2012, p. 55). Liberal peacebuilding is defined as the promotion of democratic governance, market-oriented reforms, and the rule of law in post-conflict societies, with the assumption that these elements together provide the foundations for sustainable peace (Newman et al., 2009). In this regard, institution-building and the role of external actors are regarded as main characteristics of peacebuilding (Berg, 2020). This perspective is also consistent with realist insights, which emphasize that peace requires statist, top-down approaches to ensure stability and authority (Ripsman, 2020).

However, the limitations of externally imposed, top-down models of peacebuilding that overlook local dynamics are now widely acknowledged. The cases of Sierra Leone and South Sudan illustrate these tensions: While UNAMSIL combined peacebuilding measures with local cooperation and achieved a relatively successful transition, the impact of UNMISS remained much more limited due to weak host-state consent and complex domestic dynamics.

To examine this variation, the study adopts MSSD, selecting UNAMSIL and UNMISS as comparable cases of multidimensional UN peace operations in intrastate conflicts within fragile states. Both missions were multidimensional operations under Chapter VII, each deploying over 17,000 personnel with mandates covering capacity-building, civilian protection, and, when necessary, the use of force. UNAMSIL benefited from sustained host-state consent and cooperation from local and regional actors, whereas UNMISS operated with contested consent and struggled to build cooperation. By holding constant structural conditions—internal conflict, instability, violence against civilians, weak capacity, and the need for intervention—the design isolates host-state cooperation as the key independent variable. To assess its impact on outcomes, the study also employs process tracing of interactions between the mission and the host state.

2.1. Sierra Leone – UNAMSIL: A Case of Host-State Consent and Cooperation

2.1.1. The Context of the Conflict

After independence, the legacy of colonial rule hindered the development of strong state institutions and entrenched patrimonial structures. These

dynamics fostered corruption and ethnic tensions, while an extractive economy allowed elites to capture Sierra Leone's resources, weakening state capacity and public service delivery. This fragile political and economic context created fertile ground for rebellion, with grievances over corruption and exclusion combining with opportunities to exploit diamond resources. The civil war in Sierra Leone began in 1991 with the invasion of the Revolutionary United Front (RUF), and the situation in the country was exacerbated by poor authority and successive military coups. Despite the holding of elections in 1996 and the signing of a peace agreement, violence persisted, culminating in a coup in 1997 that ousted the democratic government. Regional actors failed to bring about stabilisation, and the attack on Freetown in 1999 highlighted the ongoing devastation. Sierra Leone went through a brutal civil war from 1991 to 2002, resulted in more than 25,000 battle-related deaths (UCDP, 2024).

In 1990, on the eve of the war, the country already ranked among the world's poorest, with a GDP per capita of only USD 154.8 (World Bank, 2024b). It also recorded a very low Human Development Index score of 0.275 in 2001, placing it in the "low human development" category (UNDP, 2003). Sierra Leone's life expectancy at the turn of the century was among the lowest in the world, at just 49.8 years, reflecting the country's severe human development challenges (World Health Organization, 2025). According to UNDP report, the war was driven by a predatory state, reliance on mineral rents —mining accounted for nearly 90% of exports— structural adjustment pressures, and poor institutional capacity. Between 1990 and 2002, about 57% of the population lived on less than one US dollar a day. These conditions were compounded by a traumatised, marginalised youth population and strong interference from regional actors (Kaldor & Vincent, 2006).

The Sierra Leone Civil War exemplifies the "new wars," marked by intra-state conflict, the involvement of non-state actors, blurred lines between combatants and civilians, and the use of violence for political and economic control (Kaldor, 2012). It involved multiple actors: RUF and its allies, including Charles Taylor's National Patriotic Front of Liberia (NPFL), fought against the Sierra Leonean Army (SLA) and pro-government groups like the Kamajors. However, the government was supported by Economic Community of West African States Monitoring Group (ECOMOG), the United Kingdom, and the UN. The state's failure to provide basic services to the population in the country, coupled with the growing dissatisfaction due to the power struggle among specific interest groups, led to the rise of insurgent of RUF. This also reflected deeper structural problems rooted in long-standing extractive institutions that concentrated power and wealth in the hands of a few, neglected essential services, and fuelled unrest, civil war, and ultimately state failure (Acemoglu & Robinson,

2012). The RUF lacked a coherent ideological orientation, but it nevertheless adopted a discourse centered on social justice, as expressed in its pamphlet slogan: “We are fighting for a new Sierra Leone, a new Sierra Leone of freedom, justice and equal opportunity for all” (RUF, 1995). RUF, initially emphasized grievances such as corruption and inequality. In practice, however, this rhetoric was quickly overshadowed by the movement’s reliance on diamond revenues, estimated at between \$25 and \$125 million annually, which became the primary means of sustaining and expanding its military campaign (UNSC, 2000). The civil war, driven by state collapse, socio-economic exclusion, and competition over diamonds, was exploited by armed groups motivated more by greed than by ideology. These groups engaged in predatory violence and criminal opportunism (Collier & Hoeffler, 2004). The RUF committed atrocities including mass amputations, forced labour in diamond mining, child recruitment, and sexual violence, while government forces also engaged in killings, looting, and diamond smuggling. Both sides systematically targeted civilians, making them the primary victims of the conflict (Human Rights Watch, 1998).

2.1.2. Cooperation Mechanisms Between UNAMSIL, the Host State, and Local Actors in Sierra Leone

The relationship between UNAMSIL and the Sierra Leonean government evolved within a framework of consent-based peacekeeping, reflecting both international norms and the state's urgent need for external support. In the late 1990s, violence escalated, particularly with the rebel offensive in Freetown. In response, UN officials, together with regional actors, used diplomatic channels to open negotiations between the government and rebel forces. These efforts culminated in the Lomé Peace Agreement, which outlined the terms for a ceasefire and expand the UN peacekeeping activities. With the formal consent of the Sierra Leonean government, the UN was tasked with supporting the implementation of the agreement under Chapter VII of the UN Charter. UNAMSIL was established in cooperation with both the government and other parties to implement the Lomé Peace Agreement and to support the DDR program, with an authorized force of over 17,000 military personnel (UNSC, 1999). However, as the conflict remained unresolved, the host government accepted an expanded role for UNAMSIL. In response to this evolving and dynamic context, the mission’s mandate was broadened, and UNAMSIL’s troop strength was significantly increased—supported by enhanced military resources, additional training, and direct assistance from the United Kingdom (UNSC, 2001a). The Council urged the government and RUF to continue dialogue and national reconciliation, including reintegrating former combatants into civil society and transforming the RUF into a political party, despite structural and

objective impediments (UNSC, 2001b). These efforts reflected both the international community's commitment to stabilizing Sierra Leone and the evolving, consent-based cooperation between the UN, the host government, and other involved parties. The success of UNAMSIL is largely attributed to its diplomatic engagement and holistic implementation strategy, which aimed to reinforce state authority while maintaining dialogue among all parties—even in the face of early setbacks such as the kidnapping of UN personnel (Tisei, 2014).

The key achievement of UNAMSIL was its ability to establish cooperation not only with the host government but also with a wide range of local actors. The mission led DDR programme by engaging both the Sierra Leonean government and former combatants, including members of the RUF and the Civil Defence Forces (Kamajors), to facilitate progress in disarmament and reintegration (Sesay & Suma, 2009). DDR played such an essential role in stabilization, as disarming, demobilizing, and reintegrating former combatants restores centralized authority in the country. Furthermore, the mission led several Joint Committees to coordinate efforts such as the Relief, Reconstruction, and Rehabilitation Committee and the National Recovery Committee, all of which were crucial to Sierra Leone's peace process (Malan et al., 2018). UNAMSIL's support for the 2002 general elections, in close partnership with the government and local actors, was crucial in restoring democratic governance and public authority (UNSC, 2002). UNAMSIL also promoted local ownership by appointing national leaders to key positions within the mission (Adekeye, 2021).

2.1.3. Outcomes and Peacebuilding Successes

Peacebuilding is a multidimensional process encompassing security, political processes, justice and human rights, socio-economic recovery, and institutional capacity (UN, 2010). Within this framework, UNAMSIL contributed across multiple dimensions. UNAMSIL's role was critical in reducing mistrust between the parties and in supporting state capacity in Sierra Leone. The mission's positive relations with the government, the RUF, and other actors—combined with a robust military presence—played a key role in its effectiveness. In this regard, the mission has been acknowledged as one of the most successful UN operations (Olonisakin, 2008)

In the security sector, the DDR programme disarmed over 75,000 combatants, including child soldier and women, while collecting 42,330 weapons and over 1.2 million rounds of ammunition. Nearly 55,000 ex-combatants received reintegration support—ranging from vocational training and agriculture to formal education, with more than 12,000 pursuing studies at secondary schools and universities (UN, 2005). Ruggeri et al. (2013) suggest that in the case of

Sierra Leone, the mission's success depended on its ability to overcome local mistrust and maintain a robust presence on the ground. Thus, UNAMSIL achieved significant outcomes in key areas essential for post-conflict stabilisation in Sierra Leone.

In the political sphere, UNAMSIL also contributed to the restoration of state authority by providing essential logistical and security support to the 2002 general elections, which helped re-establish government legitimacy (Malan et al., 2018). In the area of justice and human rights, UNAMSIL supported transitional justice through the Truth and Reconciliation Commission and the Special Court, while also promoting human rights awareness at the local level. It reconstituted the Sierra Leone Police, with 15 percent women, and oversaw the construction of police stations, courts, and training facilities to strengthen the rule of law (UN, 2005). Reports by the High Commissioner for Human Rights noted steady progress in promoting and protecting human rights in Sierra Leone (UN Economic and Social Council, 2005). With its expanded mandate and robust capacity to protect civilians, the mission further strengthened its legitimacy in the country (Olonisakin, 2008).

UNAMSIL also supported economic recovery and governance reforms. The mission assisted state authority over the natural resources by supporting legal diamond trade based on the Kimberley Process Certification Scheme. Government revenues from diamond exports surged from \$10 million in 2000 to \$160 million in 2004. UNMISS, in cooperation with UN agencies, initiated small-scale projects that created jobs for ex-combatants and unemployed youth. The mission helped restore state authority in former rebel areas by training police force and constructing police stations (UN, 2005).

Over its six years of operation, as reflected in its final report before withdrawal, UNAMSIL built strong partnerships with the regional actors, donors, civil society, and the host government, contributing to the country's transition to post-conflict recovery. This collaborative effort helped establish a stable security environment, restore state authority across the country, and achieve meaningful progress in security sector reform (SSR) and the regulation of the diamond-mining industry (UNSC, 2005). The durability of peace after UNAMSIL's withdrawal is largely credited to strong local leadership and active civil society engagement (Adekeye, 2021; DPO, 2003). A public opinion survey in Sierra Leone showed that most of the citizens view UNAMSIL's peacekeeping efforts very positively (Krasno, 2005).

Beyond its security functions, UNAMSIL exemplified core elements of the liberal peacebuilding model. In addition to overseeing DDR and securing democratic elections, the mission supported SSR and judicial reform. It also promoted transitional justice through the Truth and Reconciliation Commission

and the Special Court. Furthermore, UNAMSIL worked with international donors to align recovery with governance and economic reform frameworks. Sierra Leone's peacebuilding strategy was structured around key pillars, including the rebuilding of security institutions, the consolidation of state authority and political stability, the strengthening of governance, and the advancement of economic and social development. Taken together, these measures demonstrate how UNAMSIL combined short-term stabilization with longer-term liberal peacebuilding objectives, making it one of the more frequently cited post-Cold War success stories (Doyle & Sambanis, 2006; Olonisakin, 2008; Paris, 2006).

2.2. South Sudan – UNMISS: A Case of Compromised Consent and Limited Local Engagement

2.2.1 The Context of the Conflict

South Sudan gained independence in 2011, following a six-year peace process initiated by the 2005 Comprehensive Peace Agreement (CPA), which ended more than two decades of civil war between the Sudanese government and the Sudan People's Liberation Movement (SPLM). According to the World Bank, at independence South Sudan faced acute development challenges: more than half of the population lived in poverty, health indicators were among the lowest in the world, and only about 27 percent of those over fifteen were literate. These conditions were accompanied by widespread child labour, low levels of school attendance among children and youth, and persistently high rates of youth unemployment (Guarcello et al., 2011). By 2013, around one in ten South Sudanese suffered severe food insecurity. Life expectancy stood at just 42 years, maternal mortality was among the highest worldwide, and although enrolment had improved, only about 10% of children finished primary school, while less than 2% continued to secondary education (Humanitarian Practice Network, 2013). When South Sudan became independent in 2011, oil provided nearly 98 percent of state revenue. The country inherited most of the region's reserves but still depended on Sudan's infrastructure to refine and export crude (U.S. Energy Information Administration, 2012).

Country emerged as a state burdened by a legacy of militarised patronage networks and deep-rooted interethnic divisions. Chronic underdevelopment, limited state capacity beyond urban areas, and catastrophic human development indicators—such as high maternal mortality, low literacy, and minimal access to basic services—left the country heavily fragile (Day et al., 2019). These chronic structural weaknesses have shown little improvement over time and, in some

areas, have worsened. In 2021, South Sudan ranked last globally on the Human Development Index, with a score of 0.385, a life expectancy of 55 years, and a gross national income per capita of just USD 768 (United Nations Development Programme, 2022 World Bank, 2024b).

The post-independence period quickly gave way to internal political struggles and unresolved structural tensions, culminating in a new civil conflict. The conflict in South Sudan erupted in 2013, rooted in political rivalries and state fragility. Elite-driven peace agreements prioritized power-sharing among leaders while neglecting communal grievances and societal facts (Jok, 2021). South Sudan's "kleptocratic governance"—defined by militarised patronage and elite enrichment—further undermined institutional development. The financial collapse revealed internal divisions, which caused the political-military compact to rapidly disintegrate and led to civil war; despite multiple peace agreements being signed, including the 2015 and 2018 accords, the conflict continued (Waal, 2014). The UN mission in the country, like others across Africa, has been deployed in a context marked by the involvement of marginalized youth in violence and by deep social fragmentation caused by prolonged armed conflict. Like many African states, South Sudan faced the simultaneous challenges of state- and nation-building, which ultimately contributed to the emergence of ethnically driven politics and, at least in part, to the outbreak of violence (Jok, 2021). The conflict in South Sudan has an asymmetrical structure, involving the SPLA loyal to President Kiir, the Sudan People's Liberation Movement-in-Opposition (SPLM-IO) led by Riek Machar, and a range of ethnic militias and armed youth groups. The SPLM initially advanced the "New Sudan" vision, emphasizing equality, and democratic and pluralistic state. After independence, however, this ideological narrative quickly eroded, and political competition became dominated by ethnic divisions (Guarak, 2011).

In the country, decades of exclusion fostered deep ethnic grievances, which were further intensified by power struggles and competition among armed groups over political authority and resource wealth. The concentration of oil revenues in the hands of political elites intensified factionalism within the ruling SPLM, while ideological and ethnic divisions—particularly between Dinka and Nuer elites—provided a basis for mass mobilization (Johnson, 2016). The presence of multiple actors with shifting alliances has complicated peace efforts and deepened local violence. The conflict has produced a pattern of violence marked by sexual abuse, looting, the destruction of civilian property, and the arbitrary detention and torture of civilians, often along ethnic lines. Both government and opposition forces have been responsible for killings and for the recruitment and use of child soldiers (Human Rights Watch, 2015). It is estimated

that nearly one million people were displaced and 400,000 lost their lives during the conflict in South Sudan (Blanchard, 2018).

2.2.2. Contested Consent and Limited Cooperation Between the Host-State and UNMISS in South Sudan

Following the establishment of South Sudan as a sovereign state, UN launched UNMISS to support peacebuilding and state building, which was well received by the government; however, the outbreak of violent conflict soon after independence undermined these efforts. The country soon descended into violence, marked by large-scale military confrontations, widespread human rights violations, and serious breaches of international humanitarian and human rights law, resulting in thousands of deaths (UNSC, 2014c). In response, the mission was reinforced by a new resolution, and its mandate was reprioritized to focus on the protection of civilians, monitoring human rights, and facilitating humanitarian assistance (UNSC, 2014b). The government interpreted the resolution, enacted under Chapter VII and mandating the protection of civilians, as violation of sovereignty—despite the inability of its own security forces to ensure adequate protection. There was also no unified view among SPLM leaders regarding the role of the UN; while some accepted its mandate, others viewed it as a new form of colonialism (Johnson, 2016). Moreover, the civilian protection sites established by UNMISS were perceived by the government not as neutral safe zones, but as shelters for rebel forces (Jok, 2021). UNMISS faced accusations of siding with opposition forces, which contributed to restrictions on its movement and public protests the UN in the country. Tensions between the Government of South Sudan and UNMISS escalated during the crisis, fuelled by growing anti-UN sentiment, which undermined perceptions of the mission's neutrality.

The presence of the UN was perceived as a threat to the sovereignty and fragile authority of the newly independent state. Contrary to the government's expectations, updated mandates focused more on the protection of civilians than on safeguarding the country's territorial integrity. This shift in focus, along with the bad legacy of the previous UNMIS mission and growing anti-UN sentiment, contributed to escalating tensions between the government and UNMISS, ultimately hindering the mission's ability to carry out its mandate. As Johnson notes, "UNMISS was squeezed between a rock and a hard place" (2016, p. 98).

2.2.3. Outcomes and Peacebuilding Successes

UNMISS's mandate cantered on four pillars: PoC, facilitating humanitarian assistance, promoting human rights, and supporting the peace process. In the security sector, UNMISS has operated with more than 17,000 troops and around 1,400 police personnel, combining its military presence with police force to provide a safer environment. UNPOL (UN Police) supported the South Sudan National Police Service through technical assistance, community-police committees, and capacity-building programmes. Following the outbreak of conflict in 2013, the mission created protection sites in Juba, Wau, Bentiu, Bor, and Malakal, where tens of thousands of displaced civilians sought refuge under UNMISS protection (UNSC, 2023).

In the political sphere, the mission supported the Intergovernmental Authority on Development (IGAD)-led peace process and the implementation of Revitalized Agreement on the Resolution of the Conflict in the Republic of South Sudan, provided technical assistance to the constitutional process, and facilitated the Sant'Egidio mediation efforts (UNSC, 2022). In justice and human rights, UNMISS offered urgent shelter and security to over 200,000 civilians who were directly at risk. The mission strengthened monitoring and investigations and facilitated the release and reintegration of armed groups including child soldiers. The mission deployed Rule of Law Advisory Section and supported mobile and circuit courts, improved the prison system, and backed military justice and special courts for conflict-related sexual violence and livestock disputes. It also advanced a Security Sector Transformation Roadmap, launched community violence reduction projects, and provided technical support for judicial, anti-corruption, and legal reforms (Day et al., 2019).

UNMISS assisted in the integration of former Sudan People's Liberation Movement/Army (SPLM/A) into South Sudan's police forces; however, the legacy of militarised patronage networks undermined meaningful reform efforts (Waal, 2017). Due to the ongoing conflict, the mission's initial focus on state-building was gradually replaced by the protection of civilians, which, in Berdal's words, ultimately evolved into the mission's "*raison d'être*" (2017, p. 16). The revised mandate for UNMISS reflected a perception of the government as a threat to civilians, which hindered any meaningful collaboration with state-led efforts. UNMISS's growing emphasis on civilian protection led the government to increasingly view the mission as an "adversary" (Wells, 2017). As a result of the government's negative perceptions, PoC efforts could not be fully implemented, and the protection of civilians remained largely limited to designated PoC sites. These sites triggered a crisis between UNMISS and the host state and were, at times, directly targeted by government forces.

According to UN reporting, several structural challenges further impeded effective implementation of the protection mandate. These included difficult terrain, restrictions on the mission's freedom of movement imposed by the government, and inadequate resources to maintain a protective presence in remote areas (Day et al., 2019, p. 13). The Secretary-General repeatedly reported that UNMISS personnel were routinely obstructed by the government through roadblocks, access restrictions, extortion attempts, and harassment by security officials—all of which significantly hindered the mission's ability to carry out its mandated task (UNSC, 2014a, para. 67, 2016, para. 74). Furthermore, the government took steps to expel key UN staff from the country, including human rights officers, further undermining the mission's operational effectiveness and damaging its overall legitimacy. The mission was caught in a dilemma between respecting state sovereignty and protecting civilians (Johnson, 2018). When peace talks resumed in 2017 and culminated in the signing of the Revitalised Agreement on the Resolution of the Conflict in South Sudan (RARCSS), UNMISS struggled to be recognised even as a neutral third party, as “compromised” host-state consent contributed to its marginalisation and limited effectiveness (Duursma et al., 2024).

Following the escalation of violence, UN Security Council largely removed capacity-building tasks from the mandate. This significantly limited the mission's contribution to long-term institutional reforms. As a result, UNMISS shifted towards short-term protection and humanitarian functions, and curtailed its impact on sustainable peacebuilding.

3. Key Insights and Discussion

The cases of UNAMSIL and UNMISS illustrate that the depth and consistency of host-state consent substantially influence the effectiveness of UN PKOs. Sierra Leone and South Sudan share notable structural similarities in the conditions shaping their conflicts and the challenges faced by UN peace operations. Both countries have been marked by post-colonial struggles, widespread violence and poverty, and limited state capacity. In both countries, the economy is heavily dependent on natural resources, showing fragility to external shocks. Ethnic diversity and marginalised youth populations—often drivers of violence—are also common features. These structural weaknesses undermined state legitimacy and contributed to conflict in both cases. The UN missions in Sierra Leone and South Sudan were deployed in contexts that reflect the characteristics of “new wars” (Kaldor, 2012). These conflicts are asymmetric, involve both state and non-state actors, and are driven by a combination of

identity-based mobilisation and greed over natural resource control. They are also marked by widespread violence against civilians.

Sierra Leone and South Sudan reflect notable structural similarities. However, the level of cooperation between the UN mission and the host government varied considerably across the two cases. While UNAMSIL operated with strong and sustained host-state consent, UNMISS faced contested and often hostile relations with the South Sudanese authorities. In Sierra Leone, the government actively collaborated with UNAMSIL, facilitating disarmament efforts, national recovery, and post-conflict elections (Olonisakin, 2008; Sesay & Suma, 2009). By contrast, in South Sudan, “compromised” consent undermined UNMISS’s ability to implement its mandate effectively (Duursma et al., 2024). In Sierra Leone, host-state consent and cooperation had been maintained through the UN’s sustained diplomatic efforts and enabled more effective peacekeeping and post-conflict recovery. In South Sudan, suspicion toward the mission mandate—particularly regarding the protection of civilians—led to mistrust between the host state and the mission. Thus, the mission encountered obstruction, restricted access, and the expulsion of key UN personnel. According to the ACLED Conflict Index (2024), Sierra Leone is categorized as low and largely inactive in terms of conflict intensity, whereas South Sudan is classified among the highest levels of conflict.

These contrasting dynamics highlighted the crucial role of host-state consent and cooperation in determining the effectiveness of peacekeeping operations, particularly in the challenging context of fragile states. These insights also align with the literature (Duursma et al., 2024; Fortna, 2008; Ruggeri et al., 2013), suggesting that effective peacekeeping relies not only on enforcement capacity but also on the degree of host-state consent and cooperation.

Table1. Comparison of UNAMSIL and UNMISS

Variable	Sierra Leone (UNAMSIL) – Outcomes	South Sudan (UNMISS)– Outcomes
Host State Cooperation with the UN	High - Government implemented UN reforms	Low -Government perceived the UN as an opponent
Security	Successful - Violence reduced and war officially ended	Unsuccessful - Continued armed violence and displacement
Capacity-Building	Implemented - Support for rebuilding the army and police force; re-establishment of local administration	Ineffective - Obstructed by lack of cooperation
DDR	Completed - 75,000 ex-combatants disarmed and reintegrated	Partially implemented - Blocked or delayed by authorities

Variable	Sierra Leone (UNAMSIL) – Outcomes	South Sudan (UNMISS)– Outcomes
PoC	Permitted - Safe areas established for civilians	Highly restricted - Government opposed PoC sites
Human Rights Monitoring	Enabled - reported abuses; established the Special Court and Truth and Reconciliation Commission	Limited - Expulsion of staff; reporting obstructed through access restrictions
Support for Elections	Strong - Provided logistical and security support for the first elections in 2002.	Weak - Participated in election planning, but with limited operational reach
Peace Process and Long-Term Impact	Democratic elections held- transition to post-conflict stability	Ongoing conflict- state remains fragile

Source: Author's compilation based on information retrieved from the official UNAMSIL and UNMISS mission websites (UNAMSIL: https://peacekeeping.un.org/mission/past/unamsil/press_kit.htm UNMISS: <https://unmiss.unmissions.org/>).

Conclusion

Host-state consent and cooperation are crucial for enhancing the effectiveness of UN peace operations. This study compares the missions in Sierra Leone, UNAMSIL and South Sudan, UNMISS to examine how variations in host-state engagement shape peacekeeping outcomes. Both missions were multidimensional, authorised under broad mandates, and deployed in contexts defined by the dynamics of "new wars" in fragile states characterised by poor state capacity. Despite these similarities, the outcomes of these operations diverged significantly. The comparison between UNAMSIL and UNMISS illustrates that sustained consent and cooperation is a crucial factor for the effectiveness of the mission. In Sierra Leone, the host-state consent and willingness to collaborate with the UN enabled the implementation of disarmament, institutional reforms, and a transition to sustainable peace. However, UNMISS was perceived as adversary by the host-state, lack of cooperation hindered effectiveness of the mission. As a result, the mission's operational capacity was weakened, and its mandate became increasingly constrained. Over the years, the UN has conducted peacekeeping operations worldwide and developed general principles regarding their effectiveness based on its vast experience. Yet, identifying the political and contextual determinants that explain why some operations succeed while others fail remains a challenging problem. Future studies can address this problem through in-depth, mission-specific analyses. From a policy perspective, UN peacekeeping must adopt a

more flexible and adaptive approach to changing and complex contexts such as South Sudan.

For Ethics Issues: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Plagiarism Check: Completed.

Declaration of Conflicting Interests: The author(s) declare no conflict of interest.

References

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2010). Why is Africa poor? *Economic History of Developing Regions*, 25(1), 21–50. <https://doi.org/10.1080/20780389.2010.505010>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty*. Crown Publishers.
- Armed Conflict Location & Event Data Project. (2024, December). *Conflict index dashboard*. <https://acleddata.com/platform/conflict-index-dashboard>
- Adekeye, A. (2021). The dog that did not bark: Why has Sierra Leone not returned to war after peacekeepers left? In T. McNamee & M. Muyangwa (Eds.), *The state of peacebuilding in Africa* (pp. 343–362). Palgrave Macmillan.
- Autesserre, S. (2014). *Peaceland: Conflict resolution and the everyday politics of international intervention*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107280366>
- Bakumenko, S. (2025, January 31). *South Sudan's peace process stagnates as violence grips Greater Upper Nile region*. ACLED. <https://acleddata.com/report/south-sudans-peace-process-stagnates-violence-grips-greater-upper-nile-region>
- Beardsley, K. (2011). Peacekeeping and the contagion of armed conflict. *Journal of Politics*, 73(4), 1051–1064. <https://doi.org/10.1017/S0022381611000764>
- Beardsley, K., & Gleditsch, K. S. (2015). Peacekeeping as conflict containment. *International Studies Review*, 17(1), 67–89. <https://doi.org/10.1111/misr.12205>
- Bellamy, A. J., Williams, P. D., & Griffin, S. (2004). *Understanding peacekeeping*. Polity Press.
- Bennett, A., & Elman, C. (2007). Case study methods in the international relations subfield. *Comparative Political Studies*, 40(2), 170–195. <https://doi.org/10.1177/0010414006296346>
- Berdal, M. R. (2017). *Whither UN peacekeeping? Introduction*. *The Adelphi Papers*, 33(281), 3–5. <https://doi.org/10.1080/05679329308449194>
- Berg, L.-A. (2020). Liberal peacebuilding: Bringing domestic politics back in. In H. F. Carey (Ed.), *Peacebuilding paradigms: The impact of theoretical diversity on implementing sustainable peace* (pp. 77–93). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108652162>
- Blanchard, L. P. (2018). *South Sudan's civil war: Nearly 400,000 estimated dead related*. <https://www.congress.gov/crs-product/IN10975>
- Boutros-Ghali, B. (1992). *An agenda for peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*. <https://digitallibrary.un.org/record/145749?v=pdf>

- Bove, V., & Ruggeri, A. (2016). Kinds of blue: Diversity in UN peacekeeping missions and civilian protection. *British Journal of Political Science*, 46(3), 681–700. <https://doi.org/10.1017/S0007123415000034>
- Bove, V., & Ruggeri, A. (2019). Peacekeeping effectiveness and blue helmets' distance from locals. *Journal of Conflict Resolution*, 63(7), 1630–1655. <https://doi.org/10.2307/48597378>
- Carnegie, A., & Mikulaschek, C. (2020). The promise of peacekeeping: Protecting civilians in civil wars. *International Organization*, 74(4), 810–832. <https://doi.org/10.1017/S0020818320000442>
- Cingolani, L. (2013). *The state of state capacity: A review of concepts, evidence and measures* (AFD–MGSoG/UNU-Merit Working Paper No. 53). <http://mgsog.merit.unu.edu>
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, 56(4), 563–595. <http://www.worldbank.org/research/conflict>
- Costa, D. F., & Karlsrud, J. (2012). Contextualising liberal peacebuilding for local circumstances: UNMISS and local peacebuilding in South Sudan. *Journal of Peacebuilding & Development*, 7(2), 53–66. <https://doi.org/10.1080/15423166.2012.743814>
- Day, A., Hunt, C. T., & Yin, H. (2019). *Assessing the United Nations Mission in South Sudan (UNMISS)*. <https://www.cccpa-eg.org/publications-details/496>
- Di Salvatore, J., & Ruggeri, A. (2017). Effectiveness of peacekeeping operations. In W. Thompson (Ed.), *Oxford research encyclopedia of politics*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.586>
- Di Salvatore, J., & Ruggeri, A. (2020). The withdrawal of UN peace operations and state capacity: Descriptive trends and research challenges. *International Peacekeeping*, 27(1), 12–21. <https://doi.org/10.1080/13533312.2019.1710368>
- Diehl, P. F. (1993). *International peacekeeping*. Johns Hopkins University Press.
- Diehl, P. F., & Daniel, D. (2010). *Evaluating peace operations*. Lynne Rienner Publishers.
- Doss, A. (2015). United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (MONUC). In J. Koops, N. MacQueen, T. Tardy, & P. D. Williams (Eds.), *The Oxford handbook of United Nations peacekeeping operations* (pp. 656–670). Oxford University Press.
- Doyle, M. W., & Sambanis, N. (2000). International peacebuilding: A theoretical and quantitative analysis. *International Organization*, 54(4), 779–801. <https://doi.org/10.2307/2586208>
- Doyle, M. W., & Sambanis, N. (2006). *Making war and building peace*. Princeton University Press.
- DPKO. (2008). *United Nations peacekeeping operations: Principles and guidelines*. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf
- DPO. (2003). *Lessons learned from United Nations peacekeeping experiences in Sierra Leone*.
- DPO. (2018). *Declaration of shared commitments on UN peacekeeping operations*. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/action_for_peacekeeping_plan.pdf
- Duursma, A., Lindberg Bromley, S., & Gorur, A. (2024). The impact of host-state consent on the protection of civilians in UN peacekeeping. *Civil Wars*, 26(1), 16–40. <https://doi.org/10.1080/13698249.2023.2196185>
- Fearon, J. D. (2005). Primary commodity exports and civil war. *Journal of Conflict Resolution*, 49(4), 483–507. <https://doi.org/10.1177/0022002705277544>
- Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, insurgency, and civil war. *American Political Science Review*, 97(1), 75–90. <https://doi.org/10.1017/S0003055403000534>

- Fortna, V. P. (2004). Does peacekeeping keep peace? International intervention and the duration of peace after civil war. *International Studies Quarterly*, 48(2), 269–292. <http://www.jstor.org/stable/3693574>
- Fortna, V. P. (2008). *Does peacekeeping work? Shaping belligerents' choices after civil war*. Princeton University Press.
- Fukuyama, F. (2004). *State-building: Governance and world order in the 21st century*. Cornell University Press.
- Fukuyama, F. (2013). *What is governance?* (CGD Working Paper No. 314). Center for Global Development. <https://www.cgdev.org/publication/what-governance>
- Gilligan, M. J., & Sergenti, E. J. (2008). Do UN interventions cause peace? Using matching to improve causal inference. *Quarterly Journal of Political Science*, 3(2), 89–122. <https://doi.org/10.1561/100.00007051>
- Gilligan, M., & Stedman, S. J. (2003). Where do the peacekeepers go? *International Studies Review*, 5(4), 37–54. <https://doi.org/10.1111/j.1079-1760.2003.00504005.x>
- Guarak, M. A. M. (2011). *Integration and fragmentation of the Sudan: An African renaissance*. AuthorHouse.
- Guarcello, L., Lyon, S., & Rosati, F. C. (2011). *Labour market in South Sudan*. Understanding Children's Work Programme. <http://www.ucw-project.org>
- Haass, F., & Ansorg, N. (2018). Better peacekeepers, better protection? Troop quality of United Nations peace operations and violence against civilians. *Journal of Peace Research*, 55(6), 742–758. <https://doi.org/10.1177/0022343318794506>
- Hanson, J., & Sigman, R. (2021, October 19). Population based on various sources (2023) – with major processing by Our World in Data. <https://ourworldindata.org/grapher/state-capacity-index>
- Hegre, H., Hultman, L., & Nygård, H. M. (2019). Evaluating the conflict-reducing effect of UN peacekeeping operations. *Journal of Politics*, 81(1), 215–232. <https://doi.org/10.1086/700203>
- Herbst, J. (2000). *States and power in Africa: Comparative lessons in authority and control* (Rev. ed., Vol. 149). Princeton University Press.
- Howard, L. M. (2008). *UN peacekeeping in civil wars*. Cambridge University Press.
- Hultman, L., Kathman, J., & Shannon, M. (2013). United Nations peacekeeping and civilian protection in civil war. *American Journal of Political Science*, 57(4), 875–891. <https://doi.org/10.1111/ajps.12036>
- Hultman, L., Kathman, J., & Shannon, M. (2014). Beyond keeping peace: United Nations effectiveness in the midst of fighting. *American Political Science Review*, 108(4), 737–753. <https://doi.org/10.1017/S0003055414000446>
- Humanitarian Practice Network. (2013). *Humanitarian Exchange: South Sudan at a crossroads (Special issue)*. https://odihpn.org/wp-content/uploads/2013/05/HE_57_web.pdf
- Human Rights Watch. (1998, July 29). *Sowing terror: Atrocities against civilians in Sierra Leone (A103)*. <https://www.refworld.org/reference/countryrep/hrw/1998/en/23991>
- Human Rights Watch. (2015, July 22). *"They burned it all": Destruction of villages, killings, and sexual violence in Unity State, South Sudan*. <https://www.hrw.org/report/2015/07/22/they-burned-it-all/destruction-villages-killings-and-sexual-violence-unity-state>
- Johnson, H. F. (2016). *South Sudan: The untold story from independence to the civil war*. I.B. Tauris.

- Johnson, H. F. (2018). Protection of civilians in the United Nations: A peacekeeping illusion? In M. Peter & C. de Coning (Eds.), *United Nations peace operations in a changing global order* (pp. 133–152). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-99106-1>
- Jok, M. J. (2021). Lessons in failure: Peacebuilding in Sudan/South Sudan. In T. McNamee & M. Muyangwa (Eds.), *The state of peacebuilding in Africa* (pp. 363–378). Palgrave Macmillan.
- Kaldor, M. (2012). *New and old wars* (3rd ed.). Polity Press.
- Kaldor, M., & Vincent, J. (2006). *Evaluation of UNDP assistance to conflict-affected countries: Case study of Sierra Leone*. <http://web.undp.org/evaluation/documents/thematic/conflict/Sierra%20Leone.pdf>
- Krasno, J. (2005). *Public opinion survey of UNAMSIL's work in Sierra Leone*.
- Labuda, P. I. (2020). *With or against the state? Reconciling the protection of civilians and host-state support in UN peacekeeping*. <https://www.ipinst.org/>
- Malan, M., Rakate, P., & McIntyre, A. (2018). *Peacekeeping in Sierra Leone: UNAMSIL hits the home straight*. Institute for Security Studies. <https://www.congress.gov/crs-product/IN10975>
- Newman, E., Paris, R., & Richmond, O. (2009). *New perspectives on liberal peacebuilding*. United Nations University Press.
- OECD. (2007). *Principles for good international engagement in fragile states & situations*. [https://one.oecd.org/document/DCD/DAC\(2007\)29/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DCD/DAC(2007)29/en/pdf)
- Olonisakin, F. (2008). *Peacekeeping in Sierra Leone: The story of UNAMSIL*. Lynne Rienner Publishers.
- Paris, R. (2006). *At war's end: Building peace after civil conflict*. Cambridge University Press.
- Passmore, T., Karreth, J., & Tir, J. (2022). Consent in peacekeeping. In H. Dorussen (Ed.), *Handbook on peacekeeping and international relations* (pp. 46–59). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781839109935.00013>
- Phayal, A., & Prins, B. C. (2019). Deploying to protect: The effect of military peacekeeping deployments on violence against civilians. *International Peacekeeping*, 27(2), 311–336. <https://doi.org/10.1080/13533312.2019.1660166>
- Pouligny, B. (1999). Peacekeepers and local social actors: The need for dynamic, cross-cultural analysis. *Global Governance*, 5(4), 403–424. <https://www.jstor.org/stable/27800241>
- Pushkina, D., Siewert, M. B., & Wolff, S. (2022). Mission (im)possible? UN military peacekeeping operations in civil wars. *European Journal of International Relations*, 28(1), 158–186. <https://doi.org/10.1177/13540661211046602>
- Revolutionary United Front of Sierra Leone. (1995). *Footpaths to democracy: Toward a new Sierra Leone* (Vol. 1). Revolutionary United Front of Sierra Leone.
- Richmond, O. P., & Franks, J. (2009). *Liberal peace transitions: Between statebuilding and peacebuilding*. Edinburgh University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1r27r6>
- Ripsman, N. M. (2020). Realism, rationalism, and peace: A top-down and a staged perspective. In H. F. Carey (Ed.), *Peacebuilding paradigms: The impact of theoretical diversity on implementing sustainable peace* (pp. 47–58). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108652162>
- Rotberg, R. I. (2002). Failed states in a world of terror. *Foreign Affairs*, 81(2), 127–140. <https://www.foreignaffairs.com/world/failed-states-world-terror>

- Rotberg, R. I. (2003). Failed states, collapsed states, and weak states: Causes and indicators. In R. I. Rotberg (Ed.), *State failure and state weakness in a time of terror*. Brookings Institution Press.
- Ruggeri, A., Dorussen, H., & Gizelis, T. I. (2018). On the frontline every day? Subnational deployment of United Nations peacekeepers. *British Journal of Political Science*, 48(4), 1005–1025. <https://doi.org/10.1017/S000712341600017X>
- Ruggeri, A., Gizelis, T. I., & Dorussen, H. (2013). Managing mistrust: An analysis of cooperation with UN peacekeeping in Africa. *Journal of Conflict Resolution*, 57(3), 387–409. <https://doi.org/10.1177/0022002712448906>
- Di Salvatore, J. (2018). Obstacle to peace? Ethnic geography and effectiveness of peacekeeping. *British Journal of Political Science*, 50(3), 1089–1109. <https://doi.org/10.1017/S0007123418000200>
- Sambanis, N. (2008). Short- and long-term effects of United Nations peace operations. *World Bank Economic Review*, 22(1), 9–32. <https://doi.org/10.1093/wber/lhm022>
- Seawright, J., & Gerring, J. (2008). Case-selection techniques in case study research: A menu of qualitative and quantitative options. *Political Research Quarterly*, 61(2), 294–308. <https://doi.org/10.1177/1065912907313077>
- Sebastián, S., & Gorur, A. (2018). *How missions navigate relationships with governments*. (Rapor; yayımlayan kurum belirtilmemiş).
- Sesay, M. G., & Suma, M. (2009). *Transitional justice and DDR: The case of Sierra Leone*. <https://www.ictj.org/en/research/projects/ddr/index.html>
- Stewart, F., & Brown, G. (2009). *Fragile states* (CRISE Working Paper No. 51). <http://www.crise.ox.ac.uk/>
- Tisei, F. (2014). *The Sierra Leonean civil conflict 1991–2002: From conflict analysis to a discussion on international response*.
- United Nations. (2005). *Sierra Leone – UNAMSIL – End of mission press kit*. Department of Public Information. https://peacekeeping.un.org/mission/past/unamsil/press_kit.htm
- United Nations. (2010). *UN peacebuilding: An orientation*. Peacebuilding Support Office. https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/peacebuilding_orientation.pdf
- UN Economic and Social Council. (2005). *Situation of human rights in Sierra Leone: Report of the High Commissioner for Human Rights*. <https://digitallibrary.un.org/record/541723?ln=en>
- UN General Assembly. (2000). *Report of the Panel on United Nations Peace Operations (A/55/305–S/2000/809)*. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/a_55_305_e_brahimi_report.pdf
- UN General Assembly. (2023). *Report of the Special Committee on Peacekeeping Operations (A/77/19)*.
- United Nations Development Programme. (2003). *Human development report 2003: Millennium development goals: A compact among nations to end human poverty*. Oxford University Press. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2003>
- United Nations Development Programme. (2022). *Human Development Report 2021/2022: Uncertain times, unsettled lives – Shaping our future in a transforming world*.
- UNSC. (1999). *Resolution 1270*. <https://digitallibrary.un.org/record/287753?v=pdf>

- UNSC. (2000). Report of the Panel of Experts appointed pursuant to Security Council resolution 1306 (2000), paragraph 19, in relation to Sierra Leone. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/SL_S2000_1195.pdf
- UNSC. (2001a). Resolution 1346. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n01/312/19/pdf/n0131219.pdf>
- UNSC. (2001b). Resolution 1370. <https://digitallibrary.un.org/record/448377?ln=en>
- UNSC. (2002). Resolution 1389. <https://digitallibrary.un.org/record/456588>
- UNSC. (2005). S/2005/777: Twenty-seventh report of the Secretary-General on the United Nations Mission in Sierra Leone. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/sl-s2005777.php>
- UNSC. (2014a). Report of the Secretary-General on South Sudan. <https://digitallibrary.un.org/record/775900>
- UNSC. (2014b). Resolution 2155. <https://unmiss.unmissions.org/un-security-council-resolution-2155-2014>
- UNSC. (2014c). S/2014/158: Report of the Secretary-General on South Sudan. https://unmiss.unmissions.org/sites/default/files/secretary-generals_report_6_march_2014.pdf
- UNSC. (2016). Report of the Secretary-General on South Sudan. <https://unmiss.unmissions.org/sites/default/files/sg-report-2016-341.pdf>
- UNSC. (2022). S/2022/918: Situation in South Sudan—Report of the Secretary-General. https://unmiss.unmissions.org/sites/default/files/sg_report_on_situation_in_south_sudan.pdf
- UNSC. (2023). Letter dated 4 December 2023 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council. <https://docs.un.org/en/S/2023/955>
- Uppsala Conflict Data Program (UCDP). (2024). UCDP battle-related deaths dataset v.23.1. Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research. <https://ucdp.uu.se/country/626> ; <https://ucdp.uu.se/country/451>
- U.S. Energy Information Administration. (2012). Sudan and South Sudan (EIA International Analysis). U.S. Department of Energy. https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Sudan_and_South_Sudan/archive/pdf/sudan_2013.pdf
- Waal, A. de. (2014). When kleptocracy becomes insolvent: Brute causes of the civil war in South Sudan. *African Affairs*, 113(452), 347–369. <https://doi.org/10.1093/afraf/adu028>
- Waal, A. de. (2017). Peace and the security sector in Sudan, 2002–11. *African Security Review*, 26(2), 180–198. <https://doi.org/10.1080/10246029.2017.1297582>
- Wells, M. (2017). The mixed record of UN peacekeeping in South Sudan. *Humanitarian Exchange*, 68, 13–17. <https://odihpn.org/publication/the-mixed-record-of-un-peacekeeping-in-south-sudan/>
- World Bank. (2006). Engaging with fragile states: An IEG review of World Bank support to low-income countries under stress. <http://www.worldbank.org/ieg>
- World Bank. (2018). Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population) – Sierra Leone. World Bank Data. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.POV.NAHC?locations=SL-SS>
- World Bank. (2021). *World development indicators – Total natural resources rents (% of GDP)*. World Bank Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.TOTL.RT.ZS?contextual=default&locations=SL-SS>

- World Bank. (2024a). *Worldwide governance indicators (WGI), 2024 update*. <https://www.govindicators.org>
- World Bank. (2024b). *GDP per capita (current US\$) – Sierra Leone*. World Bank Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=SL>
- World Bank. (2025). *South Sudan poverty and equity brief: April 2025*. World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099450004222541402>
- World Health Organization. (2025). *Sierra Leone [Country overview]*. WHO Data. <https://data.who.int/countries/694>
- Yilmaz, E. M. (2005). UN peacekeeping in the post-Cold War era. *International Journal on World Peace*, 22(2), 13–28. <https://www.jstor.org/stable/20753484>
- Young, C. (2012). *The postcolonial state in Africa: Fifty years of independence, 1960–2010*. University of Wisconsin Press.
- Yuen, A. (2020). Negotiating peacekeeping consent: Information and peace outcomes. *Journal of Peace Research*, 57(2), 297–311. <https://doi.org/10.1177/0022343319861424>

AVRUPA DAYANIŞMASININ İNŞASI: FİKİRLER, İLKELER VE İKİLEMLER *

Dr. Öğr. Üyesi Kadri Kaan Renda

Hacettepe Üniversitesi
ORCID: [0000-0002-1170-4631](#)
ROR ID: [ror.org/04kwvgz42](#)

• • •

Öz

Bu makalenin temel sorunsalı AB içindeki dayanışma tartışmalarında ortaya konulan farklı görüşlerin tespit edilmesidir. Avrupa dayanışmasının fıkırsel olarak nasıl ortaya çıktığı, Avrupa Birliği'nin yaşadığı çoklu krizler sırasında dayanışmanın hangi ikilemler üzerinden tartışıldığı ve Avrupa normatif düzeninin şekillenmesinde dayanışmanın yeri soruları bu çalışmada cevaplanmaktadır. Bu çalışma, dayanışma söylemini ve pratiklerini etkileyen üç temel ikilem olduğunu iddia etmektedir. Bu üç temel ikilem: i) ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma, ii) gönüllülük-sorumluluk ve iii) kozmopolitan-komüniteryan yaklaşımlar arasındaki çatışmaları içermektedir. Bu üç ikilemin uygulamadaki tezahürlerinin ortaya konulması için ampirik kısımda AB'nin dayanışma adına izlediği politikalar mülteciler ve COVID-19 krizlerinin karşılaştırılmalı bir analizi üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği, Avrupa bütünleşmesi, Çoklu kriz, Dayanışma, Egemenlik

The Construction of European Solidarity: Ideas, Principles and Dilemmas

Abstract

The main research objective of this article is to determine the different views put forward about solidarity within the EU. This study will answer the questions of how the idea of European solidarity emerged, through which dilemmas solidarity was discussed during the multiple crises experienced by the EU, and the role of solidarity in shaping the European normative order. This study argues that there are three fundamental dilemmas affecting the discourse and practices of solidarity. These three fundamental dilemmas include conflicts between: i) national sovereignty and supranational solidarity, ii) voluntarism and responsibility, and iii) cosmopolitan and communitarian approaches. In order to reveal the manifestations of these three dilemmas in practice, the empirical section will evaluate the policies pursued by the EU in the name of solidarity through a comparative analysis of the migrant crisis and the COVID-19 crisis.

Keywords: European Union, European integration, Polycrisis, Solidarity, Sovereignty

* Makale geliş tarihi / Received date: 07.02.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 25.09.2025
Erken görünüm tarihi / Published online: 12.11.2025

Yazar email: kaanrenda@gmail.com

Avrupa Dayanışmasının İnşası: Fikirler, İlkeler ve İkilemler

Giriş

Avrupa dayanışması, Avrupa bütünleşmesi için tarihsel bir fikirdir (Sangiovanni, 2013; 2015), ancak tanımı ‘özü itibariyle ihtilaflı’dır (Grimmel, 2021, s.243). Grimmel ve Giang (2017)’e göre dayanışma içi boş (*empty signifier*) bir kavramdır. Aslında dayanışma bütünleşmenin mayasında vardır ve bütünleşmeyi devletler arası salt bir iş birliğinden ayıran temel niteliklerden biridir. Avrupa Birliği’nin (AB) temellerini atan Robert Schuman’a göre dayanışma bütünleşmenin en önemli öğelerinden biridir (Schuman, 1950). Dayanışma tarihsel bir olgu olmasının dışında, Lizbon Antlaşması sonrasında AB özelinde krizlerle mücadele yöntemi ve birlik içi bütünleşmeyi derinleştirici bir değer ve AB hukuku içinde bir ilke olarak görülmektedir (Garben, 2025, ss.768-769; Kotzur, 2017; Ross, 2010). Saracino’ya göre dayanışma AB için bir olmazsa olmaz (*sine qua non*) şarttır ki “dayanışma olmadan AB var olma sebebini (*raison d’être*) koruyamaz” (2024, s.1108). Dayanışma, bir değer olarak insan onuru, özgürlük ve eşitliğin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Garben, 2025, s.751).

AB içinde ve dışında yaşanan ekonomik, siyasal ve askerî krizlerin AB bütünleşmesine ciddi etkileri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu krizler Avrupa dayanışmasına olan ihtiyacı belirgin hale getirmiştir. Avrupa Borç kriziyle başlayan süreçte, göçmenler, yükselen yabancı düşmanlığı ve ırkçılık, COVID-19 salgını ve son olarak Ukrayna-Rusya ve Hamas-İsrail savaşlarından dolayı ortaya çıkan bir çok farklı krizle AB mücadele etmek zorunda kalmıştır. Jean Monnet, AB’nin krizlerle mücadele ederek şekilleneceğini dile getirmiştir, ancak son yaşanan krizler Avrupa bütünleşmesi fikrinin içeriğinin ve kapsamının tartışılmasına yol açmış ve bu yüzden krizlerin Avrupa bütünleşmesi için bir fırsat değil “lanet” olduğu düşüncesi yayılmaya başlamıştır (Ferrera vd., 2024, s.708). Özellikle Avrupa şüpheci olanlar, AB’nin politikalarını krizlerin sebebi olarak değerlendirmektedirler. Öte yandan, AB’nin krizlere müdahalesinin yetersizliğinin asıl sorun olduğunu vurgulayanlar da bulunmaktadır (Rhinard, 2019, s.628). Farklı krizler AB’nin meşruiyetinin ve varoluşunun normatif

temellerinin sorgulanmasına ve Avrupalılık kimliğine olan desteğin zayıflamasına sebep olma potansiyeline sahiptir (Kyriazi vd., 2023, s.536). Bu süreçte dayanışmanın yetersizliği ve üyeler arası külfet paylaşımı eleştiri konusu olmasına rağmen (Katsanidou vd., 2022; Reinl, 2022), AB içinde dayanışma fikri “daha çok Avrupa” (European Central Bank, 2012) ve Avrupa projesinin geleceğini korumak (European Commission, 2015a) adına sıklıkla vurgulanmıştır. Avrupa içindeki dayanışma tartışmaları Avrupa bütünleşmesinin hem eylem hem de normatif düzlemde korunması için salt iş birliğinin ötesine geçerek üye devletlerin karşılıklı yükümlülüklerine (Sangiovanni, 2013) atıf yapmaktadır. Sonuç olarak, dayanışma üzerine yapılan tartışmalar AB’nin sadece siyasal yapısının değil hem normatif hem de sosyo-ekonomik düzeninin temellerinde ne olduğu ve bunun nasıl idame ettirilmesi gerektiği sorusuna yanıt aramaktadır.

Bu çalışmanın amacı tarihsel bir olgu olan ve temel hukuki bir ilke olarak kabul edilen dayanışma kavramının AB özelinde bir değer ve anlayış olarak tarihsel süreçte nasıl şekillendiğini ve bir ilke ve hukuki araç olarak kriz dönemlerinde nasıl kullanıldığını incelemektedir. Bu inceleme dayanışmanın Avrupa bütünleşme tarihi içindeki yeri ve gelişimi, bütünleşme teorileriyle ilişkisi, dayanışmaya yüklenen anlamlar ve kriz dönemindeki uygulamalar üzerinden yapılacaktır. Kriz dönemlerinde dayanışmaya olan ihtiyaç artmasına rağmen dayanışma üzerine yapılan tartışmaların azalmadığı aksine dayanışmanın farklı ikilemler üzerinden yeniden inşa edildiğini ve bunun da uygulamalara yansımaları iddia etmek mümkündür. Bu çalışma da tarihsel bir olgu ve değer olarak kabul gören dayanışmanın yeniden inşa sürecine etki eden ikilemleri mülteci ve COVID-19 krizleri üzerinden ampirik olarak çözümlemeyi hedeflemektedir.

Mülteci krizi ve COVID-19 salgınının vaka çalışması olarak seçilmesinin temel sebebi iki krizin de Avrupa dayanışması açısından zengin ampirik içeriğe sahip olmasıdır. İki kriz de dışarıda yaşanan sorunlardan kaynaklanmıştır ve doğurduğu sosyo-ekonomik sonuçlar en temel benzerlikleridir. Her iki sorunla mücadele sınır kontrollerini beraberinde getirmiş ve sosyal ve ekonomik hayata müdahaleyi gerekli kılmıştır (Ferrera vd., 2024, s.719; Freudlsperger vd., 2024). Sınır kontrolü, kamu sağlığı ve sosyal, ekonomik ve bölgesel eşitsizlikler üzerine antlaşmalar çerçevesinde AB’nin üye devletlerle paylaştığı yetkileri ve üyeler arası eş güdüm sağlama ve üyelere destek olma sorumlulukları bulunmaktadır. Üye devletlerin de AB nezdinde sorumluluklarını yerine getirmeleri ve AB değerlerini korumaları gerekmektedir. Buna rağmen üye devletlerin ilk tepkisi iş birliği yerine kendi çıkarlarını koruyacak şekilde hareket etmek olmuştur (Oana vd., 2023, s.422). Son olarak, her iki krizde de AB’nin ulusüstü yetki ve

kabiliyetleri hızlı müdahale için sınırlı kalmış ve üye devletlerin kabiliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur (Bojar & Kriesi, 2023, s.431).

İki krizin farklılıkları da ampirik analiz açısından önemli hususlara ışık tutmaktadır. İlk olarak, mülteci krizi her üye devleti aynı düzeyde ilgilendirmemiştir. Mültecilerin ilk varış noktası olan ülkeler ile diğer üye ülkelerin krizden etkilenme dereceleri farklıdır. Kimlik üzerinden mültecilere karşı oluşturulan ön yargılar iç politikada gösterilen tepkinin biz-öteki ayrımı üzerinden siyasallaşmasına sebep olmuştur. Bu siyasallaşmanın Avrupa dayanışmasına etkisi olumsuz olmuştur. Mülteci krizinin öznesi üçüncü ülkelerden illegal yollarla Avrupa'ya girmeye çalışanlarken, COVID-19 salgını doğrudan AB vatandaşlarını dayanışmanın öznesi kılmıştır. Öte yandan, her ne kadar bazı ülkeler daha fazla etkilenmiş olsalar da, COVID-19 salgını her üye ülkeyi etkileyebilme potansiyeline sahip bir krizdir (Bojar & Kriesi, 2023, s.428). COVID-19 salgını hakkında fazla bilgiye sahip olunmaması, üye devletlerin ne yapacaklarını net olarak bilmemeleri de bu krizi kendine özgü bir kriz yapmış ve sonuç olarak tüm üye devletler arası samimi iş birliğini zorunlu kılmıştır (Jones vd., 2021, s.1526).

Çalışmanın ilk bölümünde bütünleşme teorileri bağlamında dayanışmanın ne ifade ettiği tespit edilecektir. Daha sonra dayanışma kavramının tanımı ve AB özelinde yapılan tartışmalara ikincil kaynaklar üzerinden değinilecektir. Ardından, Avrupa bütünleşmesi içinde dayanışma fikrinin tarihsel gelişimi ve Lizbon Antlaşması'yla birlikte kurumsallaşması değerlendirilecektir. Bir sonraki bölümde AB içinde dayanışma konusundaki görüş farklılıkların ortaya çıkardığı üç ikilem birincil kaynaklar üzerinde açıklanacaktır. Son olarak ampirik bölümde bu üç ikilemin mülteci ve COVID-19 krizleri sırasındaki tezahürleri incelenecektir. Bu sayede teorik ve kavramsal tartışmalar ve tarihsel süreç içinde dayanışmanın evrimi üzerine ortaya konan çerçevenin içi iki farklı vaka çalışması üzerinden ampirik olarak doldurulacaktır.

1. Avrupa Bütünleşme Teorileri ve Dayanışma İkilemleri

Avrupa bütünleşmesini açıklamak için ortaya konulan teorilerin başlıcaları işlevselcilik-yeni işlevselcilik-post-işlevselcilik, hükümetlerarasıcılık-liberal hükümetlerarasıcılık-yeni hükümetlerarasıcılık ve sosyal inşacıdır. Avrupa bütünleşmesini açıklayan bu teorilerin doğrudan Avrupa dayanışması hakkında ürettikleri argümanların eksikliği bu teorilerin dayanışmayı nasıl yorumladıklarını ortaya çıkarmamızı zorlaştırmaktadır. Buna rağmen bu

çalışmada ortaya koyduğumuz ikilemlerin teorik çerçevesini çizmek için bu teorilerin genel argümanları dayanışma bağlamında kısaca değerlendirilecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa çapında federalist yaklaşımların hiyerarşik şekilde oluşturulacak ulusüstü kurumların vasıtası ve zorlamasıyla kabul edilecek iş birliği anlayışının tersine Mitrany ile ortaya çıkan işlevselcilik geleneği ekonomik karşılıklı bağımlılığın yarattığı yapısal problemlerin sonucu olan işlevleri ve bu işlevler üzerine inşa edilen teknokratik uluslararası örgütleri savunmaktadır (Mitrany, 1948, s.358). Mitrany'ye göre uluslararası örgütler pragmatik yaklaşıma sahip olacak ve siyaset üstü hareket edeceklerdir. Bu açıdan bakıldığında dayanışmanın yapısal, ideolojik ve kimliksel değil, işlevsel ve pragmatik olduğu söylenebilir. Neticede, dayanışma, herkesin çıkarına olan işlevin yerine getirilmesi için ve bu işlevin gerektirdiği düzeyde olacaktır.

Mitrany'den esinlenerek Avrupa Ekonomik Topluluklarına uyarlanan ve yeni-işlevselcilik olarak adlandırılan teori özünde modern devletlerin üstlendiği işlevleri yerine getirebilmek için diğer devletlerle iş birliğinin ötesinde bütünleşerek çoğulcu toplumlardaki çıkar gruplarının çıkarlarını korumak adına ulusüstü teknokratik yapılara egemenliklerinin bir kısmını devretmelerini öngörmektedir (Haas, 2004). Bu egemenlik devri sayesinde üye devletler salt iş birliğinin ötesine geçecekler ve zaman içinde ulusüstü kurumlarla çıkar gruplarının ilişkisinde araçsal kaygılar yerini ulusüstü kurumlara olan sadakate bırakacaktır. Bu sayede karşılıklı dayanışma düzleminde bütünleşmenin devam etmesi amacıyla ulusüstü karar alıcılar ön plana çıkacak ve ulusüstü çıkarlar çerçevesinde kararlar alacaklardır. Bu da bütünleşmenin sürekliliğini ve siyasi amaçlar doğrultusunda derinleşmesini sağlayacaktır. Yeni işlevselcilik teorisi sadakat transferi ve iş birliğinin farklı alanlara yayılması üzerine kurgulanan Avrupa bütünleşmesini sosyal refah devleti için bir gereklilik olarak değerlendirmekte ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde oluşan çoğulcu demokratik toplumların refah düzeyinin hızla artmasındaki siyasal faktör olarak görmektedir (Haas, 2004, s.xvii, xx).

Yeni-işlevselcilik teorisinin temelinde benzer çıkarlara sahip grupların birbiriyle ve Avrupa Birliği'nin ulusüstü kurumlarıyla dayanışma içinde oluşturdukları seçkinler düzeyindeki dayanışmanın bütünleşmenin itici gücü olduğu argümanı yatmaktadır. Toplumsal uyum (*social cohesion*), çıkar grupları veya seçkinler düzeyinde sağlanırken halklar denklemin dışında kalmıştır. Bu seçkinler dayanışmaya karşı halkın tepkisi ancak 1990'larla birlikte AB'nin siyasallaşmasıyla etkisini göstermeye başlamıştır. İşlevselcilik ekolünden gelen Post-işlevselcilik, kamuoyunun etkisinin arttığı bir dönemde ortaya atılmıştır. Avrupa bütünleşmesinde yaşanan sorunları AB'nin siyasallaşması ve Avrupa şüpheciliğine vurgu yaparak yorumlamış ve hem bütünleşme hem de çözülme (*disintegration*) olgularını açıklamaya çalışmıştır. Post-işlevselcilik teorisine

göre AB'nin yapısı ve politikalarının iç politikada siyasal tartışmaların odağı haline gelmesi sonucunda kuruluş döneminde var olduğu düşünülen müsamahakâr uzlaşısı (*permissive consensus*) yerini kısıtlayıcı uzlaşmazlık (*constraining dissensus*) ortamına bırakmıştır (Hooghe & Marks, 2009, s.5). Sonuç olarak, AB'nin seçkinler arası toplumsal uyumun yerine daha geniş tabanlı bir toplumsal uyum zeminine geçerek oluşturacağı kimlik siyasetinin önemi teorik olarak ortaya konmuştur. Ulusal kimliğin bir sonucu olarak ulusal düzeyde daha fazla dayanışmaya ihtiyaç olduğu vurgusu ister istemez ulusüstü kurumlarla dayanışmaya veya farklı çıkar gruplarının ulusötesi dayanışmasına engel olabilmekte hatta çözülmeye giden yolun taşlarını döşemektedir. Neticede, bu teoriye göre Avrupa dayanışması ekonomik bağımlılığın doğurduğu problemlerin çözümü için kolektif harekete olan ihtiyacı savunan ulusüstü seçkinler ve ile kimlik siyaseti ve ulusal dayanışmayı ön plana çıkaran sıradan vatandaşların dayanışma algısı ve bütünleşmeye verdikleri destek arasında şekillenmektedir.

Avrupa bütünleşmesini açıklayan bir diğer teoriler dizisi ise devlet düzeyindeki ulusal çıkarlara vurgu yapan hükümetlerarasıcılık ve onun türevleridir. Askerî çıkarlar ve uluslararası konjonktürün etkisine vurgu yapan Hoffmann (1966) ekolünden gelen liberal hükümetlerarasıcılık devletlerin birbiriyle müzakere ettikleri çıkarların içerideki farklı baskı gruplarının tercihlerinin bir yansıması olduğunu savunmaktadır (Moravcsik, 1998). Üye devletler bütünleşme politikasında son söze sahiplerken tercihleri ise hem uluslararası hem de ulusal düzeydeki çıkar mücadelesiyle şekillenmektedir. Bu yüzden liberal uluslararasılığa göre bütünleşme üye devletlerin en küçük ortak paydada buluşmaları sayesinde devam etmektedir. Bu sava dayanarak dayanışma için şunu iddia etmek mümkündür: Dayanışma ancak en küçük ortak paydadaki uzlaşının gerektirdiği ve devletlerin egemenliğine zarar vermeyecek şekilde gerçekleşir. Başka deyişle dayanışma sadece ve sadece devletlerin çıkarlarına uygun olduğu sürece ve mütekabiliyet ölçüsünde var olmaktadır.

Hükümetlerarasıcılık ekolünden çıkan bir diğer teori yeni hükümetlerarasıcılık teorisidir (Bickerton vd., 2015). Bu teori ise ulusüstü düzeyde çözümlere olan ihtiyaç artmasına rağmen devletlerarası karar alma süreçlerinin ön plana çıktığı, “bütünleşme çelişkisi” (*integration paradox*) olarak da bilinen varsayıma dayanmaktadır (Bickerton vd., 2015, s.705). Bu teoriye göre üye devletlerin daha çok söz sahibi olduğu ancak birbirleriyle iletişim halinde oldukları ve sürekli görüş alışverişinde bulundukları bir bütünleşme dinamiği vardır. Bu dinamik üye devletler ile ulusüstü kurumların eş güdümlü çalışmasını ve en küçük ortak paydadan farklı uzlaşılar ortaya çıkarmalarını sağlamaktadır. Hükümetlerarasıcılık ekolüne bağlı teorilerin ulusal egemenliklere ve gönüllülüğe vurgu yapması, dayanışma söz konusu olduğunda

çıkar ve egemenlik yanlısı bir bakışı temsil etmektedir. Neticede, üye devletlerin bireysel çıkarları izin verdiği kadarıyla dayanışma gerçekleşecektir.

Avrupa bütünleşmesini kimlik ve aidiyet oluşumu üzerinden açıklamaya çalışan sosyal inşacılık teorisi kimlik inşasına ve sosyal normların, değerlerin ve kuralların üye devletler tarafından sosyalleşme yoluyla içselleştirilmesine vurgu yapmaktadır (Christiansen vd., 2001). Üye devletler sosyalleşmenin sonucu olarak Avrupa kimliğiyle özdeşleşecek, Avrupa değerlerini benimseyecek ve Avrupa normlarına uyum gösterecektir (Checkel, 2001). Dayanışma da Avrupa kimliğinin bir parçası, Avrupa Birliği'ni oluşturan değerlerden biri ve Avrupa hukukunun bir ilkesidir. Avrupalı olarak hissetmek bireysel düzeydeki duygudaşlıkla birlikte ortak normlar çerçevesinde sorumluluk üstlenerek hareket etmeyi de içermektedir. Bu sayede grupla birlikte kolektif hareket edilebileceği gibi bireysel çıkarlar yerini grup çıkarlarına bırakacaktır. Sosyalleşme, sonuç olarak, dayanışmanın salt bireysel çıkar temelinde değil grup çıkarları temelinde oluşmasını sağlayacaktır. Sosyal inşacılık teorisi açısından bakıldığında Avrupa dayanışması çıkar temelli değil aidiyet temellidir ve ulusüstü değerlere olan aidiyet arttıkça üye devletler ve ulusüstü Avrupa dayanışması da artacaktır. Bu yüzden Birlik aidiyetiyle özdeşleşen üye devletlerin ve daha kozmopolitan bir aidiyete sahip vatandaşların Avrupa dayanışmasını her düzeyde destekleyecekleri savlanabilir. Neticede, Avrupalı aidiyeti yayıldıkça ve içselleştirildikçe Avrupa içi dayanışma da sadece söylem düzeyinde değil pratikte de artacaktır.

Yukarıdaki teorik tartışmalara atfen bu çalışmada üç temel ikilem üzerinden mülteci krizi ve COVID-19 salgını sırasındaki dayanışma üzerine analiz yapılacaktır: Ulusüstücülük ve hükümetlerarasıcılık teorileri arasındaki tartışmanın bir yansıması olarak i) ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma ikilemi; bireysel çıkarlar ve aidiyete dayalı değerler arasındaki ayrımın bir yansıması olarak ii) gönüllülük-sorumluluk ikilemi ve bölgesel çaplı ve pragmatik bütünleşme anlayışıyla evrensel ve normatif bütünleşme anlayışı arasındaki tartışmanın sonucu olarak iii) kozmopolitan-komüniteryan dayanışma ikilemi.

2. Avrupa Dayanışması Üzerine Kısa Bir Literatür İncelemesi

Avrupa dayanışmasını odağına alan çalışmalar iki grupta toplanabilir. İlk grupta dayanışmanın siyasal niteliği ve hangi amaçla kullanıldığı (Bayertz, 1999), refah devleti ve sosyal adalet kavramları üzerinden tarihsel gelişimi (Baldwin, 1990; Stjernø, 2005) irdelenmiştir. Bu çalışmalar, dayanışmayı daha çok Avrupa'da refah devletinin evrimiyle ilişkilendirmişlerdir. Yakın dönemde

Avrupa dayanışması üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı ise dayanışmanın normatif ve moral içeriğini sorgulamıştır (Habermas, 2013; Grimm, 2021; Sangiovanni, 2013). Avrupa finansal krizle mücadele ederken Avrupa'nın geleceği ve dayanışma üzerine fikirlerini paylaşan Habermas (2013) AB'de kriz yönetiminin "pragmatik politikacılar" tarafından günü kurtarmak amacıyla gerçekleştirildiğine dikkati çekmiştir. Habermas'a göre dayanışma ahlaki emirler ile hukuki sorumlulukların arasında bir yerdedir ve Avrupa dayanışmasını besleyen asıl etkenler uzun vadeli çıkarlar ve karşılılık ilkesi üzerine inşa edilmiş üye devletlerin "paylaştığı siyasi bir perspektiften ortaya çıkan ortaklaşa gayretlerdir" (Habermas, 2013). AB'nin finansal kriz ve göçmen sorunuyla mücadele için geliştirdiği politikaları inceleyen Grimm (2021, ss.256-257) ise Avrupa bütünleşme sürecinin "çıkar paradigması" üzerine inşa edildiğini ve bu yüzden üye devletlerin önceliklerinin "kar-zarar analizi" yaparak kendi çıkarlarını maksimize etmek olduğunu vurgulamaktadır.

Öte yandan birtakım yazarlar ise Avrupa dayanışmasını açıklarken çok seviyeli bir yaklaşım benimsemişler ve bu sayede farklı biçimlerde dayanışmanın olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Sangiovanni'nin (2013, s.217) kavramsallaştırmasına göre Avrupa genelindeki dayanışma öncelikle her bir üye devletin kendi toplumu için sağlamaya çalıştığı ulusal dayanışma olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusal dayanışma özellikle toplum içindeki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesini hedeflemektedir. AB üye devletlerinin birbirlerine olan sorumluluklarını vurgulayan üye devletlerin birbirleriyle dayanışması ise AB üyesi olmanın getirdiği bir yükümlülük olarak öncelikle üye devletlerin samimi iş birliğini (*sincere cooperation*) ifade etmektedir (Küçük, 2023, s.1). Örneğin, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 222. maddesiyle kabul edilen dayanışma hükmü (*solidarity clause*) AB üyesi devletlerin terör saldırısı, doğal veya insan kaynaklı felaketlere maruz kalan üye devlete yardım etmelerini öngörmektedir. AB üye devlet vatandaşlarının diğer AB üyelerinin vatandaşlarına destek olmaları ise ulus-ötesi (*transnational*) dayanışma olarak sınıflandırılmaktadır (Sangiovanni, 2013). Ulus-ötesi dayanışmanın en bariz örneği ise Avrupa Dayanışma Programı (*European Solidarity Corps*) üzerinden sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük projeleri ve gençlik programları gerçekleştirilmesidir.

Knodt ve Tews (2017, ss.50-52) ise Avrupa dayanışmasının dört formundan bahsetmektedir. Yazarlara göre Avrupa bütünleşme süreci hükümetlerarası (*intergovernmental*) dayanışmayı sağlayarak üye devletler arası ekonomik kalkınmayı, yeniden bölüşümü ve iş birliğini ön plana çıkardığı için Avrupa'daki ulus-devlet ve refah devleti anlayışı ile uyumludur. Üye devletler mülteci krizinde yeniden yerleştirme programında yer alarak ve COVID-19 krizinde tıbbi yardımlar sağlayarak birbirlerine destek olmuşlardır. Bunun yanı

sıra Avrupa dayanışması çıkarları benzer olan grupların oluşturduğu sosyal bir hareket olarak ulusötesi dayanışmayı (*transnational solidarity*) da destekler niteliktedir. AB'nin kuruluşundan itibaren geçirdiği süreçler sonucunda ortaya çıkan kurumların ulusal düzey yerine ulusüstü düzeyde dayanışmayı (*supranational solidarity*) hayata geçirmeye çalıştıklarını söylemek de yanlış olmayacaktır. Ulusüstü dayanışmanın odağında AB'nin ulusüstü kurumlarının dayanışma adına aldıkları kararlar ve izledikleri politikalar yer almaktadır. Örneğin, ulusüstü bir kurum olan Avrupa Merkez Bankasının Avro bölgesi krizinde ve COVID-19 salgın döneminde izlediği finans politikaları ve kabul edilen Kurtarma ve Dirençlilik Mekanizması (*Recovery and Resilience Facility*) ulusüstü dayanışmanın ortaya çıkardığı politikalarlardır. Son olarak, zaman içinde AB uluslararası bir aktör olmak adına daha aktif şekilde politikalar üretmeye başlayınca üçüncü ülkelerle dayanışma (*international solidarity*) vurgusu normatif güç Avrupa kavramı üzerinden daha fazla görünür olmaya başlamıştır. Üçüncü ülkelerle dayanışma anlayışı öncelikle doğal afetler veya insan eliyle gerçekleşen sorunlar sırasında gösterilen insani dayanışmayı ifade etmektedir. AB, insani yardım 2025 yılı içinde 1.9 milyar Avroluk insani yardımın 545 milyonluk kısmını Sahra altı ülkelere yapmıştır (European Commission, t.y.-a). Buna ek olarak, kriz dönemlerinin dışında sürekli şekilde üçüncü ülkelere insan hakları ve sivil toplumun geliştirilmesine AB tarafından verilen destek de uluslararası dayanışmanın bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Avrupa dayanışması üzerine yapılan ikinci grup çalışmalar ise daha çok krizlerin yarattığı ortam içinde krizlerle mücadelede ortaya çıkan dayanışma fikri ve pratiklerine odaklanmaktadır (Ciornei & Ross, 2021; Grimm & Giang, 2017; Kommer, 2018; Koos, 2019). 2007 yılında başlayan Küresel Finans kriziyle birlikte Avrupa çoklu krizlerin (*polycrisis*) yaşandığı bir döneme girmiştir. Finansal krizle başlayan ekonomik sorunlar Avrupa'da kendini borç krizi olarak göstermiş ve üye devletler arasında borç krizinden muzdarip olanlarla, onlara yardım edip etmemek konusunda tereddüt eden üyeler arasında dayanışma polemiklerini ortaya çıkarmıştır (Miró, 2021; Neergaard, 2020; Schelkle, 2017).

Bu çoklu krizler döneminde AB sosyal ve siyasal krizlerle de karşı karşıya kalmıştır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan yasadışı yollarla Avrupa'ya göç edenlerin yarattığı toplumsal kriz ile birlikte hem sınır güvenliği hem göçmenlerin Avrupa ülkelerinde barınmaları konuları Avrupa'da yabancı düşmanlığını körüklemiş ve AB-karşıtı olan grupların seslerini yükseltmelerine sebep olmuştur (bkz. Tazzioli & Walters, 2019; Wallaschek, 2020). Bir diğer kriz ise İngiltere'nin üyelikten ayrılmasıyla oluşan AB'nin geleceği hakkındaki krizdir. Brexit krizi olarak da bilinen bu krizin yarattığı sorunlardan bir tanesi

başka üye devletlerin de iç politikalarında AB'den ayrılma tartışmalarının ivme kazanmış olmasıdır ve bu yüzden AB'nin geleceğine dair kuşkular artmıştır.

Birleşik Krallığın 2020'nin ilk ayında çıkış antlaşmasını yürürlüğe koymasıyla aynı zamana denk gelen COVID-19 salgını Avrupa dayanışmasını daha ciddi şekilde test etmiştir. Salgın sırasında AB içinde yaşanan eş güdüm sorunu ve salgının ilk aylarında her üye devletin kendi imkânlarıyla salgınla mücadele etmek zorunda kalması da AB açısından hem toplumsal hem de idari krize sebep olmuştur. Bu salgın sırasında AB'nin acil durumlarda yetersiz ve etkisiz kalan müdahalesi Avrupa dayanışması üzerine ciddi tartışmaların yapılmasına neden olmuştur (Katsanidou vd., 2022; Ocak & Erhan, 2021; Oğurlu, 2022; Uygun, 2021). Ferrara ve diğerlerinin çalışmasına göre (2023) Brexit ve Avro bölgesi krizinde AB geçer not alamamışken, COVID-19 ile mücadelede ilk başlardaki yalpalamasına rağmen dayanışmacı politikalar AB tarafından hayata geçirilmiştir. Son olarak ise jeopolitik gelişmeler, bunların yarattığı sorunlara karşı AB'nin ortak bir politika dahilinde hareket etmesinin önemini yeniden vurgulamıştır. Ukrayna-Rusya savaşı ve Filistin-İsrail savaşı AB içinde üçüncü ülkelerle dayanışma konusunu güvenlik ve savunma adına ön plana çıkarmıştır. Ukrayna-Rusya savaşı sırasında AB'nin Rusya'ya karşı ortak bir tavır alarak politikalar geliştirmesi Avrupa dayanışmasının coğrafi olarak komşu ülkeleri kapsayabileceğinin en bariz örneği olmuştur. Filistin-İsrail savaşında ise AB ikircikli bir politika gütmüş, savaş sonucunda ortaya çıkan insani krizi gidermek için çabalar göstermiş olsa da Ukrayna savaşındaki gibi ortak bir politika ve kapsamlı bir dayanışma ortaya koyamamıştır.

Avrupa dayanışması tartışmalarına, yukarıda bahsedilen çalışmalara ek olarak eleştirel bir bakış açısıyla da katılanlar mevcuttur. Avrupa şüpheçileri tarafından Avrupa dayanışması, fikri özü, yüklenilen külfet ve sonuçları üzerinden eleştirilmektedir. Avrupa içinde oluşturulan dayanışmanın ulusal çıkarları önceleyerek yapılması gerektiğini savunanlar ile kriz anlarında Avrupa dayanışmasının pratik manada yetersiz kaldığını, yüklenilen külfet ile sonuçların uyumsuz olduğunu ileri sürenler olmak üzere iki grup eleştiriden bahsedilebilir (Baute vd., 2019; Ciornei & Recchi, 2017). Bu bağlamda, şunu da belirtmek gerekir ki fikirsel olarak ulusüstü dayanışma savunulsa bile Reinl'in 2022 tarihli çalışmasında ortaya koyduğu gibi dayanışmacı eylemlerin külfetini paylaşmak konusunda üye devletlerin vatandaşları da tereddüt etmektedirler. Sonuç olarak, AB'de bütünleşmeci bir dayanışma kurumsallaşıyor olsa da Avrupa dayanışması kavramsal ve pratik olarak AB kurumları, Avrupalı politikacılar ve Avrupa vatandaşları tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

Bir sonraki bölümde dayanışma fikrinin AB özelindeki tarihsel gelişimi ve kurumsallaşması üzerine bir tahlil ortaya konulacaktır. Bu analiz dayanışma

söyleminin barındırdığı ikilemleri tarihsel bir çerçeveye yerleştirerek ikilemlerin evrimini anlamamıza yardımcı olacaktır.

3. Avrupa Dayanışması Fikrinin Tarihsel Gelişimi ve Kurumsallaşması

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa bütünleşme süreci ekonomik bir girişim olarak başladığında amacı sadece Batı Avrupa ülkeleri arasında iş birliğini geliştirmek değildi, Soğuk Savaş dünyasında ekonomik ve siyasi krizlere karşı durabilmek adına üye devletler arası dayanışmayı da sağlayabilmektir. Schuman deklarasyonuna (1950) göre “Avrupa bir anda ya da tek bir plana göre inşa edilmeyecektir. Öncelikle fiili bir dayanışma yaratacak somut başarılarla inşa edilecektir.” Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurucu metni olan 1951 Paris Antlaşması'nda “Avrupa'nın her şeyden önce ancak gerçek bir dayanışma yaratacak pratik başarılarla ve ekonomik kalkınma için ortak temellerin kurulmasıyla inşa edilebileceği” (Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, 1951) ifade edilmiştir. Avrupa bütünleşmesinin ilk yıllarında dayanışma inşa edilmesi veya yaratılması gereken bütünleşme hedeflerinden biri olarak ifade edilmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek adına antlaşmalarla koyulan kurallar ve oluşturulan kurumların işlerlik kazanması, üye devletlerce riayet edilmesi ve saygı duyulması aşılması gereken ilk aşamayıdır. Avrupa bütünleşmesi için atılan adımların Avrupa içinde dayanışmayı artırması ve bu sayede bütünleşmenin sağlam zeminler üzerine oturtulması öngörülmüştü.

Leo Tindemans 1975 tarihli “Avrupa Birliği” başlıklı raporunda dayanışma kavramına azımsanmayacak şekilde önemli atfetmiştir. Rapor, Batı Avrupa'nın ekonomik ve siyasi krizlerle mücadele ettiği bir dönemde Avrupa bütünleşmesinin geleceği hakkında öneriler sunmak için yazılmıştır. Rapora göre Avrupa'da yeni bir toplumun oluşturulmasının temelinde dayanışmacı ve insani saiklere sahip daha demokratik bir Avrupa fikri olmalıdır (1975, s.12). Raporun enerji, bölgesel ve sosyal politikalarla ilgili bölümlerinde de dayanışma kavramına birlikte hareket etme ve sosyal eşitsizlikleri gidermek bağlamında değinilmiştir (Tindemans, 1975, ss.23-25). Raporda “vatandaşın Avrupası” başlığı altında dayanışmanın daha belirgin hale gelmesi için sıralanan öneriler arasında vatandaşların serbest dolaşımı, sağlık, eğitim ve medya alanında iş birliği hatta bütünleşmenin gerçekleştirilmesi bulunmaktadır (Tindemans, 1975, ss.27-28). Rapor, Avrupa vatandaşlarının hayatlarına doğrudan etki eden pratikler ve politikalar sayesinde Avrupa Topluluklarının daha dayanışmacı ve demokratik olmasının gerekliliğini savunmuştur.

1970'lerin kriz ortamının ortaya çıkardığı sosyal adalet, toplumsal dayanışma ve sosyal refah vurgusu 1980'lerle birlikte antlaşma metinlerinde daha fazla yer bulmaya ve tedricî olarak kurumsallaşmaya başlamıştır. Dayanışma kavramına 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi'nde "ortak çıkarlarını ve bağımsızlığını daha etkili bir şekilde korumak için Avrupa'nın giderek daha fazla tek ses olarak konuşmayı hedeflemesi ve tutarlılık ve dayanışma içinde hareket etmesi" (Single European Act, 1987, s.2) noktasındaki sorumluluğa atfen değinilmişken, 1992 tarihli Avrupa Birliği Antlaşması'nın (Maastricht Antlaşması) dibacesinde üye devletler ve "halkları arasında dayanışmanın derinleştirilmesi", Topluluğun görevlerinden biri olarak "üye devletler arasında ekonomik ve sosyal bütünlükle dayanışmanın iyileştirilmesi" vurgulanmıştır (European Union, 1992, s.1, 58). Ayrıca, aynı antlaşmada ortak dış ve güvenlik politikası kapsamında ise "Üye Devletler Birliğin dış ve güvenlik politikasını karşılıklı sadakat ve dayanışma anlayışı içinde aktif bir biçimde ve kayıtsız desteklerler" şeklinde yer verilmiştir (Baydarol, 2007, s.118).

Daha sonraki metinlerde dayanışmanın bir AB değeri olduğu insan onuru, özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerlerin yanında Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın dibacesinde de vurgulanmıştır (European Union, 2016). Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'da, müstakil bir başlık altında ve dayanışma ilkesi (*principle of solidarity*) merkeze çekilerek kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Avrupa Birliği Antlaşması'nın ikinci ve üçüncü maddelerinde dayanışma hem Avrupa Birliği üye devletleri arasında, hem farklı cinsiyetler ve farklı nesiller arasında, hem de Avrupa Birliği dışındaki ülkelerle ilişkilerinde ön plana çıkarılması gereken bir değer olarak göze çarpmaktadır. Buna göre, 2. maddede Birliğin "üye devletler arasında ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum ve dayanışmayı teşvik edeceği" ifade olunmakta, ortak dış ve güvenlik politikası başlığı altında "Birlik, dışarıya yönelik eylemlerin ilke ve hedefleri çerçevesinde, Üye Devletler arasında karşılıklı siyasi dayanışmanın geliştirilmesine... dayalı olarak ortak bir dışişleri ve güvenlik politikası yürütür" denilirken üye devletlerin de "karşılıklı dayanışma sergilemeleri" gereğine yer verilmekte, ayrıca üçüncü ülke vatandaşlarından gelen sığınma, göç ve iltica eylemlerine yönelik olarak da, iç sınır kontrollerinin olmaması sebebiyle, "üye ülkelerin dayanışma zemininde" hareket etmeleri istenmektedir. Madde 80'de AB'nin "ortaya konulan politikaları ve bunların uygulanması[nı] üye devletler arasında mali sonuçları da dahil olmak üzere dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı ilkesine göre" yöneteceği vurgulanırken, enerji başlığı altında Birliğin enerji politikasının enerji piyasasının işleyişi, enerji arzının güvenliği, enerji verimliliği ve enerji ağlarının birbirine bağlanması konularında dayanışma ruhu içerisinde hareket edilmesinin amaçlandığı söylenmektedir (European Union, 2012, s.78, 134).

Dayanışma sadece bir değer veya iş birliğini gerekli kılan bir ilke olarak resmi metinlerde ele alınmamıştır. Dayanışma hükmü (*solidarity clause*) adı altında Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 222. maddesinde “bir Üye Devletin bir terör saldırısına hedef olması veya doğal ya da insan kaynaklı bir felaketin kurbanı olması durumunda Birlik ve Üye Devletler, dayanışma ruhuyla ortak hareket ederler” denilmekte, dayanışmayı gerekli kılacak tehditlerin belirlenmesi amacıyla Avrupa Konseyi tarafından düzenli değerlendirmeler yapılacağı ifade edilmektedir (European Union, 2012, s.148). Bu hüküm ile üye devletlerin terörist bir saldırı, doğal afetler ve altyapılara yapılan saldırılar durumunda diğer üye devletlerden yardım talebinde bulunmasının hukuki zemini de oluşturulmuştur. Avrupa Konseyi'nin almış olduğu karar doğrultusunda üye devletler dayanışma hükmü çerçevesinde nasıl ve ne tür yardım yapacaklarına kendileri karar vereceklerdir. Önemli olanın eş güdümlü şekilde yardımların yapılması olduğunun altı çizilmiştir (Council of the European Union, 2014, s.53). 2004 yılındaki Madrid bombalamaları ertesinde Anayasal Antlaşma'daki dayanışma hükmüne terörizmle Avrupa çapında mücadele için atıf yapılmıştır (European Council, 2004). 222. Madde kapsamındaki dayanışma hükmünün kullanıldığı başka bir örnek yoktur. Bunun temel sebebi hükmün üye devletin isteğiyle kendi sınırları içinde diğer üye devletlerin dayanışma adı altında bulunmasını kabul etmesi şartından kaynaklanmaktadır (Martino, 2016). Örneğin, Paris'te Kasım 2015'te gerçekleşen terör eylemlerinden sonra Fransız hükûmeti 222. madde yerine 42. maddenin 7. fıkrası kapsamında karşılıklı yardım hükmünü (*mutual assistance clause*) devreye sokmayı tercih etmiştir.

Dayanışmanın bir anlayış, değer ve ilke olarak kabul görmesiyle birlikte dayanışmaya atıfla ortaya çıkan iş birliği, yardımlaşma ve sorumluluklara ilişkin uygulamalar ve programlar da hayata geçirilmiştir. Dayanışma ilkesinin kurumsallaşması adına AB birtakım mekanizmalar geliştirmiş ve kurumlar teşkil etmiştir. Avrupa Birliği Dayanışma Fonu (*European Union Solidarity Fund*), Avrupa Birliği Sivil Koruma Mekanizması (*European Union Civil Protection Mechanism*) ve eski adıyla Avrupa Gönüllü Hizmetleri (*European Voluntary Services*) yeni adıyla Avrupa Dayanışma Programı (*European Solidarity Corps*) gibi mekanizmalar ve kurumlar sayesinde dayanışma kurumsallaşmıştır.

Avrupa Komisyonunca 2001 yılında hayata geçirilmiş olan ve 96. Madde kapsamında uygulanan AB Sivil Koruma Mekanizması doğal afetlerden etkilenen üye ve katılımcı ülkelere yardımı öngörmektedir (European Commission, 2025). AB Sivil Koruma Mekanizması üye olmayan ancak programa dahil olan üçüncü ülkeler tarafından da kullanılmaktadır. Türkiye de bu mekanizmaya hem katkı sağlamakta hem de Şubat 2023 depremlerinde bu mekanizmayı devreye sokarak yardım talep etmiştir (European Commission,

2023). Dayanışma Fonu ise 2002 yılında doğal afetlerden zarar gören üye ülkelere yardım amacıyla kurulmuştur (Council of the European Union, 2002). COVID-19 salgını sırasında bu fonun sağlıkla ilgili krizlerde de kullanılması kabul edilmiştir. Sivil toplum boyutunu kapsayacak şekilde Avrupa Dayanışma Programı oluşturulmuştur. Bu program gönüllülük ve gençlik projeleri fonlayarak hem nesiller hem de toplumlar arası dayanışmayı bireyler düzeyinde projeler üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Dayanışma fikrinin bahsedilen kurumsal mekanizmalar üzerinden hayata geçirilmesiyle birlikte, özellikle Lizbon Antlaşması ile başlayan süreçte, dayanışma kök salmış ve dayanışma hükmünün kabulüyle birlikte de kriz dönemlerine özgü karşılıklı yardımlaşma ve sorumluluklar olarak dayanışma hukuki bir statü kazanarak kurumsallaşmıştır. Özetle, hem kriz dönemleri hem de sürekli bir dayanışma fikrinin Lizbon sonrası dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır. Lizbon sonrası AB giderek artan şekilde bir “Dayanışma Birliği” (*Union of Solidarity*) olarak nitelendirilmiştir (European Commission, 2011, s.12). Dayanışma Birliği’nin ne ifade ettiği ve nasıl hayata geçirileceği ise dayanışma üzerine farklı görüşler arasındaki çatışmayla belirlenmektedir. Aşağıdaki bölümde bu farklı görüşlere değinilecek ve Avrupa dayanışması söylemine yön verdiği düşünülen ikilemlerden bahsedilecektir.

4. Avrupa Dayanışmasını Şekillendiren İkilemler

Dayanışma konusundaki farklı görüşleri ve bunların yarattığı üç ikilemi, i) ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma, ii) gönüllülük-sorumluluk ve iii) kozmopolitan-komüniteryan dayanışma ikilemlerini açıklamak için, öncelikle AB açısından dayanışmanın ne ifade ettiğinin tanımlanması gerekir. Avrupa Komisyonu’na göre dayanışma “Avrupa’yı bir arada tutacaktır. Dayanışma güçlü bir ahlaki zemine tutunarak mevcut ve gelecekteki krizlerle başa çıkmak için gerekli birliği sağlamaktadır” (European Commission, 2016, s.2). Krizlerle mücadele eden AB açısından dayanışma dağılmayı (*disintegration*) engellemek amacıyla buna sebebiyet verecek herhangi bir kriz veya tehdit durumunda müşterek hareket etmeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda dayanışma ilk olarak bütünleşmeyi sağlamak için ortaya çıkmış olsa da krizler esnasında AB’yi korumak, mevcut politikaları muhafaza etmek veya yeni politikalar için meşruiyet kazandırmak amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin, 1985-1994 yılları arasında Komisyon başkanlığı yapmış olan Jacques Delors 2011’de verdiği bir mülakatta AB’nin ekonomik olarak üç sacayağına sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Bu üç sacayağı: “canlandıran rekabet, güçlendiren iş birliği ve birleştiren dayanışma” olarak ifade edilmiştir (Znaïen, 2011). Delors’a göre Avrupa ekonomisi sadece rekabetçi bir pazar ekonomisi modeline dayanmaz.

Buna ek olarak iş birliği ve sosyal alanda dayanışma Avrupa ekonomisinin sosyal temellerini oluşturmaktadır. Özellikle, Avro bölgesi borç krizinde üye ülkeler arasında krizden çıkış adına iş birliğine vurgu yapılmıştır. Bu iş birliği için sorumlulukların yerine getirilmesi ve külfet paylaşımının olması üye devletlerin egemenliklerinden vazgeçmeleriyle mümkün olabilecektir.

Avrupa Konseyi Başkanlığını 2009-2014 yılları arasında üstlenen Herman Van Rompuy 2011 tarihli konuşmasında “dayanışmanın sadece bir hak değil bir görev” olduğunu altını çizmiştir (European Council, 2011). Ona göre ekonomik krizden çıkış yolu dayanışmacı olmaktır, bunun için de üye devletlerin birtakım egemenlik haklarından vazgeçmeleri gerekmektedir. Van Rompuy dayanışmayı bir “gereklilik ve hayatta kalma meselesi” olarak nitelendirerek, Avro bölgesinin korunması için uygulanması gereken mali politikaların sonuçlarının AB’nin geleceğiyle doğrudan ilişkisi olduğunu vurgulamıştır. Alman yazar Habermas, 2013 tarihinde vermiş olduğu mülakatında üye devletlerin dayanışma bağlamında yardım talep edebileceklerini dile getirmiştir. Devamında ise bu yardımın karşılığında gerektiğinde egemenlik haklarının bir kısmını ulusüstü kurumlara transfer etmelerinin gerekliliğine de değinen Habermas, Egemenlik-Dayanışma ikilemi (*Sovereignty-Solidarity Dilemma*) çerçevesinde AB bütünleşmesinin geleceği için Avrupa dayanışmasının karşılıklı ilkesi üzerine inşa edilebileceğini vurgulamıştır (bkz. Ocak & Erhan, 2021, s.23).

Ulusal Egemenlik-Ulusüstü Dayanışma ikilemine Gönüllülük-Sorumluluk tartışmaları bağlamında (*Voluntariness-Responsibility*) değinen bir diğer Komisyon Başkanı Jean-Claude Juncker ise 2016 yılında yaptığı Birliğin Durumu konuşmasında şu ifadeleri kullanarak dayanışma için gönüllüğün önemini vurgulamıştır:

Avrupa bütçesi mali dayanışmanın canlı bir kanıtıdır. Avro dayanışmanın bir ifadesidir. Kalkınma politikamız dayanışmanın güçlü bir dış göstergesidir. Mülteci krizinin yönetilmesinde de dayanışmayı görmeye başladık. Çok daha fazla dayanışmaya ihtiyaç olduğuna inanıyorum ancak dayanışmanın gönüllü olması gerektiğini de biliyorum. Dayanışma içten gelmelidir. Zorla yaptırılamaz. (European Commission, 2016, s.6)

Juncker, dayanışmanın zorla olamayacağını, aksine gönüllülüğün esas olması gerektiğini vurgulayarak üye devletlerin tercihleri ve çıkarlarına öncelik vermiştir. Juncker, 1 Mart 2017 tarihinde Avrupa Parlamentosunda yaptığı bir diğer konuşmada dayanışma ilkesiyle katmanlı yetki ilkesinin (*principle of subsidiarity*) çatışmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu vurgu yerel düzeydeki dayanışma ile ulusüstü dayanışmanın birbirini tamamlayıcı olduğunun altını çizmektedir (Juncker, 2017a). Juncker’in bu bakış açısı ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma ikilemi içinde yerel-ulusal-ulusüstü düzeylerde yetki

paylaşımının önemine vurgu yaparak Antlaşmalar çerçevesinde hayata geçirilen yönetim perspektifiyle dayanışmanın değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Katmanlı yetki ilkesi, Maastricht Antlaşmasıyla kabul edilmiş ve yerel, ulusal ve ulusüstü düzeydeki otoritelerin birbirlerinin egemenlik alanlarına müdahalede bulunmadan orantılı şekilde yetkilerini kullanarak ve paylaşarak sorunlara çözüm üretmeleri amacını ifade etmektedir. AB içerisinde üye ülkelerin ulusal çıkarları olan konularda onlarla ters düşmemek, onların bu çıkarlarına saygı göstermek, *domaine réservé* olarak belirlenen konularda o ülkelerle uyumlu hareket etmek şeklinde gayri resmî bir normun olduğu kabul edilmiştir. Yetkilendirilme ilkesi çerçevesinde (*principle of conferral*) AB'nin ulusüstü kurumlarının yetkilerinin sınırları dahilinde hareket etmeleri ve yetki verilmeyen her alanda üye devletlerin yetki kullanmayı haiz olduğu kabul edilmiştir. Katmanlı yetki ve orantılılık ilkeleri de yetkilendirilme ilkesinin tamamlayıcılarıdır (EUR-Lex, t.y.). Bu üç ilke Avrupa dayanışmasının nasıl uygulanacağını hukuki sınırlarını belirlemektedir. Örneğin, AB, gümrük birliği, ortak pazar ve ticaret politikaları kapsamında münhasır yetkilere sahipken, iktisat, sosyal politikalar ve istihdam politikalarında üye devletlerin eş güdümlerle hareket etmesini sağlama yetkisini elinde bulundurmaktadır. İktisadi ve sosyal uyum politikaları, çevre, ulaştırma ve enerji, özgürlük, güvenlik ve adalet ile halk sağlığı alanlarında üye devletler ve AB kurumları arasında paylaşılan yetkiler söz konusudur.

Kozmopolitan ve komüniteryan dayanışma olarak nitelendirdiğimiz üçüncü ikilem ise AB'nin dış ilişkileri ve uluslararası aktör olarak oynadığı rollerin bir sonucudur. AB içi dayanışmanın üçüncü ülkelere etkisi ve AB'nin üçüncü ülkelerle dayanışması konuları kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşımlar arasındaki gelgitlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Komüniteryan yaklaşımda adalet kavramı bağlamsal olarak ve özellikle içinde yaşanılan toplumun dinamiklerine göre şekillenirken, kozmopolitan dayanışmanın çıkış noktası adaletin evrensel olması ve tüm insanları kapsayacak şekilde olması gerektiğidir (Zürn & de Wilde, 2016, s.292). Komüniteryan bakış açısıyla dayanışma içinde yaşadığımız toplumun diğer bireylerine karşı gösterdiğimiz karşılıklı yardım ve destek anlamını içermektedir. Bu açıdan komüniteryan dayanışma bireyci değildir ancak evrensel olmaktan da uzaktır. Komüniteryan dayanışmanın temelini biz duygusu ve içinde bulunduğunuz grubun üyelerine karşı sorumluluklarınız oluşturmaktadır.

Kozmopolitan dayanışma ise sadece AB üyeleri arasında veya halkları arasındaki dayanışmanın ötesinde evrensel olarak tüm insanları içerecek şekilde AB'nin diğer ülkelere özellikle insani boyutta yardım etmesi, doğal afet, savaş ve iç çatışma durumlarında destek olması anlamına gelmektedir. Kozmopolitan

dayanışma tüm yardıma muhtaç olanlara yardım eli uzatılmasını ifade ettiği için dışlayıcı değil kapsayıcıdır. Kozmopolitan anlayış sayesinde Avrupa dayanışması AB dışında kalan ülkeleri de içine alabilecek şekilde coğrafi olarak genişleyebilir. Doğal afetler ve insani krizler esnasında AB'nin üçüncü ülkelere doğrudan yardım yapması Avrupa'nın dünya çapında dayanışmacı hareket ettiğinin en belirgin göstergesidir. Avrupa Birliği, yukarıda da bahsedildiği gibi üçüncü ülkelere kalkınma yardımları ve insani yardımlar yaparak dayanışmacı anlayışın sadece üye devletlere yönelik olmadığını göstermektedir. 2007 yılında kabul edilen İnsani Yardımlar üzerine Avrupa Uzlaşısı (*The European Consensus on Humanitarian Aid*) başlıklı belgenin ilk maddesinde insani yardımlar “evrensel bir değer olan halklar arası dayanışmanın” bir ifadesi ve “ahlaki mecburiyetin” bir sonucu olarak nitelendirilmektedir (European Union, 2007). 2007 sonrasında AB insani yardımları bu belge çerçevesinde organize edilmiştir. Belgenin temel maddelerinin de yansıttığı gibi AB'nin üçüncü ülkelere insani yardımları evrensel değerler ve insani sorumluluklar olarak görülmektedir. AB'nin insani yardımları 2025 yılı için 1,9 milyar Avro'dur ve en çok Afrika ülkelerine yardım gönderilmektedir (European Commission, t.y.-a). Bir diğer örnek ise Ocak 2025'te oluşturulan ReliefEU programıdır. Bu program kapsamında 2025 yılında 29 ülkede doğa veya insan kaynaklı ortaya çıkan acil insani durumlar için AB yardım temin etmiştir (European Commission, t.y.-d).

Son olarak, AB içi dayanışmanın sağlanabilmesi adına üçüncü ülkelerin AB tarafından dışlandığı durumlar da söz konusudur. Bu tür dışlayıcı bir dayanışmanın en bariz örneği Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölgesini belirleme ve bu bölge içindeki doğal kaynaklarını kullanmak için yaptığı girişimlere karşı AB'nin Yunanistan'ı destekler şekilde dayanışmayı vurgulamasıdır. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron birçok kez Maastricht Antlaşmasının Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında üye devletler için şart koştuğu karşılıklı siyasi dayanışma (*mutual political solidarity*) ilkesine atıfla Yunanistan'ın hem siyasi hem de askerî olarak desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir (Rose & Pineau, 2020). Benzer şekilde, Von der Leyen, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın egemenlik haklarının korunması için AB'nin bu ülkelerle dayanışma halinde olmasının önemine vurgu yapmıştır (European Commission, 2020b).

Bir sonraki bölümde AB'nin göçmen ve COVID-19 krizleriyle mücadelesinde sergilediği dayanışma uygulamaları bahsedilen üç ikilem üzerinden değerlendirilecektir. Böylece şu ana kadar bahsedilen teorik ve kavramsal tartışmaların iki vaka üzerinden ampirik çözümlemesi yapılacaktır.

5. Mülteci ve COVID-19 Krizlerinde Avrupa Dayanışmasının Tezahürleri

Bu bölümde mülteci ve COVID-19 krizleri sırasındaki Avrupa dayanışması pratiklerinde yukarıda bahsettiğimiz ikilemlerin varlığı ve dayanışmacı uygulamalara nasıl etki ettikleri değerlendirilecektir. İki kriz üzerinden yapılacak çözümleme ikilemlerin Avrupa dayanışmasının oluşumundaki rolünü ortaya çıkaracaktır.

Mülteci Krizi

Mülteciler ve sınır güvenliği konusunda Maastricht sonrası dönemde Avrupa Birliği Antlaşmaları açık hükümler içermektedir. Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın Özgürlük, güvenlik ve adalet başlığı altındaki 67. maddesi mülteciler, göçmenler ve dış sınırların kontrolü söz konusu olduğunda üye devletler arasında dayanışmanın kaçınılmaz olduğuna ve yürütülen politikaların üçüncü ülke vatandaşlarına karşı adil olması gerektiğine vurgu yapmıştır. 78. maddede AB, uluslararası antlaşmalara riayet ederek geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesini uygulayacağını taahhüt ettiği için aynı antlaşmanın 80. maddesinde üye devletler arasında dayanışma ve sorumluluğun adil şekilde paylaşımı ilkesinin altı çizilmiştir (European Union, 2012, s.76). Bu hukuki metinler, ulusüstü dayanışmanın ve sorumluluk paylaşımının önemini vurgulamışlardır. Uluslararası antlaşmalara riayet etme ve üçüncü ülkelere adil davranma konusunda da kozmopolitan anlayış çerçevesinde hareket edilmesini salık vermişlerdir. 2015 mülteci krizindeki uygulamaların detaylı bir çözümlemesi antlaşma metinlerinin lafzı ve ruhunun pratikte nasıl işlediğini ortaya çıkaracaktır.

Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşla birlikte Avrupa'ya Doğu Akdeniz üzerinden sığınmacı olarak gelen göçmenlerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Düzensiz göçmen sayısındaki artış transit ülkeler ile ilk varış ülkelerinin yanı sıra göçmenlerin yerleşmek istedikleri son varış ülkeleri üzerinde de ciddi bir baskı yaratmıştır. Schengen vize rejimi ve 2013 yılında kabul edilen Dublin tüzüğü AB'nin mülteci kriziyle mücadelesinde ulusüstü kurumlara yeteri kadar yetki ve olanak sağlamamış ve bu yüzden AB kurumlarının müdahalesinin zayıf kalmasına sebep olmuştur (Schimmelfennig, 2024, s.3402). Dublin tüzüğünün mültecilerin ilk varış noktası olan üye devletlere asıl sorumluluğu yüklemiş olması ve diğer üyelerin de geri gönderme hakkını kullanmalarına olanak sağlaması mülteci krizinin derinleşmesine ve üyeler arası çatışmaya sebep olmuştur (Katsanidou vd., 2022, s.70). Dublin rejiminin eksiklikleri Avrupa Komisyonu tarafından da dikkate alınmıştır, fakat

krizin büyümesine engel olamamıştır (DG Migration and Home Affairs, 2016). Schengen rejiminin göçmen akınları sonucu oluşan krizlerle mücadelede yetersiz kalması da üye devletlerin Schengen rejimine aykırı şekilde sınır kontrollerini hayata geçirmelerine yol açmıştır (Genschel & Jachtenfuchs, 2018, s.185). Mülteci akınının yoğun olduğu sınır ve ev sahibi ülkelerin hükûmetleri, kamuoyunun baskısı altında Schengen bölgesi üyelerinden destek ve dayanışma talep etmişlerdir. Buna cevaben, Doğu Avrupa ülkelerindeki kamuoyu, “Batının çokkültürlü duygusallığının” yarattığı sosyo-ekonomik külfeti paylaşmak istemediklerini dile getirmiştir (Genschel & Jachtenfuchs, 2017, s.8).

Bir diğer örnekte ise, Macaristan hükûmetinin AB’den sınır güvenliğini sağlamak konusunda maddi destek talep etmesi ancak göçmenlerin yeniden yerleştirilmesi hususunda AB’nin almış olduğu kararlara itiraz etmesinden dolayı Juncker tarafından Macar Başbakanı Viktor Orbán’a hitaben yazılan mektupta dayanışmanın “çift yönlü” olduğu ve Macaristan’ın AB’nin göç politikasının sınır yönetimi boyutuna katılırken göçmenlerin yeniden yerleştirilmesine katılmamasının uygun olmayacağı belirtilmiş ve sonuç olarak dayanışmanın “alakart bir yemek” olmadığının altı çizilmiştir (Juncker, 2017b). Bu açıdan bakıldığında Juncker dayanışma tartışmalarına bütüncül yaklaşırken, üye devletlerin bazıları ise dar kapsamlı ve seçici (*selective/à la carte*) bir dayanışmayı savunarak dayanışmayı kendi çıkarları çerçevesinde şekillendirmek istemektedirler. Ancak, sınır kontrollerinin artırılması ve prosedürlerin ulus-devletlerin çıkarlarına göre uygulanması Avrupa iç pazarı ve ticaret politikaları üzerinde olumsuz yan etkilere de sebep olduğu için bu sorunun dayanışma içinde çözülmesi için özellikle Avrupa Komisyonu tarafından çaba sarf edilmiştir.

Avrupa Komisyonu, sığınmacı sorununa çözüm üretmek için göçmenler konusunda Avrupa Gündemini Mayıs 2015’te duyurmuştur. Bu gündem kapsamında düzensiz göçün temel sebeplerini ortadan kaldırmak, Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı’nın (Frontex) yetkilerini ve kabiliyetlerini artırarak sınır yönetimini iyileştirmek, ortak sığınmacı politikasının uygulanmasını sağlamak ve yasal göçmenler için Mavi Kart mekanizmasını modernleştirmek hedeflenmiştir (European Commission, 2015b). AB Konseyi de sığınmacı sorunuyla mücadele edebilmek adına Eylül 2015 tarihinde İtalya ve Yunanistan’da bulunan 160 bin düzensiz göçmenin diğer üye devletlere yerleştirilmesini içeren geçici acil durum yer değiştirme planını kabul ettiğinde, Polonya, Macaristan, Çekya ve Slovakya buna uymayı reddetmişlerdir (Garben, 2025, s.762). Sınır bölgelerinde olan ülkeler ile mültecilerin gitmek istedikleri ülkeler mültecilerin AB üyeleri içinde yeniden dağıtımını talep ederken, üye devletler ise buna karşı çıkmışlardır. Macaristan ve Slovakya, AB konseyi tarafından alınan kararın şeklen uygun olmadığını ve orantılılık ilkesine uygun hareket edilmediğini savunmuşlardır (Butler, 2024, s.775). Sorumluluk

paylaşımından kaçınma ve ulusal egemenlikler çerçevesinde hareket etme isteğinin temel sebepleri arasında asimetrik olarak mültecilerin etkisinin hissedilmesi, mülteci konusunun birçok ülkede siyasallaşması ve seçim kampanyalarında oy toplamak için kullanılıyor olması, mülteci politikasının ulusal egemenlik alanında olduğu anlayışının hakim olmasından dolayı AB'nin yetkilerinin sınırlı olması sayılmaktadır.

Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Timmermans, 2015 yılında Prag'ta yaptığı konuşmasında mülteci krizinin herkesi etkilediğini ve Doğu Avrupa ülkelerinin sorumluluk almaktan kaçamayacaklarını dile getirmiş ve ülkelere aktarılan yapısal ve sosyal fonların kesilmesi gibi yaptırımlarla karşılaşabileceklerini ifade etmiştir (European Commission, 2015b). Timmermans, aynı konuşmasında, Batı ve Doğu Avrupalılar arasında yanlış anlamalardan doğan ayrışmanın giderilebileceğini dile getirmiştir. Timmermans, Doğu Avrupalıların farklı bir tarihe ve deneyimlere sahip olduğunun farkında olduğunu, ancak bunun birbirilerini desteklemekten ve sorumluluk almaktan kaçınmak için geçerli bir sebep olmadığını vurgulamıştır. Timmermans'ın bu yaklaşımı gönüllülük-sorumluluk ikileminin kimliksel sebeplerle meşrulaştırılamayacağını iddia ederken, Batı ve Doğu Avrupalılar arasındaki kültürel farklılıkların üyelerin Avrupalılık aidiyetlerinden doğan sorumluluklarını ifa etmelerine engel olmaması gerektiğini savunmaktadır. Timmermans'ın argümanları Orta ve Doğu Avrupalı üyelerin çoğunlukla kabul edilen yeni rejimi reddetmesini ve kararı Aralık 2015'te AB Adalet Divanı'na taşımalarını engellememiştir. Orta ve Doğu Avrupalı üyelerin karşı çıkışı kalıcı bir yeniden yerleştirme programının oluşturulmasını engellemiş ve geçici ve gönüllülüğe dayalı yöntemlerin kullanılmasını ve üçüncü ülkelerle iş birliğini ön plana çıkarmıştır (Ferrera vd., 2024, s.712).

Mülteci kriziyle mücadelede yetki paylaşımının yanı sıra mali yüklerin paylaşımı da Avrupa dayanışmasını etkileyen bir diğer husustur. İltica, Göç ve Entegrasyon Fonu (*Asylum, Migration and Integration Fund*) bu yüzden kurulmuş ve bu fon üzerinden 2014-2020 dönemi için toplam 3,137 milyar avro, 2021-2027 dönemi için de 9,88 milyar avroluk bütçeler oluşturulmuştur. Fonun temel amacı, göç akınlarının etkin yönetimini ve iltica ve göç konusunda ortak Birlik politikalarının uygulanmasını mali olarak desteklemektir (European Commission, t.y.-b). Mali yüklerin paylaşımına ek olarak, 2016 yılında Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansının (Frontex) görevleri ve kapasitesi artırılmıştır. Bu sayede AB'nin üçüncü ülkelerle olan sınırlarının yönetimi ve güvenliğinde 2004 yılında kurulmuş olan Frontex'in yetkileri ve imkanları genişletilmiştir. Fakat Frontex görevlilerinin düzensiz göçmenlere yönelik insani olmayan uygulamaları bu kurumun göçmenlerle mücadelesinde sert ve dışlayıcı pratiklere sahip olduğu eleştirilerini de beraberinde getirmiştir (Barigazzi & Lynch, 2022).

Haziran 2022’de 21 Avrupa ülkesi Dayanışma Bildirgesini imzaladılar. Bu bildirgenin çıktısı olarak Gönüllü Dayanışma Mekanizması (*Voluntary Solidarity Mechanism*) kurulmuştur. Eylül 2020’de Avrupa Komisyonu yeni Göç ve İltacı Paktı önerisini sunarken etkili dayanışma (*effective solidarity*) kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu pakt iki sene içinde uygulanmaya başlanması şartıyla 2024’te onaylanmıştır (European Commission, 2024). Pakt, dayanışmayı kalıcı bir çerçeveye oturtmuştur ve buna göre “AB ülkelerinin ihtiyaç duydukları dayanışmayı” garanti etmiştir. AB üyeleri dayanışmaya katkılarının nasıl olacağı konusunda esnek hareket edebilirler ve farklı araçları kullanabilirler. Oluşturulacak “dayanışma havuzu” üç farklı katkı içermektedir. Bu katkılar yeniden yerleştirme, mali destekler ile kapasite geliştirme ve personel şeklinde olabilecektir. Ek olarak, Pakta göre iltica başvurularının incelenmesinde mültecinin bulunduğu ülkenin asıl sorumlu olduğu vurgulanmasına rağmen farklı kriterler getirerek bu sorumluluğun diğer üye ülkelerle paylaşılması ve daha etkin ve tutarlı şekilde kullanılması hedeflenmektedir (Council of the European Union, 2025).

Avrupa içi mekanizmaların yanında AB’nin üçüncü ülkelerle, özellikle komşu ülkelerle, dayanışması da bir diğer mücadele yolu olarak kullanılmıştır. Bu tür bir dayanışmanın insani gayelerin dışında stratejik çıkarlarla da güdülendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Göçmen krizi bağlamında AB’nin hem kendi içinde hem de üçüncü ülkelerle dayanışma içinde olması krizle mücadelenin daha kapsamlı ve etkin şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Göçmenlerin geldikleri ülkelere geri gönderilmesi veya güvenli kabul edilen transit ülkelere barınmalarının sağlanması AB’nin göçmen kriziyle mücadelesinde kullandığı en temel araçlardan biridir. Bu aracın kullanılması üçüncü ülkelerle iş birliğini ve bu ülkelerin desteklenmesini gerektirmektedir. Von der Leyen de bu konuya değindiği konuşmasında “yasal ve ahlaki görevlerini yerine getiren ya da diğerlerine göre daha fazla göçmen sorunuyla mücadele eden ülkeler Avrupa Birliği’nin tamamından gelen dayanışmaya güvenebilmelidirler” diyerek göçmen politikasında komüniteryan yaklaşımın üçüncü ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilmesini vurgulamıştır (European Commission, 2020b).

Mültecilerle mücadelenin dışsallaştırılmasının bir sonucu olarak AB, Türkiye ile mülteciler konusunda 18 Mart 2016 tarihinde anlaşmaya varmıştır. AB’nin Türkiye ile yaptığı anlaşma sınır yönetimi ve göçmen politikalarında AB’nin Türkiye üzerindeki hiyerarşik ve asimetrik etkisini azaltırken Türkiye’nin lehine dengelerin değişmesine ve yatay yönetişimin ağır basmasına neden olmuştur (Turhan & Yıldız, 2022, ss.513-514). Anlaşma, her ne kadar evrensel geri göndermeme ilkesine (*non-refoulement*) riayet ediyor olsa da AB’nin evrensel uygulamalardan uzaklaştığı ve komüniteryan çıkarlarla hareket

ettiği iddialarını güçlendirmiştir. Sonuç olarak, AB'nin göçmen krizini dışsallaştırarak Türkiye ile kurduğu yönetim insancıl ve normatif gerekçeler yerine ekonomik çıkarlar ve güvenlik endişelerinin etkisinde şekillenmiştir (Gürkan & Roman, 2021, s.293).

COVID-19 Krizi

Avrupa Birliği dayanışmasının sınındığı bir diğer önemli kriz COVID-19 salgınıdır. Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarında sağlık, işçi sağlığı ve kamu sağlığı bağlamında yer bulmuştur. Maastricht Antlaşmasının 129. maddesinde halk sağlığı ve bunun için AB düzeyinde geliştirilecek stratejilere dikkat çekilmiştir. Sağlık alanında en önemli atılım ise Lizbon Antlaşmasıyla gerçekleştirmiştir. Bu antlaşmayla birlikte AB'nin yetkileri üye devletleri destekleyici, teşvik edici ve tamamlayacağı şekilde belirlenmiştir ve madde 127'ye göre üye devletlerin sağlık alanındaki yükümlülüklerine AB'nin karışmayacağı vurgusu yapılmıştır. Lizbon Antlaşmasının en önemli özelliği insan sağlığının korunmasının önemine yapmış olduğu vurgudur (Oğurlu, 2022, ss.171-172). Sağlık ve Tüketiciyi Koruma Genel Müdürlüğünün ve 2001 yılında kurulan AB Sivil Koruma mekanizmasının varlığına rağmen kamu sağlığı alanında yapılanlar ulusal düzeyde kalmıştır ve Birliğin yetkileri bu alanda sınırlıdır.

Çin, Dünya Sağlık Örgütü'nü Aralık 2019 tarihinde bilgilendirdikten yaklaşık bir ay içinde, 24 Ocak 2020'de, Avrupa'da ilk COVID vakası görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü, Mart'ta Avrupa'yı salgının merkezi olarak ilan etmeden önce dönem başkanlığını üstlenmiş olan Hırvatistan Ocak ayının sonunda Entegre Siyasi Kriz Müdahalesi (*Integrated Political Crisis Response*) mekanizmasını üye devletler arası bilgi alışverişini sağlamak için devreye sokmuştur (Council of the European Union, 2020). Salgına hazırlıksız yakalanan birçok Avrupa ülkesi yoğun bakım yatak sayısı, sağlık çalışanları, tıbbi malzeme ve koruyucu ekipman stokları konusunda ciddi sıkıntılar yaşamış; önce İtalya ardından İspanya olmak üzere üye ülkelerin sağlık sistemleri çökme noktasına gelmiştir (Herszenhorn vd., 2020). Mart 2020 boyunca hızlıca artan COVID vakalarından dolayı sınırlar kapatılmış ve sağlık ekipmanları ulusal kullanıma ayrılmıştır. Maske ve solunum cihazı bulmak zorlaştığı için Avrupa Komisyonu bu tür ekipmanın üçüncü ülkelere ihracatını geçici olarak kısıtlamıştır (European Commission, 2020c). AB'nin bu türden ekipmanı kendine saklaması AB-dışındaki ülkelerin tepkisini çekmiş ve Sırbistan örneğinde olduğu gibi Çin'den tıbbi yardım talep etmelerine sebep olmuştur (Svetlicinii, 2020). Bu durum AB'nin salgının başlangıcında komüniteryan yaklaşımla hareket ettiğini doğrulamaktadır. Öte yandan, Komisyon tıbbi ekipmanın sağlanması için ortak satın alımlar yapılmasını organize etmiş ve Haziran 2020'de AB Aşısı Stratejisi

belgesini yayımlamıştır (European Commission, 2020d). 19 Mart 2020 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından tıbbi ekipman stoğu oluşturulması için RescEU hayata geçirilmiştir. Von der Leyen'e göre bu AB dayanışmasının eylem halidir ve birbirine yardım etmek de ilerlemenin tek yoludur (European Commission, 2020e). Zamanla tıbbi yardımlar, hasta transferleri ve sağlık personeli desteği gibi yardımlar hem hükümetler hem de sivil toplum tarafından organize edilmiştir (Civil Society Europe, 2020). Korkunun ve bilgi eksikliğinin yarattığı bencillik yerini dayanışmaya bırakmıştır.

Ulusüstü düzeyde Von der Leyen Başkanlığındaki Avrupa Komisyonu salgının ilk döneminde eş güdümü sağlamak ve dayanışmayı oluşturabilmek için ciddi çaba sarf etmiştir. Von der Leyen, Avrupa'nın İtalya ile aynı kaderi paylaştığını ve Avrupa ailesi olarak İtalyanları yalnız bırakmayacaklarının altını çizmiştir (von der Burchard, 2020). Avrupa Parlamentosu'nda Mart 2020'de yaptığı konuşma ulusüstü dayanışmaya olan ihtiyacı ve herkesin sorumluluk alması gerektiğini Avrupalılık aidiyetine vurgu yaparak şu şekilde savunmuştur:

Avrupa'nın birbirine gerçekten destek olması gerektiği bir anda, başlangıçta çok fazla kişi kendi çıkarlarını düşündü. Avrupa'nın 'hepimiz birimiz için' ruhuna gerçekten ihtiyaç duyduğu bir anda, başlangıçta çok fazla kişi 'sadece ben' yanıtını verdi. Ve Avrupa'nın bunun sadece 'güzel havalarda bir birlik' olmadığını kanıtlaması gerektiği bir anda, başlangıçta çok fazla kişi şemsiyesini paylaşmayı reddetti. (European Commission, 2020f)

Ursula von der Leyen, İtalya'da yaptığı bir diğer konuşmasında AB'nin bir dayanışma ve sorumluluk birliği olduğuna işaret etmiştir (European Commission, 2020a). Bu bağlamda her üye devletin dayanışmacı tavır içinde olması gerektiğini ve AB'nin de eş güdümü sağlayacağını vurgulamıştır. Von der Leyen'in yaklaşımının bütüncül ancak gönüllülük yerine sorumluluk temelli olduğunu ve ulusüstü kurumları ön plana çıkardığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Salgınla mücadelede hazırlıksız yakalanan Avrupa ülkelerinin ilk reaksiyonu sınır kontrollerini hem üçüncü ülkeler hem de diğer üye devletler için sıkılaştırmak, hatta sınırları kapatmak olmuştur. Kamu sağlığının yarattığı güvenlik sorunu sınırları kapatarak ve Avrupa vatandaşları arası etkileşimi azaltarak çözülmeye çalışılmıştır. Bu da Schengen rejimine ve iç pazara zarar vermiştir. Avrupa, salgının merkezi olarak ilan edildiğinde Birlik'in ulusüstü kurumlarından bir diğeri olan Avrupa Merkez Bankası, Avro bölgesi krizinde olduğu gibi üye devletlerin salgın dönemi harcamalarını karşılamak adına 750 milyar avroluk yardım paketi açıklamıştır (European Central Bank, 2020).

AB Zirvesi Başkanı Charles Michel ise dayanışmanın oluşturulması için hükûmet ve devlet başkanları nezdinde enerji harcamıştır (Laffan, 2024, s.3186). 25 Mart 2020’de dokuz üyenin Charles Michel’e gönderdiği mektupta salgın döneminde Birlik tarafından corona tahvilleri ihraç edilerek üye devletlerin daha ucuz ve kolay borçlanmaları ve ortak borç yükümlülüğü altına girmeleri talep edilmiştir (Letter to Charles Michel, 2020). Bu talebe karşı olan Hollanda gibi üye devletler bulunmasına rağmen sorumluluk ve külfet paylaşımında her üyenin yer alacağı bir mekanizma oluşturulmuştur. 2020 baharı boyunca devam eden görüşmeler neticesinde 17-21 Temmuz tarihlerinde toplanan Avrupa Birliği Zirvesinde alınan kararla Next Generation Europe olarak da bilinen Avrupa Kurtarma Planı kabul edilmiştir. Her ne kadar Polonya ve Macaristan’ın itirazlarından dolayı plan Aralık ayından sonra hayata geçirilmiş olsa da salgın sırasında mali anlamda Avrupa dayanışmasının en önemli örneklerinden biridir. Üye devletlerin problemi çözmeye olan ihtiyaçları egemenlik reflekslerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu da sorumlulukların paylaşılmasını ve grup çıkarlarına uygun şekilde hareket edilmesini sağlamıştır. Avrupa Komisyonu da acil durumlarda işsizlik riskiyle mücadele etmek adına Ekim 2020’de SURE adı altında 100 milyar avroluk bir sosyal yardım programını devreye sokmuştur (European Commission, t.y.-c). Her iki yardım programı üye devletlerin hepsinin ortak iyiliği (*well-being*) ve sorumluluk paylaşımı anlayışı üzerine inşa edilmiştir. COVID-19 sürecince hayata geçen dayanışma pratikleri Kasım 2020’de Komisyon’un Sağlık Birliği kurma önerisi ve 2022 yılında yayımladığı AB Küresel Sağlık Stratejisiyle Avrupa dayanışmasını ulusüstü düzeyde daha kapsamlı şekilde ortaya koymuştur.

Üçüncü ülkeler söz konusu olduğunda AB’nin ilk reaksiyonunun içedönük ve komüniteryan olduğu yukarıda da değinilmiştir. Tıbbi ve mali düzeyde üçüncü ülkelerle dayanışma salgının başlangıcında olmasa da sonrası süreçte sağlanmıştır. Üçüncü ülkeler nezdinde AB’nin ilk baştaki içedönük ve komüniteryan politikalarının yerini tüm insanlığı etkileyen salgına karşı diğer ülkelerin mücadelesine katkı sağlayan, onlarla dayanışma içinde olan anlayışa bırakmıştır. AB Komisyon Başkanı von der Leyen virüsün sınır tanımadığının altını çizmiş ve bu yüzden uluslararası iş birliğinin önemini vurgulamıştır (European Commission, 2020g). Bu bağlamda AB, salgınla küresel olarak mücadele edebilmek adına Mayıs 2020’den başlayarak 16 milyar Avro tutarında yardımı başta aday ve komşu ülkeler olmak üzere üçüncü ülkelere sağlamıştır (European Commission, 2021). Dünya’nın tamamını etkileyen geniş çaplı bir salgın sürecince AB hem kendi içinde hem de üçüncü ülkelerle dayanışma halinde olmuştur. Bu da AB’nin COVID-19 ile mücadelede kozmopolitan bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Bu kozmopolitan yaklaşımı etkileyen önemli faktörler ise salgınla mücadelenin dünya çapında yapılmasının gerekliliği ve salgının yarattığı insani kaygılardır.

Sonuç

Bu çalışmada Avrupa dayanışmasının üç farklı ikilem üzerinden nasıl hayata geçirildiği iki vaka çalışmasına dayanılarak çözümlenmiştir. Teorik tartışmalar ve Avrupa bütünleşmesinin tarihsel arka planından yola çıkarak güncel dayanışma tartışmaları ve dayanışma hakkındaki farklı görüşler ve ikilemler birincil kaynaklara referansla ve mülteci ve COVID-19 krizleri sırasındaki dayanışma söylem ve eylemleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın literatüre en temel katkısı dayanışma olgusunun sadece kriz anlarında ortak hareket etme ve birbirine yardım etmek olmadığını, Avrupa bütünleşmesini derinleştirici ve normatif olarak destekleyecek şekilde evrildiğini ortaya koymuş olmasıdır. Krizler, Avrupa Birliği'nin kurumsal etkinliğini, toplumsal birlikteliği ve üye devletler arası iş birliğini sınamaktadırlar. Bu sınama daha fazla dayanışma için yeni fırsatlar da yaratmaktadır (Kyriazi vd., 2023, s.536). Kriz merkezli düşünüldüğünde dayanışmanın gerek mülteci krizi gerekse salgın sürecinde eksikliği hissedilen, zayıf, beklentileri karşılayamayan ve yer yer içi boş bir mekanizma olarak görüldüğüne ilişkin yaygın bir eleştiri mevcuttur. Bunun sebebi dayanışmanın bireysel girişimler zemininde uygulandığında, bir Avrupa değeri olarak sistemsel uygulanan ve eylemle açıkça ortaya konulan bir mekanizmaya dönüşmemesidir. Dayanışma daha ziyade AB'yi oluşturan ülkelerin "ulusal çıkar sağlamak" için kullandıkları bir araca dönüşmektedir (Grimmel & Giang, 2017, s.2).

Ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma ikilemi özellikle göçmen krizinde Avrupa dayanışmasının ulusal egemenliğin korunması ve ulusal çıkarlar çerçevesinde hareket edilmesi neticesinde kısıtlı olduğunu açıklamaktadır. Liberal hükümetlerarasıcılık perspektifini kullanan Moravcsik, mülteci kriziyle mücadelede geliştirilen politikaların hükümetlerin istekleri çerçevesinde göçmen sayısının azaltılması amacına yönelik olduğunu belirtmiş ve üye devletlerin uluslararası yükümlülüklerine uyar gibi yapmalarını sağladığını iddia etmiştir (Moravcsik, 2018, s.1662). 2024 yılında kabul edilen Göç ve İltica Paktı dayanışma anlayışını daimi kılmış olsa da devletlere uygulama alanında esneklik sağlamıştır. Bu yüzden AB'nin mülteciler konusunda geliştirdiği politikaların halen ulusal egemenlik, gönüllülük ve komüniteryan anlayışla oluştuğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, yeni hükümetlerarasıcılık teorisi perspektifinden bakan bazı yazarlara göre salgınla mücadele için ortaya çıkarılan mali destekler Fransa ve Almanya arasındaki uzlaşısının ve Avrupa Zirvesi'ndeki siyasi tartışmaların bir sonucu olarak hayata geçmiştir (Hodson & Puetter, 2025, s.4). COVID-19 salgınının ilk günlerindeki bocalamanın yerine ulusüstü dayanışma, sorumluluk ve kozmopolitan anlayış çerçevesinde hayata geçirilen politikaların aldığını bu çalışma ortaya koymuştur. COVID-19 vakası sırasındaki dayanışma söylem ve eylemleri işlevselci ekolün sürekli bütünleşme ve

dayanışmaya dayanan ulusüstü politikaları savunan argümanı ile sosyal inşacılığın kimlik ve grup aidiyeti üzerinden dayanışmanın artacağı argümanını destekler niteliktedir.

Avrupa bütünleşmesinin ortaya çıkışını açıklarken müsamahakâr bir uzlaşının (*permissive consensus*) önemini vurgulayan post-işlevselcilik, 1990'larla birlikte ulusal parlamentolar, AB karşıtı siyasal partiler ve farklı çıkar gruplarının etkinliklerinin artması sonucunda Avrupa bütünleşmesinin kısıtlayıcı uzlaşmazlık ortamı (*constraining dissensus*) içinde hareket etmek zorunda olduğunu iddia etmektedir (Hooghe & Marks, 2009, s.5). Avrupa dayanışması fikrinin tekrar gündeme gelmesinin konjonktürel sebebi krizler olsa da yükselen Avrupa şüpheciliği karşısında tekrar Avrupa bütünleşmesini savunma hatta yeni bir meşruiyet kazandırma gayesinden de bahsetmek mümkündür (bkz. Hayward, 2012). Dayanışma fikri, kriz dönemlerinde sıklıkla vurgulansa da Avrupa Birliği bağlamında yalnızca krizlere yanıt vermekle sınırlı kalmayan, aynı zamanda bütünleşmeyi destekleyen yeni bir müsamahakâr uzlaşının Avrupa toplumunun tüm katmanlarına yayılmış şekilde yeniden sağlanması adına varoluşsal bir anlam da taşımaktadır. Dayanışma, bu açıdan değerlendirildiğinde Avrupa bütünleşmesinin normatif özünü teşkil etmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, dayanışma fikrini bu geniş anlamıyla değerlendirmeye çalışmış ve farklı ikilemler üzerinden dayanışmanın nasıl inşa edilmeye çalışıldığını mülteci ve COVID-19 krizlerini inceleyerek ortaya koymuştur.

Teşekkür

Doç. Dr. Hüsrev Tabak, Doç. Dr. Ali Onur Özçelik, Doç. Dr. Ayşe Gülce Uygun ve Dr. Öğr. Üyesi Turgay Demir'e makale hakkındaki kıymetli yorumları için teşekkürü borç bilirim.

Etik Bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik Denetimi: Tamamlandı.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar(lar) bir çıkar çatışması beyanında bulunmamıştır.

Kaynakça

- Baldwin, P. (1990). *The politics of social solidarity: Class bases of the European welfare state, 1875–1975*. Cambridge University Press.
- Barigazzi, J., & Lynch, S. (2022, 29 Nisan). EU border agency chief resigns after critical watchdog probe. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/eu-border-agency-fabrice-leggeri-resigns-watchdog-probe-findings-released-misconduct/>
- Baydarol, C. (Çev.). (2007). *Avrupa Birliğini kuran andlaşma*. İktisadi Kalkınma Vakfı. <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>
- Bayertz, K. (1999). Four uses of 'solidarity'. K. Bayertz (Der.), *Solidarity* (ss. 3–28). Springer.
- Baute, S., Abts, K., & Meuleman, B. (2019). Public support for European solidarity: Between Euroscepticism and EU agenda preferences? *Journal of Common Market Studies*, 57(3), 533–550. <https://doi.org/10.1111/jcms.12833>
- Bickerton, C. J., Hodson, D., & Puetter, U. (2015). The new intergovernmentalism: European integration in the post-Maastricht era. *Journal of Common Market Studies*, 53 (4), 703–722. <https://doi.org/10.1111/jcms.12212>
- Bojar, A., & Kriesi, H. (2023). Policymaking in the EU under crisis conditions: Covid and refugee crises compared. *Comparative European Politics*, 21, 427–447. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00349-1>
- Butler, G. (2024). Solidarity on trial: On reliance, reason and logic at the Court of Justice of the European Union. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 31(6), 772–787. <https://doi.org/10.1177/1023263X251314445>
- Checkel, J. T. (2001). Why comply? Social learning and European identity change. *International Organization*, 55(3), 553–588. <https://doi.org/10.1162/0020818015207551>
- Christiansen, T., Jørgensen, K. E., & Wiener, A. (Der.). (2001). *The social construction of Europe*. Sage.
- Ciornei, I., & Ross, M. G. (2021). Solidarity in Europe: From crisis to policy? *Acta Politica*, 56, 209–219. <https://doi.org/10.1057/s41269-021-00195-7>
- Ciornei, I., & Recchi, E. (2017). At the source of European solidarity: Assessing the effects of cross-border practices and political attitudes. *Journal of Common Market Studies*, 55(3), 468–485. <https://doi.org/10.1111/jcms.12507>
- Civil Society Europe. (2020, 16 Nisan). *Covid-19: Civil society at the forefront*. <https://civilsocietyeurope.eu/covid-19-civil-society-at-the-forefront/>
- Council of the European Union. (2002, 11 Kasım). *Establishing the European Union Solidarity Fund*, Council Regulation (EC) No. 2012/2002 of 11 November 2002. *Official Journal of the European Communities*, L 311. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002R2012>
- Council of the European Union. (2014, 1 Temmuz). *Council decision on the arrangements for the implementation by the Union of the solidarity clause*. *Official Journal of the European Union*, L 192. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014D0415&from=EN>
- Council of the European Union. (2020, 2 Mart). *COVID-19 outbreak: The presidency steps up EU response by triggering full activation mode of IPCR*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/02/covid-19-outbreak-the-presidency-steps-up-eu-response-by-triggering-full-activation-mode-of-ipcr/>
- Council of the European Union. (2025, 25 Şubat). *A new asylum and migration management regulation*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/asylum-migration-management/>

- DG Migration and Home Affairs. (2016, 18 Mart). *Evaluation of the implementation of the Dublin III Regulation: Final report executive summary*. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/5510eedd-a6bd-45b1-8599-7b5f5a18ef28_en?filename=evaluation_of_the_implementation_of_the_dublin_iii_regulation_-_executive_summary_en.pdf
- EUR-Lex (t.y.). Division of Competences. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:competences>
- European Central Bank. (2012, 12 Temmuz). *Speech by Mario Draghi, President of the European Central Bank at the Global Investment Conference in London 26 July 2012*. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp120726.en.html>
- European Central Bank. (2020, 18 Mart). *ECB announces €750 billion pandemic emergency purchase programme (PEPP)*. https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200318_1-3949d6f266.en.html
- European Commission. (2011, 6 Ekim). *The future of the European Union Solidarity Fund*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0613:FIN:EN:PDF>
- European Commission. (2015a, 13 Kasım). *Speech of First Vice-President Frans Timmermans at "Prague European Summit" conference*. https://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-6079_en.htm
- European Commission. (2015b, 13 Mayıs). *Managing migration better in all aspects: A European agenda on migration*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_15_4956
- European Commission. (2016, 14 Eylül). *The State of the Union 2016: Towards a better Europe – A Europe that protects, empowers and defends*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_16_3043/SPEECH_16_3043_EN.pdf
- European Commission. (2020a, 28 Kasım). *Speech by President von der Leyen at the opening ceremony of the academic year of Bocconi University*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_20_2237/SPEECH_20_2237_EN.pdf
- European Commission. (2020b, 16 Eylül). *State of the Union address by President von der Leyen at the European Parliament plenary*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/ov/speech_20_1655/
- European Commission. (2020c, 20 Mart). *Commission publishes guidance on export requirements for personal protective equipment*. https://policy.trade.ec.europa.eu/news/commission-publishes-guidance-export-requirements-personal-protective-equipment-2020-03-20_en
- European Commission. (2020d, 17 Haziran). *EU strategy for COVID-19 vaccines* (COM(2020) 245). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0245>
- European Commission. (2020e, 19 Mart). *COVID-19: Commission creates first ever rescEU stockpile of medical equipment*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_476
- European Commission. (2020f, 26 Mart). *Speech by President von der Leyen at the European Parliament plenary on the European coordinated response to the COVID-19 outbreak*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_532
- European Commission (2020g, 8 Nisan). *Coronavirus: EU global response to fight the pandemic*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_604
- European Commission (2021, Mart). *EU Global response to COVID-19*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/868307/EU%20Global%20response%20to%20COVID-19_en.pdf.pdf
- European Commission. (2023, 8 Şubat). *How the EU is responding to the devastating earthquake in Türkiye and Syria*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/news-stories/stories/how-eu-responding-devastating-earthquake-turkiye-and-syria_en

- European Commission. (2024, 21 Mayıs). *Pact on migration and asylum*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en
- European Commission. (2025, 24 Ocak). *EU civil protection mechanism*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en
- European Commission. (t.y.-a). *Funding for humanitarian aid*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/funding-evaluations/funding-humanitarian-aid_en
- European Commission. (t.y.-b). *Asylum, migration and integration funds*. https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/asylum-migration-and-integration-funds_en
- European Commission. (t.y.-c). *SURE*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/sure_en
- European Commission. (t.y.-d). *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/relief_en
- European Council. (2004, 25 Mart). *Declaration on combating terrorism*. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/79637.pdf
- European Council. (2011, 17 Kasım). *Speech by Herman Van Rompuy, President of the European Council, at the conference in honour of Professor Paul de Grauwe, Leuven*. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/126136.pdf
- European Union (1992). *Treaty on European Union. Official Journal of European Communities*, C 191. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT>
- European Union (2007). *Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the European Commission. Official Journal of the European Union*, C 25, 1–12. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0130\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0130(01))
- European Union. (2012). *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union*, C 326, 47–390. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTEXT>
- European Union. (2016). *Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union*, C 202. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EN>
- Ferrera, M., Kriesi, H., & Schelkle, W. (2024). Maintaining the EU's compound polity during the long crisis decade. *Journal of European Public Policy*, 31(3), 706–728. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2165698>
- Ferrara, F. M., Schelkle, W., & Truchlewski, Z. (2023). What difference does the framing of a crisis make to European Union solidarity? *European Union Politics*, 24(4), 666–683. <https://doi.org/10.1177/14651165231184641>
- Freudlsperger, C., Lipps, J., Nasr, M., Schilpp, E., Schimmelfennig, F., & Yildirim, A. (2024). Pandemic bordering: Domestic politicisation, European coordination, and national border closures in the COVID-19 crisis. *Journal of European Public Policy*, 31(10), 3151–3175. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2294143>
- Garben, S. (2025). The (slow) redress of the “solidarity deficit” in the EU and the emerging principle of solidarity in EU law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 31(6), 748–771. <https://doi.org/10.1177/1023263X251314446>
- Genschel, P., & Jachtenfuchs, M. (2017). From market integration to core state powers: The Eurozone crisis, the refugee crisis and integration theory. *EUI Working Papers*, 2017/26. <https://scispace.com/pdf/from-market-integration-to-core-state-powers-the-eurozone-13jrw3r0vo.pdf>

- Genschel, P., & Jachtenfuchs, M. (2018). From market integration to core state powers: The Eurozone crisis, the refugee crisis and integration theory. *Journal of Common Market Studies*, 56(1), 178–196. <https://doi.org/10.1111/jcms.12654>
- Grimmel, A. (2021). 'Le grand absent européen': Solidarity in the politics of European integration. *Acta Politica*, 56, 242–260. <https://doi.org/10.1057/s41269-020-00171-7>
- Grimmel, A., & Giang, S. M. (2017). *Solidarity in the European Union: A fundamental value in crisis*. Springer.
- Gürkan, S., & Coman, R. (2021). The EU–Turkey deal in the 2015 'refugee crisis': When intergovernmentalism cast a shadow on the EU's normative power. *Acta Politica*, 56, 276–305. <https://doi.org/10.1057/s41269-020-00184-2>
- Habermas, J. (2013, 26 Nisan). *Democracy, solidarity and the European crisis*. Leuven University. <https://www.pro-europa.eu/europe/jurgen-habermasdemocracy-solidarity-and-the-european-crisis/>
- Haas, E. B. (2004). *The uniting of Europe: Political, social, and economic forces, 1950–1957*. University of Notre Dame Press. (Orijinal yayın tarihi 1958)
- Hayward, J. (2012). Union without Consensus. Jack Hayward & Rüdiger Wurzel (Der.) *European Disunion: Between Sovereignty and Solidarity*, (ss.5-14). Palgrave Macmillan.
- Herszenhorn, D. M., Paun, C., & Deutsch, J. (2020, 5 Mart). Europe fails to help Italy in coronavirus fight. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/eu-aims-better-control-coronavirus-responses/>
- Hodson, D., & Puetter, U. (2025). The new intergovernmentalism 10 years on. *Journal of Common Market Studies*. Erken Görünüm. <https://doi.org/10.1111/jcms.13754>
- Hooghe, L., & Marks, G. (2009). A postfunctionalist theory of European integration: From permissive consensus to constraining dissensus. *British Journal of Political Science*, 39(1), 1–23. <https://doi.org/10.1017/S0007123408000409>
- Hoffmann, S. (1966). Obstinate or obsolete? The fate of the nation-state and the case of Western Europe. *Daedalus*, 95(3), 862–915. <https://www.jstor.org/stable/20027004>
- Jones, E., Kelemen, R. D., & Meunier, S. (2021). Failing forward? Crises and patterns of European integration. *Journal of European Public Policy*, 28(10), 1519–1536. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1954068>
- Juncker, J.-C. (2017a, 1 Mart). Statement by the president of the commission on the white paper on the future of the European Union. *European Parliament*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-03-01-ITM-016_EN.html
- Juncker, J.-C. (2017b). Letter to Viktor Orbán. *Politico*. <https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2017/09/JunckerOrbansignedletter.pdf>
- Katsanidou, A., Reinl, A.-K., & Eder, C. (2022). Together we stand? Transnational solidarity in the EU in times of crises. *European Union Politics*, 23(1), 66–78. <https://doi.org/10.1177/14651165211035663>
- Knodt, M., & Tews, A. (2017). European solidarity and its limits: Insights from current political challenges. A. Grimmel & S. M. Giang (Der.), *Solidarity in the European Union: A fundamental value in crisis* (ss. 47–64). Springer.
- Kommer, F. (2018). The clash of solidarities in the European Union. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 11(2), 175–190. <https://doi.org/10.1007/s40647-017-0193-8>
- Koos, S. (2019). Crises and the reconfiguration of solidarities in Europe: Origins, scope, variations. *European Societies*, 21(5), 629–648. <https://doi.org/10.1080/14616696.2019.1616797>

- Kotzur, M. (2017). Solidarity as a legal concept. A. Grimm & S. M. Giang (Der.), *Solidarity in the European Union: A fundamental value in crisis* (ss. 37–45). Springer.
- Küçük, E. (2023). Solidarity in the EU: What is in a name? *Nordic Journal of European Law*, 6(2), 1–28. <https://journals.lub.lu.se/njel/article/download/25409/22370/65746>
- Kyriazi, A., Pellegata, A., & Ronchi, S. (2023). Closer in hard times? The drivers of European solidarity in 'normal' and 'crisis' times. *Comparative European Politics*, 21, 535–553. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00332-w>
- Laffan, B. (2024). Escaping the politics trap: Exercising collective power. *Journal of European Public Policy*, 31(10), 3176–3200. <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2353856>
- Letter to Charles Michel. (2020, 25 Mart). *Italian Government Presidency of the Council of Ministers* https://www.governo.it/sites/new.governo.it/files/letter_michel_20200325_eng.pdf
- Martino, A.-M. (2016). The 'solidarity clause' of the European Union – Dead letter or enabling act? *SIAC-Journal – Journal for Police Science and Practice*, 6, 40–51. https://www.bmi.gv.at/104/Wissenschaft_und_Forschung/SIAC-Journal/internationalEdition/files/Martino_IE_2016.pdf
- Miró, J. (2021). Debating fiscal solidarity in the EU: Interests, values and identities in the legitimization of the Next Generation EU plan. *Journal of European Integration*, 44(3), 307–325. <https://doi.org/10.1080/07036337.2021.1977292>
- Mitrany, D. (1948). A functional approach to world organization. *International Affairs*, 24(3), 350–363. <https://www.jstor.org/stable/3018652>
- Moravcsik, A. (1998). *The choice for Europe: Social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press.
- Moravcsik, A. (2018). Preferences, power and institutions in 21st-century Europe. *Journal of Common Market Studies*, 56(6), 1648–1674. <https://doi.org/10.1111/jcms.12804>
- Neergaard, U. (2020). Solidarity and the Economic and Monetary Union in times of economic crisis. H. Krunke, H. Petersen, & I. Mannes (Der.), *Transnational solidarity: Concept, challenges and opportunities* (ss. 103–127). Cambridge University Press.
- Oana, I.-E., Ronchi, S., & Truchlewski, Z. (2023). EU resilience in times of COVID? Polity maintenance, public support, and solidarity. *Comparative European Politics*, 21, 419–426. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00327-7>
- Ocak, P. A., & Erhan, C. (2021). A litmus test for the EU's longest year: Solidarity principle and challenges by COVID-19 in 2020. *Uluslararası İlişkiler*, 18(71), 21–43.
- Oğurlu, E. (2022). Covid-19 pandemisinin Avrupa Birliği dayanışmasına etkileri. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 167–191. <https://doi.org/10.29228/mjes.435>
- Reinl, A. K. (2022). Transnational solidarity within the EU: Public support for risk-sharing and redistribution. *Social Indicators Research*, 163, 1373–1397. <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02937-2>
- Rose, M., & Pineau, E. (2020, 27 Ağustos). France's Macron says he set red lines with Turkey in eastern Mediterranean. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN25O2KS/>
- Ross, M. (2010). Solidarity—A new constitutional paradigm for the EU? M. Ross & Y. Borgmann-Prebil (Der.), *Promoting solidarity in the European Union* (ss. 23–45). Oxford University Press.
- Sangiovanni, A. (2013). Solidarity in the European Union. *Oxford Journal of Legal Studies*, 33(2), 213–241. <http://www.jstor.org/stable/24562774>

- Sangiovanni, A. (2015). Solidarity as joint action. *Journal of Applied Philosophy*, 32(4), 340–359. <https://doi.org/10.1111/japp.12130>
- Saracino, D. (2024). Understanding solidarity in the European Union: An analytical framework. *Theory and Society*, 53, 1093–1118. <https://doi.org/10.1007/s11186-024-09566-3>
- Schelkle, W. (2017). *The political economy of monetary solidarity: Understanding the Euro experiment*. Oxford University Press.
- Schuman, R. (1950, Mayıs). Schuman Declaration May 1950. *Official website of the European Union*. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en
- Schimmelfennig, F. (2024). Crisis and polity formation in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 31(10), 3396–3420. <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2313107>
- Single European Act. (1987). *Official Journal of the European Communities*, L 169. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT>
- Stjernø, S. (2005). *Solidarity in Europe: The history of an idea*. Cambridge University Press.
- Tazzioli, M., & Walters, W. (2019). Migration, solidarity and the limits of Europe. *Global Discourse*, 9(1), 175–190. <https://doi.org/10.1332/204378918X15453934506030>
- Svetlicinii, A. (2020, 18 Mart). Serbia calls China for help in time of EU solidarity crisis. *CGTN*. <https://news.cgtn.com/news/2020-03-18/Serbia-calls-China-for-help-in-time-of-EU-solidarity-crisis-OXfZt3cSHe/index.html>
- Tindemans, L. (1975). European Union. *Bulletin of the European Communities*, Supplement 1/76. https://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf
- Treaty establishing the European Coal and Steel Community. (1951, 18 Nisan). *The Centre virtuel de la connaissance sur l'Europe (CVCE)*. https://www.cvce.eu/obj/treaty_establishing_the_european_coal_and_steel_community_paris_18_april_1951-en-11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58.html
- Turhan, E., & Yıldız, A. (2022). Turkey's external differentiated integration with the EU in the field of migration governance: The case of border management. B. Leruth, S. Gänzle, & J. Trondal (Der.), *The Routledge handbook of differentiation in the European Union* (ss. 502–518). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/reader/download/76c3152a-c814-469a-84ad-208dd813d355/chapter/pdf?context=ubx>
- Uygun, A. G. (2021). Avrupa Birliği dayanışması: Kriz dönemlerinde normatif ve kavramsal bir değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 4(2), 68–85. <https://doi.org/10.51763/uid.1008353>
- Von der Burchard, H. (2020, 11 Mart). 'Europe suffers with Italy,' says von der Leyen, vowing more help. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/europe-suffers-with-italy-says-von-der-leyen-vowing-more-help/>
- Wallaschek, S. (2020). The discursive construction of solidarity: Analysing public claims in Europe's migration crisis. *Political Studies*, 68(1), 74–92. <https://doi.org/10.1177/0032321719831585>
- Znaïen, N. (2011, 18 Ağustos). Competition that stimulates, cooperation that strengthens and solidarity that unites. *The New Federalist*. <https://www.thenewfederalist.eu/Delors-interview-from-August-the-18th-defeatism-or-wake-up-call-for?lang=fr>
- Zürn, M., & de Wilde, P. (2016). Debating globalization: Cosmopolitanism and communitarianism as political ideologies. *Journal of Political Ideologies*, 21(3), 280–301. <https://doi.org/10.1080/13569317.2016.1207741>

BETWEEN PARTY AND MOVEMENT: DEMOCRATIC SOCIALISTS OF AMERICA AND MOMENTUM*

Doktora Adayı Emre Ünkiibar

Galatasaray Üniversitesi
ORCID: [0000-0002-1386-6538](#)
ROR ID: [ror.org/00btqsb62](#)

Doktora Adayı Taşkın Toprak İpek

İstanbul Bilgi Üniversitesi
ORCID: [0000-0002-3252-7515](#)
ROR ID: [ror.org/04pm4x478](#)

• • •

Abstract

Social movements and political parties play pivotal roles in shaping political landscapes. Within established center-left parties, organizations often emerge that blur the lines between internal factions and independent movements. This article examines two prominent contemporary examples: the Democratic Socialists of America (DSA) within the context of the US Democratic Party, and Momentum within the UK Labour Party. While such formations have historical precedents, DSA and Momentum exhibit distinct characteristics shaped by recent political shifts, digital mobilization, and their navigation of the space between formalized party structures and grassroots activism. This article aims to characterize the roles, structures, and strategies of these two organizations and analyze the implications they hold for left-wing politics within two Anglo-Saxon countries (USA and UK) where the concept of socialism has historically been marginalized. Adopting a qualitative comparative methodology drawing on organizational documents, secondary academic literature, and media analysis, the research explores how these groups attempt to influence their respective parties while maintaining grassroots energy. The comparative analysis suggests that while facing significant challenges, these hybrid organizations represent a key dynamic in contemporary Western left-wing politics, reflecting tensions between institutional engagement and movement-based mobilization in an era where traditional party models are under pressure.

Keywords: Momentum, DSA, Factions, Social movements, Political parties

Parti ve Hareket Arasında: Amerika Demokratik Sosyalistleri ve Momentum

Öz

Sosyal hareketler ve siyasi partiler, siyasi alanın şekillenmesinde kilit roller oynar. Yerleşik merkez-sol partiler içinde, parti içi fraksiyonlarla bağımsız hareketler arasındaki sınırları bulanıklaştıran örgütlenmeler ortaya çıkmaktadır. Bu makale, ABD Demokrat Partisi bağlamında Democratic Socialists of America (DSA) ile Birleşik Krallık İşçi Partisi içindeki Momentum'u inceler. Tarihsel emsalleri bulunsu da, DSA ve Momentum son dönem siyasi değişimler, dijital seferberlik olanakları ve resmi parti yapılarıyla taban aktivizmi arasında gezinme biçimleri nedeniyle özgün nitelikler sergiler. Makale, bu iki örgütün rollerini, yapılarını ve stratejilerini ortaya koymayı; ayrıca sosyalizmin tarihsel olarak ayrıksı bir konuma sahip olduğu iki Anglo-Sakson ülkede (ABD ve Birleşik Krallık) sol siyaset açısından taşıdıkları önemi incelemeyi amaçlar. Örgütsel belgeler, ikincil akademik literatür ve medya incelemesine dayalı niteliksel karşılaştırmalı metodolojiyle, bu grupların taban enerjisini koruyarak partileri üzerinde nasıl etki kurmaya çalıştıkları araştırılır. Karşılaştırmalı analiz, önemli zorluklarla karşı karşıya olsalar da bu hibrit örgütlenmelerin, kurumsal katılım ile hareket temelli seferberlik arasındaki gerilimleri yansıtarak çağdaş Batı sol siyasetinde kilit bir dinamiği temsil ettiğini göstermektedir; zira geleneksel parti modelleri baskı altındadır.

Anahtar Sözcükler: Momentum, DSA, Hizipler, Toplumsal hareketler, Siyasi partiler

* Makale geliş tarihi / Received date: 05.05.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 13.10.2025
Erken görünüm tarihi / Published online: 28.11.2025

Yazar email: Emre.onkiibar@ogr.gsu.edu.tr
taskin.ipek@bilgiedu.net

Between Party and Movement: Democratic Socialists of America and Momentum

Introduction

The interplay between popular movements and political parties is a key research area (Kitschelt, 2005; McAdam et al., 2001). Less explored are organizations operating *within* established parties that blend internal factionalism with independent movement traits. This article examines two significant contemporary examples: the Democratic Socialists of America (DSA) linked to the US Democratic Party, and Momentum linked to the UK Labour Party, both resisting easy categorization as purely factions or movements.

These organizations challenge traditional categories. Are they merely factions pursuing internal goals (Sartori, 2005; Boucek, 2009), or closer to movements mobilizing grassroots challenges (Della Porta & Diani, 2006)? Momentum and DSA occupy a hybrid space, combining internal party politics with external grassroots campaigning, solidarity efforts, and digital mobilization (Gerbaudo, 2019a; Rhodes, 2019).

While internal factions like the Independent Labour Party (ILP) or Campaign for Labour Party Democracy (CLPD) have precedents in these broad-church parties (Pelling, 1965; Kogan & Kogan, 1983; Seyd, 1987; Howell, 2002), DSA and Momentum's contemporary significance is amplified by rapid digital-fueled growth (Gerbaudo, 2019a; Deseriis, 2020), large semi-autonomous memberships, and close association with leadership figures (Corbyn/Sanders) during party realignments. Understanding these 'party-driven movements' requires analysing their distinct features and party relationships (Muldoon & Rye, 2020).

This article seeks to answer the following research question: How do Momentum and DSA navigate the complex relationship between internal party faction and independent social movement in the US and UK?

Addressing this question requires a comparative qualitative approach that situates both organisations within their historical trajectories, examines their structural and strategic adaptations, and evaluates how their hybrid positioning operates under the institutional constraints of FPTP electoral systems. This qualitative comparative research draws on organizational documents (including *The Organiser*, noting its post-Corbyn limitations), secondary literature (on factions, movements, digital politics, specific histories), and media reports. It compares origins, structures, strategies, and party relationships, focusing on the post-2015 period of significant growth while acknowledging historical roots. The FPTP electoral systems in both the UK and the USA are a crucial contextual factor, often compelling left-wing forces to operate within larger, more established parties to achieve influence (Duverger, 1954). In the UK, it is the way to elect members of parliament, while in the US, it is the method to choose the members of the Electoral College to decide the president.

By the same token, the American and British parties have tried to ‘catch’ as much as they can. This has led them to keep their stance in the centre and to keep their space against the left and right poles. Nevertheless, DSA and Momentum offered alternative visions for party programs like redistribution of sources/services (in favor of the working class, different races, migrants), the strengthening of public intervention, and an ecological transformation that can be perceived as ‘revolution’ within the relevant parties. They also have strived for the representation of younger, colorful people and women more in these parties, who are expected to refresh the policy-making via an inclusive socialist discourse. Furthermore, studying these two movements underlines a remarkable socio-political transformation in two Anglo-Saxon countries. According to one of the recent polls, 53 % of young British people (aged 18-34) view socialism as an ideal economic system (Clemens & Globerman, 2023). Another poll reveals that 44% of young Americans (aged 18-29) have a positive impression of socialism (Pew Research Center, 2022). These rates point out an emerging trend of positive views on socialism and its main policies (public ownership of fundamental means of production, equal opportunity for young generations, state ownership or intensive state support in the key sectors, and higher taxes for wealthier people) in recent years, even though they vary from time to time. Under these circumstances, the development of two movements (explicitly calling themselves socialist) is a groundbreaking fact. In addition to their unique position, this feature makes them worth analyzing.

The following sections outline theory, provide party context, and comparatively analyze the organizational structures, strategies, and party relationships of DSA and Momentum. The article argues that while not entirely unprecedented, DSA and Momentum exemplify a significant contemporary

dynamic of left organizing within established parties, highlighting ongoing tensions between institutional integration and movement autonomy.

1. Theoretical Framework: Factions, Movements, and Hybridity

The old-new division in social movement studies is the debate on the vanguard party and spontaneity (McAdam et al. 2001; Della Porta and Diani, 2006). The former is an ideologically inspired organization, which was linked to the Social Democratic Party of Germany (Kautsky, 1996), while spontaneity is characterized by decentralized actions without central leadership, which was typical for the climate of the 1960s (Snow and Moss, 2014, pp. 1123-1124). On the one hand, social movements are the processes of grassroots mobilization; on the other, political parties are the institutional places for legislative activity, such as the civil rights movement in the United States. However, there are conflicts because of the structural relations of parties and the possible incorporation of radical struggles. This paradigm, therefore, depends on ideology, formalization, and political context. As a result, the understanding of the relations between party systems and social movements in conventional literature may not be very accurate. Yet, critical theorists have gone further in exploring the link between the two, especially neoliberalism, other political structures, ideology, and the struggle for the meaning of democracy (Langman, 2013; Zollner, 2019).

Despite many definitions, a political party can simply be defined as an organized institution founded by a group of people that competes in elections with the aim of acquiring national/local political power (see Huckshorn 1984). Parties, by nature, involve factions. A faction can be described as a specific interest group within a political party that can influence and control decision-making processes (Zuckerman, 1975). As political parties are not monolithic (Boucek, 2009, p. 455), factions operate within them, distinct from parliamentary groups (Ceron, 2019, pp. 5-7; Duverger, 1954, p. 24). They can foster synergy or conflict, sometimes leading to splits. Furthermore, scholars have used different terms in order to describe this intra-party phenomenon, such as 'tendencies' (Rose 1964) or 'fractions' (Sartori 2005). Sartori also states that he comes from the word 'nucleus' (Sartori 2005, 65). Zariski explains the characteristics of the factions as continuity, cohesion, scope of formal organization, and factional *raison d'être* (Zariski 1960, 34).

On the other hand, referring to Tilly, social movements are organized and self-conscious collectives acting in the public sphere (Tilly 1984). Today's social movements have a more extraordinary voice than political parties. Some parties

have even arisen from mass movements and grassroots activism (Prentoulis & Thomassen, 2020). The social movements in some countries strengthened with the help of the turbulent times of the 2007 crisis, and some of them even became the governing power. Podemos, SYRIZA, and Five Star Movements have been the most prominent examples in this manner. Moreover, some European social movements/parties have brought a new organizational culture where they use social media to create a new structure and increase the participatory systems within their organizations. These movements have been called the “digital/platform parties” (Gerbaudo, 2019a; 2019b, p.187) and the “networked parties” (Deseriis, 2020) with a new and revitalised agenda.

While not forming new parties, DSA and Momentum organize large memberships and use digital tools to influence existing parties, exhibiting 'platform party' features like social media organizing, local autonomy, participation drives, and links to charismatic leadership (Gerbaudo, 2019a). This positions them as hybrid forms. Their initial effectiveness seemed strongly tied to endorsing leaders like Corbyn and Sanders.

While literature covers party transformation (Sinwell, 2012) and platform parties (Gerbaudo, 2019a), the specific dynamics of hybrid grassroots organizations operating *within* established parties, blending movement tactics and factional goals, require further comparative study, particularly regarding their organizational models and strategic dilemmas. Momentum and DSA represent organizations developing within/alongside major parties, harnessing movement energy for internal transformation. They fit concepts like 'party-driven movements' (Muldoon & Rye, 2020) or exhibit 'movement-party' traits (Prentoulis & Thomassen, 2020), combining electoral and extra-parliamentary action.

Examining DSA and Momentum comparatively contributes to understanding contemporary hybrid organizations and political participation (see Table 1). This article analyzes their roles, structures, strategies, and implications, arguing they exemplify significant tensions between institutional integration and movement autonomy in an era challenging traditional party models. The following sections, in this regard, analyse two movements individually.

Table 1: Comparison between DSA and Momentum

	Democratic Socialists of America	Momentum
Initial Factor on Foundation	A Historical Account The Merger of DSOC and NAM: Uniting Democratic Socialists in 1970s neoliberal turn – Campaign support to Bernie Sanders	Party leadership election – J. Corbyn
Ideological tendency	Democratic socialism – new left	Democratic socialism – new left
Party Cooperation	Democratic Party	Labour Party
National Grassroots Cooperation	Left-wing organizations, trade-unions, NGOs	Left-wing organizations, trade-unions, NGOs
Campaign Strategy	National and local campaigns	Mostly national, partly local campaigns
Membership Condition	Membership to local chapters required	Membership to the Labour is required
International Cooperation	Extend (Mainly Global South, BDS, Momentum, Labour, Die Linke, Podemos)	Limited (DSA, SPD, Podemos, DIEM25)
Timeline of Progress/Decline	Started rising in 2016 No signs of decline	Rise between 2015-19 Decline after 2019
Categorical position	Vanguard party in nature but strategically social movement organization	Middle between faction and social movement

2. Context: The Labour Party's Trajectory and Momentum's Emergence

The UK Labour Party, historically left-wing but internally diverse within an FPTP system, underwent a significant 'New Labour' transformation under Tony Blair in the 1990s. This 'modernization' involved public service reform, new management techniques, and accepting market principles (Powell, 2008, p. 2), symbolized by altering the collectivist Clause IV (Jones, 1996, pp. 98-103).

Aligned with the post-Cold War 'Third Way', New Labour pursued privatization, liberalization, constrained labour power, and finance-led growth (Powell, 2008, pp. 267-268; Gamble, 2010, p. 648; Chienkgul, 2021, p. 22), taking a clear pro-market position despite later adjustments under Brown government, it retained market-friendly policies (Hay, 2007; Gamble, 2010), sometimes termed 'privatized Keynesianism' (Crouch, 2009). This prolonged centre-left positioning triggered left-wing reaction, culminating after the 2015 election defeat in a leadership contest that shifted Labour's direction.

Digitalization simultaneously provided new organizing tools. Social media enabled faster mobilization and more networked, horizontal politics (Prentoulis & Thomassen, 2020), aiding new parties (Mosca, 2020) and internal groups (Calvo, 2020). Momentum emerged in this context, heavily utilizing digital tools, but its specific trigger was the 2015 Labour leadership election and the need to support the winner, Jeremy Corbyn.

3. Momentum: Strategy and Structure

Momentum was founded following Jeremy Corbyn's unexpected victory in the 2015 Labour leadership election, held after the party's general election defeat. Corbyn, a long-standing left MP linked to factions like the Campaign for Labour Party Democracy (CLPD) and backed by many unions, won due to rule changes (Collins Review) and a membership surge. Momentum formed immediately after to consolidate support for Corbyn, and promoted participatory democracy, solidarity, grassroots power, and a left Labour agenda (Klug et al., 2016, p. 36).

Defining itself as socialist and anti-racist, Momentum aimed for 'a fundamental [...] shift in wealth and power' (Momentum, n.d.). It sought a socialist Labour government, expressing loyalty while aiming to transform the party from the bottom up, acting as a bridge to 'extra-party politics' (Momentum, 2022). Its program focused on wealth redistribution, social equality, and nationalization. Its 'constitution' details structure and policies, reiterating aims like working for Labour, a socialist program, accessibility, and social justice. Membership required Labour affiliation.

Momentum aimed to foster active participation among Corbyn supporters within Labour (Klug et al., 2016, p. 40). Despite challenges, Labour under Corbyn, aided by Momentum, achieved synergy in the 2017 general election (less so in 2019), significantly increasing its vote share from 2015. This relative success encouraged activists. Factors included Corbyn's message resonating, effective grassroots/digital mobilization, and productive use of digital platforms

(Pickard, 2018, p. 121), fostering a more integrated, though contested, bottom-up structure.

Momentum's post-Corbyn newsletter, *The Organiser* (launched October 2020), aimed to mobilize local supporters. Its content reflected the changed context: highlighting local organizing efforts (interviews with volunteers), reporting on strikes and international solidarity (Bolivia), featuring critiques ('Class enemy of the week'), and significantly, documenting internal friction with the new Labour leadership and its 'preventing' practices against Momentum (Organiser, 2020a; 2020b; 2020c). This source, while limited to the post-Corbyn era, illustrates the group's shift towards navigating a less favourable internal environment.

In early 2021, the newsletter highlighted restructuring attempts. The section mentioning practices held included newly organized outdoor activities such as seminars and conferences (The Organiser 2021a; 2021b). It also gave information concerning the network with other grassroots groups, including environmentalist and feminist organizations and trade unions. In the section on local supporters, the newsletter welcomed volunteers from Norfolk, Southwark, South Essex, Bristol, and Chelsea (The Organiser 2021a; 2021b; 2021c; 2021d). The interviewees talked about the start of their local organization and the effects of the post-Corbyn era. Despite having different problems in their local area, they converged at one point: the demand for justice and equality. Another common point was that all these volunteers recommended getting together and contacting a Momentum local organization as a way to stand together, share opinions, and create a joint action agenda against the existing system. Focus later shifted to reorganization post-2019 defeat (The Organiser, 2021g; 2021h), with local groups reporting mixed experiences navigating relationships with Labour constituents and representatives (The Organiser, 2021e; 2021f). This reflects the ongoing negotiation of the relationship with the party structure.

The final issues in 2022 continued local/international news, covered local elections (noting around 100 Momentum-linked councilors elected despite mixed national results for Labour), and stressed solidarity ahead of the next general election, before ceasing publication (The Organiser, 2022a; 2022b; 2022c).

4. Momentum: Campaigns and Cooperation

Momentum actively networked with civil society allies. Its hybrid strategy involved strengthening Labour's left in elections while also campaigning on social inequality, housing, workplace, and environmental issues. Early campaigns included voter registration ('Democracy SOS', 2015) and anti-austerity work (food banks, 2016) (History Archives of Momentum [HAM], 2023, pp. 35-37). 'Momentum4Labour' supported local election candidates (Apr

2016), followed by the crucial 'Call for Corbyn' campaign to re-elect him leader (Summer 2016), borrowing techniques from Sanders' campaign (HAM, 2023, p. 32). The 2017 general election saw major mobilization: thousands volunteered, using tools like 'My Nearest Marginal' to target key seats (HAM, 2023, p. 27). Activity in 2018-19 included launching a councilor network, local media work, campaigning against May's Brexit deal, supporting strikes (McDonald's, Uber), and climate action ('Bankrupt Climate Change'/Green New Deal advocacy -a comprehensive policy framework aiming to address climate change through large-scale public investment in renewable energy, green jobs, and social justice measures-, joining Youth Climate Strikes), consolidating ties with other movements (HAM, 2023, pp. 13-23).

Momentum's online and physical mobilization for Labour continued until the elections. The 2019 election resulted in a major defeat for Labour, marking the end of Corbyn's leadership and the left's ascent. Momentum backed Rebecca Long-Bailey in the subsequent leadership contest, but Keir Starmer won decisively (HAM, 2023, p. 5).

Momentum has cooperated with some left-wing groups across Europe and North America. For instance, Momentum members of the NCG met German Social Democratic Party (SPD) representatives to discuss elections in Germany and share experiences (Oltermann 2018). The group's activists also conducted debates regarding the political agenda of the SPD and a left alternative. A member of both Labour and Momentum (and of SPD in Germany) discussed how new SPD programs could provide support similar to Momentum's efforts in the UK (Hudson, 2018). Another cooperation was carried out with the Democracy in Europe Movement 2025 (DiEM25). Yannis Varoufakis, the organization's co-founder, mentioned that the Green New Deal could unite the European left (Taylor and Neslen 2019). Varoufakis stated he collaborated with other leftist, social-democratic, ecologist, social liberal parties, social movements/grassroots, and other civil society organizations. One of these institutions was Momentum. It initially supported this Green New Deal program, envisioned as a transformative socio-economic plan linking climate action with economic redistribution, and conducted its own campaign within the UK. In this context, Momentum can be considered one of the internal factors pushing for the Deal within Labour. Moreover, Momentum also cooperated closely with DSA, exchanging ideas and learning from Sanders' campaign (Proctor, 2019), maintaining contact.

Even at its peak times, Momentum always remained within Labour, reflecting FPTP constraints and its strategy of internal transformation. FPTP, in fact, ignores the votes for the candidates/parties other than the winner. For instance, the Labour Party gained almost 63% of the seats in the House of

Commons, while it gained 34% of the total votes in the 2024 General Elections (Topping, 2024). This system; leads the voters to options that are not their first preferences, excludes every vote other than the winner, canalizes the parties' attention to the 'swing regions' (and ignoring the 'safe regions' which are viewed as guarantee vote), and limits the competition just between a few candidates/parties (Sandle 2025). Hence, small parties have not been able to find a fair representation via elections. It also limits the power of social movements like Momentum. Their risk of failing is much bigger than acquiring a stable position within this election system. Nonetheless, Momentum has never preferred to

It operated as a hybrid grassroots force – part faction, part movement – focused on backing Corbyn, unlike groups forming separate parties (Deseriis, 2020). Its digital activism resembled 'platform movement' characteristics (Gerbaudo, 2019a; De Blasio & Viviani, 2020). In this way, it has distinguished itself from some other digital party counterparts like Podemos or SYRIZA, which formed independent parties. Relying on collective leadership and digital platforms, Momentum achieved notable mobilization success during the Corbyn era, mobilizing younger voters and contributing to Corbyn's initial leadership victory and 2017 election performance. Corbyn's eventual resignation after the 2019 defeat led to Momentum losing influence amid consolidation by the Starmer leadership.

Momentum's experience as a hybrid faction/movement within Labour during the Corbyn era exemplifies contemporary challenges. Comparing it with its US counterpart, DSA, offers further insight.

5. The Democratic Socialists of America (DSA): Context and Hybridity

This section and the ones that follow discuss the DSA, an organization that, similar to Momentum, grew significantly, leveraging campaigns, meetings, and online presence. Like Momentum, it attempts participatory structures, enabling member input and lacks a single leader, with decisions made via its elected National Political Committee (NPC) (DSA, n.d.). However, managing internal democracy in a large, growing organization presents challenges (Lawrence, 2024).

The DSA's main approach has been to assist in the election of progressive and openly socialist candidates, often running within the Democratic Party primary system (DSA, 2016a; 2020b), in particular via the highly visible endorsement of Bernie Sanders in the 2016 and 2020 presidential campaigns. By

means of supporting strikes, demonstrations, local meetings, and digital campaigns, the DSA was able to engage young voters and significantly expand its membership, contributing to Sanders' primary performances (Ramsay-Smith, 2019). Nevertheless, like Momentum post-Corbyn, the DSA has faced challenges related to sustaining mobilization and retaining members after the peak excitement of the Sanders campaigns ended (Lawrence, 2024; Dai, 2024), a common issue for grassroots organisations reliant on specific electoral cycles or movement peaks. This section analyses the DSA's structure, approach, and issues, and compares and contrasts them with those of Momentum to further understand the nature of modern left-wing activism.

In a broader vein, the location of the DSA relative to the Democratic Party is still an issue of internal discussion and strategic debate (Ackerman, 2016; 2018). Despite its frequent tactical alignment with the Democratic Party (often termed an “inside/outside” strategy or debating a “dirty break” versus “realignment”), it maintains separate self-governing programs distinct from the party apparatus. While organizationally clear, this independence faces the constraints of operating within the US two-party system, limiting immediate prospects for creating an entirely autonomous electoral organization with national power.

DSA's growth is significant given the US anti-socialism history (Isserman, 2000). Roots include Debs/Thomas legacies and Michael Harrington's 1973 founding of the Democratic Socialist Organizing Committee (DSOC), which merged with the New American Movement (NAM) in 1982 to form DSA (Harrington, 1988). Its recent resurgence is linked to crises (e.g., the 2008 recession) and generational shifts (Judis, 2016, pp. 83-87). DSA adapts diverse traditions (European welfare models, various socialist strands, feminism, eco-socialism) to the US context, housing them in a broad ideological tent (Dorrien, 2021, pp. 110-114). DSA's role in revitalizing US socialist politics, long marginalized by anti-communism, is undeniable (Sunkara, 2019), arguably representing the most significant socialist presence since the Debsian era (cf. Isserman, 2000).

Within complex US politics linking class, identity, and neoliberalism (Fraser, 2017), DSA's primary objective is building a socialist movement rooted in the working class. This distinguishes it from liberal approaches, potentially sidelining class analysis (Dornbush & Lewis, 2018). DSA adapts socialist principles to the US, emphasizing universal social programs (Medicare for All, Green New Deal) while integrating anti-racist and feminist struggles, attempting to fuse identity politics and class struggle (DSA, 2021b; Aronoff et al., 2019). Similar to how the UK context shaped Momentum (Ward & Guglielmo, 2021),

US conditions, including Sanders' rise, enabled DSA's growth (cf. Muldoon and Rye, 2020).

6. DSA: Electoral Strategy and Structure

The DSA is a multi-tendency, democratic-socialist, and labor-oriented political organization in the US. Recent estimates place its membership around 90,000, organized into chapters across all 50 states, making it the largest socialist organization in the country in decades (DSA platform, n.d., DSA, 2021b). Its roots are in the Socialist Party of America (SPA), whose leaders included Eugene V. Debs, Norman Thomas, and Michael Harrington (Isserman, 2000; Schwartz, 2017). Michael Harrington, leading a minority faction emerging from the SPA's dissolution, founded the Democratic Socialist Organizing Committee (DSOC) in 1973, which merged with the New American Movement (NAM) in 1982 to form DSA (Harrington, 1988).

The DSA believes that working people should run both the economy and society democratically to meet human needs, not to make profits for a few. The DSA's vision, as outlined in its platform, is a humane social order based on popular control of resources and production, economic planning, equitable distribution, feminism, racial equality, and non-oppressive relationships (DSA, 2021b). The DSA's actions include affordable housing campaigns, worker organizing (including initiatives like the Emergency Workplace Organizing Committee - EWOC), environmental justice campaigns (often linked to the Green New Deal framework), immigrant rights activism, voter participation, and political education at the local level (Moody, 2021). Nationally, strategic focus encompasses grassroots organizing, electoral strategies, coalition building with other social movements, and advancing democratic socialism (Schwartz, 2017; Ackerman, 2016; 2018).

With the capacity to organize hundreds of local networks (chapters and branches), the DSA has a governing body, the National Political Committee (NPC), and key auxiliary bodies like the Democratic Socialist Labor Commission (DSLSC) and the National Electoral Committee (NEC) (DSA, n.d.). According to the DSA's ideology of change, economic and political power must be built simultaneously (cf. DSA, 2016a). Resolutions passed at its conventions since 2017 have increasingly emphasized electoral strategies as crucial for building independent working-class power, making electoral work a high priority.

The most important reason for this strategic emphasis was the surge in interest and membership generated by Bernie Sanders' presidential campaigns; many new members joined the DSA inspired by Sanders and began to fight for

democratic socialism under the organization's banner (Ramsay-Smith, 2019; Dorrien, 2021, pp. 563-564). In 2016, after Sanders' defeat in the Democratic primary, DSA adopted a "Dump Trump" strategy, advocating for Trump's defeat while maintaining critical distance from the official Clinton campaign – a significant intervention in presidential politics navigating complex alliances (DSA, 2016a). In this way, the DSA conducted a power analysis—using a form of critical non-endorsement—to build multicultural coalitions and electoral campaigns locally, aiming to fight against neoliberal Democrats and Trumpism simultaneously. This illustrates their attempt to develop strategies enhancing capacity within social movements while achieving political impact, often in key swing states. However, the lack of a unifying national figure like Bernie Sanders since the 2020 primaries has posed challenges for maintaining momentum and strategic coherence nationally (Lawrence, 2024).

The electoral achievements and setbacks of both Momentum and the DSA have shaped their strategies and the discourse around leftist politics in their respective countries. The case of Momentum during the 2017 (relative success) and 2019 (major defeat) UK general elections (Rhodes, 2019; Bale et al., 2020) and the DSA during the 2018 and 2022 US midterm elections (significant successes at state and local levels, alongside high-profile congressional wins) (Day, 2018; Svart, 2022) provides fertile ground for comparative analysis of translating grassroots enthusiasm into political victories (Muldoon & Rye, 2020; Ward & Guglielmo, 2021). Similar to how Momentum aimed to reorient Labour's policies, the DSA seeks to move the political center of gravity leftward, often through interventions within the Democratic Party. Both have grappled with the strategic dilemmas of working within established political institutions versus functioning independently (Ackerman, 2016; 2018).

After the 2016 presidential election, the DSA became significantly more active and successful in electoral politics. DSA-endorsed candidates achieved notable victories in state and local offices during the 2017 elections (DSA, 2017a). Local chapters often contributed through independent field operations, canvassing, messaging, and campaign management (Day, 2018). The DSA's electoral success continued in the 2018 midterm elections, highlighted by DSA members Alexandria Ocasio-Cortez and Rashida Tlaib winning seats in the US House of Representatives, alongside dozens elected to state and local positions (DSA, 2018). This trend persisted into 2022, with a high success rate among nationally endorsed candidates in state legislative races (Svart, 2022). These victories reshaped the DSA's political reputation and influenced its ongoing strategic development, including efforts to build independent chapter capacity for electoral campaigns (DSA 2019; 2021c).

Because of the structure of the US electoral system (single-member districts, plurality voting), the political landscape is dominated by two major parties (Schattschneider, 2004; Taylor, 2025). Critics argue these 'catch-all' parties often become heavily influenced by campaign finance dynamics and elite networks, potentially limiting representation (Mann & Corrado, 2014; Gilens & Page, 2014). The historically more centrist or neoliberal orientation within parts of the Democratic Party, associated with groups like the Democratic Leadership Council (DLC) (From, 2013), was significantly challenged by the Sanders wing and DSA during Joe Biden's 2020 election campaign. After the election, ideological differences persisted. While DSA pursued a critical anti-Trump stance in 2016, which was coined as "socialism over barbarism" (DSA, 2016b), it did not endorse Biden in 2020, reflecting its strategic autonomy and ongoing critique of corporate influence within the Democratic Party (DSA, 2020a; 2020b). This decision navigated a complex situation where the Democratic Party faced pressure from its left flank while confronting Trumpism. Consequently, the DSA's strategy, rooted in local social movements but engaging nationally via elections, continues to face pressure from both the right and the established center of the Democratic Party, illustrating the paradoxes of operating within dominant party structures (Judis, 2016, pp. 19-20; Judis, 2020, pp. 18-19).

7. DSA: Overall Strategy and Navigating Contradictions

The main uncertainty arises: What is the DSA's overall strategy? The DSA's purpose is stated in the DSA Charter and Bylaws text as follows: "[...] we are developing a concrete strategy for achieving that vision, for building a majority movement that will make democratic socialism a reality in America. We believe that such a strategy must acknowledge the class structure of American society and that this class structure means that there is a basic conflict of interest between those sectors with enormous economic power and the vast majority of the population" (DSA Constitution & Bylaws, n.d.). The vision of an economy that benefits humanity is central to the DSA's work (Kaderbek, 2018). The objective of the DSA is twofold: first, to achieve the power to halt production, which can only be accomplished through the workers' movement; second, to devise an electoral strategy that will allow socialists to emerge from the voting booth with increased power, ideally as the ruling party eventually. The DSA believes it will accomplish this objective through power mapping, coalition building, and cooperation with the masses through collective action in response to social, economic, political, and cultural problems within capitalist totality (DSA, 2022).

The antagonistic nature of class conflicts came to the fore in the period beginning with the Occupy movement, and the radical discourse changed in the period leading up to Black Lives Matter, one of the largest protests in US history. The critique of the financial system directed against the privileged rich of Wall Street has been combined with movements with new proletarian identities that have broadened the concept of the working class to include new social movements such as women, students, gender, racial justice movements, and new class representatives such as salaried workers in high-tech fields. Although the DSA has had influential support in popular movements such as the Starbucks strikes (where a small percentage of workers have voted to join the unionization process), Amazon strikes (resulting in a historic first-ever labor union victory at one facility, but also raising questions about reliance on pro-labor Democrats), the University of California strike (prompting debate about DSA's role and influence versus established unions and party actors), its desire to transcend the neoliberal Democrats in its struggle with the establishment is often at odds with the primary trends of mainstream politics (McIntosh, 2018, pp. 13-14; Kaiser, 2022; DSA, 2022; Koslowski, 2022; Sunkara, 2023).

The DSA is extremely passionate about virtually all social justice causes it supports through historical struggles. Like Momentum's 'Bankrupt Climate Change' campaign, its Ecosocialist Working Group supports environmental issues and the Green New Deal, linking climate issues to employment. More so, the DSA's Labour Commission supports workers' equity, for instance, with the demand for a \$15 minimum wage and enhanced healthcare benefits, similar to the Fight for \$15 (DSA, 2017b). At the same time, the DSA's Feminist Working Group supports gender equity and reproductive justice and opposes anti-abortion legislation and supports actions like the March for Women. Internationally, the DSA has been a beacon of left-wing cooperation worldwide. The DSA International Committee was founded in 2018 and focuses on solidarity, especially in Latin America, and opposes American imperialism, as seen in Venezuela (DSA International Committee, n.d.). In addition, the DSA backs such movements as the BDS in Palestine and expands its solidarity with the Kurds in Rojava against Turkish aggression (DSA 2021a). Notably, it has built ties with socialist factions globally, evidenced by its engagements with Europe's left-leaning parties like Podemos and Die Linke and its delegation to the UK's Labour Party conference (Tax, 2019, p. 8).

Class consciousness is characterized by antagonism derived from historical struggle. In the US, this dynamic unfolds more concealed through ideological aspects, especially in the context of the Democratic Party, which occasionally attempts to portray itself as friendly to labor. This usually forces left factions towards tactical alliances with the Democrats, especially when

threatened by phenomena like Trumpism. The DSA, trying to locate itself in the context of the class struggle, has potential for change and acknowledges mutual movements limited by the electoral framework. As Meyerson put it, the DSA faces two major challenges: the tension between bottom-up mobilization and electoral strategies and how it deals with labor and progressive movements (Meyerson, 2019).

As seen with Momentum's connection to the Labour Party, the DSA's relationship with the Democrats raises the question: can they form it and, at the same time, be formed by it? In general, the Democratic Party's adoption of certain liberal positions on social issues, while sometimes appearing progressive, coexists with entrenched neoliberal economic stances. While Sanders' campaign brought other socialist goals into the limelight, it was sidelined by the Trump phenomenon and the party establishment, showing the continuous struggle that socialists face. Indeed, Momentum's experience after 2019 presents the DSA with a useful lesson in how a socialist organization can manage its party affiliations and independent campaigns. Like Momentum, the DSA has not preferred to quit the party. Similar electoral limits are valid for it: the FPTP system and the established American politics do not give the small parties/organizations enough room to survive. In such a system where even independent candidates can acquire gains compared to receiving nothing as part of small parties (like the Green Party and the Libertarian Party), DSA's preference seems meaningful.

DSA employs an intra-party pressure group approach. It faces a challenge similar to historical precedents like the Debsian party stymied by internal contradictions and external repression (Howe, 1985, pp. 41-47): can the Democratic Party be pushed significantly leftward? DSA acts as a counterpoint to democratic neoliberalism via elections and social struggles. Its strategy aims to build broad working-class power, but navigating mainstream politics involves inherent dilemmas navigating mainstream politics while maintaining connection with the diverse working population. Incidents like the Railway Workers dispute highlight DSA's balancing act between labor militancy and party alliances (DSA, 2022).

Concluding Remarks

DSA and Momentum are significant actors for political configuration. Momentum, founded in the 2015 post-Corbyn election, aimed for a horizontal, participatory organization based on socialist principles. It organized its

supporters locally, built solidarity networks, and cooperated internationally. Despite limitations, its operation supporting Corbyn within Labour while using digital tools makes it a key case study of a hybrid organization in a contested position within the UK. DSA similarly seeks a socialist future via combined electoral, movement, and labor strategies. Its significant post-2016 growth made it a prominent progressive voice, focusing on diverse social justice issues (healthcare, housing, climate, labor, feminism). DSA faces challenges reconciling internal tensions while navigating US politics and the Democratic Party. Its continued influence seems likely, but ongoing debates address the effectiveness of balancing incremental gains with long-term goals. Hovering between faction and movement, DSA, like Momentum, embodies grassroots movements' contradictions in pursuing radical change via established channels.

Overall, Momentum and DSA reflect global trends of grassroots movements attempting to reshape traditional party politics, offering insights into the challenges and future of left activism within broader political ecosystems. Both appeared on the political stage in two countries where socialist thought and policies have been suffering and periodically marginalized. Even though their efforts take them to the level of a social/grassroots movement, the ties with their parties make them closer to a fractions. Yet, their behavior may be likened to platform parties since their digital ecosystem is excessively large; they make decisions and elect their sub-committees via digital elections. They also suffer from the electoral system and center-oriented politics in the USA and UK, though these countries have different socio-cultural backgrounds. They individually organize their agenda of action (press releases, election campaigns, specific actions, seminars, solidarity visits) independently of the parties they are included in. In an atmosphere where traditional left-wing parties (mostly social democratic ones) have been declining and democratic-ecological socialism begins to get 'popular', particularly among the young voters, these movements appear to undertake a transformative role. Additionally, their contradictory place includes both pluses and minuses. They cannot use large sources and legitimacy as a political party has, but can provide more contacts with local networks, other social movements and grassroots organizations. Hence, it is certain that there should be more studies which zero in on these kinds of organizations.

For Ethics Issues: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Plagiarism Check: Completed.

Declaration of Conflicting Interests: The author(s) declare no conflict of interest.

References

- Ackerman, S. (2016). *A blueprint for a new party*. Jacobin. <https://jacobin.com/2016/11/bernie-sanders-democratic-labor-party-ackerman>
- Ackerman, S. (2018). *A new party of a new type*. Jacobin. <https://jacobin.com/2018/07/electoral-rules-third-party-ballot-line-ocasio-cortez-dsa>
- Bale, T., Webb, P., & Poletti, M. (2020). *Footsoldiers: Political party membership in the 21st century*. Routledge.
- Boucek, F. (2009). Rethinking factionalism: Typologies, intra-party dynamics and three faces of factionalism. *Party Politics*, 15(4), 455–485. <https://doi.org/10.1177/1354068809334553>
- Calvo, K. (2020). The long shadow of activism: Podemos and the difficult choices of movement-parties. In C. Flesher Fominaya & R. Feenstra (Eds.), *Routledge handbook of contemporary European social movements: Protest in turbulent times* (pp. 372–386). Routledge.
- Ceron, A. (2019). *Leaders, factions and the game of intra-party politics*. Routledge.
- Chienkgul, P. (2021). *Labour under Corbyn: Constraints on radical politics in the UK*. Palgrave Macmillan.
- Clemens, J., & Globberman, S. (2023). *New poll reveals 50% of Canadians 18–24 favour socialism, but fewer Canadians willing to pay for it*. Fraser Institute. <https://www.fraserinstitute.org/studies/perspectives-capitalism-and-socialism-polling-results-canada-united-states-australia-and>
- Crines, A. S. (2015). Reforming Labour: The leadership of Jeremy Corbyn. *Political Insight*, 6(3), 4–7. <https://doi.org/10.1111/2041-9066.12105>
- Crouch, C. (2009). Privatised Keynesianism: An unacknowledged policy regime. *The British Journal of Politics and International Relations*, 11(3), 382–399. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856X.2009.00377.x>
- Dai, A. (2025). *State of DSA part one: Welcome to DSA*. Democratic Left. <https://democraticleft.dsausa.org/2025/02/27/state-of-dsa-part-one-welcome-to-dsa/>
- Day, M. (2018). DSA chapters go for victories. *Democratic Left*, 46(1), 7–9.
- De, B. E., & Lorenzo, V. (2020). Platform party between digital activism and hyper-leadership: The reshaping of the public sphere. *Media and Communication*, 8(4), 16–27. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i4.3230>
- Della Porta, D., & Diani, M. (2006). *Social movements: An introduction* (2nd ed.). Blackwell Publishing.
- Democratic Socialists of America. (2016a). *Dump the racist Trump; continue the political revolution down-ballot; build multiracial coalitions and socialist organization for long-term change*. <https://www.dsausa.org/statements/election2016/>
- Democratic Socialists of America. (2016b). *We fight for socialism over barbarism*. https://www.dsausa.org/statements/we_fight_for_socialism_over_barbarism
- Democratic Socialists of America. (2017a). *15 DSA members elected! 2017 election*. https://www.dsausa.org/democratic-left/15_dsa_members_elected
- Democratic Socialists of America. (2017b). *DSA priorities resolution 2017*. https://www.dsausa.org/blog/dsa_priorities_resolution_2017/
- Democratic Socialists of America. (2018). *NPC statement on 2018 elections*. <https://www.dsausa.org/statements/npc-statement-on-2018-elections/>

- Democratic Socialists of America. (2019). *DSA resolutions for the 2019 convention*. <https://www.dsausa.org/files/2019/06/2019-Resolutions-Approved.pdf>
- Democratic Socialists of America. (2020a). *Beyond Bernie: A statement from the DSA National Political Committee*. <https://www.dsausa.org/statements/beyond-bernie-a-statement-from-the-dsa-national-political-committee/>
- Democratic Socialists of America. (2020b). *Demand democracy: A statement from the National Political Committee*. <https://www.dsausa.org/statements/demand-democracy-a-statement-from-the-national-political-committee/>
- Democratic Socialists of America. (2021a). *DSA stands with Palestinians: From Sheikh Jarrah to Gaza and beyond*. <https://www.dsausa.org/statements/dsa-stands-with-palestinians-from-sheikh-jarrah-to-gaza-and-beyond/>
- Democratic Socialists of America. (2021b). *2021 DSA membership survey report*. Democratic Socialists of America Growth and Development Committee. https://www.dsanorthstar.org/uploads/1/1/8/2/118222942/2021_member_survey_gdc_report.pdf
- Democratic Socialists of America. (2021c). *2021 DSA convention resolutions*. <https://convention2021.dsausa.org/2021-dsa-convention-resolutions/>
- Democratic Socialists of America. (2022). *Stand with railworkers, build workers' power*. <https://www.dsausa.org/statements/stand-with-railworkers-build-workers-power/>
- Democratic Socialists of America. (n.d.-a). *National Electoral Committee report to the 2021 DSA National Convention*. <https://convention2021.dsausa.org/files/sites/23/2021/07/2021-National-Electoral-Committee-Report.pdf>
- Democratic Socialists of America. (n.d.-b). *DSA constitution & bylaws*. <https://www.dsausa.org/about-us/constitution/>
- Democratic Socialists of America International Committee. (n.d.). *DSA Venezuela solidarity*. <https://international.dsausa.org/venezuela-solidarity/>
- Deseriis, M. (2020). Two variants of the digital party: The platform party and the networked party. *Partecipazione e Conflitto*, 13(1), 896–917. <https://doi.org/10.1285/i20356609v13i1p896>
- Dornbush, A., & Sam, L. (2018). Building electoral power. *Democratic Left*, 46(1), 3–4.
- Dorrien, G. (2021). *American democratic socialism: History, politics, religion, and theory*. Yale University Press.
- Dreyer, J., & Philip, L. (2021). *Who's who in DSA: A guide to DSA caucuses*. Reform and Revolution. <https://reformandrevolution.org/2021/09/08/whos-who-in-dsa-a-guide-to-dsa-caucuses/>
- Duverger, M. (1954). *Political parties: Their organization and activity in the modern state* (B. North & R. North, Trans.). Methuen.
- Frase, P., & Bhaskar, S. (2012d). *The welfare state of America*. Democratic Socialists of America. https://www.dsaUS.org/strategy/the_welfare_state_of_america
- Fraser, N. (2017). From progressive neoliberalism to Trump—and beyond. *American Affairs*, 1(4), 46–64.
- From, A. (2013). *The New Democrats and the return to power*. Palgrave Macmillan.
- Gamble, A. (2010). New Labour and political change. *Parliamentary Affairs*, 63(4), 639–652. <https://doi.org/10.1093/pa/gsq031>
- Gerbaudo, P. (2019a). *The digital party: Political organisation and online democracy*. Pluto.

- Gerbaudo, P. (2019b). The platform party: The transformation of political organisation in the era of big data. In D. Chandler & C. Fuchs (Eds.), *Digital objects, digital subjects: Interdisciplinary perspectives on capitalism, labour and politics in the age of big data* (pp. 187–198). University of Westminster Press.
- Gilens, M., & Page, B. I. (2014). Testing theories of American politics: Elites, interest groups, and average citizens. *Perspectives on Politics*, 12(3), 564–581.
- Hay, C. (2007). What's in a name? New Labour's putative Keynesianism. *British Journal of Political Science*, 37(1), 187–192. <https://doi.org/10.1017/S0007123407000099>
- History Archives of Momentum. (n.d.). *Our history*. Momentum. <https://peoplesmomentum.com/category/history/>
- Howe, I. (1985). *Socialism and America*. Harcourt Brace Jovanovich.
- Huckshorn, R. (1984). *Political parties in America*. Brooks.
- Hudson, S. (2018). Could this be our Momentum moment in Germany? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jan/26/momentum-moment-germany-nogroko-grassroots-initiative>
- Hutter, S., Kriesi, H., & Lorenzini, J. (2018). Social movements in interaction with political movements. In D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi, & H. J. McCammon (Eds.), *The Wiley Blackwell companion to social movements* (2nd ed., pp. 322–337). Blackwell Publishing.
- Isserman, M. (2000). *The other American: The life of Michael Harrington*. PublicAffairs.
- Jian, H. (2022). Democratic Socialists of America provide cover for UAW and Democrats as they move to shut down University of California strike. *World Socialist Web Site*. <https://www.wsws.org/en/articles/2022/12/12/uoup-d12.html>
- Jones, T. (1996). *Remaking the Labour Party: From Gaitskell to Blair*. Routledge.
- Judis, J. B. (2016). *The populist explosion: How the Great Recession transformed American and European politics*. Columbia Global Reports.
- Judis, J. B. (2020). *The socialist awakening: What's different now about the Left*. Columbia Global Reports.
- Kaiser, A. (2022). Starbucks, socialists, and solidarity. *Democratic Left*, 50(2), 2.
- Kaderbek, J. P. (2018). *Democratic Socialist Labor Commission*. Democratic Socialists of America. <https://www.dsusa.org/blog/democratic-socialist-labor-commission/>
- Katznelson, I. (1978). Considerations on social democracy in the United States. *Comparative Politics*, 11(1), 77–99. <https://doi.org/10.2307/421791>
- Kitschelt, H. (2005). Movement parties. In R. S. Katz & W. J. Crotty (Eds.), *Handbook of party politics* (pp. 278–290). Sage.
- Klug, A., R., E., & S., J. (2016). Momentum: A new kind of politics. *Renewal*, 24(2), 36–44.
- Koslowski, J. (2022). The Amazon Labor Union is a problem for Democrats — so they're trying to co-opt it. *Left Voice*. Retrieved May 19, 2023, from <https://www.leftvoice.org/the-amazon-labor-union-is-a-problem-for-democrats-so-theyre-trying-to-co-opt-it>
- Langman, L. (2013). Occupy: A new new social movement. *Current Sociology*, 61(4), 510–524. <https://doi.org/10.1177/0011392113479749>
- Lawrence, W. (2024). Conflict could upend DSA's big tent — or steady it. *Convergence Magazine*. Retrieved June 28, 2023, from <https://convergencemag.com/articles/conflict-could-upend-dsas-big-tent-or-steady-it/>

- Luxemburg, R. (2013). Organizational questions of the Russian social democracy (Part 1). *Marxists.org*. Retrieved May 19, 2023, from <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1904/questions-rsd/ch01.htm>
- Mann, T. E., & Corrado, A. (2014). *Party polarization and campaign finance*. Center for Effective Public Management at Brookings. Retrieved July 16, 2023, from https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Mann-and-Corrad_Party-Polarization-and-Campaign-Finance.pdf
- Mason, R. (2016). Pro-Corbyn group Momentum backs Remain campaign. *The Guardian*. Retrieved May 24, 2023, from <https://www.theguardian.com/politics/2016/may/24/pro-corbyn-group-momentum-backs-remain-campaign>
- McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (2001). *Dynamics of contention*. Cambridge University Press.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–1241. <https://doi.org/10.1086/226464>
- McIntosh, D. (2018). DSA chapters support labor. *Democratic Left*, 46(2), 13–14.
- Meyerson, H. (2019). What the socialists just did—and why. *American Prospect*. Retrieved May 19, 2023, from <https://prospect.org/article/what-socialists-just-did-and-why>
- Momentum. (n.d.). *Constitution*. Retrieved May 23, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/constitution/>
- Momentum. (2020a). *The Organiser*. Retrieved May 22, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/organiser/october-1st-2020/>
- Momentum. (2020b). *The Organiser*. Retrieved May 22, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/organiser/theorganiser2/>
- Momentum. (2021a). *The Organiser*. Retrieved May 23, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/organiser/the-organiser-issue-4/>
- Momentum. (2021b). *The Organiser*. Retrieved May 23, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/uncategorized/the-organiser-issue-5/>
- Momentum. (2021c). *The Organiser*. Retrieved May 23, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/uncategorized/the-organiser-issue-6/>
- Momentum. (2021d). *The Organiser*. Retrieved May 19, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/uncategorized/the-organiser-issue-7/>
- Momentum. (2021e). *The Organiser*. Momentum. Retrieved May 21, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/uncategorized/the-organiser-issue-8/>
- Momentum. (2021f). *The Organiser*. Momentum. Retrieved May 21, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/uncategorized/the-organiser-issue-9/>
- Momentum. (2021g). *The Organiser*. Momentum. Retrieved May 21, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/uncategorized/the-organiser-issue-10/>
- Momentum. (2021h). *The Organiser*. Momentum. Retrieved May 21, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/uncategorized/the-organiser-issue-11/>
- Momentum. (2022a). *The Organiser*. Momentum. Retrieved May 23, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/uncategorized/the-organiser-issue-12/>
- Momentum. (2022b). *The Organiser*. Momentum. Retrieved May 23, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/organiser/the-organiser-issue-13/>
- Momentum. (2022c). *The Organiser*. Momentum. Retrieved May 23, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/organiser/the-organiser-issue-14/>

- Momentum. (n.d.). *About. Momentum.* Retrieved May 12, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/about/>
- Momentum. (2020). *The Organiser.* Momentum. Retrieved May 24, 2023, from <https://peoplesmomentum.com/organiser/the-organiser-3/>
- Mosca, L. (2020). The Five Star Movement's progressive detachment from social movements. In C. Flesher & R. A. Feenstra (Eds.), *Routledge handbook of contemporary European social movements: Protest in turbulent times* (pp. 357–371). Routledge.
- Muldoon, J., & Rye, D. (2020). Conceptualising party-driven movements. *The British Journal of Politics and International Relations*, 22(3), 485–504.
- Oltermann, P. (2018). SPD activists seek help of Momentum to dash German coalition deal. *The Guardian.* Retrieved May 26, 2023, from <https://www.theguardian.com/world/2018/jan/24/germany-spd-social-democratic-party-coalition-deal-momentum-cdu>
- Pew Research Center. (2022). *Modest declines in positive views of 'socialism' and 'capitalism' in U.S.* Retrieved August 9, 2025, from <https://www.pewresearch.org/politics/2022/09/19/modest-declines-in-positive-views-of-socialism-and-capitalism-in-u-s/>
- Pickard, S. (2018). Momentum and the movementist 'Corbynistas': Young people regenerating the Labour Party in Britain. In S. Pickard & J. Bessant (Eds.), *Young people regenerating politics in times of crises* (pp. 115–137). Palgrave Macmillan.
- Pelling, H. (1965). *The origins of the Labour Party, 1880–1900.* Clarendon Press.
- Powell, M. (2008). Introduction: Modernising the welfare state. In M. Powell (Ed.), *Modernising the welfare state: The Blair legacy* (pp. 1–16). Policy Press.
- Prentoulis, M., & Thomassen, L. (2020). Movement parties: A new hybrid form of politics? In C. Fominaya & R. A. Feenstra (Eds.), *Routledge handbook of contemporary European social movements: Protest in turbulent times* (pp. 343–356). Routledge.
- Proctor, K. (2019). Labour gets support from Bernie Sanders campaigners in US. *The Guardian.* Retrieved May 28, 2023, from <https://www.theguardian.com/politics/2019/nov/26/labour-gets-support-from-bernie-sanders-campaigners-in-us>
- Ramsay-Smith, A. (2019). Building DSA with Bernie. *Democratic Socialists of America.* Retrieved June 11, 2023, from <https://www.dsaua.org/blog/building-dsa-with-bernie/>
- Rhodes, A. (2019). Movement-led electoral campaigning: Momentum in the 2017 general election. In D. Wring, D. Mortimore, & S. Atkinson (Eds.), *Political communication in Britain* (pp. 171–186). Palgrave Macmillan.
- Rose, R. (1964). Parties, factions and tendencies in Britain. *Political Studies*, 12(1), 33–46. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1964.tb00609.x>
- Sandle, G. (2025). *What is wrong with first past the post.* Electoral Reform Society. Retrieved August 9, 2025, from <https://electoral-reform.org.uk/whats-wrong-with-first-past-the-post/>
- Sartori, G. (2005). *Parties and party systems: A framework for analysis.* ECPR.
- Schattschneider, E. (2004). *Party government: American government in action.* Routledge.
- Schwartz, J. M. (2017). *History.* Democratic Socialists of America. Retrieved June 5, 2023, from <https://www.dsaua.org/about-us/history>
- Sinwell, L. (2012). Transformative left-wing parties and grassroots organizations: Unpacking the politics of 'top-down' and 'bottom-up' development. *Geoforum*, 43, 190–198.
- Snow, D. A., & Moss, D. M. (2014). Protest on the fly: Toward a theory of spontaneity in the dynamics of protest and social movements. *American Sociological Review*, 79(6), 1122–1143. <https://doi.org/10.1177/0003122414554081>

- Svart, M. (2019). March dispatch: It's about power. *Democratic Socialists of America*. Retrieved June 6, 2023, from <https://www.dsausa.org/news/march-dispatch-its-about-power>
- Svart, M. (2022). Director's report: After a good election, seize the chance to organize. *Democratic Left*. Retrieved June 6, 2023, from <https://democraticleft.dsausa.org/issues/winter-2022/seize-the-chance-to-organize/>
- Sunkara, B. (2019). *The socialist manifesto: The case for radical politics in an era of extreme inequality*. Verso.
- Sunkara, B. (2023). Which way forward, socialist? *Jacobin*. Retrieved June 10, 2023, from <https://jacobin.com/2023/08/democratic-socialists-of-america-convention-labor-movement>
- Tax, M. (2019). Climate, solidarity, and resistance: Paradigm for a socialist foreign policy. *Democratic Left*, 47(1), 8–9.
- Taylor, S. L. (2025). *Trapped in a two-party system*. Protect Democracy & New America.
- Taylor, M., & Arthur, N. (2019). Yanis Varoufakis: Green new deal can unite Europe's progressives. *The Guardian*. Retrieved June 6, 2023, from <https://www.theguardian.com/world/2019/may/22/yanis-varoufakis-green-new-deal-can-unite-europes-progressives>
- Tilly, C. (1984). Social movements and national politics. In B. Misztal (Ed.), *Research in social movements, conflict and change* (Vol. 10). JAI Press.
- Topping, A. (2024). 'Disproportionate' UK election results boost calls to ditch first past the post. *The Guardian*. Retrieved August 9, 2025, from <https://www.theguardian.com/politics/article/2024/jul/08/disproportionate-uk-election-results-boost-calls-to-ditch-first-past-the-post>
- Ward, B., & Guglielmo, M. (2021). Pop-socialism: A new radical left politics? Evaluating the rise and fall of the British and Italian left in the anti-austerity age. *The British Journal of Politics and International Relations*. <https://doi.org/10.1177/13691481211044643>
- Zariski, R. (1960). Party factions and comparative politics: Some preliminary observations. *Midwest Journal of Political Science*, 4(1), 27–51.
- Zollner, B. H. E. (2019). The metamorphosis of social movements into political parties: The Egyptian Muslim Brotherhood and the Tunisian al-Nahda as cases for a reflection on party institutionalisation theory. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 48(3), 370–387. <https://doi.org/10.1080/13530194.2019.1609413>
- Zuckerman, A. (1975). *Political clienteles in power: Party factions and cabinet coalitions in Italy* (Sage Professional Papers in Comparative Politics, No. 01-55). Sage.

Türkçe
**DÖNÜŞÜMSSEL TOPLUMSAL ETKİNLİK YAKLAŞIMIYLA DEVLET
AKLI SİYASETİ ANALİZİ ***

Öğr. Gör. Dr. Enes Berhudan Kökerer

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

ORCID: [0000-0002-1963-6514](#)

ROR ID: [ror.org/03n7yzv56](#)

• • •

Öz

Bu çalışma, devlet aklı siyasetini Roy Bhaskar'ın geliştirdiği dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı çerçevesinde incelemektedir. Devlet aklı siyaseti, devlet yönetiminde akılcı ve planlı bir idare anlayışını yansıtmaktadır. Devletin ve toplumun karşı karşıya kalabileceği siyasal sorunların, akılcı ve planlı kamu politikalarıyla yönetilmesi gerektiği, aksi takdirde yönetim kapasitesinde zayıflama, toplumsal istikrarda bozulma ve güvenlik alanında kırılganlık gibi olumsuz sonuçların ortaya çıkabileceği öne sürülebilir. Bu bağlamda devletin kurumsal gücünü sürdürebilmesi ve toplumsal düzenin istikrar içinde devam edebilmesi, rasyonel ve öngörülü bir yönetimselliği zorunlu kılmaktadır. Söz konusu yönetimselliğin işlerlik kazanabilmesi ise devlet aklı siyasetinin etkin bir biçimde işletilmesine bağlıdır. Çalışmada bu siyasal aklın sosyo-politik alanda işlevsel hâle gelebilmesinin dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı temelinde geliştirilen bir bakış açısıyla mümkün olabileceği savunulmaktadır. Bu bakış açısı doğrultusunda birey-toplum- devlet arasındaki ilişkisel dinamikler dikkate alınarak, devlet aklı siyasetinin nasıl inşa edilebileceği analiz edilmektedir. Temel iddia olarak, devlet aklının yalnızca merkezden dayatılan bir otorite formu değil aynı zamanda bireysel beklentilerden ve toplumsal bilinçten beslenen bir siyaset biçimi olduğu öne sürülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Devlet Teorisi, Devlet Aklı, Egemen Güç, Rasyonel Yönetimsellik, Dönüşümsel Toplumsal Etkinlik

Analysis of Reason of State Politics with a Transformational Social Activity Approach

Abstract

This study examines the politics of reason of state within the framework of the transformative social effectiveness approach developed by Roy Bhaskar. Reason of state politics reflects a rational and planned approach to state governance. It can be argued that political problems facing the state and society must be managed through rational and planned public policies; otherwise, negative consequences such as a weakening of administrative capacity, deterioration of social stability, and fragility in the security sphere may arise. In this context, the state's ability to maintain its institutional power and the stability of the social order necessitate a rational and foresighted governmentality. The effectiveness of this governmentality depends on the effective implementation of reason of state politics. This study emphasizes that the functionalization of this political reason in the socio-political sphere is possible through a perspective developed on the basis of the transformative social effectiveness approach. In line with this perspective, it demonstrates how reason of state politics can be constructed by considering the relational dynamics between the individual and society. The fundamental argument is that state reason is not merely a form of authority determined from above, but also a form of politics informed by individual expectations and social consciousness.

Keywords: Theory of the State, Reason of State, Sovereign Power, Rational Governability, Transformational Social Activity

* Makale gelişi tarihi / Received date: 22.06.2025

Makale kabul tarihi / Accepted date: 28.11.2025

Erken görünüm tarihi / Published online: 05.12.2025

Yazar email: berhudankokerer@gmail.com

Dönüşümsel Toplumsal Etkinlik Yaklaşımıyla Devlet Aklı Siyaseti Analizi

Giriş

Devlet aklı kavramının tarihsel kökeni devletlerin tarihi kadar eski olduğu düşünülür (Çetin, 2023; Orhan, 2018). Bu nedenle kavramın izini Antik Çağ'daki siyasal tartışmalara kadar götürmek mümkündür. Siyasal düşünce tarihinde modern dönem olarak kabul edilen zamana gelene kadar düşünürlerin çalışmalarında bu kavram açık bir şekilde yer almamıştır. Ancak düşünürlerin ortaya koydukları siyasal yaklaşımların devlet aklı anlayışını şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Antik dönemde devlet aklı siyasetini etkileyen düşünürlerin ortak noktası, siyasal gerçekçiliğe dayalı yaklaşımlar geliştirmiş olmalarıdır. Güç odaklı düşünce, akılcı yönetim arayışı, devletin güvenliğine verilen öncelik ve kamusal çıkarın korunması gibi konular Antik dönemden itibaren tartışılmış ve modern siyasal düşüncenin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Örneğin Thucydides, *Peloponez Savaşı* adlı eserinde ortaya koyduğu reelpolitik yaklaşımla devlet aklı siyasetinin kurucu figürlerinden biri sayılmıştır. Ona göre devletler, ahlaki ilkelerle değil, güç merkezli stratejilere dayanarak hareket eder. Meloslularla, Atinalılar arasındaki müzakerede “Güç, doğruluğu belirler; güçlüler yapabileceklerini yapar, zayıflar ise yapmak zorunda kaldıklarını yaparlar” (Thucydides, 2009, s. 89) diyalogu, güç merkezli anlayışı çarpıcı biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda, devletin güvenliği söz konusu olduğunda belirleyici olan adalet değil, güç olduğu anlaşılmıştır. Thucydides'in bu yaklaşımından devlet aklı adına çıkarılabilecek temel düşünce, devletlerin güvenliği söz konusu olduğunda adalet ve hukuki normlardan ziyade siyasal gücün belirleyici olduğudur. Diğer taraftan Cicero da Antik Roma siyasal düşüncesinde devlet aklı siyasetinin entelektüel temellerini atan önemli bir düşünür olmuştur (Meinecke, 2021, s. 49). *Res Publica* ve *De Officiis* adlı eserlerinde ortaya koyduğu siyasal yaklaşımlar, devlet aklı düşüncesinin önemli referansları arasında yer almıştır (Cicero, 1991, 2019). Ona göre insan doğası gereği erdeme yönelir. Bu erdem, siyasal topluluğu koruma sorumluluğuyla birleşir. Devleti kurmak ya da korumak, en yüce insanî ve ilahi eylemlerden biridir. Kamusal yararı önceleyen siyasal kararlar, ahlaki ilkelerle uyum içindedir

ve bireyin ruhsal yüceliğini destekler. Cicero'nun bu siyaset anlayışı, devlet aklı öğretisini kolektivist bir ahlak zeminiyle bütünleştirmiştir. Dolayısıyla Antik dönem düşünürlerinin yaklaşımları modern dönemde kurumsallaşacak devlet aklı siyasetine referans olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar devlet aklı kavramı modern kurumsal devlet yapısıyla birlikte belirgin hale gelmiş olsa da, siyasal anlayışının izlerini Antik dönem tartışmalarında da görebiliriz.

Devlet aklı siyasetinin kavramsal çerçevesinin ilk olarak Rönesans İtalya'sında şekillendiği konusunda genel bir kabul vardır. Modern siyasal düşüncenin başlangıç noktalarından biri olarak görülen Machiavelli'nin fikirleri, devlet aklı öğretisinin kuramsal temellerini atan önemli katkılardan biri olarak değerlendirilir. Bu bağlamda Carl Friedrich, Alissa Ardito ve Friedrich Meinecke gibi isimler, Machiavelli'yi devlet aklı öğretisi açısından önemli bir figür olarak görmüştür. Carl Friedrich'e göre Machiavelli'nin düşüncesinde devletin varlığı, toplumsal düzen sağlama işlevinden dolayı en yüce değer olarak kabul edilmiştir (Friedrich, 1957, s. 23). Bu nedenle devletin kurulması ve sürdürülmesi için kullanılan araçların meşrulaştırılmasına gerek olmamıştır. Devlet yönetimi tıpkı bir sanatçının sanatını icra etmesi gibi, kendi normlarını ve sınırlarını başarı ölçüsüne göre belirler. Machiavelli'nin kazandırdığı bu bakış açısı, devlet aklı öğretisinin temel iddialarından biri olan devletin bekasını sağlamak için gerekli olan her yöntemin meşru sayılabileceği düşüncesiyle örtüşmektedir (Friedrich, 1957, s. 26). Alissa Ardito ise Machiavelli'yi, devlet aklı ile kamusal yararı birleştiren bir düşünür olarak değerlendirmiştir (Ardito, 2021, ss. 144-145). Ona göre Machiavelli'nin devlet aklıyla hareket etme anlayışı, kamusal yararı önceleyen bir yönetim sanatıdır. Bu da Machiavelli'yi, devlet aklı öğretisi içinde önemli bir konuma yerleştirmiştir. Friedrich Meinecke ise Machiavelli'yi modern siyasal düşünce içinde devlet aklı öğretisini başlatan ilk düşünür olarak görmüştür (Meinecke, 1962, s. 29). Machiavelli'nin eserlerinde devlet aklı kavramı geçmese de, temel mesele olarak devletin güvenliği ve istikrarını ele alması, onu devlet aklı öğretisinin kurucu figürlerinden biri haline getirmiştir. Bu nedenle Meinecke'ye göre Machiavelli'nin tüm siyasal düşüncesi, esasen devlet aklı öğretisini düşünmekten ibaret olmuştur. Machiavelli'nin eserleri bütüncül olarak incelendiğinde devlet aklı öğretisi ile doğrudan ilişkilendirileceğini görebileceğimizi belirtmiştir. *Söylevler* adlı eserinde devletin bekasının en yüksek amaç olarak belirlenmesi ve egemenliğin korunması için siyasal kararların tereddütsüz uygulanması gerektiğini vurgulaması (Machiavelli, 2017, s. 501) Machiavelli'yi devlet aklı düşüncesinin önemli bir temsilcisi haline getirmiştir.

Devlet aklı üzerine düşünceleriyle ön plana çıkan bir diğer isim Giovanni Botero olmuştur. Rönesansın son dönemlerinde yaşamış İtalyan düşünür, dini yönü baskın bir isim olmuştur. Genç yaşta aldığı dini eğitim hem dünya görüşünü

hem de siyasi yazılarını derinden etkilemiştir (Mosca, 2019, s. 120). Bu nedenle, katolik bir Hristiyan olarak devlet aklı öğretisini kurgulamaya çalıştığı için Machiavelli ile düşünsel bir karşıtlık geliştirmiştir (Botero, 2017). Machiavelli'nin pragmatist ve seküler siyaset anlayışı, Botero'nun bakış açısıyla uyumlanmamıştır (Kattenberg, 2023, s. 40). Botero, Machiavelli'nin Hristiyan kaynakları ve ahlaki normları araçsallaştıran yaklaşımının, Katolik inanca dayalı teo-politik anlayışları erozyona uğrattığını savunmuştur. Haliyle Machiavelli'nin perspektifinden doğan devlet aklı öğretisi de Botero tarafından eleştirilmiştir. Bu nedenle devlet aklının ahlaki ve dini normlarla bağdaşması gerektiğini savunmuştur.

Rönesans İtalya'sında şekillenen devlet aklı siyaseti, zamanla modern devlet kurumlarının temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Kavramın tarihsel çerçevesi, devletin varlığını sürdürme güdüsünün, akılcı ve stratejik karar alma biçimleriyle nasıl bütünleştiğini ortaya koymuştur. Bu perspektif ilerleyen zaman içinde devlet aklının yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil, aynı zamanda kuramsal bir çerçeve olarak da değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bu değerlendirmeler içinde yapılan literatürdeki tartışmalar kavramın çağdaş siyaset kuramları içerisinde farklı yaklaşımlarla yorumlanmasına da vesile olmuştur.

Devlet aklı, egemen devletin rasyonel yönetselliğini şekillendiren düşünsel bir çerçeve olarak değerlendirilebilir. Tarihsel süreçte devletlerin karar alma mekanizmalarında belirli bir rasyonaliteye dayalı stratejiler geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu stratejilerin, devletin sürekliliğini sağlama, toplumsal düzeni koruma ve ulusal çıkarları gözetme gibi amaçlara yöneldiği ileri sürülebilir. Bu bağlamda, devlet aklının, rasyonel düşünceyi esas alarak, siyasal akıl yürütmeyi meşrulaştıran bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, kriz anlarında ortaya çıkan belirsizlikleri yönetme ve devletin kurumsal bütünlüğünü koruma kapasitesini de içerdiğini belirtmek gerekir (Orhan, 2018).

Devlet aklına ilişkin eleştirel perspektifler, kavramın ortaya koyacağı siyasal pratiğin otoriter yönelimleri teşvik edebileceğini, hukuk dışı uygulamaları meşrulaştırma potansiyeli taşıdığını ve demokratik siyasal işleyişi zayıflatabileceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmada, literatürdeki eleştirel yaklaşımlardan farklı olarak, devlet aklı siyasetini siyasal realist düşünce geleneğinin bir uzantısı olarak ele alınmakta ve bu doğrultuda devlet aklı siyasetinin temel amacının, yönetsel kapasitenin rasyonel bir zeminde güçlendirilmesi olduğu savunulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, söz konusu eleştirel düşüncelere karşı devlet aklı siyaseti, kamusal yararı önceleyen ve rasyonel yönetim becerilerini geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, devlet aklı siyasetinin nasıl inşa edilebileceği dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı temelinde kuramsal bir zemine oturtulmaya çalışılmaktadır.

Devlet aklı siyaseti, devlet yönetiminde yalnızca yukarıdan aşağıya inşa edilen bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal öznelerle sürekli etkileşim hâlinde şekillenen dinamik bir süreç olduğu öne sürülebilir. Tam olarak bu husus çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Roy Bhaskar'ın dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı, devlet aklını durağan ve tek yönlü bir siyasal anlayış olarak değil, toplumsal etkileşim içinde evrilen bir oluşum olarak kavramamıza imkân tanıyabilecek perspektifi ortaya koyabilir. Devletin rasyonel karar alma süreçlerinin, toplumsal öznelerin katkılarıyla yeniden şekillenebileceği dikkate alınmalıdır. Bhaskar'ın dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı, toplumsal yapılar ile bireyler arasındaki karşılıklı etkileşimi temel alan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal süreçler yalnızca bireyleri biçimlendirmekle kalmaz, bireyler de bu süreçleri aktif olarak dönüştürme kapasitesine sahiptir. Bu yaklaşım, devlet aklı siyaseti adına devletin belirlediği politikaların toplumsal özneler tarafından nasıl yeniden üretildiğini ve dönüştürüldüğünü anlamaya katkı sağlayabilir.

Devlet aklı düşüncesinin, devletin merkezi otoritesini korumak adına bireysel katılımcılığı ortadan kaldıran bir içeriğe sahip olduğunu belirtilir. Ancak dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımıyla kurgulanan devlet aklı siyaseti, toplumsal öznelerle kurulan sürekli etkileşim sayesinde yeniden üretilmeye ve dönüşmeye açık bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı, devlet aklının durağan ve merkezîyetçi bir yapıdan ziyade, toplumsal dinamiklerle uyumlu ve değişime açık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu devlet aklı siyaseti modelinin, devlet-toplum ilişkisini daha katılımcı ve esnek bir şekilde değerlendirmeye olanak sağladığı söylenebilir.

Devlet aklı tartışmasında öncelikle kavramsal düzey ile pratik yansımayı birbirinden ayırmak gerekir. Kavram olarak devlet aklı, belirli bir siyasal pratiğin sahip olması gereken normatif çerçeveyi ifade eder. Olumlu yada olumsuz anlamda bu kavram tartışmaya açıktır. Buna karşılık devlet aklı siyaseti ise söz konusu kavramın somutlaştırılarak işlevsel hale gelmesi ve ampirik düzeyde siyasal sonuçlar doğurması anlamına gelir. Bu çalışmada devlet aklı meselesi, kamu yararı adına rasyonel siyaset anlayışı temelinde kavramsallaştırılmakta ve bu ön kabul üzerinden, ilgili kavramın pratikte nasıl bir siyaset modeline dönüşmesi gerektiği tartışılmaktadır. Bu yönüyle çalışma literatürdeki devlet aklı tartışmalarından ayrıışan özgün bir perspektif geliştirilmeye çalışılmaktadır. Devlet aklı siyasetine yönelik, dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımını merkeze alarak farklı bir bakış açısı sunulmaktadır.

Devlet aklı, politik düşünce tarihinde soyut bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu soyutluğun ötesinde, devlet aklının pratik düzlemde hangi biçimlerde somutlaştığı ve toplumsal alanda nasıl tezahür ettiği sorusu önem taşımaktadır. Bu nedenle, devlet aklı siyasetinin sosyal ilişkisel bağlamında

ele alınması gerekmektedir. Buradaki ilişkisellik, birey ile toplum arasındaki dinamikler kadar devletin kurumsal yapısıyla kurulan etkileşimler üzerinden de şekillenmektedir. Devlet akli, sosyal bir fenomen olarak tanımlanabilir. Ancak bu fenomen, bireysel etkinliğin dışında ve ona kapalı bir yapı olarak görülememesi gerekir. Aksine, sosyal bir fenomen olarak devlet akli bireysel eylemler aracılığıyla yeniden üretilebilir ve dönüştürülebilir. Bu bağlamda devlet aklını bireysel etkiden bağımsız, kapalı bir olgu olarak değerlendirmek indirgemeci bir yaklaşım doğurur. Böyle bir bakış açısı, kavramın dinamik niteliğini göz ardı ettiği gibi, onun demokratik ve sivil siyasetle olan ilişkisini de yanlış yorumlamaya yol açar. Diğer bir ifadeyle, devlet aklını yeniden üretime kapalı ve bireysel etkinlikten bağımsız bir sosyal fenomen olarak kabul etmek, kavram içindeki bireysel etkinliği görmezden gelerek otoriter eğilimli siyasal pratiklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Devlet, kolektif birliğin kurumsal ifadesi olarak kabul ediliyorsa devlet akli da kolektif düşüncenin bir ürünü şeklinde değerlendirilebilir. Bu durumda, bireysel etkinliğin kavram üzerinde etkili olamayacağı varsayılır. Ancak bu yaklaşım, hem devletin kurumsallaşma süreçlerinde bireysel katkıyı göz ardı etmekte hem de devlet akli siyasetine yönelik analizlerde bireysel etkinliği dışlayan bir anlayış üretmektedir. Oysa bireysel etkinliğin dönüştürücü gücü, yalnızca devletin kurumsal yapısını değil, aynı zamanda devlet akli siyasetini de farklı koşullar altında yeniden şekillendirme potansiyeline sahiptir. Ancak devlet akli siyasetinde tam olarak bireysel etkinliğin merkezi noktada olduğunu söylemek de yanıltıcı olacaktır. Bu bağlamda devlet akli siyaseti, ne yapısal determinizmle ne de bireysel etkinliği mutlaklaştıran iradeci yaklaşımla tam olarak kavranabilir. Dolayısıyla devlet akli siyasetine yönelik çözümlemelerde, bireysel ve toplumsal boyutların karşılıklı ilişkisini merkeze alan bir analitik çerçeve geliştirilmelidir. Bu noktada Roy Bhaskar'ın 'dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı' açıklayıcı bir referans sağlamaktadır. Bhaskar, bireyler ile toplumsal yapıların birbirlerini dönüştürme potansiyeline sahip dinamik unsurlar olduğunu öne sürmüştür. Bu perspektiften hareketle devlet akli, ne yalnızca bireysel iradenin bir ürünü ne de salt toplumsal yapının pasif bir yansımasıdır. Aksine, bireysel eylemler ile toplumsal yapıların etkileşiminden doğan bir siyaset modeli olabilir. Böyle bir ilişkisellik, hem bireysel etkinlikleri hem de toplumsal yapıların kurumsal dinamiklerini dikkate alarak devlet akli siyasetinin daha bütüncül bir biçimde anlaşılmasına imkân tanımaktadır.

1. Modern Siyasal Teoride Devlet Aklı: Çözümleyici ve Eleştiriler Yaklaşımlar

Devlet aklına ilişkin literatürdeki tartışmalar, iki farklı yaklaşım çevresinde inceleyebiliriz. Bu yaklaşımlar, çözümleyici ve eleştirel olmak üzere iki ana çerçevede ele alınabilir. Çözümleyici yaklaşım, kavrama analitik yaklaşmakla birlikte kimi noktalarda eleştirel bir mesafe de koyarak devlet aklını özgün bir düzenleyici mekanizma, toplumsal istikrarın ve sürekliliğin teminatı, hatta modern anlamda yeni iktidar rejimlerinin kurucu unsuru olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık eleştirel yaklaşımlar, devlet aklının otoriterleşmeye zemin hazırladığına, bürokratik tahakkümü güçlendirdiğine, hukukun üstünlüğünü yok ettiğine ve halk iradesinin siyasal süreçlerden dışlanmasına kapı araladığına vurgu yapmaktadır.

Çözümleyici yaklaşım ortak noktası, devlet aklı kavramının modern devletin kuramsal yapısıyla ortaya çıktığını vurgulamasıdır. Gianfranco Poggi'ye göre, devlet aklı kavramı, modern devletin egemenlik iddiasıyla doğrudan bağlantılıdır. Feodal düzenden mutlakiyetçi devlete geçiş sürecinde devlet aklı kavramı, devletin kendini mutlak bir egemen güç olarak kabul ettirmesinde büyük rol oynamıştır. Devlet aklı, egemenliğin nihai amacı olarak ortaya çıkmış ve egemen gücün doğası gereği kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini bildirmiştir. Pierre Bourdieu, devlet aklına ilişkin analizlerinde Poggi ile benzer bir perspektifi paylaşmıştır. Bourdieu, feodal hanedan devletinden modern bürokratik devlete geçiş sürecini, siyasal iktidarın sembolik ve kurumsal dönüşümü bağlamında ele alarak devlet aklı kavramını bu çerçevede tartışmaya açmıştır (Bourdieu, 2004, ss. 16-17). Hanedan tipi siyasal örgütlenmede, egemenlik doğrudan hükümdarın kişiliğinde ve özel hanesiyle özdeşleşmişken modern döneme geçişle birlikte bu kişiselleştirilmiş siyasal alan, kamusal bir içerik kazanarak kurumsallaşmış ve bürokratik aygıtın denetimi altına girmiştir. Bu dönüşümle birlikte, hükümdarın patrimonial yönetim tarzı yerini rasyonel-bürokratik işleyişe bırakmış devlet artık bir hanenin değil, kamusal çıkarın temsili olan tüzel bir varlık olarak kavranmaya başlanmıştır. Hükümdarın, patrimonial sorumlulukla yürüttüğü ve kendi hanesinin devamlılığı üzerinden şekillenen yönetim anlayışı, yerini nesnel, akılcı ve kurumsal ilkelere dayanan bir idare biçimine bırakmıştır. Böylece, siyasal iktidarın sembolik temsili de değişmiş; devletin meşruiyeti hükümdarın şahsından çok, kurumsal aklın ve rasyonel düzenin temsilcisi olan bürokratik yapı üzerinden tesis edilmiştir. Bu bağlamda, devlet aklı kavramı, modern devletin inşasında merkezi bir öneme sahip olmaya başlamıştır. Bourdieu, devletin haneye dayalı feodal yapısından rasyonel-bürokratik forma evrilmesini, devlet aklına dayalı siyasal pratiklerin yön verdiği bir dönüşüm olarak yorumlamıştır. Bu dönüşüm, modern devletin kurumsallaşması, sürekliliğinin sağlanması ve yönetsel kapasitesinin artırılması

adına devlet aklının tesisini zorunlu kıldığını düşünmüştür (Bourdieu, 2015, s. 234). Çünkü devlet aklı, egemenliğin korunmasını önceleyen politik değerlerle birlikte, kamusal alanı düzenleyen hukuki normların temelini atmış, feodal yapıdaki hane aklından farklı bir siyasal düşünme tarzı ve yönetim rasyonalitesi sunmuştur.

Devlet aklı kavramıyla beraber egemen güç her zaman iktidarın mutlak noktası olmaya çalışmıştır. Bu nedenle, ahlaki kaygılar ikincil plana atılabiliş veya egemenliğin devamlılığını sağlamada bir araç olarak kullanılabilir olmuştur (Poggi, 2016). Ancak Martin Loughlin'e göre kavram ilk ortaya çıktığında sanıldığı gibi aksine tamamen gayri ahlaki bir yapıya sahip olmamıştır. Devlet yönetiminin kendisine içkin etik önermeleri öne sürmüştür. Bu etik anlayış bireysel ahlaktan farklı olup kamusal çıkarı önclemiştir. Martin Loughlin'in yorumuna göre evrensel bir devlet aklı düşüncesi yoktur. Belirli bir tarihsel bağlam içinde ortaya çıkmış ve siyasal amaca göre anlam kazanmıştır (Loughlin, 2017, s. 142). Ortaya çıktığı dönemde ise amacı hükümdarın ve devletin kudretini pekiştirmek, toplumsal düzeni sağlamak olmuştur. Ancak anayasacılık hareketlerinin yükselişiyle devlet aklı düşüncesinin yapısı değişmiştir. Modern devletle birlikte artık meşruiyetin kaynağı yalnızca hükümdarın iradesi değil, aynı zamanda anayasal otoritenin kurumsallaşması olmuştur. Böylece, devlet aklı kavramı anayasal meşruiyet fikri altında yeniden yorumlanmıştır. Loughlin'e göre, modern devlet kendini anayasal devlet olarak sunarken, devlet aklı söylemi anayasal düzenin içinde erimiştir.

Devlet aklı meselesine kamu hukuku ve anayasacılık bağlamında bakan bir diğer isim Carl J. Friedrich olmuştur (Friedrich, 1957). Friedrich, devlet aklı kavramını anayasal devlet perspektifinden ele alarak güvenlik meselesiyle ilişkilendirmiştir. Friedrich için devlet aklı öğretisi, devletin ve toplumun bekasını güvence altına alma motivasyonu taşır. Devlet aklı düşüncesinin ahlaki yönünden çok kurumsal siyaset perspektifine odaklanan Friedrich, devlet aklının eleştirilebilir yönlerinin olduğunu düşünse de kavramın siyasal hayatın temel unsurlarından biri olarak görmüştür. Ayrıca devlet aklı siyasetinin sürdürülebilir olması için siyasal kurumsallaşmanın zorunlu olduğunu da vurgulamıştır. Lider eksenli siyasal eylemlerin rasyonellikten uzaklaşıp, toplumsal güvenliği tehdit edebileceğini düşünmüştür. Bu nedenle Friedrich anayasal devlet aklı öğretisini öne çıkararak, devletin ve toplumun bekasını önceleyen siyasal eylemleri kurumsal ve yasal bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır. Anayasal devlet aklı düşüncesi kapsamında: devletin ve toplumun düzenini bozmaya yönelik eylemler kanun dışı ilan edilerek müdahale edilmesini zorunlu görmüştür. Bu bağlamda o devlet aklı siyaseti bağlamında anayasal düzenin de korunacağına inanmıştır.

Tam da bu anayasal düzen savunuculuğuna dayanarak Poggi'ye göre devlet, devlet aklı kavramına atıfla egemenlik iddiasına yönelik tehditleri

bertaraf etmek için müdahalede bulunabilir ancak yurttaşların kişisel ahlaki yaşamlarına veya bireyler arasındaki hukuki ilişkilere genellikle karışmaz. Çünkü bu alanlar, doğrudan egemenliğe bir tehdit oluşturmaz. Ancak kamu hukuku ve devletin egemenlik sahasını ilgilendiren konular söz konusu olduğunda, egemen güç devlet aklı düşüncesine dayanarak hukukun dışına çıkmayı kendine hak görebilir. Bu da Poggi'nin devlet aklı kavramını, olağanüstü hal yetkileriyle ilişkilendirmesine yol açmıştır. Devlet aklı, kamu hukukunu askıya alma ve olağanüstü yetkilerle hareket etme hakkını egemen güce tanımıştır. Bu bağlamda Poggi, devlet aklı düşüncesini modern egemenlik anlayışının bir uzantısı olarak görmüştür (Poggi, 2016, ss. 61-62). Thomas Poole da, devlet aklının bu yönü —olağanüstü yetkilerle hareket etme— konusunda Poggi ile aynı minvalde düşünmektedir. (Poole, 2013, 2015a, 2015b, 2016). Poole devlet aklı ile kamu hukuku ilişkisini inceleyerek, bu kavramın anayasacılık bağlamında nasıl şekillendiğini ele almıştır. Poole'e göre devlet aklı düşüncesinin kökeni, Antik Roma düşünürü Cicero'nun "Salus populi suprema lex esto" yani halkın selameti en yüksek yasadır sözünde bulunur (Poole, 2015a). Bu ifadeye göre, cumhuriyetin bekasına yönelik bir tehdit algılandığında yönetenler, tehdidi ortadan kaldırmak için olağan hukuki düzeni aşabilecek yetkilere sahip olmalıdır. Ancak bu yetkinin kullanımı, mevcut hukuk düzeninin yıkılmasına imkan tanıyacak olağanüstü hukuki çerçeveler gerektirir. Thomas Poole'e göre devlet aklı düşüncesi, ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar hep bu tür bir gerekliliğin ürünü olmuştur. Bu bağlamda Poole için olağanüstü zamanlarda alınan siyasi kararların anayasal meşruiyetini sağlamak devlet aklı öğretisinin temel işlevlerinden biri olmuştur. Çünkü devlet aklı, kamu güvenliğini sağlamak adına yasal nedenlerle yasaların dışına çıkabilmeyi mümkün kılar. Bu durum, ilk bakışta devlet aklının suistimale açık bir siyasal araç olabileceği düşüncesini doğursa da, Poole'e göre devlet aklı kavramsal olarak tehlikeli bir unsur barındırmaz (Poole, 2015a). Çünkü bu düşünce olağanüstü durumlarda anayasal referanslarla meşruiyet kazanmaya çalışır. Dolayısıyla Poole açısından devlet aklı meselesinde temel tartışma, kavramın meşruiyetini sorgulamaktan ziyade, onun sağlayabileceği avantajlar ve yaratabileceği riskler üzerine yoğunlaşmalıdır.

Devlet aklı kavramının barındıracağı politik risklerin ötesinde, bir yönetim pratiği olarak ele alarak çözümleyeci yaklaşım içinde özgün bir perspektif geliştiren Michel Foucault'nun analizleri, devlet aklı düşüncesinin özünü anlamak açısından önemli katkılar sunmuştur. Foucault bir devlet aklı teorisini değildi. Kavrama eleştirel yaklaşmış ancak ortaya koyduğu perspektif devlet aklı adına ufuk açıcı olmuştur. Foucault'ya göre devlet aklı, siyasal iktidarın hukuk dışı politikalarını meşrulaştıran bir araç olarak değil, bir yönetim sanatı olarak anlaşılmalıydı. Bu yönetme sanatı, keyfilik ya da şiddetle değil, belirli kurallara dayanan yeni bir yönetim tekniğiyle ilişkiliydi. Devlet aklı, gelenek veya

adetlerden değil, bilgiye dayalı bir yönetim pratiğinden beslenmişti (Foucault, 2014, s. 56). Dolayısıyla Foucault'ya göre devlet aklı kavramının özü, modern siyasal düşüncede yeni bir yönetimsellik stratejisi olarak şekillenmişti. Bu nedenle, kavramın tarihsel kökenlerini anlamak, onun günümüzde nasıl bir yönetim rasyonalitesi sunduğunu kavramak açısından kritik bir öneme sahipti.

Michel Foucault, devlet aklı kavramını Collège de France'daki derslerinde ele almış ve onu yönetimsellik anlayışının tarihsel dönüşümü çerçevesinde çözümlemiştir (Foucault, 2019, s. 215). O, siyasal iktidarın meşruiyetini nasıl kazandığını anlamaya çalışırken, arkaik toplum yapısına özgü bir iktidar biçimi olarak pastoral iktidar kavramını ortaya koymuştur. Pastoral iktidar, bir çobanın sürüsünü yönetmesine benzer şekilde, yöneticinin kitlesinin selametini sağlama amacı taşıdığı bir iktidar modeli olmuştur. Pastoral iktidar, toprak üzerindeki egemenlikten ziyade, doğrudan insanlar üzerinde kurulan bir hâkimiyete dayanmıştır. Ancak modern siyasal düşüncenin gelişimiyle beraber pastoral iktidar tipi yerini yeni bir iktidar rejimine bırakmıştır. Çünkü pastoral iktidarın yönettiği insanlar, hakları olan bireyler haline gelmiştir (Foucault, 2016, s. 56). Bu durum ise modern kurumsal devletleri ortaya çıkarmaya başlamıştır. Foucault'nun analizine göre modern devlet, pastoral iktidarın birey üzerinde kurduğu tahakkümün yerini alarak yeni bir yönetimsellik biçimi geliştirmiştir. Devlet aklı bu yeni yönetimsellik anlayışı içinde şekillenmiş ve modern iktidarın işleyişini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelmiştir. Dolayısıyla Foucault, modern çağın başlangıcında devlet aklı öğretisinin yeni bir yönetimsellik biçimi yarattığını vurgulamış ve bu yeni yönetimsellik anlayışının, aynı zamanda yeni bir iktidar rejiminin doğuşuyla örtüştüğünü belirtmiştir. Foucault'nun devlet aklını bir yönetim sanatı olarak tanımlaması, kavramın yalnızca bir meşrulaştırma aracı olmadığını, aynı zamanda belirli kurallara dayanan bir rasyonalite içerdiğini ortaya koymuştur.

Bu yaklaşım Alman tarihçi Friedrich Meinecke'nin devlet aklı düşüncesinde görülür. Friedrich Meinecke için devlet aklı bir milletin yaşam biçimi ve devletin hareket yasasıdır. Ona göre devlet aklı, devleti güçlü ve zinde tutmanın yol haritasını çizer (Meinecke, 2021, s. 27). Ancak bu yol haritası tarihsel koşullara ve devletlerin kendine has yapılarına göre değişkenlik gösterir. Bu nedenle Meinecke, her devlet için tek ve evrensel bir devlet aklından söz edilemeyeceğini belirtir. Meinecke'nin devlet aklı anlayışı, devlete ideal yönetim bilgisini sunan ve yöneticinin bu bilgiden sapmaması gereken bir ilke olarak şekillenir. Ona göre her devlet için münferit bir ideal devlet aklı vardır. Devleti yönetenin ilk amacı, bu aklı kavramak ve ona uygun hareket etmektir. Devlet ve toplum ancak devlet aklının ortaya koyduğu siyasete uyduğunda özgür ve bağımsız yaşayabilir. Meinecke'ye göre devlet aklı, yalnızca iktidarın amaçlarını gerçekleştirmek için her türlü aracı meşru gören düşünceden ayrılır. Devletin

yetkinlik kazanması için yöneticinin, devlet aklının buyurduğu akılcı yoldan ayrılmaması gerekir.

Devlet aklı kavramına yönelik eleştirel yaklaşımlar ise çoğunlukla tematik sorunlar etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda en yoğun tartışma, kavramın demokratik değerlerle olan ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eleştirel perspektif, devlet aklına dayalı siyasal pratiklerin demokratik toplumun temel değerlerini zedeleme ve bu değerleri ihlal etme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşün önemli temsilcilerinden olan Yves Charles Zarka'ya göre devlet aklı, iktidar uygulamalarının karanlık ve gizli yanını temsil eder (Zarka, 2017, s. 201). Siyasal gerekliliği mazeret göstererek hukuk düzenini çiğneme düşüncesine sahip olan devlet aklı, siyasal iktidarı otoriter veya totaliter bir yönetim biçimine dönüştürebilir. Çünkü devlet aklının temel içeriğini, hukuka aykırı hareket eden siyasal iktidarın eylemleri oluşturur. Bu bağlamda Zarka'nın bakış açısına göre devlet aklı siyaseti dört temel esasa dayanır (Zarka, 2012, s. 101); bunlardan ilki politik ihtiyaçlar gereğince hukuka aykırılıktır. Devlet aklı, olağanüstü politik durumları gerekçe göstererek, iktidarın ortak hukuka bağlı kalmaksızın hareket etmesini meşrulaştırır. İkincisi akılcılık varsayımıyla alakalıdır. Devlet aklı, bireylerin sahip olduğu aklı aşan, onların idrak ufkunun ötesinde bir mahiyete sahip olduğu varsayılan bir düşünceyi ifade eder. Devlet aklından bahsetmek, sıradan bireylerin kavrayamayacağı meselelerden söz etmek anlamına gelir. Üçüncüsü devlet sırlarıyla (arcana imperii) ilişkilendirilir. Devlet aklının niteliği bireysel aklı aştığı için sıradan insanlar tarafından anlaşılamayacağı düşünülür. Bu nedenle devlet aklı çerçevesinde kalan şeyler, 'devlet sırrı' olarak kabul edilir. Dördüncüsü ise siyasal şiddetle ilişkilidir. Devlet aklı, hukukun dışına çıkabilme yetkisini kendinde gördüğü için, politik şiddetin önünü açar. Hukuki formu askıya alma yetkisiyle birlikte devlet aklı, siyasal şiddet imkanına sahip olur. Dolayısıyla Zarka'ya göre modern demokratik hukuk devletlerde, devlet aklı gibi bir kavramın varlığı söz konusu olmaması gerekir.

Remo Bodei de devlet aklının demokratik bir siyasal sistemde de savunulamayacağını düşünür (Bodei, 2011). Çünkü devlet merkezli bir siyasal düşüncenin demokratik toplum değerleriyle örtüşmeyeceğini savunur. Bodei'ye göre, devlet aklı öğretisinin temel amacı, hükümdarın yönetim kabiliyetini geliştirmek ve devletin güvenliğini sağlamaktır. Ancak bu amaç gerçekleştirilirken demokratik değerlere ve bireysel haklara önem verilmez. Devlet aklı öğretisi, politik eylemleri kendinden menkul ve hesap verilebilirlikten uzak olarak şekillendirir. Devlet aklı düşüncesinin siyasal işlerde gizliliği esas aldığını ve hesap verilebilirliği dışladığını belirten Bodei için siyasal kararlarda istişare yolunun kapalı olduğu bir politik örgütlenme biçimi, devlet aklı siyasetinin bir sonucudur. Aynı minvalde Wojciech Sadurski de devlet

aklı kavramının anti demokratik karakterinden rahatsızdır. O devlet aklı kavramının anti-demokratik imalar içerebileceğini ve demokratik değerleri çiğneyebilme potansiyeli taşıdığını belirtmiştir (Sadurski, 2014, s. 43).

Devlet aklının anti-demokratik karakteri, sivil siyaset alanını daraltmasından kaynaklandığı düşünülür. Maurizio Viroli'ye göre devlet aklı modern siyasal düşünce tarihinde ortaya çıktığı anda sivil siyasal düşünce üzerine kurulan tüm politik paradigmayı erozyona uğratmıştır (Viroli, 1992a). Ona göre, devlet aklı öğretisinin ortaya çıkışı aynı zamanda siyasetin anlamında da köklü bir dönüşüm yaratmıştır (Viroli, 1998). Antik dönemde siyaset, iyi yönetim sanatı olarak görülüp, adalet ilkesine dayalı bir toplumsal düzenin kurulmasını sağlayan bir alan olarak kabul edilmiştir. Bir diğer ifadeyle siyaset, insan yaşamını en iyi forma ulaştırma amacı üzerinden tanımlanmıştır. Antik dönemde şehirde yaşayan bireylerden, yurttaş olarak siyasetin merkezinde yer alması, siyasi süreçlere aktif katılım göstermesi beklenmiştir. Ancak Viroli'ye göre devlet aklı öğretisiyle birlikte siyasetin antik dönemden miras alınan bu tanımlamasından değişmiştir. Siyaset artık yurttaş topluluğunun refahını sağlamaktan çok, devletin bekasını koruma ve çıkarlarını maksimize etme aracına dönüşmüştür. Bu dönüşüm sadece araçsal bir farklılık yaratmamış, aynı zamanda siyasetin amaçlarını da değiştirmiştir. Önceden siyaset, yurttaşın hayatını iyileştirme ve sağlıklı bir toplumsal yapı oluşturma amacı taşıırken, devlet aklı öğretisinden sonra temel amaç, herhangi bir normatif değere bağlı kalmaksızın devletin bekasını korumak olmuştur (Viroli, 1992b).

Devlet aklı üzerine eleştirel literatürde öne çıkan bir diğer tartışma alanı ise kavramın hukuki meşrulukla olan ilişkisi çerçevesinde şekillenmiştir. Mithat Sancar'a göre de devlet aklı düşüncesi hukuki normları çiğnemeye hevesli siyasal iktidarın aracı hale gelir. "Devlet Aklı Kısılcacında Hukuk Devleti" (Sancar, 2020) adlı çalışmasında, devlet aklı düşüncesini eleştirel bir bağlamda ele almıştır. Ona göre, bu düşüncenin temel çıkış noktası, ahlaki ve hukuki normlarla devlet yönetiminin çıkarları arasındaki çatışmanın nasıl çözüleceği meselesidir. Sancar'a göre, devlet aklı yarar sağlanacağı umuluyorsa etik kurallardan ve hukuki normlardan sapabilme durumunu salık verir. Devletin varlığını ve bütünlüğünü koruma amacı, devlet aklı tarafından kutsal bir hedef olarak belirlenir ve bu hedef doğrultusunda hukukun dışına çıkabilme meşruluğu sağlanır. Bu bağlamda Sancar, devlet aklı düşüncesinin, siyasal eylemleri hukuki normlar çerçevesinde sorgulanamaz hale getirdiğini ve hukukun üstünlüğüne kökten karşı olduğunu vurgular. Çünkü devlet aklı, amaçlar için araçların rasyonelleştirilmesini sağlarken, hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı kalmayı zorlaştırır ve hukukun dışına çıkabilmenin yolunu açar. Bu yüzden, hukukun üstünlüğüne dayalı bir sistemde, devlet aklı düşüncesinin açıkça savunulması ya da referans alınması mümkün değildir (Sancar, 2020, s. 54).

Özetle, devlet aklı kavramı modern siyasal tartışmalarda farklı yönelimler çerçevesinde ele alınmış ve çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Çözümleyici ve eleştirel okumalar, kavramın siyasal içeriğinden hareketle farklı pratiklerin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Çözümleyici yaklaşım, kavramın özellikle ‘akıl’ boyutuna vurgu yaparak modern devletin rasyonel, kurumsallaşmış ve anayasalcı yapısını ön plana çıkarmaktadır. Buna karşılık eleştirel yaklaşım, devlet aklı kavramının ürettiği siyasal pratiklerin, başta demokratik kurumlar olmak üzere hukukun üstünlüğü ve siyasal-etik değerlerle bağdaşmayan sonuçlar doğurabileceğini ileri sürmektedir. Bu tartışmaların ötesinde, devlet aklı kavramı aynı zamanda reelpolitik düşüncenin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda devlet aklı siyasetinin merkezinde düzen ve istikrar sorunları yer almaktadır. Siyasal realizmin önemli temsilcilerinden Bernard Williams’ın da belirttiği üzere, düzen sorunu siyasetin en temel ve değişmez meselesidir (Williams, 2008, s. 3). Devlet aklı siyaseti de bu mesele etrafında şekillenen bir düşünsel çerçeveye sahiptir. Kavramın ‘akılcı’ yönü, düzen sorununu siyasetin rasyonel kapasitesini kullanarak çözme çabasını ifade eder. Buradan hareketle, devlet aklı kavramı toplumsal istikrarın sürdürülmesi ve kamusal yararın gözetilmesi yönündeki ön kabul üzerine inşa edilecek bir siyaset anlayışına elverişlidir. Bu kuramsal inşa sürecinde ise Roy Bhaskar’ın dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı, devlet aklı siyasetinin kavramsal temellerini derinleştirmek ve sistematik hale getirmek bakımından önemli bir dayanak noktası sunmaktadır.

2. Devlet Aklı Siyasetini Yeniden Düşünmek: Dönüşümsel Toplumsal Etkinlik Yaklaşımı

Devlet aklının siyaset teorisinin bir parçası olduğu konusunda genel bir kabul bulunmaktadır. Bu nedenle, kavramı siyaset teorisi çerçevesinde ele almak ve ona metodolojik temel kazandırmak oldukça önemlidir. Bu bağlamda dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı üzerinden devlet aklı siyasetinin nasıl işlediğini açıklamayı amaçlıyoruz. Devlet aklı siyasetinin bu yaklaşımla yeni bir perspektif kazanacağını düşünüyoruz. Çünkü devlet aklının hangi koşullarda ortaya çıktığını ve içeriğinin nasıl şekillendiğini anlamak için dönüşümsel toplumsal etkinlik perspektifinden meseleye yaklaşmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Devlet, yalnızca yönetenlerin inşa ettiği bir kavram değildir. Aksine, toplumsal zihniyetin ürettiği bir siyaset mekanizmasıdır. Toplum ise bireylerden oluşan bir siyasal organizasyondur. Bu açıdan bakıldığında birey, devletin kurumsal yapısının temel taşıdır. Fizikte bir maddenin yapısını anlamak için en küçük birimi olan atomlara bakılıyorsa, siyasal yapıları anlamak için de en küçük

bileşen olan bireylerin düşünce dünyalarına odaklanmak çok yanlış olmayacaktır. Ancak bu bakış açısı bizi bireyci yaklaşımın indirgemeciliğine sürüklememesi gerekir. Devlet, toplumun üzerine inşa edilen bir yapıdır. Yani toplumun kurucu unsur olduğunu belirtmemiz gerekir. Fakat toplum, bireylerin ortak değerleri, zihniyetleri ve kültürel birikimleri tarafından şekillendirilir. Bu durumda şu çıkarımı yapabiliriz; devletin kurumsal varlığı bireylerin kolektif zihniyetinin bir yansımasıdır. Bireylerin dünya görüşleri, değer yargıları ve toplumsal ilişkileri bir araya gelerek genel bir toplumsal yapı oluşturur. Devlet ise bu toplumsal yapının bir sonucu olarak ortaya çıkar ve onun üzerinde yükselir. Devlet akli siyasetini de bu bağlamda anlaşılır kılacak metodoloji ise dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımıdır. Bu bağlam neden dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımını devlet akli siyaseti için merkeze almamız gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Roy Bhaskar, eleştirel gerçekçilik yaklaşımıyla sosyal bilimlere yeni bir metodolojik bakış açısı kazandırmayı amaçlamıştır. Ona göre bilimsel araştırmalar, salt özel düşüncelere dayanmamalı, sağlam bir ontolojik temele oturtulmalıdır. Düşünceyi yalnızca olgusal düzeyde ele almak yerine, onu ortaya çıkaran nedensel mekanizmaları incelemek gerekir (Bhaskar, 2017, s. 49). Bu bağlamda eleştirel gerçekçilik yaklaşımı, toplumsal olguların ardındaki işleyişi ve onu oluşturan dinamikleri anlamaya odaklanmıştır. Çünkü indirgemeci yaklaşımların gerçekliği tam olarak kavramaktan uzak olduğunu savunmuştur. Toplumu anlamak için önce onu şekillendiren mekanizmaları ve süreçleri doğru bir şekilde analiz etmek gerekir.

Bhaskar, sosyo-politik dünyayı anlamaya yönelik ortaya koyulan yöntemlerin indirgemecilikten kaçınması gerektiğini vurgular ve bu doğrultuda bireyci ve kolektivist yaklaşımları eleştirir. Ona göre her iki yaklaşım da toplumsal gerçekliği tam anlamıyla açıklayamamaktadır. Sosyal olayları yalnızca bireysel ilişkiler ekseninde açıklamaya çalışan metodolojik bireycilik, indirgemeci düşüncenin temel örneklerinden birini oluşturur. Bu yaklaşıma göre, toplumsal yapıların ve kurumların temelinde yalnızca bireysel eylemler yer alır (Bhaskar, 2017, s. 53). Birey dışındaki unsurların toplumun işleyişini açıklamada yeterli olmadığı savunulur. Sosyal kurumlar, bireylerin deneyimlerinden türetilmiş soyut modeller olarak görülür. Bu bakış açısına göre, toplum bireylerin oluşturduğu bir yapıdan ibarettir ve toplumsal olgular, bireylerin maddi etkilerinden bağımsız hareket edemezler. Bhaskar, bu yaklaşımın toplumun karmaşık yapısını anlamakta yetersiz kaldığını savunur (Bhaskar, 2017, s. 57). Ona göre, bireyin ötesinde toplumu şekillendiren bağımsız yapılar ve süreçler mevcuttur. Nasıl ki doğada insanın algısının ve deneyiminin ötesinde işleyen bir gerçeklik varsa, toplum içinde de birey merkezli yaklaşımların kavrayamayacağı olgular vardır. Sosyal bilimlerde pozitivist yöntem, gerçekliği insan deneyimiyle

sınırlı gördüğü için eleştirilmiştir. Benzer şekilde, toplumu sadece bireysel eylemlerle açıklamaya çalışan bireyci yaklaşımlar da aynı indirgemeci hataya düşmektedir.

Bhaskar, toplumu anlamada sadece bireyci yaklaşımları değil, kolektivist bakış açısını da yetersiz bulmuştur. Birey merkezli düşünceyi eleştirirken kolektivizmi bir alternatif olarak benimsememiştir. Kolektivist teori, toplumsal olguların bireylerin etkisinden bağımsız olarak kurumsallaştığını savunur. Kolektivist düşünce, bireyin toplumsal yapıların oluşumunda belirleyici bir rolü olmadığını öne sürer. Bireyin inançları ve davranış kalıplarının, o doğmadan önce şekillenmiş sosyal yapılara dayandığını iddia eder. Örneğin, bir kiliseye mensup olan kişi, dini inanç ve pratiklerini kendisi oluşturmaz; bunlar o doğmadan önce belirlenmiş ve kurumsallaşmıştır. Bireyin tercihlerine göre değişmeyen bu toplumsal yapılar, bireyin hayatı üzerinde zorlayıcı bir etki yaratır. Dolayısıyla kolektivist yaklaşım birey merkezli sosyo-politik okumayı gerçekçi bulmaz.

Bhaskar, sosyal teori alanında iki ana eğilimin baskın olduğunu söyler: Bir yanda sosyal olguları insan davranışlarının sonucu olarak gören bireyci yaklaşım, diğer yanda ise bireyi toplumsal yapıların bir ürünü olarak değerlendiren kolektivist düşünce vardır. Ona göre her iki yaklaşım da gerçekliği kavramada eksik kalmaktadır. Bu yüzden her ikisini de eleştirerek, daha bütüncül bir sosyal teori geliştirmeye çalışır (Bhaskar, 2017, s. 60). Bhaskar, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklarken ne yöntemsel bireyciliği ne de kolektivist yaklaşımı yeterli bulur. Bu iki yaklaşımdan farklı olarak, birey ve toplumu karşılıklı bir ilişkiler ağı içinde ele almayı önerir. Ona göre, sosyal fenomenler ancak ilişkisel bir bağlamda anlaşılabilir. Bhaskar, bu ilişkisel yapıyı dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımıyla ile açıklar. Bu yaklaşıma göre bireyler, kendi başlarına toplumu var eden unsur değildir; çünkü toplum, bireylerden önce gelir ve onlara anlamlı bir çerçeve sunar. Ancak, bireyin eylemleri de toplumsal yapının devamlılığı ve dönüşümü açısından vazgeçilmezdir (Türk, 2012, s. 200). Başka bir ifadeyle, toplum bireyin hareket alanını ve anlam dünyasını şekillendirirken birey de toplumsal yapıları yeniden üretir ve dönüştürür. İlk bakışta bu yaklaşım, toplumu bireye kıyasla daha öncelikli ve belirleyici bir konumda gösteriyor gibi düşünülebilir. Ancak Bhaskar'a göre toplumsal yapılar, bireylerin etkinliği olmadan varlıklarını sürdüremez. Bu yüzden, birey-toplum ilişkisi tek yönlü değil, çift yönlü bir etkileşim sürecine dayanır (Karagöz, 2024, s. 91). Toplum bireyin sosyalleşmesini sağlarken, birey de toplumsal yapıları yeniden üretirip, değiştirerek topluma etki eder (Bhaskar, 1986, s. 123).

Bhaskar'ın dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı, kolektivizm ve bireyciliğin sosyal bilimlerde yaptığı metodolojik hataları ortaya koymamıza olanak sağlar. Bu hatalar nesneleştirme ve iradeciliktir. Kolektivist düşüncenin

sebepler olduğu nesneleştirme, sosyal determinizmin bir sonucu olarak bireyi edilgen bir konuma indirger ve onu toplumsal yapıların bir ürünü gibi görür. Buna karşılık bireyci düşüncenin iradeciliği ise tüm toplumsal süreci bireyin kararlarına ve eylemlerine bağlayarak yapıları göz ardı eder (Bhaskar, 2015, s. 149). Bhaskar, bu iki indirgemeci yaklaşımı aşmak için birey ve toplumun birbirine bağlı ancak ontolojik olarak ayrı varlıklar olduğunu savunur. Onun ortaya koyduğu bakış açısına göre toplum, insan etkinliğinin hem nedeni hem de sonucudur. Toplum, bireyden önce gelir ve ona eylemlerini gerçekleştirebileceği bir çerçeve sunar. Ancak bireyin etkinliği olmadan toplumun varlığını sürdürmesi mümkün değildir; çünkü toplumsal yapılar bireylerin eylemleri aracılığıyla yeniden üretilir ve dönüşür. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi, bireyin toplum içinde edilgen bir unsur olmadığını ancak aynı zamanda toplumu da tamamen bireylerin inşa ettiğini söylemenin eksik kalacağını gösterir. Bhaskar'a göre bireyler toplumsal dünyanın içinde konumlanmıştır, ancak aynı zamanda bu dünyayı dönüştürebilecek yetkinliğe de sahiptirler. Toplumsal yapılar bireysel eylemlere anlam kazandırırken, bireysel eylemler de toplumsal yapıları sürekli olarak yeniler. İşte bu metodolojik perspektif, devlet aklı siyasetine yeni bir model kazandıracak bir zemin sunmaktadır.

Bahsedilen devlet aklı siyaseti modeli bireylerin, toplumsal yapının ve devlet politikaların karşılıklı etkileşimi sonucunda biçimlenen dinamik bir olgu olarak değerlendirilebilir. Söz konusu modelde ne yapısal determinizme indirgenen bir açıklama ne de birey merkezli iradeci yaklaşımlar tek başına yeterli olabilir. Bu noktada, birey ile toplum arasındaki ilişkiselliğe odaklanan bir analitik çerçevenin benimsenmesi, devlet aklı siyasetini anlamada daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bu doğrultuda Roy Bhaskar'ın dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı, bireylerin toplumsal yapılar içinde konumlandığını, ancak aynı zamanda bu yapıları dönüştürme kapasitesine de sahip olduğunu ileri sürerek, devlet aklı siyasetini anlamada önemli bir kuramsal zemin sağlamaktadır. Dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı çerçevesinde, devlet aklı siyaseti hem bireysel etkinlikten hem de yapısal koşullardan beslenen, durağan değil, dönüşüme açık bir süreç olarak kavranabilir. Dolayısıyla devlet aklını, ne sadece kurumsal yapıların belirlediği sabit bir kategori ne de bireylerin tamamen iradi müdahalelerine açık bir alan olarak görmek yeterli olacaktır. Daha ziyade, birey ile toplum arasındaki çift yönlü etkileşimden doğan çok katmanlı ve ilişkisel bir siyasal akıl biçimi olarak ele almak uygun görünmektedir.

Dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı çerçevesinde geliştirdiğimiz devlet aklı siyaseti modelini somutlaştırmak amacıyla, toplumun ihtiyaçlarına yanıt verebilecek nitelikte bireyler yetiştirmeyi hedefleyen bir milli eğitim müfredatının oluşturulması örneği üzerinden açıklama yapmaya çalışalım. Bu müfredat devletin uzun vadeli hedeflerini ve çıkarlarını yansıtarak bireylerin

bilgi, beceri ve değerlerle donatılmasını amaçlıyor olsun. Bir başka ifadeyle, söz konusu müfredat bilimsel düşüncenin teşvik edilmesi, ulusal kültür değerlerin korunması ve küresel rekabette devlete avantaj sağlamak için bireye belirli yetkinlikler kazandırılması gibi çeşitli vizyonlar doğrultusunda, devlet aklı siyaseti bağlamında hazırlanmış olsun. Bu durumda bireyler bu müfredatın sadece edilgen tarafında mı kalır? Dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımıyla ele alınan devlet aklı siyasetinde, bu soruya hayır yanıtını verebiliriz. Öğretmenler, veliler, müfettişler ve akademisyenler devlet aklı siyaseti bağlamında ortaya çıkacak bu müfredatın her aşamasında özne durumdadır. Uygulamasında, yorumlamasında veya zamanın gerekliliğine göre müfredatın dönüştürülmesinde etkin rol oynarlar. Devlet aklı siyaseti bağlamında ortaya çıkan müfredat politikası bir yapı olarak bireyi yönlendirse de bireyler bu yapıyı sürekli olarak yeniden üretir ve dönüştürürler.

Benzer örneği dış politika oluşturma süreci üzerinden de verebiliriz. Devlet aklı siyaseti bağlamında ulusal çıkarı korumak ve uluslararası sistemde stratejik alanlarda rekabet avantajı elde etmek için politik kararlar alınır. Örneğin iki ülke arasında imzalanacak serbest ticaret anlaşmasıyla devletler kendi ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirme ve küresel rekabette önemli avantajlar sağlamak istesin. Bu anlaşma reelpolitik bağlamda ele alınır. Devlet için ileriye yönelik ekonomik çıkarlar hedeflenir. İlk görünüşte mesele sadece devletin kurumsal boyutunda gerçekleşiyormuş gibi gözükebilir. Ancak bu politikanın oluşmasında bireysel etkinlik her aşamada kendini gösterir. Böyle bir anlaşmanın gerekliliğinden başlayıp uygulanmasına kadarki süreçte bireysel etkinlik her daim dönüştürücü potansiyelini diri tutar. Diplomatlar, ekonomistler, strateji uzmanları veya sivil toplum kuruluşlarında kamuoyu oluşturacak gönüllüler dış politika kararlarını doğrudan etkileyen, bu kararları dönüştürebilen özne konumundadır. Dolayısıyla devlet aklı siyaseti bağlamında geliştirilen dış politika stratejisi, bireylerin aktif katılımıyla somutlaşır, uygulanır ve gerekirse dönüştürülür. Bu nedenle bireyler özellikle kamuoyu aracılığıyla dış politikada devlet aklı siyasetini yeniden üretip, dönüştürebilir.

Bir başka örnek olarak devlet aklı siyaseti bağlamında nüfus politikaları ele alınabilir. Bir ülkede nüfusun azalması veya yaşlanması toplumun geleceği için bir tehdit olarak algılanır. Bu tehdidi ortadan kaldırma adına politikalar yürürlüğe koyulur. Genellikle ekonomik teşvikler, sosyal destekler veya aile birliğini kuvvetlendirecek uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılır. Devlet tarafından ailelere doğrudan nakdi yardım, doğum izin süreleri artırılması veya bakım masraflarının devlet tarafından karşılanması gibi kamu politikaları gündeme getirilir. Bu politikalar devlet aklı siyaseti bağlamında algılanan toplumsal tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu kararlar karşısında bireyin etkinliği nasıl algılanır? Bu politikaların oluşumunda hiç inisiyatif göstermeyen

bir konumda mı, yoksa oluşumdan uygulamaya kadar etkili bir rol mü oynamaktadır? Devlet aklı siyaseti bağlamında ortaya çıkan bu politikalarda birey doğrudan özne konumdadır. Çünkü politikaların etkin halde amacını geliştirmesi için bireyin beklentisine göre şekillenmesi gerekir. Bireysel beklentilerin karşılanmadığı bir nüfus politikası ne kadar başarılı olabilir? Devletin sunduğu ekonomik teşviklere karşı halen istenilen nüfus seviyesine gelinmiyorsa, politik uygulamalar bireysel beklentiye göre dönüştürülmelidir. O zaman devlet aklı siyaseti de dönüşür. Nüfus artış meselesinde bireylerin ekonomik beklentileri yanında kariyer beklentileri de varsa devlet uygulamalarında sadece ekonomik teşvikler değil kişilerin kariyer beklentilerini karşılayacak pozitif ayrımcılık yapması gerekir. Bu bağlamda bireysel etkinliğin devlet aklı siyasetindeki dönüştürücü yönünü anlayabiliriz. Bu dönüşümsel ilişki sayesinde nüfus politikaları bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel gerçekliklerine göre sürekli olarak yeniden üretilir ve uygulanır. Eğer bireylerin bu sürece katılımı sağlanmazsa devlet aklı siyasetinin dinamik yapısı kaybedebilir ve hedeflenen sonuçlara varılamaz. Bu bağlamda bireylerin bu politikaları benimseme, eleştirme veya dönüştürme sürecindeki rolleri kritik önemdedir.

Dolayısıyla bireysel beklentiler ve toplumsal yapılarla ilişkili kurulan bir devlet aklı siyasetinin zamanın ruhuna bağlı olarak siyasal aktörler tarafından yeniden şekillendirilebileceğini göstermeye çalıştık. Bu yaklaşım, devlet aklını yalnızca yapısal determinizmin bir ürünü olarak değerlendiren açıklamaların sınırlarına işaret eden eleştirel bir konumda durmaktadır. Bu çerçevede, devlet aklının bireyden tamamen bağımsız, kendi başına işleyen sabit bir yapı olarak düşünülmesi, demokratik katılımın zayıflamasına ve otoriter eğilimlerin güçlenmesine zemin hazırlayabilecek bir anlayışa yol açabilir. Oysa dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı, bireyi yalnızca devlet aklı siyasetinin nesnesi konumunda gören yaklaşımların ötesine geçerek, onu bu siyasetin içeriğini dönüştürme potansiyeline sahip aktif bir fail olarak konumlandırmaktadır. Bu doğrultuda, devlet aklının yalnızca yapısal bir belirlenim değil; aynı zamanda bireylerin siyasal etkileriyle sürekli biçimde inşa edilen ve değişen bir süreç olduğu daha bütünlüklü biçimde kavranabilir.

Devlet aklı siyasetine yönelik böyle bir bakış açısı, kavramın içeriğini demokratik değerlerle de ilişkilendirme imkânı sunmaktadır. Alman siyaset bilimci Klaus Dieter Wolf'un "Yeni Devlet Aklı Siyaseti" (Wolf, 1999) olarak geliştirdiği politik vizyon da bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Wolf, devlet aklı düşüncesine eleştirel yaklaşır. Ancak kavramın ortaya koyduğu devletin güvenliği politik misyonunu önemli görür. Bu nedenle eğer devlet aklı gerçekten egemen devletin varlığını güvence altına almayı hedefliyorsa, demokratik değerlerle işbirliği yapmak zorunda olduğunu ileri sürer. Ona göre devlet aklı,

devletin güvenliğini sağlama gayesi taşıyorsa, uluslararası sivil toplumu güçlendirmeli ve siyasal sistemi demokratikleştirmeye yönelik adımlar atmalıdır. Ancak bu koşullar altında, devletin egemenliğini koruma ve güvenliğini sağlama stratejisi işlerlik kazanabilir. Yani eski zamanların merkeziyetçi kendinden menkul pragmatik politik hareketleri olarak anlaşılan devlet aklı siyaseti, artık küreselleşen dünyada kendini yeni devlet aklı siyasetine bırakmalıdır. Wolf'un perspektifinden bakıldığında, egemen devlet uluslararası sivil toplumla bağlarını güçlendirmiyor ve siyasal sistemini demokratikleştirmiyorsa, orada devlet aklı siyasetinden söz edilemez. Başka bir ifadeyle, egemen devletin güvenliğini tehlikeye atan her siyasal pratik, kavramın tanımına aykırı olduğu için devlet aklı siyaseti olarak nitelendirilemeyecektir. Dolayısıyla devlet aklının demokratik değerlerle çelişmemesi zorunludur; zira anti-demokratik siyasal faaliyetler devletlerin egemenliğini zayıflatır. Bu çerçevede, yukarıda da örneklendirildiği üzere, söz konusu devlet aklı siyaseti, demokratik toplumsal değerlerle iç içe olması gereken bir yapı arz etmektedir. Böyle bir bakış açısı otokratik yönetim biçimleri içinde varlık bulamayacak bir kurumsallaştırmaya işaret eder. Gerçekten de kamusal faydaya yönelik 'akılcı' siyasal eylemler, demokratik değerlerle kurumsallaştığı ölçüde anlamlıdır. Bu bakımdan, gerçek anlamda devlet aklı siyaseti ancak bu hassasiyet temelinde ortaya çıkabilir.

Sonuç

Devletler, rastlantısal biçimde kurumsallaşan yapılar olarak değil, belirli amaçlar doğrultusunda, düzenli ve akılcı bir şekilde örgütlenen siyasal organizasyonlar olarak değerlendirilebilir. Bu örgütlenmeyi yönlendiren ve şekillendiren temel unsuru devlet aklı olarak tanımlayabiliriz. Devlet aklı, egemen gücün meşruiyetini esas alan ve devletin rasyonel yönetselliğini önceleyen bir kavrayışı yansıtır. Bu anlayış, devlet yönetimini yalnızca idari bir işleyiş değil, aynı zamanda toplumsal düzenin inşası olarak ele alır. Bu çerçevede devlet aklı, devletin sürekliliğini ve bütünlüğünü korumayı, toplumsal istikrarı sağlamayı ve kamusal faydayı önceleyen siyasal kararların geliştirmeyi hedefleyen bir zihinsel çerçeve olarak görülebilir. Bu bağlamda, devlet aklını esas alan bir yönetim anlayışı siyasal düzenin istikrarla sürdürülmesi, kamu yararının gözetilmesi ve egemen otoritenin meşruiyet temelinde varlığını sürdürebilmesi açısından önemli bir dayanak sunabilir. Güçlü bir devlet yapısı ile toplumsal düzenin inşası ise, uzun vadeli planlamaya dayanan bilinçli ve kurumsal yönetim yaklaşımlarını gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmasında, devlet aklına dayalı siyaset tarzının bütüncül ve etkin bir biçimde işletilmesi önemli bir rol oynayabilir.

Statik, bürokratik ve merkeziyetçi bir devlet aklı anlayışının, bireyi pasif ve edilgen bir konuma yerleştirerek siyasal süreçlerin dışında bıraktığı yönündeki eleştiriler literatürde dikkat çekici bir yer tutmaktadır. Bu eleştirilerin aşılabilmesi için Roy Bhaskar'ın dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı bağlamında geliştirilen dinamik ve dönüşebilir bir devlet aklı anlayışı önemli bir kuramsal zemin sunabilir. Bu yaklaşıma göre, devlet aklı siyaseti yalnızca bireylerin karar alma süreçlerine tabi olduğu bir alan olarak değil aynı zamanda bireylerin toplumsal yapılarla etkileşim içinde söz konusu süreçleri dönüştürme ve yeniden üretme kapasitesine sahip olduğu bir alan olarak değerlendirilebilir. Bu perspektifin, devlet aklının otoriter eğilimlere yönelme riskini sınırlayabileceği öne sürülebilir. Neden böyle bir yaklaşımla devlet aklı siyaseti geliştirmeye çalıştığımız da bu bağlamda cevap bulmaktadır. Devlet aklı siyasetini ilişkisel bir yaklaşımla ele almak, hem kuramsal derinlik hem de pratik uygulanabilirlik açısından anlamlı bir açılım sunmaktadır.

Devlet aklı siyasetini dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımı üzerinden yeniden kurgulanmasının temel nedeni, kavramı otoriter ve merkezî bir yönetsellik anlayışıyla sınırlı tutan eleştirel perspektifleri aşma çabasıdır. Modern anlamda Rönesans İtalya'sında ortaya çıkan devlet aklı kavramı, devletin varlığını koruma ve yönetsel sürekliliği sağlama amacıyla rasyonel karar alma süreçlerini merkeze almıştır. Ancak bu tarihsel birikim zamanla devlet aklı kavramının yalnızca otoriter rasyonaliteyle özdeşleştirilmesine yol açmıştır. Dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımıyla bu eleştirilerin ötesine geçerek devlet aklı siyasetini yönetsel kapasitenin rasyonel biçimde güçlendirilmesini hedefleyen bir perspektifle yeniden konumlandırmaya çalıştık. Bu nedenle bireyin toplumsal yapı ile karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu dönüşümsel bir model tercih edilmiştir. Bu tercihin temel nedeni devlet aklı siyaseti başlığında tartışılan meseleleri statik ve bürokratik bir çerçeveden çıkararak dinamik, ilişkisel ve dönüştürülebilir bir yapıya kavuşturmadır. Bu yaklaşım sayesinde devlet aklı, hem rasyonel yönetim becerilerini güçlendiren hem de bireysel etkinliği göz ardı etmeyen bir siyaset zemini üzerinde yeniden tanımlanmış olur.

Devlet aklı siyasetinin temelini devlet merkezci ve güç politikası odaklı bir kuramsal çerçeve oluşturur. Bunun nedeni ise siyasal meşruiyetin ve yönetsel rasyonalitenin merkezinde yer alan iktidar, güvenlik ve süreklilik kavramlarını göz ardı etmeden açıklama yapma gereğidir. Devlet aklı tartışmaları tarihsel olarak devletin varlığını sürdürme, iç ve dış tehditler karşısında rasyonel karar alma ve kamusal düzeni koruma kaygıları üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle devlet merkezli bir çerçeve, kavramın tarihsel ve felsefi kökleriyle bağlantılıdır. Ancak bu çalışmada devlet aklı siyasetini salt güç siyasetiyle özdeşleşen otoriter bir yaklaşım olarak değil, rasyonel ve dönüşebilir bir yönetsellik

anlayışı olarak yorumlamaya çalıştık. Devlet aklı siyaseti, burada gücün mutlaklaşmasını değil kamusal yararın korunması için gerekli olan kurumsal aklın inşasını ifade edeceğini bahsettik. Roy Bhaskar'ın dönüşümsel toplumsal etkinlik yaklaşımının katkısıyla devlet aklı siyasetinin tek yönlü bir tahakkümü değil, birey-toplum-devlet etkileşimi içinde yeniden üretilen bir kapasite olduğunu vurgulamaya çalıştık. Devlet aklı siyasetine yönelik eleştirilerine karşı, kavramı devlet merkezli olduğunu ancak aynı zamanda rasyonel, ilişkisel ve kamusal faydayı önceleyen bir siyaset zemini üzerinde yeniden temellendirilebileceğini vurguladık.

Etik Bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik Denetimi: Tamamlandı.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar(lar) bir çıkar çatışması beyanında bulunmamıştır.

Kaynakça

- Ardito, M. A. (2021). *Machiavelli and the modern state*. Cambridge University Press.
- Bhaskar, R. (1986). *Scientific realism and human emancipation*. Verso Books.
- Bhaskar, R. (2015). *Gerçekliği geri kazanmak: Çağdaş felsefeye eleştirel bir giriş* (B. S. Aydaş, Çev.). Notabene Yayınları.
- Bhaskar, R. (2017). *Natürallizm olanaklılığı* (V. S. Öğütle, Çev.). Nika Yayınevi.
- Bodei, R. (2011). From secrecy to transparency: Reason of state and democracy. *Philosophy & Social Criticism*, 37(8), 889–898. <https://doi.org/10.1177/0191453711415815>
- Botero, G. (2017). *The reason of state* (R. Bireley, Trans.). Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (2004). From the king's house to the reason of state: A model of the genesis of the bureaucratic field. *Constellations: An International Journal of Critical & Democratic Theory*, 11(1), 16–36. <https://doi.org/10.1111/j.1351-0487.2004.00359.x>
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet üzerine: Collège de France dersleri (1989-1992)* (A. Sümer, Çev.). İletişim Yayınları.
- Cicero. (1991). *On duties* (M. E. Atkins, Ed. & M. T. Griffin, Trans.). Cambridge University Press.
- Cicero. (2019). *Devlet üzerine* (C. C. Çevik, Çev.). İthaki Yayınları.
- Çetin, H. (2023). *Devlet aklı devlet adamı ve devlet ahlakı: Cilt I*. Kadim Yayınları.
- Foucault, M. (2014). Omnes et singulatim: Siyasi aklın bir eleştirisine doğru (I. Ergüden, Çev.). *Özne ve iktidar* (ss. 79–104). Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2016). *Özne ve iktidar* (O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *Güvenlik, toprak, nüfus* (F. Taylan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Friedrich, C. J. (1957). *Constitutional reason of state: The survival of the constitutional order*. Brown University Press.
- Karagöz, L. (2024). Sosyal teoride yapı-fail meselesi karşısında Roy Bhaskar'ın eleştirel gerçekçiliği. *İnsan ve Toplum*, 14(3), 82–108. <https://doi.org/10.12658/M0866>
- Kattenberg, L. (2023). *The power of necessity*. Cambridge University Press.
- Loughlin, M. (2017). *Political jurisprudence*. Oxford University Press.
- Machiavelli, N. (2017). *Titus Livius'un ilk on kitabı üzerine söylevler* (A. Tolga, Çev.). Say Yayınları.
- Meinecke, F. (1962). *Machiavelli: The doctrine of raison d'état and its place in modern history* (D. Scott, Trans.). Routledge.
- Meinecke, F. (2021). Devlet akli: Modern çağda devlet akli düşüncesi (M. S. Türk, Çev.). Albaraka Yayınları.
- Mosca, G. (2019). *Siyasi doktrinler tarihi* (S. Tiryakioğlu, Çev.). Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Neocleous, M. (2015). *Devleti tahayyül etmek* (A. Sarı, Çev.). Notabene Yayınları.
- Orhan, S. (2018). Devlet akli doktrini ve modern Türkiye'ye geçiş sürecinde bir tezahürü olarak Teşkilat-ı Mahsusa. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(39), 375–409.
- Poggi, G. (2016). *Devlet: Doğası, gelişimi ve geleceği* (A. Babacan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Poole, T. (2013). Reason of state: Whose reason? Which reason?. *LSE Law, Society and Economy Working Paper Series*, No. 1. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2204587>
- Poole, T. (2015a). *Reason of state: Law, prerogative and empire*. Cambridge University Press.
- Poole, T. (2015b). Constitutional reason of state. *LSE Law, Society and Economy Working Paper*. No. 16. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2636449>
- Poole, T. (2016). The law of emergency and reason of state. In E. J. Criddle (Ed.), *Human rights in emergencies* (pp. 31–52). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316492947.003>
- Sadurski, W. (2014). Reason of state and public reason. *Ratio Juris*, 27(1), 21–46. <https://doi.org/10.1111/raju.12032>
- Sancar, M. (2020). *“Devlet akli” kıskacında hukuk devleti*. İletişim Yayınları.
- Thucydides. (2009). *The Peloponnesian War* (M. Hammond, Trans.). Oxford University Press.
- Türk, D. (2012). Eleştirel gerçekçilik üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3), 189–217. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002259
- Viroli, M. (1992a). *From politics to reason of state: The acquisition and transformation of the language of politics 1250–1600*. Cambridge University Press.
- Viroli, M. (1992b). The revolution in the concept of politics. *Political Theory*, 20(3), 473–495. <https://doi.org/10.1177/0090591792020003005>
- Viroli, M. (1998). The origin and the meaning of the reason of state. In I. Hampsher-Monk, K. Tilmans, & F. van Vree (Eds.), *History of concepts: Comparative perspectives* (pp. 67–74). Amsterdam University Press.
- Williams, B. (2008). *In the beginning was the deed: Realism and moralism in political argument*.

Princeton University Press.

Wolf, K. D. (1999). The new *raison d'état* as a problem for democracy in world society. *European Journal of International Relations*, 5(3), 333–363.
<https://doi.org/10.1177/1354066199005003002>

Zarka, Y. C. (2012). *İktidarın simgeleri: Machiavelli'den Foucault'ya politik felsefe çalışmaları* (S. Şahin, Çev.). Sitare Yayınları.

Zarka, Y. C. (2017). Devlet çıkarı (İ. Yerguz, Çev.). P. Raynaud & S. Rials (Eds.), *Siyaset felsefesi sözlüğü*. İletişim Yayınları.

KİTLEYİ KURMAK: FREUD VE LA BOÉTIE'DE SİYASAL İTAATIN DİNAMİKLERİ *

Dr. Öğr. Üyesi Burak İyiekici

Şırnak Üniversitesi

ORCID: [0000-0003-3604-0760](#)

ROR ID: [ror.org/01fcvk23](#)

• • •

Öz

Bu çalışma, siyasal itaatin içsel dinamiklerini ve kitle yapısının kuruluşunu Sigmund Freud ile Étienne La Boétie'nin kavramları üzerinden karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, bireylerin dışsal bir zorlamaya ihtiyaç duymadan iktidara neden ve nasıl boyun eğdiklerinin, iki düşünürün açıklama modelleri çerçevesinde anlaşılmasıdır. Freud, itaati libidinal bağlılık ve bilinçdışı arzuların lidere aktarımı (baba katli, özdeşleşme) yoluyla açıklayarak kitleyi dikey ve arzu temelli bir oluşum olarak konumlandırır. La Boétie ise özgürlüğün alışkanlık yoluyla unutulmasını ve çıkar ağlarının içselleştirilmesini vurgulayarak gönüllü kulluğu yatay ve rızaya dayalı bir rejim olarak tanımlar. Çalışma, arzu ve alışkanlık eksenlerinde şekillenen bu iki yaklaşımın özne, doğa ve lider figürü gibi başlıklardaki köklü ayrımlarını ve olası kesişimlerini tartışmaktadır. Sonuç olarak siyasal itaatin tek bir kaynağa indirgenemeyeceği; Freud'un libidinal arzu eksenini ile La Boétie'nin ideolojik alışkanlık ekseninin kesişiminde ortaya çıkan dinamiklerle anlaşılması gerektiği savunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kitle, İtaat, Freud, de La Boétie

Constructing the Crowd: The Dynamics of Political Obedience in Freud and La Boétie

Abstract

This study offers a comparative analysis of the internal dynamics of political obedience and the construction of the crowd structure using the concepts of Sigmund Freud and Étienne La Boétie. The central question seeks to understand the mechanisms of submission to power without external coercion, as explained within the respective frameworks of these two thinkers. Freud interprets obedience as a form of libidinal attachment and the transference of unconscious desires onto the leader (primal father's murder, identification), thereby characterizing the crowd as a vertical and desire-based formation. La Boétie, by contrast, emphasizes the forgetting of freedom through habit and the internalization of networks of interest, defining voluntary servitude as a horizontal and consent-based regime. The study discusses the fundamental differences and potential overlaps between these two approaches—desire and habit—particularly regarding the subject, nature, and the leader figure. Ultimately, it is argued that political obedience cannot be reduced to a single source; rather, it should be examined through the dynamics that emerge at the intersection of Freud's libidinal axis of desire and La Boétie's ideological axis of habit.

Keywords: Crowd, obedience, Freud, de La Boétie

* Makale geliş tarihi / Received date: 20.07.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 03.11.2025
Erken görünüm tarihi / Published online: 27.11.2025

Yazar email: burakiyiekici@gmail.com

Kitleyi Kurmak: Freud ve La Boétie'de Siyasal İtaatin Dinamikleri

Giriş

Kitle, modern siyaset, psikoloji ve sosyoloji için merkezi önemde bir kavram olarak, bireylerin yalnızca bir araya gelmesiyle oluşan sıradan kalabalıklardan farklı, belirli duygusal, düşünsel ve davranışsal düzeneklerle örülmüş bir toplumsal yapıyı ifade eder. Kitle psikolojisi ise bireyin kimliğini kısmen askıya aldığı, ortak bir hedef, duygu ya da arzu etrafında birleştiği ve kendi özerkliğinden feragat ettiği bir durum olarak hem iktidarın kurulmasını mümkün kılan hem de onun sorgulanmasını güçleştiren bir zemin olarak değerlendirilebilir.

Kitle kavramına yönelen iki farklı düşünür olarak Sigmund Freud ve Étienne La Boétie, ilgi alanlarına ve kendi dönemlerinin koşullarına uygun biçimde kitle ve kitle psikolojisine eğilmişlerdir. Freud, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başının kapitalist modern toplumunda ortaya çıkan ordu, kilise ve siyasal topluluklar gibi örgütlü kitle biçimlerini çözümlemesine merkez almıştır. Freud'un kitle psikolojisine yaklaşımı, bizzat kurucusu olduğu psikanaliz disiplininin ve dönemin antropoloji çalışmalarının bir yansımasıdır. Bu bağlamda, Freud psikanalitik çözümlemesi doğrultusunda kitleyi, rasyonel kararlar alan bireylerden oluşan bir toplamdan ziyade, bilinçdışı libidinal dürtülerin ve bastırılmış suçluluk duygularının yönlendirdiği psişik bir oluşum olarak ele almıştır.

La Boétie'nin 16. yüzyıl Fransa'sında mutlakiyetçi monarşi koşullarında çerçevelenen yaklaşımı ise tiranlık ve özgürlük sorununu esas alan bir bağlamda şekillenmiştir. La Boétie'nin düşüncesi, 16. yüzyılın hümanist ve Rönesans atmosferinde biçimlenmiş, bu çerçevede dönemin mutlak monarşisi ve dinsel otoritesine eleştirel bir perspektifle yönelmiştir. Siyasal itaatin kaynağını dışsal bir baskıdan ziyade, bireyin kendi rızası ve içsel eğilimleri üzerinden çözümleyen La Boétie, siyasal iktidarın sadece zorla değil, aynı zamanda halkın rızasıyla da

kurulabileceği fikrini merkeze alarak, modern siyaset felsefesinde önemli bir kanal açmıştır.

Dolayısıyla Freud ve La Boétie'nin kitleyi ele alış biçimleri, onların farklı tarihsel bağlamlarda yaşamış olmalarının doğal bir sonucu olduğu kabul edilmelidir. Bununla birlikte, Freud'un bireysel-psişik süreçleri kurucu bir toplumsal deneyim olan baba katli mitine dayandırarak evrensel düzeyde yeniden üretmesi ve La Boétie'nin siyasal iktidarı -tirandan bağımsız olarak- insan doğasına aykırı kabul ederek siyasal itaatin evrensel niteliğini vurgulaması, her iki düşünürün de yalnızca tarihsel koşulları değil, genel geçer bir siyasal itaat sorununu kavramaya yöneldiklerini göstermektedir. Bu nedenle farklı dönemsel koşullara rağmen her iki yaklaşım, siyasal itaati açıklamaya dönük evrensel iddialar taşımaktadır.

Bu paralelde çalışmanın amacı, siyasal itaati mümkün kılan kitlesel yapının nasıl kurulduğunu ve işlediğini Freud ve La Boétie'nin metinleri üzerinden anlamaktır. Bu iki düşünürün birlikte ele alınmasının nedeni, farklı dönemler ve toplumsal koşullarda yaşamış olmalarına rağmen kitleyi yalnızca dışsal baskıyla değil, içsel bir yönelimle açıklamaları, fakat bunu birbirine zıt biçimlerde yapmış olmalarıdır. Bu çalışma, her iki düşünürün kitleyi içsel mekanizmalar üzerinden ele almasına rağmen, Freud'un psikanalitik-libidinal bir bağlılık odağının, Rönesans hümanizminden beslenen La Boétie'nin siyasal ve rızaya dayalı itaat kavramından köklü bir biçimde ayrılmasının, modern siyaset kuramında otorite ve itaat ilişkilerine dair iki farklı ancak tamamlayıcı teorik kanalı açtığı argümanını ileri sürmektedir. Söz konusu karşıtlık, siyasal itaatin kaynağının arzu mu yoksa alışkanlık mı olduğuna dair kuramsal bir gerilim yaratmakta, böylece kitleyi mümkün kılan dinamiklerin çözümlemesine imkân tanımaktadır.

Çalışmanın ana argümanı doğrultusunda ilk bölümde Freud'un kitle psikolojisine katkıları ele alınacak; bireysel bilinçdışı süreçlerin baba katli, özdeşleşme, ambivalans ve totem gibi kavramlar ışığında kitleyi nasıl kurduğu ve lider figürünün bu yapıdaki merkezi rolü incelenecektir. İkinci bölümde La Boétie'nin gönüllü kulluk analizi merkeze alınarak, özgür doğan bireylerin alışkanlık, ideolojik içselleştirme ve çıkar ilişkileri yoluyla boyun eğmeye yönelmeleri, tiranın iktidarını sürdürme mekanizmaları ve direniş önerisinin sınırları tartışılacaktır. Son bölümde ise Freud ve La Boétie'nin yaklaşımları karşılaştırılarak siyasal itaatin arzu ve alışkanlık ekseninde nasıl farklılaştığı ortaya konacak ve bu karşıtlıkların siyasal itaati anlamaya sunduğu katkılar değerlendirilecektir.

1. Freud ve Kitle: Baba Katli ve Arzunun Siyaseti

1856'da Avusturya İmparatorluğu'nda dünyaya gelen Freud, insan psikolojisinin yüzeyde görünen bilinçli düşüncelerden ibaret olmadığını savunup psikanalizin temellerini atarak, bastırılmış dürtülerin, arzuların ve çocukluk yaşantısının kişilik gelişiminde belirleyici olduğunu göstermiştir. Özdeşleşme, nevroz, Oidipus kompleksi gibi kavramlarla bireysel çatışmaları çözümlemeye çalışan Freud'un düşünceleri, psikoloji, edebiyat ve sosyoloji üzerinde derin izler bırakmıştır.

1.1. Baba Katli, Totem ve Lider

Bireysel psikolojiye dair geliştirdiği kavrayışı, aynı zamanda kitle psikolojisini anlamak için de kullanan Freud (Kiss, 2004, s. 728; Parman, 2006, s. 269), kitle konusunda da bireysel tepki biçimlerini aşarak, bu tepkileri mümkün kılan bilinçdışı ve psikanalitik örgütlenmelere odaklanmıştır (Akal, 1999, s. 283). Bu bağlamda Freud, kitle çözümlemesinin merkezine kurucu bir sahne olarak "baba katli" varsayımını yerleştirmektedir. Buna göre Freud açısından kitle, kendiliğinden oluşmuş bir kalabalıktan ziyade, merkezinde "babanın öldürülmesi" eyleminin ilksel neden olarak bulunduğu, bilinçdışı libidinal bağlarla örülmüş ve arzuya dayalı bir örgütlenme formunu ifade etmektedir (Freud, 2023, s. 77; Freud, 2024, s. 152).

Nitekim Freud'un 1913 tarihli *Totem ve Tabu* metni, insan topluluklarının kökenini varsayımsal bir ataerkil sürü düzenine yerleştirir (Freud, 2024, ss. 1-14). Bu düzende, tüm dişiler üzerinde tekel kuran despot bir baba figürü, oğullarının bu dişilere cinsel erişimini engellemektedir (Marcuse, 1968, s. 80-81). Freud'un antropolojik bir mit olarak kurduğu bu sahnenin devamında kardeşler bir araya gelerek babayı öldürmüş, böylece onu hem ortadan kaldırmış hem de yiyerek onunla özdeşleşmişlerdir (Freud, 2024, s. 152; Erşen, 2006, s. 90).

Söz konusu çerçeve içerisinde çocuklar açısından baba hem nefret edilen hem de hayranlık uyandırarak idealize edilen bir arzu nesnesini ifade etmektedir (Freud, 2024, s. 153). Bu çelişkili konumlanma, Freud'un "ambivalans" adını verdiği çift değerli duygulanım yapısıyla açıklanmaktadır. Buna göre birey aynı nesneye karşı hem sevgi hem de yok etme arzusu beslemektedir (Freud, 2024, s. 35). Baba figürüne yönelen bu sevgi-nefret ikiliği hem Oedipus karmaşasında hem de kurucu suç mitinde belirleyici hale gelir. Nitekim Oidipus karmaşasında çocuk, enstest arzularını annesine yöneltirken, bu arzusunun karşısına engelleyici ve yasak koyucu bir figür olarak da babayı görmektedir.

Bu haliyle baba hem bu arzusun bastırılmasına neden olan bir tehdit hem de çocuğun özdeşleştiği, benlik idealini şekillendiren bir modeldir. Demek ki bu karşılaşma, sadece yasakla değil, aynı zamanda özdeşleşmeyle de sonuçlanmaktadır: çocuk, babayı bir yandan rakip olarak görürken bir yandan da onu idealize ederek içselleştirir. Böylece özdeşleşme Freud'da tek yönlü bir özümseme değil hem sevileni kendine katma arzusu hem de onu yok etme isteğini içinde barındıran çelişkili ve kendi ifadesiyle çift değerli (Freud, 2023, s. 58) bir eylemi nitelemektedir.

Freud'un kuramında baba figürünün öldürülmesiyle ortaya çıkan suçluluk duygusu, totemik yasağın ve bu minvalde ilk toplumsal düzenlemelerin kaynağı haline gelmiştir. Totemik yasaklar temelde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, babanın diğer dişilere erişimi sınırlandıran hükmünün toplumsal bir yasa haline gelerek ensest yasağı biçimini alması ve onun öldürülmesiyle birlikte devreye giren öldürme yasağıdır (Erşen, 2006, s. 90; Kütahne, 2006, s. 145). Başka bir ifadeyle baba katlinden sonra suçluluğun bastırılması, ensest yasağı ve öldürme yasağı şeklinde iki temel yasa olarak kurumsallaşmıştır.

Totemik yasağın ilk biçimsel ifadesi, totem yemeği ritüelidir. Freud'a göre kurban edilen baba, bir tören eşliğinde yenilmiş ve bu tören hem suçun ortaklaşa kabulünü sağlamış hem de bastırılmış arzusun üzerine kurulu ahlaki düzenin temelini atmıştır. Bu haliyle ortak suç; ortak yas ve ortak yasa ile telafi edilmiştir. Freud'un tabiriyle, "...insanlığın belki de ilk şenliği olan totem yemeği..." (Freud, 2024, s. 152), bastırılmış arzusun törensel biçimde hatırlanmasının ifadesidir. İşte ikili bir yapıya sahip özdeşleşme, totem yemeği için önemli olan yamyamlığı da anlaşılır kılmaktadır zira Freud için yamyam "...sadece sevdiklerini yer" (Freud, 2023, s. 58).

Freud'a göre söz konusu kurucu suç, insanın libidinal tarihine silinemez bir iz bırakmıştır ki bu haliyle "ölü baba yaşarken olduğundan çok daha güçlü(dür)" (Freud, 2024, s. 153). Bu yapısal sahne yalnızca geçmişe ait bir mit değil, her bireyin ruhsal tarihine kazınmış tarihsel bir deneyimi temsil etmektedir (Akal, 1999, s. 289). Nitekim Freud'a göre her birey, atalarının bastırılmış suçunu devralmakta ve kendi iç dünyasında yeniden işlemektedir. Bu tarihsel-psikolojik süreklilik hem birey psikolojisinin hem de kitle psikolojisinin temeline yerleşir. Demek ki bu "anı" yalnızca tarihsel bir köken miti değil, her bireyin psikoseksüel gelişiminde tekrar kurulan bir yapısal tekrarın taslağıdır.

Söz konusu tarihsel-psikolojik süreklilik, babaya duyulan ambivalansla birlikte onun yasaklarının içselleştirilmesine, bu yasakların toplumsal yasa halini almasına da yol açmaktadır (Moscovici, 1985, s. 256). Freud'a göre babanın yerini alan bu yasa, bireyin benlik idealinin temelini oluşturmaktadır. Böylece bireyin iç dünyasında kurulan baba figürü, dış dünyadaki lider imgelerine

aktarılmakta, lider artık yalnızca siyasal bir otorite değil, bastırılmış arzusun taşıyıcısı ve benlik idealinin temsilcisi olmaktadır (Aytaç, 2009, s. 149).

Bu sayede birey, kendi idealinden feragat edip onu lidere devrederken bu aktarımın yarattığı bağ, rızadan çok arzusun içsel yapısına dayanan bir boyun eğme biçimini doğurmaktadır (Aytaç, 2009, s. 159; Fischer, 2022, s. 87; Fromm, 1991, s. 67). Dolayısıyla lider figürü hem sevgi hem de korku uyandırmakta; bireye koruma sunarken bir yandan da onu baskı altında tutmaktadır.

1.2. Yapay Kitleler, Süperego ve Panik

Freud'un kuramı, "yapay kitleler" olarak adlandırdığı ordu ve kilise gibi yapıların lider figürü etrafında örgütlenme biçiminde somutlanmaktadır (Özmen, 2015, s. 190). Buna göre kendiliğinden oluşmayan (Çelebi, 2014, s. 13), içsel olarak örgütlenmiş ve süreklilik sağlayan kitleler olarak ordu ve kilisede, üyeleri birbirine bağlayan şey, ortak bir lidere —bir baba ikamesine— duyulan "libidinal bir yatırımdır" (Brighenti, 2010, s. 302). Buna göre söz konusu yapılarda her birey, kendi benlik idealini lidere aktarmakta ve böylece bireyler birbirlerine doğrudan değil, aynı nesneye yönelmiş arzuları dolayısıyla bağlanmaktadır (Roudinesco, 2016, ss. 253-254).

Freud açısından yapay kitlelerde bir özdeşleşmenin de ötesinde kitle açısından narsisistik bir vazgeçiş ve lidere yönelik mutlak bir sevginin hâkim olduğu da görülebilmektedir (Borch-Jacobsen, 1988, s. 156). Lider figürü bu çerçevede hem sevilen ama aynı zamanda bastıran, yöneten ve idealize edilen bir nesne statüsündedir.

Bu noktada yalnızca benlik idealinin dışsal temsili olmayan lider, aynı zamanda süperegonun da temel dışsal kaynağı haline gelmektedir. Böylece birey için suçluluk yaratıcı bir iç denetim mercii olan lider, süperegonun dışsallaşmış kaynağı olarak bireyin hem sevgisini hem de itaatini kazanmaktadır (Honneth, 1996, s. 78). Burada kitle açısından söz konusu olan esasında iradi bir rıza değil; arzusun yapısından türeyen, tarih boyunca süregiden içsel bir boyun eğmedir (Borch-Jacobsen, 1988, s. 149).

Böylece Freud, liderin kitle bireyleri nezdinde hem baba hem kurtarıcı hem de yasa koyucu rollerini bir arada üstlendiğini belirtmektedir. Bu rollerin birleşimi, lider figürünü yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda kutsal bir varlık haline getirmektedir: Nitekim Freud'un ifadesiyle "Tanrı... yüceltilmiş bir babadan başka bir şey [değildir]" (Freud, 2024, s. 157). Böylece lider, kitle nezdinde sadece arzu edilen değil, tapılan bir figüre dönüşmekte; politik sadakat, adeta dinsel bir bağlılık biçimi kazanmaktadır.

Görülmektedir ki Freud açısından yapay kitlelerde liderin gücü, onun fiziksel iktidarından çok, bireylerin ona atfettiği libidinal değerden beslenmektedir. Her birey, liderin kendilerini eşit biçimde sevdiğine dair bir yanılsama içinde kendi narsisizmini askıya alırken, özsaygısını ve bireysel benliğini de yitirmektedir (Moscovici, 1985, ss. 252-253). Bu haliyle birey, liderin gölgesinde silinirken, aynı zamanda kendini onunla bir sayma deneyiminden de haz almaktadır.

Freud'a göre bu özdeşleşme yalnızca duygusal değil, aynı zamanda bilişsel bir teslimiyeti de içermektedir. Birey, liderle kurduğu libidinal bağ sayesinde kendi benlik idealinden vazgeçmesine benzer şekilde lideri, tüm benliğin yönlendirici ilkesi haline getirmekte ve onunla kurduğu özdeşimi düşünsel düzeyde de sürdürmektedir.

Söz konusu yapı içerisinde düşünmek, yargılamak ya da sorgulamak gerekmediğinden eleştirel akıl geçersiz hale gelmektedir. Freud bu noktada, kitle bireyinin zihinsel faaliyetlerinde de bir gerileme yaşandığını ve bu gerilemenin narsisistik sınırların askıya alınmasıyla birlikte ilerlediğini belirtmektedir (Freud, 2023, s. 37). Sonuç olarak kitle, sadece bir duygulanım birliği değil, aynı zamanda kolektif bir düşünme felci halidir¹.

Bununla birlikte, söz konusu duygusal bağın sürekliliği oldukça kırılgan bir yapı da sergilemektedir. Freud'un özellikle ordu psikolojisi bağlamında ele aldığı 'panik' fenomeni, yapay kitlelerin ani ve dramatik çözülüşünün açık bir örneğini oluşturmaktadır (Freud, 2023, s. 46). Panik, kitlenin libidinal olarak bağlandığı lider figürüne olan güven ve bağlılığını kaybetmesi sonucu, bireylerin ortak duygusal ve düşünsel zemininin hızla dağılarak kolektif hareket yeteneğini yitirmesi durumudur (Freud, 2023, s. 47). Bir başka ifadeyle panik, dışsal bir tehlikeye verilen rasyonel bir tepkiden ziyade, kitleyi bir arada tutan duygusal bağların aniden kopması ve lider figürünün kaybedilmesiyle ortaya çıkan bir çözülme halidir.

Panik durumunda lider figürüne olan libidinal bağ zayıfladığında ya da yok olduğunda, bireyler arasındaki dolaylı özdeşlik de çözülme halindedir. Bu çözülme, yalnızca bir otorite kaybı değil, aynı zamanda bireylerin birbirlerine karşı duyduğu duygusal bağların da çöküşü anlamına gelmektedir. Freud'a göre panik anında ortak arzusun figürü yok olup kolektif fantezi dağıldığı için kitlenin bileşenleri de bireysel varoluşuna geri dönmektedir. Bu andan itibaren kitle

¹ Freud'un bu tespiti, kendisinden önce Gustave Le Bon'un formüle ettiği, kalabalıkların bireyi rasyonel muhakemeden alıkoyduğu fikrinin psikanalitik bir devamı olarak okunabilir (bkz. Le Bon, 2022).

açısından duygudaşlık kaybolmuş, düşünme kapasitesi felç olmuş, korku bulaşıcı hale gelmiş ve sonuçta kitle artık yalnızca bir kalabalığa dönüşmüştür.

Freud'un bu çözümlemesi, modern bireyin siyasal itaatinin merkezine, bilinçdışı düzlemde işleyen libidinal ve özdeşleşimsel bağları yerleştirdiğini göstermektedir (Fischer, 2022, s. 21). Ancak bu açıklama aynı zamanda arzusun doğasına içkin olan çelişkili yapıyı da gözler önüne sermektedir: lider bastırmanın olduğu kadar idealizasyonun da nesnesidir ki birey hem ona boyun eğerek özgürlükten feragat etmekte hem de bu feragatte bir tür haz bulmaktadır (Borch-Jacobsen, 1988, ss. 156-157).

Dolayısıyla Freud'un kuramında özgürlük, bireyin sahip olduğu bir hak ya da yitirilmiş bir ideal olarak değil, arzusun yapısal çelişkisi içinde anlamını yitirmiş bir yanılsama olarak kavranmaktadır. Nihayetinde Freud siyasal olanı rasyonel kararların değil, bilinçdışı arzuların ve kolektif fantezilerin şekillendirdiğini savunarak (Moscovici, 1985, s. 240), siyasal itaatın gönüllülüğünü patolojik bir zeminde kavramaktadır. Buna göre birey, lidere duyduğu korku ve hem de sevgi yoluyla kendi özerkliğini gönüllü olarak ona bırakmaktadır.

Freud'un kitle çözümlemesini bilinçdışı süreçler temelinde ve baba katli, Oidipus kompleksi, ambivalans, totem, özdeşleşme ve suçluluk kavramları çerçevesinde kurduğu yaklaşımının ardından, La Boétie'nin kitleye ilişkin perspektifi bir sonraki başlık altında tartışılacaktır.

2. La Boétie ve Kitle: Alışkanlık, Unutma ve İtaatin Siyaseti

1530'da Fransa'da dünyaya gelen Étienne de La Boétie, Rönesans düşüncesinin önemli isimlerinden biri olarak insan özgürlüğü, iktidar ve itaat üzerine yaptığı eleştirel çözümlemelerle tanınmıştır. Özellikle genç yaşta kaleme aldığı *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*'de, bireylerin kendi rızalarıyla boyunduruk altına girmelerini sorgulamış ve bu görüşleriyle modern siyaset felsefesi için önemli hareket noktaları sunmuştur.

Siyasal itaat sorunsalının kökeninde, yönetilenlerin psikolojik ve tarihsel sürekliliğini çözümleyen kurucu metinlerden birine imza atan Étienne de La Boétie, siyasal itaat kökenini esas olarak yönetenlerin değil, yönetilenlerin eylemlerinde aramaktadır. Bu çerçevede La Boétie düşünsel güzergâhını itaat kaynaklarını irdeleyerek açmaktadır:

Nasıl oluyor da bunca insan, bunca şehir, bunca ulus, kendisine verdikleri güçten başka gücü olmayan, katlanmayı kabul ettikleri ölçüde onlara zarar

verme erkine sahip, ona karşı gelmektense ondan gelen her şeyi sineye çekmeye tercih ettikleri takdirde onlara hiçbir kötülük etmeyen tek bir tirana tahammül ediyor? (2019, s. 17).

La Boétie açısından bu soru, yalnızca bir yönetsel yapının eleştirisini değil, aynı zamanda insanın kendi kendini tahakküme nasıl açtığını sorgulayan derin bir antropolojik ve siyasal müdahale anlamına gelecektir.

2.1. Özgürlük, Yozlaşma ve İktidar

La Boétie'nin düşünsel yapısı, insanın özgür doğduğu ve bu asli doğasının, insanları eşit kılarak birbirlerini kardeş olarak tanımalarını sağlayan temel olduğu varsayımıyla başlar (Freud, 2019, s. 96; García-Alonso, 2013, s. 322). La Boétie'nin düşüncesinde doğa, insanın hemcinsleriyle barış içinde yaşayabilmesi için herhangi bir dışsal ya da yapay güce gereksinim duymadığı bir düzeni temsil etmektedir. Bu anlayışta iktidar da insan doğasına yabancı ve dışsal bir müdahale olarak belirmektedir. Nitekim iktidarın varlığı ancak doğal düzenin bozulmasıyla mümkün hale geldiğinden La Boétie'ye göre bu durum, insanın özsel eğilimlerinden değil, bir takım tarihsel sapmalardan türemiş olmalıdır.

Dolayısıyla iktidar, doğaya aykırı (García-Alonso, 2013, s. 324), tarihsel olarak inşa edilmiş ve özgürlüğü yok ettiği için de yozlaştırıcı bir unsurdur. Özgürlüğün siyasal bir yönetim biçimiyle tesis edilebileceği fikri La Boétie'ye yabancısıdır zira ona göre iyi bir iktidar yoktur; siyasal yönetimin varlığı, direkt özgürlüğün yokluğu anlamına gelmektedir. Bu çerçevede siyasal olan, insan doğasının yadsınması anlamına geldiğinden her yönetim biçimi, az ya da çok, bireyin kendi üzerine düşünme kapasitesini bastıran bir tahakküm biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Söz konusu nedenlerle La Boétie'nin tiranlık eleştirisi, yüzeysel bir okumanın düşündürebileceği gibi yalnızca tek bir kişinin zorbalığına ya da monarşik yönetime indirgenebilir değildir (Ağaoğulları & Köker, 2013, s. 275). Burada asıl hedef, kötülüğün, kurumsallaşmış siyasal iktidarın özünde bulunduğunu göstermek ve iktidarın temelini oluşturan egemenlik mantığını yadsımaktır. Bu çerçevede “yönetime geliş yöntemi nasıl olursa olsun iktidarın özü [La Boétie'ye göre] tiranlıktır” (Ağaoğulları & Köker, 2013, s. 301). Demek ki asıl sorun gücün kötüye kullanılması değil, bir efendinin iradesine tabi olmanın ta kendisidir.

La Boétie'de doğal özgürlük durumunun tarihsel olarak kesintiye uğraması, siyasal yozlaşmanın başlangıcıyla birlikte, köleliğin nasıl toplumsal yapının kalıcı ve evrensel bir bileşeni haline geldiğinin açıklanmasını zorunlu kılmaktadır. La Boétie söz konusu dönüşümü tek bir kurucu olaya değil, yavaş

ve derinden işleyen bir mekanizmaya, yani alışkanlığa bağlamaktadır (Keohane, 1977, s. 123).

2.2. Alışkanlık, Pasif Direniş ve Elitizm

La Boétie açısından insan doğası özünde özgür nitelikte olsa da bu nitelik kırılındır ve toplumsal koşullar ile yetiştirilme biçimiyle kolayca bükülebilmektedir. Bu dönüşümde alışkanlık, bireyin özgür doğasını bastıran ve yerini alan kurucu bir kuvvet haline gelmektedir. Gönüllü kulluğun ortaya çıkışında belirleyici olan da işte bu alışkanlığın, ideolojik bir içselleştirme mekanizması olarak işlev görmesidir (Ağaoğulları & Köker, 2013, s. 294).

Söz konusu yozlaşma süreci, hafızanın ve arzunun köretilmesi ve akabinde unutturulmasıyla işlemektedir zira La Boétie'ye göre insanlar, hiç sahip olmadıkları bir şey için üzüntü duymaz ve özgürlüğün tadını bilmeyenler, onun yokluğunu da hissetmezler. Bu durum, siyasal tahakkümün kuşaklar boyunca sorgusuzca kabulünü sağlayan bir kırılma yaratmaktadır. La Boétie bu dönüşümü, ilk zamanlarda baskı altında olan "...babalarının mecbur kaldıkları için zorla yaptıkları şeyleri onlar gönüllüce yaparlar" (La Boétie, 2019, s. 35) şeklindeki sarsıcı formülle özetlemektedir.

Söz konusu formül, baskının içselleşme mekanizmalarının nasıl bir toplumsal karakter ve sürekliliğe dönüştüğünü de ortaya koymaktadır. Böylece insanın "birinci doğası"nın yerini, köleliği benimsemiş ve benliğine yabancılaşmış bir "ikinci doğa" almıştır (Ağaoğulları & Köker, 2013, s. 295). Sonuç olarak kulluk, artık dışsal bir zorlamadan ibaret değildir, o; bireyin boyun eğmeye yalnızca rıza göstermesi değil, onu benimsemesiyle karakterize olan içsel bir yatkınlığa, ahlaki bir çözülmeye ve siyasal bir unutma haline dönüşmüştür.

Alışkanlık yoluyla kurulan bu "ikinci doğa" ve gönüllü kulluk düzeni, tiranlar tarafından bilinçli olarak kullanılan çeşitli yöntemlerle de sürekli olarak pekiştirilmektedir. Bu yöntemlerin başında, halkın zevk ve eğlenceye düşürülerek zihinsel olarak uyuşturulması gelmektedir. Bu minvalde gösteriler, oyunlar, kolezyumlar gibi etkinlikler ve başka maddi hazlar, halkı siyasal gerçeklikten kopararak onları uysal, "...korkak ve kadınsı" (La Boétie, 2019, s. 47) bir kitle haline getirmektedir. Bu zihinsel uyuşma hali, kitlelerin düşünme ve yargılama becerilerini yitirerek yalnızca itaat eden bir topluluğa dönüşmesine neden olmaktadır (La Boétie, 2019, s. 53).

La Boétie'nin düşüncesinde tiranın gücü de tek başına yönetmesinden değil, tersine, etrafında kümelenmiş çıkar ağında yatmaktadır. Bu haliyle tiranı ayakta tutan asıl güç, ganimetten pay almak ve "büyük tiranın altında küçük

tirancıklar olmak" için onu destekleyen beş-altı kişilik dar bir çevrededir. Bu çekirdek grup aslında kendilerine bağlı altı yüz kişiyi, onlar da kendi altındaki altı bin kişiyi yönetmektedir. Böylece iktidar, milyonlarca insanı sisteme bir çıkar beklentisiyle bağlayan piramidal bir yapıya dönüşmektedir (Pieters & Roose, 2006, s. 90; Sparling, 2013, s. 488). Sonuç olarak bu ilişkiler ağı dostluğa değil, korkuya ve ortak suça dayalı bir karşılıklı bağımlılık düzenini ifade etmektedir (Ağaoğulları, 1983, s. 247).

La Boétie'ye göre sayılan yöntemlere ek olarak tiranlar, güçlerini pekiştirmek için otoriteyi kutsallaştırma yoluna da gitmektedirler (La Boétie, 2019, s. 119). Kendilerini tanrısalılaştırarak veya mevcut dinsel otoritelerle iş birliği yaparak halk üzerinde mistik bir güç kuran tiranlar, bu yolla itaati de kutsal bir göreve dönüştürmektedirler. Dinin araçsallaştırılması dışında halkın birbirine düşman edilmesi ve sonrasında bölünmesi de onların daha kolay yönetilmesine yol açmaktadır. Bu stratejilerle bireyleri yalnızlaştırıp kolektif dayanışma kapasitesini yok eden tiran, bir anlamda kitleyi atomize olmuş bireylerin toplamına dönüştürmektedir (Sparling, 2013, s. 487).

Çeşitli eğlenceler, çıkar ağları, dini unsurlar ve böl ve yönet taktikleriyle sağlanan itaat ve bu itaatin psikolojik ve toplumsal mekanizmalarını ortaya koyan Le Boétie'nun sunduğu çözüm yolu da itaatin mantığını tersine çeviren iradi bir eyleme dayanmaktadır. O'na göre direniş için aktif bir isyana, tiranla savaşmaya veya onu devirmeye gerek yoktur.

Le Boétie açısından çözüm aslında pasif bir direniştir: sadece ve sadece tirana hizmet etmeyi ve onu desteklemeyi bırakmak. Halk, tirana verdiği gücü geri çektiği anda, iktidar kendiliğinden çökecektir (Keohane, 1977, s. 122). La Boétie bu durumu, "sizin onu itmenizi veya onu sarsmanızı istemiyorum, sadece onu taşımayı bırakın ve göreceksiniz, kaidesi altından alınmış kocaman bir dev heykel gibi, kendi ağırlığıyla düşüp parçalanacaktır" metaforuyla açıklamaktadır (La Boétie, 2019, s. 27).

Ancak bu basit çözüme rağmen La Boétie'nin düşüncesi derin bir karamsarlık ve elitizm de barındırmaktadır. Ona göre kitleler *artık* alçaklaşmış, korkaklaşmış, sağduyudan yoksun hale gelmiştir (Ağaoğulları, 1983, ss. 287-288), böylece onlar kulluğu yalnızca kabul etmekle kalmamış, onu sevmeye de başlamıştır. Bu nedenle direnişin öznesi; ahlaken ve zihnen gerilemiş kitlelerde değil, her zaman var olan "daha iyi doğmuş" (Keohane, 1977, s. 128), üstün zekâlı ve boyunduruğu asla kabul etmeyen bir avuç seçkin kümededir. Özgürlük fikrini canlı tutan, gönüllü bir boyunduruk altındaki kitlelerde değil az sayıdaki elittedir.

Sonuç olarak La Boétie, iktidarın meşruiyetini ve sürdürülebilirliğini yönetenin eylemlerinden ya da karizmasından çok, yönetilenlerin konumuna

odaklanarak sorgulayan bir başlangıç noktası sunmaktadır. Başka bir ifadeyle yazar, milyonlarca insanın, kendisine verdikleri erkten başka bir gücü olmayan tek bir kişinin hükmü altına nasıl girebildiği sorunsalını ortaya koyarak, itaatin kaynağını dışsal bir zorbalık aygıtında değil, yönetilenlerin “iradi köleli[ğinde]” (Göze, 1968, s. 250), yani içselleşmiş bir rıza ve kabullenişte aramaktadır.

La Boétie’nin siyasal itaatin temeline yerleştirdiği alışkanlık, gönüllü boyun eğme ve iktidarın sürdürülmesini sağlayan çıkar bağları gibi kavramların incelenmesinin ardından, sonraki başlık altında Freud ile La Boétie’nin yaklaşımları karşılaştırılacaktır.

3. Siyasal İtaatin Yapısal Temelleri: Arzu ile Alışkanlık Arasında Kitle ve Özne

Freud ve La Boétie’nin siyasal itaatin kökenine dair düşünsel çözümlemeleri, görünürde benzer fakat özünde radikal biçimde farklı iki teorik açıklama sunmaktadır. Bu fark, yalnızca yöntemsel ya da dönemsel bir ayrışmadan ibaret değil, bilakis öznenin doğası, arzusun işleyişi ve tarihsel süreklilik gibi meselelerde köklü bir kuramsal karşıtlık biçiminde ortaya çıkmaktadır.

3.1. Özne, Doğa ve İktidar

Her şeyden önce doğa durumuna ilişkin yaklaşımları, iki düşünür arasındaki ayrışmanın temelini oluşturmaktadır. La Boétie için doğa; bireyin eşitlikçi ve özgür bir varlık olarak varoluşunu belirleyen asli bir zemindir (García-Alonso, 2013, s. 324; La Boétie, 2019, s. 96). Siyasal iktidar ise bu doğal düzene sonradan dahil olmuş bir anomali olarak değerlendirilmektedir. Doğa burada normatif bir kaynak, özgürlük ise unutulmuş ama geri çağrılabilir bir başlangıç noktasını işaret etmektedir.

Freud’da ise doğa, şiddetle işleyen bir ataerkil düzene dayanmaktadır ve burada “...yaşam, tahakkümle düzenlenmiştir” (Marcuse, 1968, s. 80). Tüm dişiler üzerinde tekel kuran ilkel babayı öldüren oğullar, bu eylemleriyle uygarlığın başlangıcını mümkün kılmıştır. Dolayısıyla Freud’da doğa, özgürlüğün değil arzusun, yasa öncesi şiddetin ve bastırmanın alanıdır.

Doğa durumuna ilişkin farklılıklar, her iki düşünürün özne kavramına yükledikleri anlamlarda daha da belirginleşmektedir. Freud’a göre birey, bilinçdışı arzuların yapılandığı bir taşıyıcıyken özne de özerk değil, bu yapıların işlediği bir düzlemde ibarettir. Öyle ki Marcuse’ye göre Freud

açısından modern birey, ilkel insanın kalıtsal izlerini taşımaktadır (Marcuse, 1968, s. 78). Bu yapısal belirlenim, bireyin siyasal kararlara rasyonel ya da etik bir zemin üzerinden katılımını imkânsız kılar çünkü siyasal itaat, iradi değil patolojik bir teslimiyettir.

Buna karşılık La Boétie'de birey başlangıçta özgür olsa da tarihsel süreçte bu özgürlük alışkanlık yoluyla unutulmakta, bastırılmakta ve yerini gönüllü kulluğa bırakmaktadır (La Boétie, 2019, s. 107). Bu noktada La Boétie, itaatin kaynağını bireyin özsel doğasından değil, bu doğanın unutulmasından türetmektedir. Dolayısıyla özne, Freud'da yapısal olarak boyun eğmeye yazgılı iken, La Boétie'de tarihsel bir sapmanın hem mağduru hem faili olarak konumlanmaktadır.

Farklı doğa ve özne tasarımları, siyasal itaati mümkün kılacak olan tekrar ve içselleştirme biçimlerini de şekillendirmektedir. Buna göre Freud'da arzu, bilinçdışı düzlemde tekrar eden özdeşleşme kalıplarıyla işlemektedir. Bu bağlamda totem yemeği ritüeli, kolektif hafızada bastırılmış arzusun geri dönüşüne sahne olurken suç, şenlik aracılığıyla hatırlanmakta (Freud, 2024, s. 150; Teber, 2023, s. 228), yasa ise bu suçun bastırılmasıyla kurulmaktadır. Bu ritüelistik tekrar hem bireysel hem de kolektif bilinçdışının sürekliliğini sağlamaktadır.

La Boétie'de ise tekrar, kültürel ve davranışsal alışkanlıklar yoluyla işlemektedir (La Boétie, 2019, s. 42; Sparling, 2013, s. 491). Siyasal itaati mümkün kılacak olan şey, köleliğin kuşaktan kuşağa ideolojik biçimde doğallaştırılmasıdır; artık birey, özgürlüğü hiç tatmadığı için onun yitimi karşısında bir kayıp da hissetmeyecektir. Bu nedenle La Boétie'de siyasal boyun eğme, kuşaklararası aktarımla tahkim edilmektedir.

İçselleştirme mekanizmalarının La Boétie'de ideolojik, Freud'da ise bilinçdışı sürekliliği, en yoğun biçimde lider figürünün etrafında kurulan duygusal ve bilişsel bağlarda cisimleşmektedir. Freud'un lider-birey ilişkisini telkin ve özdeşleşme üzerinden kurması, siyasal itaatin duygusal olduğu kadar bilişsel bir teslimiyet içerdiğini de ortaya koymaktadır. O'na göre liderin herkesi eşit derecede sevdiği yanılsaması, bireyler arasında doğrudan değil, ortak bir arzu nesnesine yönelme vasıtasıyla kurulmuş dolaylı bir bağ yaratmaktadır (Freud, 2023, s. 76). Bu özdeşleşme neredeyse hipnotik bir etki taşımakta ve birey, düşünsel faaliyetlerini askıya alarak lidere duygusal olduğu kadar düşünsel olarak da teslim olmaktadır. Bu noktada Freud, siyasal itaati libidinal telkinin bir uzantısı olarak deneyimlemektedir.

La Boétie'de benzer bir bilişsel teslimiyet görülse de bu yapısal bir telkinden ziyade, alışkanlıkla pekişen, korkuyla beslenen ve şenlikler ile dini ritüeller aracılığıyla tahkim edilen (Keohane, 1977, s. 121) bir düşünme yetisi

yitimi olarak belirlemektedir. Demek ki La Boétie’da birey düşünmeyi bırakmıştır çünkü artık sorgulama kapasitesi körelmiş haldedir.

Lider figürü üzerinden kurulan bir diğer karşıtlık da lidere atfedilen meşruiyet zemini konusundadır. Bu bağlamda Freud için lider yalnızca siyasal bir aktör değil; bastırılmış arzuların, benlik idealinin ve süperegonun dışsal temsili olarak kutsallaştırılmış bir nesne konumundadır (Aytaç, 2009, s. 158; Freud, 2023, s. 158). Bu durum, lideri neredeyse kutsal bir varlık, Teber’in ifadesiyle idea -Tanrı- mertebesine çıkarmaktadır (Teber, 2023, s. 229).

Buna karşın La Boétie’de tiran, dini ve kutsal öğelerle desteklenmiş olsa da temelde bir çıkar ilişkileri ağının merkezindedir. Bu minvalde tiranın gücü etrafındaki küçük tiranlardan ve halkın pasif desteğinden gelmektedir. Siyasal sadakat burada libidinal değil, pragmatik bir işleyişle sürdürülmektedir. Bu karşıtlık; Freud’un kitleyi bir arzu topluluğu, La Boétie’nin ise alışkanlık ve çıkar bağlarıyla şekillenmiş bir itaat rejimi olarak kavramsallaştırmasını mümkün kılmaktadır.

3.2. İtaatin Kaynakları

İki düşünür arasında lider mevzundaki bariz farklar, siyasal itaati açıklayan mekanizmaların da doğal olarak zıt biçimlerde inşa edilmesine yol açmaktadır. Daha önce değinildiği üzere Freud’un açıklamasında birey, atalarının işlediği kurucu suçun (baba katli) yarattığı bastırılmış “suçluluk duygusu”nu (Teber, 2023, s. 229) telafi edebilmek için, bilinçdışı dürtülerinin yönlendirmesiyle kitleye katılmaktadır². Bu katılım, özgür iradede ziyade, bastırılmış arzuların ve suçluluğun zorladığı bir özdeşleşme zorunluluğudur. Buna göre birey kendi benlik idealinden feragat ederek onu lider figürüne devretmekte, böylece arzusun taşıyıcısı haline gelen lider hem sevilen hem de korkulan bir otoriteye dönüşmektedir. Sonuç olarak Freud’da itaat, iradi bir tercih değil, libidinal özdeşleşmenin zorunlu bir sonucudur.

La Boétie’de ise siyasal itaat doğrudan bir zorlamanın sonucu değildir; birey, alışkanlık yoluyla boyun eğmeye alışmış ve bu alışmayı doğal bir durum olarak içselleştirmiştir (La Boétie, 2019, s. 35-36). Dolayısıyla burada gönüllü kulluk, bireyin doğrudan rızasıyla değil, unuttuğu özgürlüğün yerine geçen “ikinci doğa”nın sonucu olarak belirlemektedir. Sonuç olarak her iki düşünür en nihayetinde siyasal itaati yalnızca dışsal koşullarla değil, öznenin içsel yapı ve tarihsel konumlanışıyla çerçeveselendirse de Freud’da bu arzusun yapısı

2 Nitekim Freud için bu mekanizmanın kaynağı olan Oidipus kompleksi de tüm sosyal kurumların ve kültürün temelini oluşturan evrensel bir olgudur (Smadja, 2006, s. 177).

zorunluluğuna, La Boétie'de ise alışkanlığın ideolojik sürekliliğine dayanmaktadır.

Lider ve siyasal itaat hususları dışında her iki kuramsal yaklaşımın duygulanım rejimleri arasında da belirgin bir fark gözlemlenmektedir. Freud'da siyasal itaat; sevgi ve nefretin iç içe geçtiği ambivalans duygular üzerinden işlerken, lider figürü hem özdeşleşilen hem de bastıran bir nesne olarak libidinal yatırımın merkezine yerleştirilmektedir (Freud, 2024, s. 141). Bu libidinal bağ, arzu ekonomisinin dikey bir düzlemde çalıştığı, bireyin benlik idealini lidere devrettiği bir özdeşleşme yapısını mümkün kılmaktadır.

La Boétie'nin kitle analizinde ise duygulanımlar daha dağınık ve yatay bir düzlemde örgütlenmektedir. Tiranın yakın çevresindeki ilişkiler ağı korku, çıkarıcılık ve suç ortaklığı gibi duygularla şekillenirken halk alışkanlık, duyarsızlık ve korkaklık gibi sıfatlarla bezenmiş bir edilgen ruh haline sürüklenmektedir (La Boétie, 2019, ss. 111-112). Bu yapı, libidinal bir özdeşleşmeden çok, bir 'uyuşma' rejimini andırmaktadır. Dolayısıyla Freud'un dikey ve yoğunlaşmış arzu modeline karşı, La Boétie'de gevşek, çıkarıcı ve edilgen bir duygulanım ekonomisi inşa edilmiştir.

Kuramsal farkların ve zıt ön kabullerin doğal sonucu olarak her iki düşünür, bir direnişin imkânı konusunda da farklı çerçeveler çizmektedir. Bu bağlamda Freud'da panik, yapay kitlenin libidinal bağlarının çözülmesiyle ortaya çıkan bir kaotik dağılmadır (Freud, 2023, s. 47); bireyler bir tür kolektif boşlukta yalnızlaşır ancak bu çözülme özgürleştirici değildir. Aksine öznenin hem duygusal hem bilişsel zemini çöktüğü için panik, özgürlüğe değil çaresizliğe neden olmaktadır.

La Boétie'de ise kitlenin çözülmesi pasif ama iradi bir direniş önerisiyle kuramsallaştırılır ki burada halkın sadece tirana hizmet etmeyi bırakması yeterlidir. Bu bilinçli eylemsizlik, özgürleşmenin kapısını aralayabilse de La Boétie'de de bu imkân sınırlıdır zira kitleler artık öylesine yozlaşmış ve duyarsızlaşmıştır ki, gerçek direniş yalnızca "daha iyi doğmuş" bir azınlık elitin edimine bağlıdır (Keohane, 1977, s. 122).

Nihayetinde Freud'daki umutsuzluk yapısal olarak La Boétie'de ise tarihsel ve psikolojik bir unutmayla ilgilidir. Freud'un düşüncesinde bu, neredeyse bir kader gibi işlerken, La Boétie'de ise bilinçli bir iradeyle aşılabılır haldedir.

Tüm bu fark ve ortaklıklar ışığında, Freud ile La Boétie arasındaki kuramsal farklılıklar yalnızca birbirine karşıt iki açıklama modeli olarak değil, aynı zamanda siyasal itaatın farklı düzlemlerini açığa çıkaran tamamlayıcı yaklaşımlar olarak da okunabilir niteliktedir. Freud'un libidinal özdeşleşmeye dayalı çözümlemesi, siyasal olanın bilinçdışı arzu ve duygulanım ekonomileri tarafından nasıl kurulduğunu gösterirken La Boétie'nin gönüllü kuluğa dair

çözümlemesi, alışkanlık ve toplumsal çıkar ağlarının itaatin sürekliliğini nasıl mümkün kıldığını ortaya koymaktadır. Böylece iki kuram, siyasal itaatin yalnızca tek bir kaynağa indirgenemeyeceğini, aksine arzu ile alışkanlık, bilinçdışı ile ideolojik içselleştirme arasındaki kesişimlerde yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koyarak, birbirini tamamlayan iki analitik kanal olarak düşünülebilir perspektiftedir.

Sonuç

Bu çalışma, siyasal itaatin kökenini, Freud'un psikanalitik kuramındaki libidinal bağıllık ile La Boétie'nin gönüllü kulluk paradigmasındaki tarihsel alışkanlık olmak üzere iki temel içsel dinamikte konumlandırmıştır. Çalışma boyunca bu iki yaklaşımın, modern siyaset kuramında otorite ve itaat ilişkilerine dair birbirini tamamlayıcı iki farklı teorik kanal açtığı ileri sürülmüştür. Freud'un analizi itaati, bastırılmış arzuların ve kolektif suçluluk duygusunun lider figüründe yoğunlaşmasıyla oluşan psikanalitik bir bağ olarak çerçevelerken; La Boétie'nin kuramı, itaati, özgür doğanın alışkanlık yoluyla unutulmuş köleliğin içselleştirildiği tarihsel bir "gönüllü kulluk" durumu olarak tanımlamıştır.

İlk bölümde, Freud'un kuramında siyasal itaatin, bastırılmış bireysel arzusunun lider figürüne aktarımıyla tesis edilen ve kitleyi bütünleştiren libidinal bir bağ olduğu saptanmıştır. İkinci bölümde La Boétie'nin perspektifinde itaatin, doğal özgürlüğün tarihsel süreçte unutulması ve toplumsal alışkanlıklar aracılığıyla içselleştirilmesi neticesinde bir "gönüllü kulluk" rejimini dönüştüğü ortaya konulmuştur. Son bölümde ise iki düşünür mukayese edilerek siyasal itaatin Freud'da dikey bir arzu ekonomisine, La Boétie'de ise yatay bir alışkanlık rejimine dayandığı yönündeki kuramsal karşıtlığa dayandığı açığa çıkarılmış ve bu ayrımın direniş imkânlarına etkileri gösterilmiştir.

Freud ve La Boétie'nin siyasal itaati arzusunun libidinal yapıları ile alışkanlığın ideolojik sürekliliği üzerinden açıklayan farklı yaklaşımları, modern siyaset kuramındaki çeşitli tartışmalara da ışık tutmaktadır. Freud'un lider figürü etrafında yoğunlaşan özdeşleşme ve libidinal bağ çözümlemesi, özellikle faşizm tartışmalarında karizmatik otoriteye yönelmiş kitlelerin oluşumunu anlamaya dönük tartışmalarda izlenebilecek kavramsal bir arka plan sunarken La Boétie'nin gönüllü kulluk ve alışkanlık vurguları ise Gramsci'nin rızanın kültürel üretimi ve hegemonya kuramında izleri yakalanabilecek bir düşünsel öncül olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde, bireyin özdeşleşmesini ideolojik aygıtlarla açıklayan Althusser'in "interpellation" kavramı ya da iktidarı yönetimsellik teknikleri üzerinden kavramsallaştıran Foucault'nun "governmentality" çözümlemeleri de Freud'un arzusunun yapısal zorunluluğu ve La Boétie'nin unutmama/alışkanlık mekanizmalarıyla akraba düşünsel çizgiler

olarak okunabilir. Bu bağlamda iki düşünürün karşılaştırılması, yalnızca tarihsel bağlamlarıyla değil, modern siyaset teorisinin bu tür çoğul tartışmalarına açılan verimli bir başlangıç noktası olarak da anlam kazanmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, bu iki yaklaşım arasında kurulan tamamlayıcı karşıtlığın mutlak olmadığı ve iki perspektif arasındaki örtüşme ve geçişkenliklerin de başka araştırmalarda derinleştirilmesi gerektiği açıktır. La Boétie'nin "alışkanlık" dediği mekanizmanın, zamanla bir tür arzuya dönüşebileceği ve bireylerin yalnızca unutarak değil, kölelikten bir tür haz alarak itaat ediyor olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, La Boétie'nin sözünü ettiği "eğlencelerle uyuşturulma" durumunun, Freudyen bir perspektiften bastırılmış arzuların ikame yollarla tatmin edilmesi olarak da yorumlanabileceği düşünülmelidir.

Başka bir perspektiften ise Freud'da bilinçdışı arzusun tekrar yoluyla ritüelleşmesinin, La Boétie'nin "alışkanlık" anlayışıyla akraba mekanizmalara işaret ediyor olabileceği de ayrıca değerlendirilmelidir. Bu bağlamda bilinçdışı arzu ve ideolojik alışkanlık arasında bir sürekliliğin olup olmayacağı da başka bir tartışma sorusudur.

Son olarak, La Boétie'nin "gönüllü kulluk" kavramsallaştırmasında yer alan gönüllülüğün, aslında unutulmuş bir özgürlükten kaynaklandığı için tam anlamıyla özgür bir tercih olarak görülemeyeceği; benzer biçimde, Freud'un iradeyi aşan patolojik teslimiyetinde ise bireyin narsistik bir haz bulması nedeniyle tamamen irade dışı bir durumdan da söz edilemeyeceği belirtilmelidir.

Bu tespitler, siyasal itaatin yalnızca arzu ve alışkanlık arasındaki ikilikte değil, bu iki eksenin kesişimlerinde de araştırılabileceğini, dolayısıyla Freud ve La Boétie'nin kavramlarının karşıtlık kadar tamamlayıcılık ilişkileri içinde yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.

Etik Bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik Denetimi: Tamamlandı.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar(lar) bir çıkar çatışması beyanında bulunmamıştır.

Kaynakça

Akal, C. B. (1999). *İktidarın üç yüzü*. Dost Kitabevi.

Ağaoğulları, M. (1983). Etienne De La Boétie ile yapıtı "Gönüllü kulluk üzerine söylev" in kısa bir tanıtılması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 38(1), 245–275.

Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (2013). *Tanrı devletinden kral-devlete*. İmge Kitabevi.

- Aytaç, A. M. (2009). *Kitle ve siyaset: Kalabalıkların yönetimi* (Yayımlanmış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
- Brighenti, A. M. (2010). Tarde, Canetti, and Deleuze on crowds and packs. *Journal of Classical Sociology*, 10(4), 291–314. <https://doi.org/10.1177/1468795X10379675>
- Borch-Jacobsen, M. (1988). *The Freudian subject*. Stanford University Press.
- Çelebi, A. (2014). Teknik yeniden üretilebilirlik çağında kitle ve kitlesellik: Walter Benjamin üzerine bir deneme. *Doğu Batı*, (69), 11–62.
- Erşen, Ö. (2006). Uygarlıktan geriye ne kaldı. *Cogito*, (49), 87–94.
- Fischer, G. N. (2022). *Sosyal psikolojinin temel kavramları*. İletişim Yayınları.
- Freud, S. (2023). *Kitle psikolojisi ve benlik analizi*. Can Yayınları.
- Freud, S. (2024). *Totem ve tabu*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Fromm, E. (1991). *Freud düşüncesinin büyüklüğü ve sınırları*. Arıtan Yayınevi.
- García-Alonso, M. (2013). La Boétie and the Neo-Roman conception of freedom. *History of European Ideas*, 39(3), 317–334. <https://doi.org/10.1080/01916599.2012.695207>
- Göze, A. (1968). Onaltıncı yüzyıl düşünürlerinde baskıya karşı direnme. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 34(1–4), 243–277. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/96148>
- Honneth, A. (1996). The perpetuation of the state of nature: On the cognitive content of Elias Canetti's *Crowds and Power*. *Thesis Eleven*, 45(1), 69–85. <https://doi.org/10.1177/0725513696001045007>
- Keohane, N. O. (1977). The radical humanism of Étienne de La Boétie. *Journal of the History of Ideas*, 38(1), 119–130. <https://doi.org/10.2307/2708844>
- Kiss, E. (2004). Does mass psychology renaturalize political theory? On the methodological originality of *Crowds and Power*. *The European Legacy*, 9(6), 725–738. <https://doi.org/10.1080/1084877042000311581>
- Kütahneç, M. (2006). Kültürde bakış. *Cogito*, (49), 145–156.
- La Boétie, E. (2019). *Gönüllü kulluk üzerine söylev*. Alfa Yayınevi.
- Le Bon, G. (2022). *Kitleler psikolojisi*. Say Yayınları.
- Marcuse, H. (1968). *Aşk ve uygarlık*. May Yayınları.
- Moscovici, S. (1985). *The age of the crowd*. Cambridge University Press.
- Özmen, F. A. (2015). Gustave Le Bon ve Freud'un ışığında kitle psikolojisi ve Gezi Hareketi'nin psikolojisi. *Alternatif Politika*, 7(1), 183–206. https://alternatifpolitika.com/eng/site/dosyalar/arsiv/19-Nisan-2015/8.gustave-le-bon-ve-sigmund-freud-ve-gezi_ahu_ozmen.pdf
- Parman, T. (2006). Bugün psikanalizi tartışmak. *Cogito*, (49), 67–74.
- Pieters, J., & Roose, A. (2006). The art of saying 'no': Premonitions of Foucault's 'governmentality' in Étienne de La Boétie's *Discours de la servitude volontaire*. In J. Deploige & G. Deneckere (Eds.), *Mystifying the monarch: Studies on discourse, power and history* (pp. 79–97). Amsterdam University Press.
- Roudinesco, E. (2016). *Kendi çağından bizim çağımıza Sigmund Freud*. Metis Yayınları.
- Smadja, E. (2006). Oidipus kompleksi: Psikanaliz/antropoloji tartışmasının açıklığa kavuşması. *Cogito*, (49), 175–192.
- Sparling, R. (2013). Sunlight is the best disinfectant? Étienne de la Boétie on corruption and transparency. *European Journal of Political Theory*, 12(4), 483–509. <https://doi.org/10.1177/1474885112471267>
- Teber, S. (2023). *Bilimsel bir peri masalı*. Okuyan Us Yayınevi.

NİLÜFER GÖLE, İSLAMCILIK VE SOSYOLOJİNİN SINIRLARI *

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Kırmızı

Hakkari Üniversitesi

ORCID: [0000-0001-5791-4346](#)

ROR ID: [ror.org/00nddb461](#)

• • •

Öz

Bu çalışma, Nilüfer Göle ile ilgili eleştirel bir değerlendirme geliştirmeyi amaçlamaktadır. Göle'nin İslamcılığın barındığı sosyal bağlamı doğru kavrayamadığı, bu bağlama ilişkin varsayımları doğru kabul edildiğinde bile Göle'nin politik aktörlere dair çıkarımlarının doğrulanamayacağını ileri sürmektedir. Bu iddialar, Nilüfer Göle'nin kavramlarını ve kavramları ile açıklama nesnesini ilişkilendirme biçimini sorgulayarak savunulmaktadır. Göle'nin batılı olmayan toplumları anlamak için seferber ettiği kavramlar, açıklama nesneleriyle ilişkilendiğinde başka şeylerle de açıklanabilecek siyasal çatışmaları kültürel bir karşıtlığa indirgemektedir. Bu indirgemecilik kültürel farklılığın alternatif ifade olanaklarını düşünülmez kılıyor. Sözü edilen kavramsal çerçeve, kültürel farklılığı sosyolojik olarak doğru konumlandırmamakta ve politik gönderimlerini öngörememektedir. Bu çalışma Göle örneği üzerinden, eşitlik nosyonundan yoksun bir yaklaşımın iktidar stratejileri karşısında eleştirel bilgi üretiminden uzaklaşacağı yargısına varmaktadır. Bu haliyle Göle'nin sosyolojisi; iktidar ilişkilerinden ve politik müdahalelerden kurtarılabilecek ve kurtulduğunda kendiliğinden anti- totaliter veya özgürleştirici dinamikler doğuracak bir toplum tasavvuruna sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Nilüfer Göle, İslamcılık, Batı- dışı modernlik, Farklılık

Nilüfer Göle, Islamism and the Limits of Sociology

Abstract

This study aims to develop a critical approach to the works of Nilüfer Göle. It contends that Göle has failed to comprehend the social context in which Islamism thrives, and even though her presuppositions are accepted as true, the arguments she proposes on political actors cannot be verified. These contentions are based on a questioning of the concepts put forward by Göle and how these concepts are related to her subject matters of explanation. The concepts Göle deployed to understand non-Western societies reduces political conflicts that can be explained otherwise when they come in relation with the subject matter of explanation, into mere cultural adversities. This reduction renders the alternative ways of expressing cultural difference unthinkable. The aforementioned conceptual framework fails both to sociologically locate cultural differences correctly and to foresee their political deliveries. By using the work of Göle, this study argues that an approach deprived of the notion of equality distances itself from critical production of knowledge in the face of different strategies of power. In this state the sociology of Göle has an imagination of the society that can be freed of power relations and political interventions, and once it is, can produce anti-totalitarian and liberating dynamics on its own accord.

Keywords: Nilüfer Göle, Islamism, non-Western modernity, Difference

* Makale geliş tarihi / Received date: 25.08.2025

Makale kabul tarihi / Accepted date: 21.11.2025

Erken görünüm tarihi / Published online: 28.11.2025

Yazar email: huseyinkirmizi@hakkari.edu.tr

Nilüfer Göle, İslamcılık ve Sosyolojinin Sınırları

Giriş

Akademisyen bir sosyoloğun üniversite dışında geniş bir okur kitlesi edinmesine, siyasal- toplumsal ayrışma ve tartışmalara müdahil olmasına ya da bunlara ilişkin referans olarak gösterilmesine sık rastlanmaz. Türkiye’de çok az akademisyenin yazdıkları genel okuyucuya hitap eden yayınlar arasında popülerleşmiştir. Bu akademisyen sosyologlar arasında Nilüfer Göle muhtemelen ilk akla gelen isimlerden biri olacaktır. Göle’nin kitapları toplumsal teori ve eleştirel düşünce açısından önemli bir yayıncılık geçmişine sahip bir yayınevi tarafından yayınlanıyor ve yayınevinin websitesinde de kayıtlarına ulaşılabilceği üzere bu kitapların tümünün Türkçe yazılmış bir sosyoloji metninin çok nadir ve zor erişileceği sayıda tekrar baskıları yapılıyor. Bununla birlikte Göle, akademik alanda da güçlü bir etkiye sahiptir. Öyle ki, kamusal bir entelektüel olmakla birlikte Göle’nin motivasyonunun pür ve saf bilimsel ethostan kaynaklandığı; siyaset ve toplum hakkında kamusal entelektüel sorumluluğuyla yazarken ideolojik ve siyasal ayrışmalardan sıyrıldığı veya bunlardan özerk olduğu savunulur (cf. Duvar, 2020). Akademik yazında da bu önem adeta sorgulanmadan kabul edilmiş gibidir. Yaşayan herhangi bir akademisyen hakkında pek nadir görülecek sayıda Göle hakkında lisansüstü tezler hazırlanmıştır (Çavikbaş, 2023; H. Çelik, 2022; Erol Altınışık, 2017; Kargın, 2021; Şahin, 2019; Saka, 2024; Sıcaküz, 2023; Yücedağ, 2009). Bu bakımdan Nilüfer Göle Türkiye’de belirli bir sosyal bilim yaklaşımının en güçlü isimlerinden sayılabilir. Fakat tüm bu tezler birbirini tekrarlarçasına Göle’nin özgün, yaratıcı ve açıklayıcı bir sosyoloji inşa ettiğini ileri sürer. Bunların dışında da özel olarak Göle’yi eleştirel bir mesafe alarak sorunsallaştıran akademik bir çalışmaya rastlamadım. Liberal veya kültüralist sosyal bilimcilere karşı geliştirilen genel bir eleştirinin örneği olarak değerlendirildiği metinleri hariç tutuyorum (cf. Aytürk & Esen, 2023).

Tüm bunlarla birlikte Göle güncel ve politik yazında eleştirilerden nasibini almıştır. Onun, açıklamaya çalıştığı İslamcı hareketi okuyamadığı hatta bugünkü baskı politikalarının geliştirilmesinde payı olduğu dillendirilir. Buna karşı savlar ise İslamcı hareketlerin geldiği noktanın Göle’nin açıklama biçimlerine gölge

düşürmediği yolundadır (Oğur, 2023). Eleştirenler onun teorik hamlelerinin yalnızca bir örtü işlevi gördüğünü işaret ederek bu teorik çabaları kendi başına veya soyutlanmış hallerinde sorunsuz olarak görür, herhangi bir teorik çerçeve kendi haliyle var olabilir mi ya da ele alınabilir mi gibi, bu teorik çerçevenin kendisini sorunlaştırmaz. Bu durumda yapılacak şey Göle'nin niyeti, kendi yazdıklarına inancı ve araştırma nesnesinin gizli gündemi arasındaki mesafeye yoğunlaşmaktır. Özcesi Göle İslamcılara gerçekte taşımadıkları olumlu ve cazip bir nitelik yapıstırır. Göle'yi savunanlar ise zıt bir istikametten teorik çabayı aynı şekilde konumlandırıyor. Burada tarih bilimsel bir açıklamanın sınanma sahası değildir. Yani Göle haklı İslamcılar ise değişmiştir. Yakıştırılan olumlu ve arzu edilir niteliği İslamcılar arzulamaktan vazgeçmiştir. Her iki yaklaşımda da sosyal dünya, onun açıklanma biçimi ve ikisi arasındaki ilişki derinlikten uzak, pozitivist denilebilecek bir sığlıkta ele alınır. Oysa Göle'nin metinlerini tartışmak söz konusu olduğunda tarih, teorik yaklaşımları sınayacak birincil kaynak sayılmalıdır. Çünkü Göle'nin kendisi yakın vadedeki siyasal gelişmeler ne olursa olsun uzun vadede sosyolojik bilginin tarih tarafından teyit edileceği kanısındadır. Kendi sosyolojik bulgu ve öngörülerinin de tarih tarafından doğrulandığını düşünür. Yani kendi bilim pratiğini sonradan olgunlaşacak, kuluçka halindeki gelişmeleri görmekle tanımlar (Göle, 2022, ss. 15–16). Bu çalışmada çoğunlukla örtük de olsa uzlaşılan bir noktaya itiraz edeceğim. Göle'nin kavramları kullanma biçimini ve teorik çerçevesini sorunsallaştırmaktan kaçınmayıp onun olumlu gördüğü şeyin kendisinin eşitsizlikçi arzulara dayandığını açıklamaya çalışacağım. Yani onun olumlu ve arzu edilir bulunduğu haliyle İslamcı hareketin eşitsizlikçi bir dünyanın parçası olduğunu düşünüyorum.

Göle bir söyleşisinde (Çamlıbel, 2023) artık Cumhuriyet değerlerini öne çıkarmak gerektiğini vurgular. Bu vurguyu açıklamak, yorumlamak ve eleştirmek için işlevsel olabilecek bir metaforla ifade edersem; Göle zamanında İslamcı hareketi akademik gündeme getirmesinin nedeninin çubuğun diğer tarafa çok bükülmüş olmasından kaynaklandığını dolayısıyla şimdi çubuğu tersinden bükme gerektiğini belirtir. Bu aynı zamanda kendisine yöneltilen eleştirilere bir cevaptır. Bu çalışmaya tam da böylesi bir sosyal bilim anlayışını ve bu anlayışın politik çıkarımlarını eleştirerek başlıyorum. Göle'nin çalışmalarına ve yukarıdaki yaklaşımına, “çubuk” metaforunu kullanmaya devam ederek, üç noktada itiraz ediyorum. Öncelikle sosyal ve siyasal dünya ya da iktidar ilişkileri iki taraflı bükülmeler veya gelgitlere odaklı açıklamalara, bükülmeler düzeltildiğinde ortada ve dik duracak şekilde tasvir edilecek bir normallik noktasını varsayan teorik çerçevelere sığmayacak kadar karmaşık, dinamik ve çok yönlüdür. İkincisi, sosyal bilimcinin kuramsal müdahalesi, çubuğa uzanan bir ele benzetilemez. Bilimsel açıklama ile nesnesi arasındaki ilişki bu katılıklıta soyutlanamaz. Son olarak, bu metafor kabul edildiğinde bile Göle'nin

bükülmeleri yanlış gördüğünü, çubuğun görüntüsünü ve kendi büküldüğü yönü yanlış anlamlandırıdığını savunuyorum. Yani Göle hem bir entelektüel olarak kendi bilim pratiği ile İslamcı hareketin ilişkisini basite indirgemekte hem de Türkiye toplumunu İslamcılar ile Cumhuriyetçiler arasında bölünmüş bir bütüne indirgeyerek açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca İslamcı hareketin iç ilişkilerini, siyasal tutumlarını ve modern dünyayı dönüştürme biçimlerini açıklayamamaktadır. Bu nedenle bu makalenin ilk bölümünde Göle'nin Türkiye'deki İslamcı hareket, bu hareketin sosyal ve siyasal dünyaya katkıları konusundaki açıklamalarını tartışacağım. İslamcı hareketin Göle'nin erişemeyeceği bir gizli ajandası olduğunu ya da Göle'nin bu ajandanın gizlice yürütülmesi için bilimi operasyonel bir aygıt olarak kullandığını değil, Göle'nin kavram setinin ve kurduğu teorik bağların eşitsizlikçi ilişkileri görmezden geldiğini savunuyorum. Baştan beri İslamcılığın demokratik çoğulculuk için bir şans olmadığı görülebilirdi. Göle'nin bunu görmemesinin nedeni demokratik çoğulculuğu aşırı modernlik, zayıf tarihsellik, melezlik ve bireysellik gibi kavramlarla eşitlikten yoksun bir şekilde içeriklendirmesiydi. Üstelik kendi anlamlandırıdığı haliyle bile demokratik çoğulculuk veya kültürel melezlik, İslamcılığın örgütlenme ve kamusal söz biçimlerine uzaktı. Bu biçimlere yakın olduğu zamanlarda da İslamcı politik öznenin onu anlamlandırma biçimi baskıcı bir hegemonyadan uzak değildi. Özcesi Göle İslamcılığın modern dünyayı görme biçimini ve bu dünyaya dönük politik ve kültürel itirazını açıklayamamaktadır.

Bu makalenin ikinci bölümünde doğrudan Göle'nin açıklama araçlarını, yani kavramlarını ve bunların oluşturduğu teorik çatıyı eleştiriyorum. Bir bakıma ilk bölümde tartıştığım iddiaların yani Göle'nin İslamcılığı görme biçimine hem imkan sunan hem de böyle görmenin sonucu olarak üretilen soyutlamalara odaklanıyorum. Göle'nin sosyoloji pratiği üniversitelerde yazılan tezlerin dışında akademik yayınlarda da ele alınmıştır. Fakat bunlar, görebildiğim kadarıyla, neredeyse tümü eleştirelilikten ve onun metinlerini tartışmaktan veya mevcut literatürle ilişkiye sokmaktan uzaktır (Erdem, 2001; Koç & Topluk, 2019; Yücedağ, 2009). Bu çalışmalarda özellikle Göle'nin kullandığı kavramların ve kavramlar ile Türkiye toplumu arasında bağ kurma biçiminin özgünlüğü, açıklama gücü, batı merkezilikten uzak oluşu yani Türkiye ve İslamcı toplulukların somutuna ve farklılığına duyarlı oluşu vurgulanır. Buna bir itiraz geliştirmeyi deneyeceğim. Sosyolojik bir açıklamayı özgün ve yaratıcı kılan teorik çerçeve ile araştırma nesnesini birbirine indirgemedi ama kırdırmadan da ilişkiye geçirmektir. Böylesi bir çalışma ya teorinin araştırma nesnesinin gölgede kalmış yanlarına ışık düşürmesi hatta nesneyi yeniden var etmesiyle ya da nesnenin teoriyi zorlaması veya onda çatlaklar yaratmasıyla sonuçlanır. Oysa akademik çalışmaların çoğu mevcut kavramların bir kere de yeni nesneler üzerinde doğrulanması ya da maddi dünyadaki ilişkilere dair kabullerin bir kere de yeni kuramsal çerçeveler üzerinden rasyonel kılmasıyla

sınırlıdır. Göle'nin sosyoloji pratiğinin de bu sınırı aşmadığını düşünüyorum. Yeni ve özgün olduğunu öne sürdüğü kavramlar, onlara temel ve haklılık kazandıracak gerçeklikten yoksun kalmakta; yeni ve farklı olduğunu düşündüğü gerçeklik ise Göle'nin kavramsal çerçevesinde inandırıcılığını, sahiciliğini ve dolayısıyla gerçekliğini kaybetmektedir.

Sonuç bölümünde argümanlarımı toparlayıp özetledikten sonra bu argümanların genel olarak Nilüfer Göle'nin sosyoloji pratiğine dair vardığı sonuçları açıklamaya çalışacağım. Bauman'a göre eleştirel toplumsal düşüncüyü taşıyan sosyologlar: "Bir şeyin sadece var olduğu için doğru olduğunu kabul etmeyecekleri gibi, insanların yaptıklarının kendilerinin yapmış olduklarını düşündüklerinden ya da yapmış olduklarını nasıl anlattıklarından başka bir şey olmadığı yargısını veri kabul etmezler" (Bauman, 2020b, s. 12). Göle'nin sosyolojisinin tam da Bauman'ın yadsıdığı biçimde verili dünyanın muhafazakar sınırlarında kaldığını savunuyorum. Bu sosyoloji pratiği toplumsal eleştirellikten uzak, araştırdığı olguyu açıklamamanın yerine koyan ve dolayısıyla ele aldığı dünyayı ve bu dünyada eyleyen öznelerin tutumlarını rasyonelleştirmekle sınırlı kalmaktadır. "Bir teorinin gücü ve özgün yanı, "aktör"lerin "eylem"ler hakkında sözleri kaydetmekle asla" (Eribon, 2025, s. 40) yetinmemesidir. Aksine sosyolog grup ve hareketlerin "oldukları ve yaptıkları şeyi" sorgulamasına ve değiştirme koşullarına yönelir (Eribon, 2025, s. 41). Nilüfer Göle bunu yapmadığından veya yapamadığından toplumsal ve siyasal alana dair ufku İslamcılar ile Cumhuriyetçilerin karşılıklı çekiştirmeleri sonucunda dengeye gelecek bir "normallik" ile sınırlı kalır. Bunun sonucu ise, farklılığı daha eşitlikçi bir toplumsal muhalefeti barındırdığı veya farklılığını eşitlikçi bir ufukla tanımladığı ölçüde, farklı toplumsal öznelerin görmezden gelinmesidir.

Nilüfer Göle ve İslamcılık

Türkiye'de İslamcı hareketin doğuşu veya gelişimi farklı tarihlere dayandırılabilir. Fakat Nilüfer Göle'nin iddialarını sınadığı ve somutlaştırdığı İslamcı hareket 1980 sonrası bir tarihsel bağlama aittir. Ne var ki Göle bu hareketi açıklayan anahtarı Cumhuriyet'in ilk dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gerçekleşen batılılaşma ve modernleşme hamlelerinde bulur. Bu konudaki en bilinen çalışması İslamcı hareketin doğuşuna neden olacak söz konusu dönemlerin bıraktığı mirasın analiziyle başlar (Göle, 2011b, ss. 43–113). Bu yönüyle Göle, İlker Aytürk'ün bu dönemin eleştirisi üzerine kurulu belli bir düşünsel çerçeveye genel olarak yönelttiği eleştirileri hak eder (Aytürk, 2023). Çünkü Göle de 1980 sonrasına ait bir olguyu ısrarla, aradaki tarihsel kesiti ve bu kesitteki politik değişimleri yok sayarak, söz konusu dönemle açıklamaya çalışır. Üstelik bu dönemde gerçekleşen politik ve

sosyal dönüşümlere başta Hristiyan halklar olmak üzere çeşitli toplumsal kesimlerin taleplerinin katkılarını (Ünlü, 2018, ss. 82–86) görmezden gelerek, tarihsel- maddi gerçekliği paranteze alarak, bu dönüşümü belirli bir elitin kültürel tercihinden kaynaklanan iradenin sonucu olarak ele alır. Dolayısıyla daha baştan İslamcı kitleler ve güç sahibi batıcı seçkinlerden ibaret bir toplumsal tablo ve devlete muhalefetin tek yerli kaynağı olarak İslamcı kitleler üzerinden tarihi düşünmemizi ister.

Göle'nin 1980 sonrası bir politik- kültürel hareketi açıklarken analizine dahil etmediği bir diğer gerçek ise 1980 darbesidir. Göle darbenin baskı araçlarıyla oluşmuş siyasi ortamı, İslamcı hareket başta olmak üzere, demokratik çoğulculuk için bir şans olarak görür. Ona göre siyasal aktörlerin totaliterliğe meyleden tutumlarından vazgeçmesi, demokratik ve çoğulculuğa duyarlı bir muhalefetin gelişmesi, toplumsal diyaloga dayalı bir atmosfer için umutlar yeşermekte; Türkiye konuşabilmektedir (Göle, 2011a, ss. 38–40). Olumladığı darbe sonrası politik ve toplumsal ortamın darbenin şiddet araçlarıyla gerçekleştiği paranteze alınır. Kısa değinilerle söz konusu ortamın kökeninde darbenin yattığını dillendirse de Göle'ye göre Türkiye'de politik kültürün değişimi “politik yaşama getirilen kısıtlama ve yasakların etkileriyle açıklanamaz.” (Göle, 2011a, s. 37) Göle açıkça onayladığı ve zenginleştirici bulduğu toplumsal durumu darbenin kullandığı şiddet araçları ve onun amaçlarıyla ilişkilendirmez. Darbe gerçekleşmiş ama toplumsal alanda kalıcı hiçbir iz bırakmamış ve mevcut toplumsal gerçeklik de kendiliğinden doğmuş gibidir. İşaret ettiğim ilişkilendirmeme, askeri darbe ile sözü edilen toplumsal bağlamın birbirinden soyutlanamayacağını Göle tarafından baştan veri kabul edildiği şeklinde yorumlandığında ise Göle'nin zaten askeri darbeyi de olumladığı sonucuna varılır. Üstelik Göle, başta Anayasa olmak üzere, ülkedeki neredeyse tüm mevcut kurum, kuruluş ve hukuki yapılar darbenin ürünüyken bu açıklamalara başvurur. Ülkenin kamusal hayatını tek sesli hale getiren, politik öznelerini imha eden ve toplumu zor yoluyla biçimlendiren bir süreci (Savran, 2024, ss. 183–186) politik aktörlerin demokratik hidayete ermeleri olarak yorumluyor. Bu anlamıyla, Göle'nin bakışı 12 Eylül darbecilerinin bakışına yaklaşıp: “Tek aktör patolojisi” (Göle, 2011a, s. 41) gibi tıptan devşirme bir kavramla tanımladığı politik özneler ehlileşmiştir. İslamcı hareket Göle'nin metninde tam da bu patolojiden kurtulmanın, ehlileştirilen ve dolayısıyla uygarlaşmış bir hayatın ürünü ve ortağıdır.

Göle'nin İslamcılığı değerlendirme biçimi, onun darbe sonrası toplumsal bağlamı “normallığın” referans kaynağı haline getirdiğini gösterir. Bu bağlamı içselleştirmiş ve uyum sağlamış İslamcı hareket siyasal olmaktansa kültürel bir harekettir ve darbe öncesi politik aktörlerin aksine totaliterliğe engel olacağına dair güven verir. Bu güveni kişisel yaşam ile İslami cemaat yaşamı arasındaki

gerilim de pekiştirir. Öncelikle kişisel yaşam ile İslami yaşam normu arasında varsayılan gerilim ve bu gerilimden türetilen anti- totaliter beklenti üzerinde durmak istiyorum.

Göle farklı dönemlerde yazdığı birçok metinde bireyselleşme emareleri ile İslami yaşam tarzı arasındaki gerilimi işaret eder ve bu gerilimin totaliterliği engelleyecek modern anlamıyla çoğulcu bir bağlam ürettiğini vurgular (Göle, 2011b, s. 151, 2011a, s. 112). Soyut birer argüman olarak ya da satır aralarında yalnızca değini düzeyinde yazdıklarından farklı olarak bir çalışmada bu iddiasını bir edebi metin üzerinden kanıtlamaya ve somutlaştırmaya girişir. Söz konusu eser Mehmet Efe'nin "Mızraksız İlmihal" (1997) kitabıdır. Göle, genel olarak İslamcılık hakkındaki iddialarını bu metinde de savunur (2013). "İslami aktörlerin bireyselleşme stratejileri" ile İslami politikalar arasındaki gerilimi hatırlatır (Göle, 2013, s. 34). Sözü edilen romanda bu gerilim, kahramanın siyasal İslam'dan kaçışı ve müslüman öznenin ortaya çıkışıyla çözülecektir. Göle'ye göre bu roman yeni müslüman öznenin, totaliterliğe karşı bir dayanak olarak "küçük hayatı" keşfeden, kolektifin baskısından kurtulan ve "normalleşen" müslüman kimliğinin sesidir (2013, s. 39).

Romanı hakkında değerlendirmek bu çalışmanın sınırlarını aşar. Dolayısıyla şu soruyla yetiniyorum: Göle'yi izleyerek bu metnin somutlaştırdığı arayışı yaygın ya da temsil gücüne sahip bir örnek olarak kabul etsek bile aynı sonuçları çıkarabilir miyiz? Ortaya çıkmaya başladığı savunulan müslüman özneye ait sesin siyasal İslam'a ve onun totaliter tutumuna karşı konumlandırılabilceğini düşünmüyorum. Romanın özellikle sonlarına doğru (Efe, 1997, s. 109) bu ses özellikle belirginleşir fakat kolektifin baskısını ya da kendi başına totaliterliği yadsımak bir yana daha tutarlı bir cemaat arayışını yankılar. Romanda, Göle'nin "İslam'ın totaliter tabiatı" (2013, s. 39) dediği olguya dair bir meydan okuma, hesaplaşma ya da yüzleşmeye rastlayamayız. Kahramanın yüzleştiği gerçek; ait olduğu ya da tahayyül ettiği sosyal cemaatin sahici bir bütünleşme ve birleşmeden yoksun oluşu, etik sınırlarının ve bunun mantıksal uzantısı olarak sosyal sınırlarının belirsizliğidir. Bu arayış ya da gerilimin İslamcı kitleler arasında yaygın olduğu kabul edilse bile romandaki kahramanın somutlaştırdığı şekilde sonlanacağı kolaylıkla kabul edilemez, aksine cemaatçiliğin daha güçlü ve daha dışlayıcı biçimleriyle de sonuçlanabilir. Çünkü sözü edilen gerilim modern dünyada cemaatçiliğin zaaflarının yarattığı hoşnutsuzluk ve bu hoşnutsuzluğun barındırdığı siyasal eğilimle ilgilidir. Bauman'dan yararlanarak söylersek; modern dünyada sorun, bir cemaate ait olma ya da onu seçme sorunu değil, cemaati bir arada ve diri tutma sorunudur (Bauman, 2020a, ss. 42–45). Aslında, özellikle bir zamanlar ideal biçimiyle var olduğuna inanılan cemaat üzerine konuşmanın kendisi yukarıda ele alınan gerilimi kendiliğinden doğurur. Dolayısıyla Göle'nin iddia ettiği gibi bu arayış

yeni İslamcılığın anti- totaliter yaratıcılığına bağlanamaz. Mevcut cemaatin karşısına çıkarılan ve onun aksine bireysel dertlere derman olması beklenen geçmişteki cemaat hayalidir (Bauman, 2017, s. 22). Bu nedenle, eğer kişi cemaat aidiyetinden sıyrıldığını belirtmiyorsa, mevcut cemaatin hilafına konuşmak aynı zamanda cemaatin ne olduğunu açıklama çabasıdır. Hele cemaatin gerçek niteliklerini taşımadığı veya çöktüğü iddia ediliyorsa yani kişinin inandığı cemaat ile somut cemaat örtüşmüyorsa, ki sözü edilen romandaki ses böyle duyulabilir, bunun anlamı Göle'nin argümanlarının aksine siyasaldır. Fiili olarak nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın bu gerilim cemaatin yeniden kurulması gerektiğine dair bir çağrıdır. Ve bu çağrı her zaman için bugünün geçmişteki ideal cemaat adına yok edilmesi gibi radikal bir ihtimal de barındırır. Yani Göle'nin totaliter eğilimlere karşı güvence olarak gördüğü gerilim, zorunlu olarak herhangi bir siyasal sonuç doğurmadığı gibi, totaliter siyasal evrenin imha edici biçimlerine de varabilir. Nasıl bir sonuca varılacağını belirleyecek olan bu gerilimle baş etme ya da onu aşma biçimidir.

İslamcı kitleler somutunda ise sözü edilen hoşnutsuzluğun totaliter ve farklılığı imha edici siyasal hareketleri doğurmasının güçlü bir olasılık olduğunu yakın tarih doğrulamıştır. Kuşkusuz Göle de İslamcılığın “yitirilmiş cemaati yeniden ikame etme çabası” olduğunu belirtir (Göle, 2013, s. 33). Fakat yeni müslüman özneyi doğurduğu varsaydığı gerilimi bununla ilişkilendirmediği gibi bu gerilimde başka siyasal tutumlara barınak olma potansiyelini de değerlendirmez. Yukarıdaki göndermelerden çıkarılacağı gibi, ona göre cemaati ikame etme çabası siyasal İslamcılığı tanımlar; yeni müslüman özne bu politik tutumdan kopmuş ve söz konusu gerilimi bireyselleşme lehine aşmıştır. Oysa başta IŞİD olmak üzere, yeni İslamcı hareketlerin çağrısı tam da bireyin mevcut cemaate dönük hoşnutsuzluğuna dair yanıtlardan oluşur (Benslama, 2018, ss. 40, 41, 60).

İslamcı politik bünye ile bireyselleşme stratejileri arasındaki gerilim gibi, Göle'nin totaliter İslamcı politikalara karşı bariyer olarak kültürel İslam varsayımı da açıklayıcılıktan uzaktır. Göle İslamcılık hakkındaki en kapsamlı ve en popüler metninde İslamcı itirazı kültürel bir mesele olarak tanımlar (Göle, 2011b). Burada ve diğer bir metninde (Göle, 2011a) aslında söz konusu kültürel itirazı iktidar ilişkilerinin içinden analiz etmekten kaçınmaz. Ülkenin modernleşme tarihini iki kültürel model arasındaki farklılığa indirgemekle (Göle, 2011b, s. 51) birlikte, kültürü siyasal ilişkilerden soyutlamak yerine, bu farklılığı Bourdieu'nun habitus kavramı üzerinden her durumda iktidar alanına yönelik bir çatışmaya yerleştirir (Göle, 2011a, s. 31). Fakat yine de bu kültürel boyut, siyasal olandan kaçabilirmiş gibi, hem iktidara yönelik arzusun önünü kesecek hem de hem de kendi önemini hafifletecek bir güce dönüşür. Göle'ye göre, “radikal İslamcılık hem dinsel tutuculuğa karşı bir direniş oluşturmakta hem de

modernliğin bir eleştirisini sunmaktadır.” (Göle, 2011a, s. 138) İlginç bir şekilde, bunun nedenine ilişkin açıklaması, İslamcılığın “yeni ve güncel bir olgu olması” ve modern bir tecrübeye dayandığından geçmişle süreksizlik göstermesi ile sınırlandırılmıştır (Göle, 2011a, s. 138). Bir hareketin yeni olmasının kendi başına bu kadar olumlu ve güçlü değerler üretmesini kavramak güç. Aslında Göle buna dair bir açıklama sunar, bu açıklama onun argümanlarının kaynağını da gösterir:

“... İslamcılar toplumun bütünüyle etkileşime giriyor, bireysel yollar ve bağımsız düşünme tarzları geliştiriyorlar. Bu durum hareketin ideolojik ve kolektif ön gerekleriyle bir gerilimin ortaya çıkmasına neden oluyor. Diyebiliriz ki, bir anlamda kendi varlıklarını ve güçlenmelerini kolektif İslami harekete borçlu olan İslamcı aktörler modern kent mekanları, küresel iletişim ağları, kamusal tartışmalar, tüketim kalıpları ve piyasa kurallarıyla karşılaştıkça bir bireyleşme, etkileşim ve alışveriş sürecine girdiler. “Siyasal İslam’ın sonu” tezinden ziyade, İslamcılığın giderek artan bir şekilde kültürel bir hareketin özelliklerini ifade etmeye doğru dönüştüğünü düşünüyorum. İslamcılık, iktidara gelip gelmemekten ve siyasal stratejilerden bağımsız bir şekilde, İslami tanımları dönüştürmekte, yeni aktörler yaratmakta, yeni kamusal mekânlar oluşturmakta, benlik ve modernliğin geçerli kültürel programlarını sorgulamaktadır.” (Göle, 2011a, s. 34)

Bu açıklamada sözü edilen dönüşümü yaratan etkenler olarak gösterilenler iki kategoriye ayrılabilir: Bir yanda piyasa kuralları, tüketim kalıpları, modern kent mekanları ve küresel iletişim ağları gibi İslamcılıkla doğrudan ilişkili olmayan olgular, diğer yanda ise İslamcılarının doğrudan öznesi olduğu etkileşim ve alışveriş süreçleri. Eğer İslamcılığı dönüştüren gerçek güç piyasa kuralları ve onun yarattığı olgular olarak kabul edilirse bu açıklamanın bir özgünlüğü de bu dönüşümü anlamak için İslamcılığa bakmaya gerek de yoktur. Bu haliyle Türkiye’ye özgülenemeyecek kapitalist gelişimin sonuçlarının tipik liberal bir savunusuyla karşı karşıyayızdır. Hatta tüm bu kapitalist gelişmeler ulus devlet eliyle örgütlendiğinden söz konusu kültürel ifadeye olanak sağlayanın ulus devlet olduğu düşünülebilir. Ki bu çıkarım Göle’yi zor durumda bırakır, çünkü “benlik ve modernliğin geçerli programlarını sorgulayanın” aslında ulus devlet olduğu sonucuna varır. Biraz zorlayıcı bir yorumla, piyasa kurallarının merkezinde olduğu düzenlemelerin ve bu düzenlemelerin yarattığı toplumsal iklimin 12 Eylül darbesinin ürünü olduğu, dolayısıyla Göle’nin olumlar görüldüğü sivil ve kültürel bir İslamcılığın 12 Eylül darbesi tarafından yaratıldığı söylenebilir. Başta zorlayıcı gibi gelse de pek zorlayıcı bir yorum sayılmayabilir. Çünkü alıntının yer aldığı kitap darbe sonrası toplumsal koşulları olumlar; demokrasi, farklılık ve kültürel zenginlik için nasıl imkanlar sunduğunu açıklamaya girişir. İslamcılık ile ilgili olmayan, dikkat çekicidir ki tam da yeni sol politik kültür ile

ilgili olduğu söylenebilecek başka bir eserinde (Göle, 2022) daha açık göndermelerde bulunur. Göle’ye göre, “sivil toplum oluşturma çabaları açık olarak görünüyor”, “eski ideolojik duvarların yıkılması yeni toplumsal dinamiklerin ortaya çıkmasını sağlıyor” ve bu dönüşümde 12 Eylül darbesi katalizör rolü oynuyor (Göle, 2022, s. 31). Bunun mantıksal sonucu Nilüfer Göle’nin 12 Eylül darbesinin demokratikleştirici olduğunu savunmasıdır.

“Etkileşim ve alışveriş”, temas, geçirgenlik, ayrımların belirsizleşmesi, yeni bileşimler ve karşılaşma gibi farklı sözcüklerle ifade edilen izlek ise Göle’de daha ısrarlı bir biçimde kendini tekrar eder (Göle, 2014, ss. 24, 25, 38, 2020, s. 34). Bu çalışmada göndermede bulunduğum kitapların adlarından bile anlaşılabilceği gibi Göle’nin yeni İslamcılığı değerlendirme biçiminde etkileşim, karşılaşma veya temas en temel yaratıcı süreçler olarak ortaya çıkar. Üstelik bu yaratıcılık homojenleştirici siyasal ve kültürel kurgular aleyhine, düşünümSELLİĞİN lehine işler (Göle, 2014, ss. 16, 25, 65).

Farklı toplumsal kesimlerin birbirleriyle karşılaşmaları ve bu karşılaşmanın iz bırakması; temas kuran toplumsal aktörlerin dönüşmesi aslında tüm toplumsal bağlamlar için akla gelecek, herhangi bir özel durumu açıklayamayacak bir sağduyu bilgisidir. Bu bilginin somut gerçekliğe dair açıklayıcı olması ancak karşılaşma ve temasın hangi koşullar altında, ne tür beklentilerle ve hangi araçlarla gerçekleştiğini yani siyasal süreçleri gösterebilmesine bağlıdır. Göle de her ne kadar tüm analizleri bunu yadsır gibi görünse de tüm bu süreçlerin ürünü olan kültürel İslam’ın “daha az siyasal yönelim anlamına” gelmediğini belirtir (Göle, 2014, s. 90). Bu durumda Göle’nin kültürel bir hareket olarak İslamcılığı doğuran yeni siyasal yönelimin hangi süreçlere ne tür yanıtlar üretmekle ilgili olduğu sorusuna, daha özenli bir şekilde, yeniden dönmesi gerekir. Şöyle ki: İslamcı çağrıya yanıt veren kitlelerin farklı toplumsal kesimlerle karşılaşmasının yeni olduğu da karşılaşılan toplumsal kesimlerin batıcı seçkinlerle sınırlı olduğu da söylenemez. Örneğin Hristiyanlar, Yahudiler ve Aleviler başta olmak üzere farklı topluluklar hem siyasal talepleriyle hem de toplumsal farklılıklarıyla bu kitlelerle bir biçimde uzun bir tarihsel dönem boyunca etkileşim içindedir. Dolayısıyla; yeni olan nedir, neden karşılaşma daha önce söz konusu olmayan bir etki yaratmaktadır? İslamcılık modern batıcı seçkinlerin dünyasıyla karşılaştığında öznesi olduğu yeni bileşimleri daha önceki karşılaşmalarında yaratmaya neden yönelmemiştir? Tüm bunlar temasın koşullarını yaratan devletle ve batıcı seçkinlerin gücüyle mi ilişkilidir?

Nilüfer Göle’nin analizlerinde Cumhuriyet ve 1980 sonrası yıllar İslamcı kitleler ile diğer toplumsal kesimlerin karşılaşma koşullarının değiştiği dönemler olarak ortaya konulur (Göle, 2011b, 2011a). Modernleşme ve batılılaşma sürecinin yoğunlaştığı bir dönem olarak Cumhuriyetin kuruluş sonrası yılları

batıcı seçkinler ile müslüman kitlelerin kültürel modellerinin karşılıklı mücadelesine indirgenir (Göle, 2011b, s. 34). Batıcı seçkinler ile İslamcı tabanın farklı toplulukların siyasal ve kültürel taleplerine olan yanıtları; bu yanıtların nerede ortaklaştığı sorulmaz. İslamcılık ile devletin milliyetçi politikaları arasındaki ilişki baskı ve direniş dikotomisine indirgenmiştir. Tam da bu nedenle Göle, karşılaşmanın koşullarının değiştiği ilk döneme böyle baktığından ikinci dönemi de doğru değerlendiremez. Yani devlet etrafında örgütlenmiş siyasal bütüne duyarsız kaldığından, devlet ile İslamcı kitlelerin “iç içe girişi” göremediğinden, 1980 sonrası “iç içe giriş” ona yeni ve dolayısıyla İslamcılığın ve devletin totaliter tabiatından vazgeçiş gibi görünür. Diğer topluluklarla eski karşılaşmaların, Göle’nin sıklıkla atfı yaptığı kavramla söylersek, İslamcı kitlelerin habitusunu nasıl inşa ettiğini sormaması Göle’nin bugün İslamcılığın evrildiği devlet merkezli baskıcı siyaseti de görmesini engeller. Habitus kavramı, Göle’nin analizlerinde işlevsel kılındığı biçimiyle düzeltme, ayarlama ve doğaçlamayı (Göle, 2014, s. 106) ve dolayısıyla yenilenmeyi kavramaya olanak tanıyabilir ama aynı kavram yararlı görüldüğünde hatırlanıp kullanılacak toplumsal araçların saklandığı yeri (Jourdain & Noulain, 2020, ss. 41–47) de işaret eder.

Siyasal esas olarak bir kolektifin kendisi, bir bünyenin varlığı, “topluluğun kolektif varlığının tasavvuru ya da tasarımsal ilişkisinin” yol açtığı “performatif imkan” olarak düşünülebilir (Yalçınkaya, 2014, s. 16). Dolayısıyla siyasal ilişkileri açıklamak için güncel siyasalar veya siyasetten önce nasıl bir siyasal bedenin yaratıldığına bakmak gerekir. Milliyetçi seçkinler kitlelerle farklılıklarına rağmen kitlelerden bir siyasal beden yaratmaya girişir. Yaratıkları haliyle bu beden dönüştürülmesi gereken bir beden bile olsa yüceltmek zorundadır, yüceltilen beden ise yüceltildikçe başta dönüştürülmesi hedeflenen yanları da dahil kendine tapmaya, tüm uzuvlarının güzel olduğunu hayal etmeye, bu hayali de inanç nesnesi haline getirmeye başlar.¹ Bedenin nasıl makyajlanacağından önce ve daha önemlisi var olması, hangi bedenin yaşatılması sorunu vardır. Bu nedenle seküler de olsa milliyetçilik ve ortodoks biçimiyle din birbirine muhtaçtır. Göle’nin görmezden geldiği bu ilişki, Türkiye söz konusu olduğunda neden İslamcılığın son duruşmada bir biçimde otoriter devlet ve milliyetçiliğin safında durduğunu açıklar. Başta Hristiyan topluluklara dönük olmak üzere imha ve tasfiyeler neticesinde; devlet eliyle çoğunluk ve kültürel alanda baskın konumuna getirilmiş müslüman kitlelerin devletle ilişkisi baskı ve direniş ikiliğine indirgenemez. Bu ilişki, geçmişteki hiyerarşik ve üstünlükçü konumlardan siyasal anlatılar kurgulayan İslamcılar ile hukuki olarak

1 Bu konuda, yazarının kendi iddialarının hilafına da yorumlanabilecek olanları da dahil zengin bir sosyolojik malzemenin işlendiği, dikkate değer bir çalışma için bkz. (Walzer, 2021).

bu konumları ortadan kaldıran fakat siyasal varlığını bu konumlara bağlamış devletin milliyetçi politikaları arasındaki belirsizliğin yönetilme biçimlerine bakılarak anlaşılabilir. Böyle bakıldığında “daha az siyasal olmayan” kültürel İslamcılığın, “ihtişamlı geçmiş anlatısına” (Tokdoğan, 2018, s. 15), homojenleştirici kültürel politikalara karşı bir dirence değil “kolektif gurur ve haz duygularını hareket geçiren alternatif bir milli aidiyet hafızasına” (Tokdoğan, 2018, s. 16) yani devletin nihayet otantik sahipleriyle buluşma arzusuna dayandığı görülür. Özetle Göle’nin kültürel, özdeşünümsel ve ayrımları belirsizleştirdiğini düşündüğü İslamcılığın motivasyonu ve yaratımı, farklılığa duyarlı bir modernlik değil “ayrıcalıklı ve istisnai muamele görme” (Açıkel, 2023, s. 45) arzusu ve gücüdür.

Göle’nin Kavramsal Zaafları

Göle’nin İslamcılığı yeterince açıklayamamasını onun kullandığı kavramlar ve bu kavramlar arasında kurduğu bağlarla ilişkilendiriyorum. Oysa Göle üzerine çalışan akademisyenler aksine Göle’nin kavramsal araçlarının gücünü vurgular. Bu çalışmaların neredeyse tümü, Göle’nin kavramlarını tartışmaktan, başka düşünür ve kavramlarla yorumlamaktan uzak durarak, söz konusu kavramların yaratıcılığını ve özgünlüğünü öne çıkaran bir yaklaşım sergiler (Duman, 2019; Erdem, 2001; Koç & Topluk, 2019; Yücedağ, 2009)

Bu kavramlar arasında, eserlerinde merkezi bir yer tutması açısından, en belirleyici olanı “batı- dışı modernlik” kavramıdır. Öyle ki batı- dışı modernlik Göle’nin diğer kavramlarının da ortaya çıktığı, işlediği ve kendi aralarında bağ kurduğu zemindir. Hatta Göle’nin tüm çabasının bu batı- dışı modernliği anlamlandırmak olduğu söylenebilir. Batı- dışı modernlik kavramı, batılı olmayan toplumların modernlikle ilişkilerini açıklamaya ama aynı zamanda modernliği bu toplumların tecrübeleri üzerinden tekrar değerlendirmeye yönelir. Göle, bu kavramı anlamının en iyi yolu olarak onu “çoğul”, “yerel” ve “alternatif” modernlik kavramlarıyla ilişkilendirmeyi ve eklemlmeyi öneriyor. Böylece kavram kültüre duyarlı, çoğul, başka olasılıklara açık ve yerli modernlik deneyimlerine göndermede bulunur, aynı zamanda söz konusu kavramların bağımlılık ilişkilerini görmezden gelen, batı- merkezli ayrımlara bağlı ve iradeci iddialarını dışarda bırakır (Göle, 2011a, ss. 164–165). Bu haliyle kavram, yansız ya da olabildiğince nötrleştirilmiş, politik olarak içeriksizleştirilmiş gibi durur. Yalnız modernlik değil tüm toplumsal süreçler, ilişkiler, kurumlar hatta kavramlar başka toplumsal bağlamlarda farklılaşır, başka türlü deneyimlenir. Zaten başka türlü olamayacak ya da gerçekleşemeyecek bir olgunun farklılığına işaret etmeye neden ihtiyaç duyulur? “Sonsuz başkalık zaten *olan* şeydir. Her türlü deneyim, sonsuz farklılıkların sonsuz açılımıdır.” (Badiou, 2006, s. 39)

Eagleton’a referansla söylenirse, “buralarda öyle yapmıyoruz” ile sınırlı bir söz ahlaki ya da politik bir yargının gerçek temeli olamaz (Eagleton, 2021, s. 121). Sadece bir fikrin en zayıf veya en gerici biçimini muhatap alan bir itiraz olarak ortaya çıkabilir. Kaba bir inkara yönelik itiraz olduğunda bile, farklılığın yalnızca varlığını gündeme getirmek ancak bu farklılığın ne anlama geldiği tartışıldığında ve verili gerçekliğin yanlışlığını ifşa edip dönüşümünü hedeflediğinde, yani “buralarda öyle yapıyoruz ama yapmamalıyız” (Eagleton, 2021, s. 121) denildiğinde politik ve ahlaki bir içeriğe kavuşur. Bununla birlikte, aynı kavram somut ilişkileri açıklamaya çalıştıkça ya da başka kavramlarla birlikte kullanıldıkça görünüşteki yansızlığını kaybeder.

Göle’ye göre, batı- dışı modernlik kavramı ancak batılı olmayan toplumlar arasında bir ortaklık teşhis edilebildiğinde meşru kılınabilir. Göle batılı olmayan toplumların kendi yerel deneyimlerini anlamak için batı modernliğini referans almaları açısından ortaklaştığını düşünür. Bu toplumlar “kendi kültür ve tarih güzergâhlarının yolunda evrilerek değil, ancak o yolu arkalarında bırakarak ilerleyebileceklerine, yani modernleşebileceklerine inanmışlardır.” (Göle, 2011a, ss. 165, 167) Dolayısıyla sözü edilen kavram, kendiliğinden gelişen bir toplumsal sürecin betimlenmesinden ibaret kalmaz; iradi olarak müdahale edilmiş bir kendiliğe ve bu kendilikten sapmaya işaret eder. Yani Göle’yi izlemeye devam edersek, onun anlamaya çalıştığı toplumlar, yolunda evrilebilecekleri kendilerine ait kültür ve tarih güzergahlarına sahiptir. Bu değerlendirmenin içsel mantığı kendi içinde örtük bir çelişki barındırır: Batılı olmayan toplumlar modernliğin üretiminde, bilgisinde ve tarih yazımında kenara itilmiş ve bağımlı olarak görülür. Dolayısıyla bilinmeye gerek duyulacak bir öznellikten yoksundur. Göle de kavramlarını seferber ederken batı merkezci teorik açıklamaların bu toplumlara bir gelecek, toplumların kendi yapıp ettiklerinden bağımsız olan bir gelecek çizmesine karşı bir itiraz geliştirdiğini savunur (Göle, 2011a, ss. 168–169). Fakat aynı Göle, aynı toplumların kendi yapıp etmelerinden bağımsız ya da bunlardan koparılmış bir kültür ve tarih güzergahını onların geçmişine yerleştiriyor. “Ekstra modernlik” ve “geleneksizleşme” kavramları da bu güzergahtan sapılmasının yarattığı çarpıklığı vurgular (Göle, 2011a, ss. 169–174). “Zayıf tarihsellik” ise bir bakıma bu çarpıklığın sebebi, geçmişle bağı koparmaya yönelik değişim anlayışlarıdır. Zayıf tarihsellik iki olguyla açıklanır: “bugünün var olmaması” ve “doktrin fazlalığı” (Göle, 2022, s. 25). Buna göre, bu toplumlarda aktörler kendi tarihleri içinden kendilerini değerlendirmez, değişimin içsel dinamiklerini görmez. Bunun yerine bağımlı oldukları ya da bilinçlerini belirleyen batılı gelişme modellerini örnek alarak toplumu değiştirmeye çalışır. Kendi toplumsal gerçekliklerinden kopuşun sonucu onların bugünün toplumsal ilişkilerinden soyutlanmış doktrinlere sığınmasıdır. Mevcut toplumsal ilişkilerin yadsınması, bu ilişkilerle özdeşleştirilen aktörlerin de dışlanması, “ötekinin” reddini

doğurur. Göle sivil toplumun yadsınmasına dayalı bu totaliter eğilimi “tek aktör patolojisi” olarak kavramsallaştırır (Göle, 2022, s. 26).

Tüm bu kavramları birbirine bağlayan ya da batı- dışı modernliği sorunlu kılan şey toplumsal aktörlerin ütöpik eğilimi, zamanın şimdisini ıskalamasıdır. Oysa Göle’ye göre, üretken bir modernliğin, anti- totaliter ve diyaloga dayalı bir politikanın olanağı bilincin “bugünleşmesindedir” (Göle, 2011a, s. 7, 2022, s. 25). Tek aktör patolojisi veya zayıf tarihselliğin açıklanmasında da görüleceği gibi, Göle toplumsal değişime müdahil olmaya veya bunu düşünmeye dair politik eylemi her zaman için toplumsal- kültürel gerçekliğin ve ötekinin reddi ile yapışık halde düşünür. Mevcut toplumsal ilişkilerin ötesine bakmayı ya da geleceğe dair herhangi bir politik önermeyi yadsır. Verili durumun ötesinde duran geleceğe dair herhangi bir uzamın yokluğu, Eagleton’a referansla söylenirse, “ütopyayı fiilen elimizde olana” yükler, “geleceği şimdiye kapatır.” (Eagleton, 2021, s. 25) Göle, kendisini geçmişteki bir toplumla özdeşleştiren ve bu yolla bugünü reddeden sağ politik aktör tipini de ütöpik eğilimin bir örneği sayar (Göle, 2022, s. 25). Fakat temel olarak gelecek fikrine karşı yazar. Göle için modernliğin, çoğulculuğun ve anti- totaliter bir politikanın imkânı zamanın şimdileşmesindedir. Dolayısıyla gelecek imgeleminin motivasyon sağladığı sol politika demokratikleşmenin önünde engeldir. Örneğin 1980 sonrası ile ilgili yazdıklarında, devlet müdahalesi uzun vadede sivil toplumu doğuran bir etkiye sahipken devrimci sol hareketlerin bilinci bunun önünde engel ve ancak ortadan kalkmaları halinde siyasetin sivilleşeceği hareketlerdir (Göle, 2011a, ss. 37–48, 2022, ss. 10–20).

Gelecek yönelimli bu hareketlere karşı geçmiş, Göle’nin analizlerinde satır aralarındaki kimi hatırlatmaların aksine zayıf tarihselliği aşmanın anahtarıdır. Zayıf tarihsellik ancak “zamanın şimdileşmesi” ile aşılabılır. Fakat bu “şimdi”, “kendi tarihi ve kültürel güzergahından” sapmış, dolayısıyla geçmişle özdeşleştirilmiş kültür ve gelenek tarafından düzeltilmesi, kendi yoluna sokulması, zenginleştirilmesi gereken bir “şimdidir”. Zamanın şimdileşmesi, zayıf tarihsellik ve tek aktör patolojisinin ifade ettiğinin aksine kendi kültürel-tarihi güzergahını ve mevcut ilişkiler tarafından belirlenmeyi kabul etmekle mümkündür. Dolayısıyla yer yer tıpkı gelecek gibi politik bir referans olması yadsınan geçmiş, bağımlı ve nesneleştirici bir modernliğin aşılmasının tek anahtarı haline gelir. Böylece batı dışı modernlik bağımlı, aşırı ve totaliter olmaktan çıkıp aksine çoğul, alternatif ve homojenleştirici anlatılara karşı özgün değerler üretici hale gelecektir. İslamcılığın melez, demokratik, zengin ve anti totaliter bir modernliğin aktörü olduğuna dair iddianın kapısı da buradan açılıyor. Çünkü Göle’nin metinlerinde, modernliğin tarihinde kenara itilmiş fakat geri dönüşüyle modernliği özgün bir şekilde üreten gelenek İslamcı aktörlerin kurgusal atalarıyla özdeş görünür. Farklı herhangi bir kültürel gelenek,

modernliğin ya da batı- dışı modernliğin üretilmesinde ve deneyimlenmesinde dikkate değer özneler olarak görülmez. Örneğin modernite sorununu doğrudan politik gündemine almasına rağmen Kürt kadın hareketi (Çağlayan, 2010) batı- dışı, çoğul, yerli veya alternatif modernlik tartışmasında görülmemektedir. Nilüfer Göle'nin açıklamalarında gelenek, kültür, tarih ya da geçmiş denilen bağlam İslamcıların ufkuyla sınırlıdır. Dolayısıyla İslamcılık dışındaki tüm politik hamleler otantik olana müdahale, zayıf tarihselliğin bir parçası, tek aktör patolojisinin bir yansıması olarak görülür. Toplumun kendi tarihsel ve kültürel güzergahının ise neredeyse doğal olarak İslamcılığı doğuracağı ve egemen kılacağı savunuluyor. Bu durumda demokratik ufuk mevcut toplumun kendiliğinden gelişimine yüklenir. Çünkü bu teorik çerçeveye göre, tarihsel seyrin kaçınılmaz sonucu İslamcılığın çoğunluğun siyasi temsiline kavuşmasıdır.

Sonuç

Bu çalışmada Nilüfer Göle ile ilgili eleştirel bir değerlendirme ortaya koymaya çalıştım. Göle'nin politik sosyalleşmelerini İslamcı düşünceye borçlu özneleri açıklayamadığını savunmaktayım. İddialarının önemli dayanaklarını oluşturan; İslami yaşam kurallarına direnç gösteren yaşam stratejilerini vurgulayan ve kültürel bir hareket olarak İslamcılık veya yeni müslüman özne ile politik İslam arasındaki farka odaklanan argümanlarının Göle'nin çıkarımlarını doğrulayacak güçte olmadığını gösterebildiğimi düşünüyorum. Sözü edilen karışıklıklar doğru kabul edildiğinde bile Göle'nin tarif ettiği yeni İslami kimliği doğurmayacaktır. Göle İslamcılığı ele alırken onun sosyal ve siyasal alanda milliyetçilik ile iç içe girişlerini önemsememektedir. Bu birlikteliğin sürekliliğini gözden uzak tutması, İslamcı hareketin başka topluluklarla ilişkisini de önemsizleştirmesine ve sonuç olarak devlet ile İslamcılığın ilişkisini doğru açıklayamamasına neden oluyor. Nilüfer Göle açıklama nesnesinin ürettiği sosyal bağlamı yaratan güçleri ve politik müdahaleleri doğru değerlendirmemektedir.

Göle'nin açıklama çerçevesinin zayıflığını kullandığı kavramlar ile ilişkilendirmeye çalıştım. Onun batılı olmayan toplumları anlamak için seferber ettiği kavramlar, açıklama nesneleriyle ilişkilendiğinde başka şeylerle de açıklanabilecek bir farklılığı kültürel bir olguya indirgemektedir. Üstelik bu kültürel olgu da tarihten koparılmış ve kendi içindeki gerilimlerinden arındırılmış şekilde tanımlanmıştır. Bunun sonucunda Göle sosyal bir olgu ile politik bir hareket arasındaki ilişkiyi adeta kısa devreye uğratmaktadır. Bu durumda belirli politik hareketler bazı kültürel farklılıkların zorunlu sonucu olarak ortaya çıkar. Bu çalışmada Göle'nin bazı kavramlarını sorgulamakla kendimi sınırladım. Fakat benzer bir çalışma Göle'nin seçkinlik, din ve melezlik gibi kavramları

kullanmasıyla veya sol politik kültüre dair çok kaba indirgemeciliğiyle ilgili de yapılabilir. Örneğin, tam da çoğunlukla batılı olmayan toplumlara dönük yeni bir ittifak zemini olarak küresel ölçekte desteklenen batı- dışı veya yerel modernlik kurgularına (Mert, 2022, ss. 331–337) ve İslamcı hareketin çokça sözü edilen melezlik söylemi üzerinden bu kurguların içindeki ana özne olabilmesine (Yılmaz, 2015, s. 20) rağmen Göle’nin tüm bu süreçleri özgün, yerel ve batıya meydan okumanın bir biçimi olarak değerlendirmesi dikkat çekicidir.

Bauman yeni sağcı, hatta ırkçı ve faşist hareketlerin bile artık farklılığın kaba inkarına dayanmadığını aksine bu hareketlerin artık farklılıkları kabul edip istediğini anlatır (Bauman, 2019, ss. 49–50). Yine Eagleton, kültürlerin temel içeriklerini önemsizleştiren ve onları formel çoğunluğun bir parçası olarak işlevsel kılan düşüncenin eleştirel gücünü kaybedeceğine işaret ediyor. Örneğin ırkçılığın ve işkence kültürünün tarih boyunca taşıdığı çeşitlilik düşünülünce çoğulculuğu ve farklılığı kendi içinde bir değer olarak görmek ya da insan deneyimin bir zenginliği olarak ele almak zorlaşır (Eagleton, 2022, ss. 26, 33). Farklılık ancak eşitlikçi bir konumdan değerlendirildiğinde ve bir eşitlik talebinin parçası olduğunda olumlu bir politik içeriğe kavuşur. Dolayısıyla eşitliğe duyarsız bir farklılık kavrayışı, eşitsizlikçi politik hareketlere karşı eleştirel bilgi üretiminden yoksundur. Nilüfer Göle tam da bu nedenle İslamcı siyaseti doğru ve öngörülü biçimde açıklayamamaktadır. Bu haliyle Göle’nin sosyolojisi; iktidar ilişkilerinden ve politik müdahalelerden kurtarılabilecek ve kurtulduğunda kendiliğinden anti- totaliter veya özgürleştirici dinamikler doğuracak bir toplum tasavvuruna sahiptir. Bu sosyoloji pratiği, mevcut eşitsizlikçi ilişkilere eklemlenen politik aktörlere verili toplumsal dünyadaki tutumlarının rasyonelliğini gösteriyor olmalıdır.

Etik Bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik Denetimi: Tamamlandı.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar(lar) bir çıkar çatışması beyanında bulunmamıştır.

Kaynakça

- Açıkel, F. (2023). *“Kutsal mazlumluk”tan “makyavelist despotizm”e AKP otoriterliğinin psikopatolojisi*. İletişim.
- Aytürk, İ. (2023). Post- post- Kemalizm: yeni bir paradigmayı beklerken. İ. Aytürk & B. Esen (Ed.), *Post- post- Kemalizm: Türkiye çalışmalarında yeni arayışlar* (ss. 23–48). İletişim.
- Aytürk, İ., & Esen, B. (Ed.). (2023). *Post- post Kemalizm: Türkiye çalışmalarında yeni arayışlar*. İletişim.

- Badiou, A. (2006). *Etik kötülük kavrayışı üzerine bir deneme* (T. Birkan, Çev.). Metis.
- Bauman, Z. (2017). *Cemaatler: güvenli olmayan bir dünyada güvenlik arayışı* (N. Soysal, Çev.). Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2020a). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2020b). *Postmodern etik* (A. Türker, Çev.). Ayrıntı.
- Benslama, F. (2018). *Ölüm siyaseti: cihatçı "üst-müslümanlar"* (O. Türkay, Çev.). İletişim.
- Çağlayan, H. (2010). *Analar, yoldaşlar, tanrıçalar: Kürt hareketinde kadınlar ve kadın kimliğinin oluşumu*. İletişim.
- Çamlıbel, C. (2023). *Prof. Dr. Nilüfer Göle: 20 yıl önce vurgu Kemalizm eleştirisindeydi, bugün Atatürkçülüğün yeniden keşfinde*. Erişim tarihi: 30 Temmuz 2025, <https://t24.com.tr/yazarlar/cansu-camlibel/prof-dr-nilufer-gole-20-yil-once-vurgu-kemalizm-elestirisindeydi-bugun-ataturkculugun-yeniden-kesfinde,42052>
- Çavikbaş, H. (2023). *Nilüfer Göle'nin eserlerinde din ve kadın* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, H. (2022). *Nilüfer Göle'ye göre Türkiye'de modernleşme, kamusal alan ve din* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duman, M. Z. (2019). Nilüfer Göle'nin eserlerinde İslami kimlik arayışı ve bu arayışın Avrupa ve Türkiye'deki kamusal tezahürü. *Mukaddime*, 10(2), 544–560. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.563220>
- Dellaloğlu, B. F. (2020). *Şerif Mardin ve Nilüfer Göle*. Erişim tarihi: 01 Ağustos 2025, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/06/25/serif-mardin-ve-nilufer-gole>
- Eagleton, T. (2021). *Postmodernizmin yanılsamaları* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı.
- Eagleton, T. (2022). *Kültür yorumları* (Ö. Çelik, Çev.). Ayrıntı.
- Efe, M. (1997). *Mızraksız ilmihal*. Kaknüs Yayınları.
- Erdem, T. (2001). Nilüfer Göle, sosyoloji ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 141–158.
- Eribon, D. (2025). *Reims'e dönüş* (Ş. Çiltaş, Çev.). Can Sanat Yayınları.
- Erol Altınışık, E. (2017). *Nilüfer Göle'de "Batı- dışı modernlik" in bir imkânı olarak Türk modernleşmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göle, N. (2011a). *Melez desenler: İslam ve modernlik üzerine*. Metis.
- Göle, N. (2011b). *Modern mahrem: medeniyet ve örtünme*. Metis.
- Göle, N. (2013). Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak. N. Göle (Ed.), *İslam'ın yeni kamusal yüzleri: İslam ve kamusal alan üzerine bir atölye çalışması* (ss. 20–40). Metis.
- Göle, N. (2014). *Seküler ve dinsel: aşınan sınırlar*. Metis.
- Göle, N. (2020). *İç içe girişler: İslam ve Avrupa*. Metis.
- Göle, N. (2022). *Mühendisler ve ideoloji: öncü devrimcilerden yenilikçi seçkinlere*. Metis.
- Jourdain, A., & Noulın, S. (2020). *Pierre Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları* (Ö. Elitez, Çev.). İletişim.
- Kargın, S. (2021). *Nilüfer Göle'de modernleşme ve dönüşen mahremiyet* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

- Koç, Y., & Topluk, G. (2019). Türkiye sekülerleşiyor mu tartışmasına sosyo-politik bir katkı: Nilüfer Göle örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 281–295. <https://doi.org/10.11611/yead.623264>
- Mert, N. (2022). *Batı İslâm'ı çok sevmiştir: Batı'nın İslâm siyasetleri ve İslâmcılık*. İletişim.
- Oğur, Y. (2023). *Hayır, bunu sana entelektüeller yapmadı*. Erişim tarihi: 01 Ağustos 2025, <https://www.karar.com/yazarlar/yildiray-ogur/hayir-bunu-sana-entelektueller-yapmadı-1597965>
- Şahin, S. (2019). *Türk sosyolojisinde çağdaş bir öncül olarak Nilüfer Göle ve sosyolojisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saka, E. (2024). *Nilüfer Göle'de din-modernite ve sekülerleşme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savran, S. (2024). *Türkiye'de sınıf mücadeleleri cilt 2: 12 Eylül karşıdevriminden 28 Şubat'a*. Yordam.
- Sıcaküz, N. (2023). *Nilüfer Göle'nin çalışmalarında din olgusu ve ötekileştirmenin yorumu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlıcılık: hınç, nostalji, narsisizm*. İletişim.
- Ünlü, B. (2018). *Türklük sözleşmesi: oluşumu, işleyişi ve krizi*. Dipnot.
- Walzer, M. (2021). *Kurtuluş paradoksu: seküler devrimler ve dinî karşıdevrimler* (Z. Şarlak, Çev.). İletişim.
- Yalçinkaya, A. (2014). *Kavimkırım ikliminde Aleviler*. Dipnot.
- Yılmaz, Z. (2015). *Dişil dindarlık: İslâmcı kadın hareketinin dönüşümü*. İletişim.
- Yücedağ, İ. (2009). *Nilüfer Göle'nin modernlik anlayışı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KİTAP İNCELEMESİ*

Pierre Rosanvallon, *Popülizm Yüzyılı: Tarih, Teori, Eleştiri*,
(Çev. Suat Başar Çağlan), Kırmızı Kedi Yayınevi, 2023, 208 sf.

Popülizm 19. yüzyılın sonlarında Rus Çarlığı ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) farklı dinamiklerle ortaya çıktığından bu yana dünya tarihinde değişen, dönüşen ve çeşitlenen bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür. Tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda farklı saiklerle ortaya çıkan popülizm, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sosyal bilimler disiplini içerisinde sistematik araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Popülizmin ne olduğu ve ne olmadığına yönelik kavramsal bir çerçeve oluşturma çabası ilk kez 1967'de LSE'de düzenlenen "Popülizmi Tanımlamak" başlıklı konferansta somutlaşmıştır. Konferansta gerçekleşen tartışmalar ve sunulan bildirilerden derlenen *Popülizm: Anlamları ve Ulusal Özellikleri* (Ionescu ve Gellner, 1969) adlı kitap bu alanda hazırlanmış en erken ve kapsamlı çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir.

Kitapta, Ionescu ve Gellner'in (1969) popülizmin uluslararası sistemdeki yerine dair yaptıkları çözümlemede popülizmi "hayalet" olarak tasvir etmeleri oldukça dikkat çekicidir (s. 1). 1967'deki konferanstan bu yana popülizm literatürü giderek genişlemiştir. Kavramsal, metodolojik ve ampirik çalışmalara konu olan popülizme yönelik çeşitli tanımlama ve kategorize etme girişimlerinde bulunulmuştur. Bazı araştırmacılar popülizmi ideolojilere uyum sağlayan bir "siyasal tarz" olarak ele alırken (Moffit, 2016) bazı araştırmacılar çeşitli ideolojilere uyum sağlayabilen esnek yapısından hareket ederek "zayıf-merkezli bir ideoloji" (*thin-centered ideology*) (Mudde, 2004) olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde popülizmin kitlesel bir tepkiyi içerisinde barındırdığını ileri süren araştırmacılar, "hareket" yaklaşımını (Wiles, 1969) ortaya atmıştır. Tüm bu

* Makale geliş tarihi / Received date: 02.07.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 07.08.2025

Yazar email: mesutcanakcay@gmail.com

tanım çeşitliliği popülizmin çok yönlü doğasına ışık tutmakta ve literatürde tartışılmaya devam etmektedir. Günümüzde Ernesto Laclau (2005) ve Chantal Mouffe'un çalışmalarıyla (2018) sol popülizm için kavramsal ve teorik bir çerçeve oluşmaya başlamıştır. Nitekim 21. yüzyılda popülizmin durumuna yönelik kapsamlı bir kavramsal çerçeve halen geliştirilememiştir. Bu durum sağ ve sol popülizmin farklı dinamiklere yaslanan ayrı birer popülizm türü olarak ele alınması gerektiği düşüncesini filizlendirmiştir. Fransız tarihçi ve siyaset bilimci Pierre Rosanvallon, literatürdeki boşluğa dikkat çekerek *Popülizm Yüzyılı: Tarih, Teori, Eleştiri* adlı çalışmasının ortaya çıkış gerekçesini popülizmin bir fenomen olarak ele alınmaktan öteye geçmediğini ileri sürerek açıklamaktadır. Rosanvallon (2023), kitabın bu eksikliği doldurarak literatüre taslak bir teorik çerçeve sunmayı amaçladığını ifade etmektedir (s. 13).

Rosanvallon'un 2020'de *Le Siècle du populisme- Histoire, théorie, critique* özgün adıyla yayınlanan kitabı 2023'te Türkçeye kazandırılmıştır. Popülizmi; tarihsel, teorik ve eleştirel yönleriyle ele alan kitap disiplinlerarası niteliğiyle dikkat çekmektedir. Rosanvallon, literatürdeki metodolojik ve kavramsal çalışmaların popülizmin doğasını anlamada sınırlı kaldığı kanısındadır (s. 11). Ona göre popülizm-demokrasi ilişkisi demokrasinin içsel sorunları dışlanmadan değerlendirilmelidir. Zira demokrasinin mevcut durumunu basitleştiren ve kutuplaştıran bir anlatı popülizmin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Rosanvallon geniş katılımcı ve dinamik bir halk egemenliğinin başlıca özelliklerini irdelemektedir. Bu yönüyle kitap, popülizmin çağdaş demokrasilerdeki durumunu yerleşik anlatıların dışına çıkararak çok yönlü bir şekilde analiz etmektedir (s. 20).

Kitabın "Giriş" bölümünde güncel popülizm literatüründeki tanım ve yaklaşımların eleştirel bir incelemesi yapılmaktadır. Rosanvallon, popülizmin çağdaş dünyadaki yerinden hareket ederek 21. yüzyılda bir devrim yarattığını ileri sürmektedir. Ona göre bu devrim popülizm literatüründe yalnızca bir fenomen olarak incelendiği için henüz kapsamlı bir kavramsal-teorik çerçeveye oturtulamamıştır. Popülizmin esnek ve değişken yapısı kavramsal bir tanım geliştirilmesini zorlaştırırken ortaya "paradoksal bir tabir" çıkmaktadır. Rosanvallon'a göre bu duruma popülizmin iyi ya da kötü olduğuna dair devam eden tartışmaların eklenmesiyle çağdaş popülizm için genel bir çerçevenin oluşması güçleşmektedir (s. 9-20).

Kitabın "Popülizmin Anatomisi" başlıklı birinci bölümünde popülist siyasal kültürün temel unsurları incelenmektedir. Rosanvallon, "bireycilik çağı" olarak tarif ettiği günümüzde, popülizmin toplumsal ve siyasal açıdan önemine odaklanmakta ve mevcut sistemin yetersizliklerine karşı alternatif sunma kapasitesine sahip olduğu düşüncesini temellendirmektedir (s. 13-14). Bu bölümde, popülizmin halk kavramını yücelten anlayışı karşısında sağ ve sol

kavramlarında bir ayrışma gözlemlendiğine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Rosanvallon'a göre halk kavramı sağ ve sol popülizmin önüne geçerek çağdaş dünyada birçok popülist aktörün söylemlerinde belirginlik kazanmıştır. Yakın dönemde İspanya'da Podemos'un "İdeolojiye Değil, Egemenliğe Dayalı Parti" sloganına başvurusu; Fransa'da Jean-Luc Mélenchon'un "halk cephesi kurma" idealinde olduğunu ifade etmesi; Marine Le Pen'in "Le Pen, yani Halk" sloganı ile kendisini halk ile özdeşleştirmesi popülizmin halk merkezli söylemini gösteren örnekler olarak dikkat çekmektedir. Rosanvallon'a göre bu örnekler popülist aktörlerin ortak bir unsuru olarak siyasi haritanın yeniden tanımlanmasına ışık tutmaktadır (s. 61-69).

Rosanvallon'un popülizmin doğasını anlamaya yönelik çabası kitabın "Popülizm Tarihi" başlıklı ikinci bölümünde derinleşmektedir. Bu bölümde popülizmin 19. yüzyılın son çeyreğinde Rus Çarlığı ve ABD'de ortaya çıkış süreci öncü popülist hareketler olarak incelenmektedir. Rosanvallon, her iki coğrafyada farklı saiklerle ortaya çıkan popülizmin kavramsal olarak popülizm içerisinde bir etkileşim meydana getirmediği kanısındadır. Ona göre popülizm, 1929'da Fransa'da *Popülist Roman Manifestosu* (*Manifeste du roman populiste*) adlı edebi manifesto ile gündeme geldiğinde siyasal bir içeriği bulunmuyordu. Popülizm, halkın edebi bir konu olarak romanlara taşınmasının bir sonucu olarak Fransız edebiyatında tezahür etmiştir. Bu durum popülizm kavramının siyasi yönde bir devamlılık göstermediğine örnek teşkil etmektedir (s. 15-16). Rosanvallon, tarihsel süreç içerisindeki popülist momentlerden hareket ederek çağdaş popülizmin karakteristik özelliklerini yansıtan verilere ulaşmayı hedeflemiştir. Kendisi, tarihsel örnekleri popülizm kavramı için metodolojik bir çerçeve sunmak için yeterli görmemektedir. Popülizm laboratuvarı olarak tarif ettiği Latin Amerika popülizmleri üzerine değerlendirmelerde bulunarak bu duruma dikkat çekmektedir. Ona göre popülizm, 20. yüzyılda siyasi terminolojiye Latin Amerika'daki hareket ve rejimlerin tanımlanmasıyla kesin olarak girmiştir. Jorge Eliecer Gaitan ve Juan Peron'un başlattığı hikâye yakın dönemde Venezuela'da Hugo Chavez, Ekvator'da Rafael Correa, Bolivya'da Evo Morales tarafından devam ettirilmiştir. Bu liderlerin popülist olarak nitelendirilmesinin nedeni Rosanvallon'a göre temsil ettikleri şeyin sağ-sol ya da kapitalizm-sosyalizm ayrımı gibi dönemin alışıldık siyasi kategorilerine uymamasıydı (s. 99-107).

Kitabın "Popülizm Eleştirisi" başlıklı üçüncü bölümü popülizm-demokrasi ilişkisine odaklanmaktadır. Bu bölümde popülizmin çağdaş demokrasilere sunduğu fırsatlar ve tehditler üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Popülizmin teorik ve kavramsal ele alınışlarından hareket eden Rosanvallon, popülizm-demokrasi ilişkisinin karmaşıklığının demokrasinin önündeki potansiyel olanakların değerlendirilmesini zorlaştırdığı kanısındadır.

Ona göre popülizm, kutuplaştırıcı bir demokratik biçime dönüştüğünde sistemdeki tüm demokratik kurumları aşındırmakta ve “diktatörlüğe” dönüşme riskini barındırmaktadır. Zira popülizm, demokratik katılımı artırma potansiyelini taşıırken aynı zamanda toplumsal ve siyasi kutuplaşmaya yol açarak demokrasiyi zayıflatmaktadır (s. 131). Referandum gibi demokratik araçlar hem halk egemenliğini güçlendirme potansiyeli taşımakta hem de politikacıların siyasi sorumluluktan kaçınması gibi riskler taşımaktadır. Ayrıca çoğunluğun kutsallaştırıldığı bir demokrasi anlayışına yol açabilmektedir. Rosanvallon, demokrasinin güçlendirilmesi için “müzakereci pratiklerin” geliştirilmesini önermektedir (s. 139).

Popülistler, çoğunluğun iradesini istatistiksel bir veri olmaktan çıkararak milletin genel iradesini yansıtan ahlaki bir özellik atfetmektedir. Rosanvallon’a göre popülistlerin bu hedefinde iki temel araç öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki kurucu meclisler aracılığıyla bağımsız kurumların zayıflatılarak anayasayı yeni rejime uygun hale getirmektir. Venezuela’da Chavez dönemi bu uygulamanın tipik bir örneğini teşkil etmektedir. İkincisi devlet başkanının yeniden seçilebilmesinin önünü açacak girişimlerde bulunmaktır. Buradaki amaç, liderin hukuki iktidar süresinin uzatılmasını sağlamaktır. Popülizmin demokrasi ile özdeşleştirildiği bu tip sistemlerde seçilmiş diktatörlük yani “demokratörlük” ortaya çıkmaktadır. İlginç bir şekilde bu tür rejimler sürekli olarak demokratik bir görünüm sergileme çabası içindedir. Mili irade teması, bu rejimlerin temel söylemi olarak öne çıkarken, bu iradeye karşı çıkmak antidemokratiklik ile anılmak için yeterlidir (s. 163-173).

Rosanvallon, kitabın “Sonuç: Bir Alternatif Ruhu” başlıklı bölümünde popülizm-demokrasi ilişkisinin boyutları üzerinden genel değerlendirmelerde bulunarak çağdaş demokrasiler için “alternatif bir model” önermektedir. Ona göre popülizm dünya nüfustaki düzensizliği, geniş halk kitlelerinin öfke ve sabırsızlığını yansıtırken bu duruma karşı ileri sürülen öneriler basit ve sorunludur. Zira mevcut düzenin savunulması çağdaş popülizmin beslendiği sorunlara yanıt vermemektedir. Rosanvallon’un çözüm önerileri demokrasinin tarihsel kökleri, teorik geçmişi ve çağdaş pratiklerinden yola çıkarak popülizme karşı kapsayıcı ve katılımcı bir modelin inşa edilmesine ulaşır. Bu tür bir demokrasi modeli yurttaşların siyasal süreçlerde daha aktif olarak yer aldığı, demokratik kurumların güçlendiği ve demokrasi araçlarının çeşitlendiği bir sistemin inşasını gerektirmektedir. Bir anlamda demokrasinin basitleştirildiği ve radikalleştirildiği kutuplaştırıcı demokrasi türlerine karşı çoğulcu, pratik ve kapsayıcı bir demokrasi vizyonu ortaya koyulmalıdır. Milli irade olarak kavramsallaştırılan seçmen çoğunluğunun yerini “gözetim” ve “icra” demokrasisi gibi unsurlar almalıdır. Böylelikle demokrasi, durağan bir model olmaktan çıkarak sürekli olarak keşfedilen ve kurumsallaşan bir yapıya

evrilecektir. Sonuç olarak Rosanvallon, yurttaşların seçimden seçime oy vermek için sandığa gittiği demokrasi anlayışı yerine halkın aktif katılımını içeren, sivil faaliyetleri göz ardı etmeyen, kapsayıcı bir demokrasi modeli önermektedir (s. 181-186). Öte yandan kitabın, “Popülizm Sözlüğünün Tarihi” başlıklı ek bölümünde popülizm kavramının tarihsel kökleri ve gelişim süreci incelenmiştir (s. 189-202).

Rosanvallon, “Popülizm Yüzyılı: Tarih, Teori, Eleştiri” adlı çalışmasında popülizm-demokrasi ilişkisini disiplinlerarası bir yaklaşımla ele almaktadır. Kitapta çağdaş popülizmin teorik ve ampirik yaklaşımlarının popülizmin doğasını anlamada yetersiz olduğu varsayımından hareket edilerek popülizm-demokrasi ilişkisi analiz edilmiştir. Ayrıca popülizmin tarihsel gelişimi ve demokrasiyle ilişkisini “kazananlar” ve “kaybedenler” olarak değerlendiren anlayışın yerine demokrasinin işlevselliği üzerinden yaklaşılarak özgün bir yaklaşım takip edilmiştir. Kitap bu yönüyle Rosanvallon’un popülizm üzerine metodolojik ve kavramsal çerçeve sunma hedefini başarılı kılmaktadır. Öte yandan kitapta Rosanvallon’un popülizmin kavramsal temellerine yönelik felsefi çözümlemelerinin yeterince derinleşmediği görülmektedir. Bu durum yazarın kavramsal çerçeveye odaklanma amacıyla açıklanabilir. Benzer şekilde sağ ve sol popülizm ayrımına ilişkin analiz literatürdeki tartışmalara yanıt vermekten uzaktır. Bir anlamda kitabın genel olarak popülizm araştırmalarındaki ampirik çalışmalara odaklanması önerilen kavramsal çerçevenin metodolojik sağlamlığını tartışmaya açabilecek bir boşluk meydana getirmektedir. Sonuç olarak kitap, popülizme yeni bir bakış açısı getirirken ortaya koyulan alternatif demokrasi modeliyle popülizm ve demokrasi ilişkisine odaklanan literatüre önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Ionescu, G., & Gellner, E. (1969). Introduction. In G. Ionescu & E. Gellner (Eds.), *Populism: Its meanings and national characteristics* (pp. 1-5). The Garden City Press.
- Moffit, B. (2016). *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford University Press.
- Mouffe, C. (2018). *For a left populism*. Verso.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541-563.
- Rosanvallon, P. (2023). *Popülizm yüzyılı: Tarih, teori, eleştiri* (S. B. Çağlan, Çev.). Kırmızı Kedi
- Wiles, P. (1969). A syndrome, not a doctrine. In G. Ionescu & E. Gellner (Eds.), *Populism: Its meanings and national characteristics* (pp. 166-179). The Garden City Press

Dr. Mesut Can Akçay

KİTAP İNCELEMESİ

Bandy, Gary (2023). *Financial management and accounting in the public sector* (Routledge, 3rd Ed.).

Gary Bandy's "Financial Management and Accounting in the Public Sector" provides a thorough analysis of public finance and accounting, outlining the most effective approaches to manage financial resources for public administration as well as the instruments available for efficient budgeting, revenue collection, and spending supervision. Specifically, the book provides theoretical and practical perspectives on public spending, taxation, regulation, and budgeting, which makes it a precious resource both for researchers and practitioners. This analysis examines both its practical contributions to the field of public financial management as well as its theoretical implications. Bandy's book views public finance not just as a technical domain, but also as a strategic practice of public-interest management. The book is intended to be a basic introduction for managers who are unfamiliar with public financial management. Bandy distinguishes the financial management procedures of the public and private sectors and explores them in the context of democratic accountability, transparency, and moral requirements. The book's framework is organised around the four cyclical stages of public financial management: budgeting, income generation, expenditure, and auditing. Bandy supplements the theoretical foundation with practical examples in each chapter, allowing the reader to understand the challenges in a real-world setting. The book also includes up-to-date information on the growing pressures on public finance and long-term fiscal management in the post-pandemic period. Because public finance decision-making has been described as a 'art' (Bandy, 2023), as Bandy puts it, the book also provides innovative concepts on how to use financial resources effectively and profitably.

The book's first chapter introduces the concepts and principles that underpin public financial management, as well as the distinction between the public and private

* Makale geliş tarihi / Received date: 17.01.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 15.05.2025

Yazar email: sercan.yavan@adu.edu.tr

sectors. Bandy provides an extensive framework for structuring public financial management to benefit society. The necessity for public sector principles like transparency and accountability is one way that this framework clarifies how public finance management is different from the private sector. The chapter makes the case that public financial management is more complicated than in the private sector because the public sector must be motivated by its primary objectives of serving the general public and producing social value in addition to financial achievement. At this point, Bandy discusses the idea of "market failure," highlighting scenarios in which the delivery of public services may be inadequately handled by the market mechanisms. This is where public financial management comes into play, particularly when markets fail to deliver essential services like security, health, and education. The public finance cycle is another significant topic covered in this chapter. It is stated therein that there are several steps in public financial management, including budget development, approval, performance, and audit. In this cycle, Bandy highlights how crucial it is for public administrators to maintain accountability in the public interest while also making effective use of resources. Such management cycle provides a comprehensive approach to public financial management and allows for the effective distribution of public resources while adhering to the accountability principle.

The second chapter examines the public budgeting process as a mechanism for reflecting the government's budgetary and political strategies. Bandy defines budgeting as the process of distributing resources in accordance with the strategic objectives in public financial management. In this chapter, Bandy discusses all aspects of public budgeting, from planning to approval and execution. He underlines that budgeting serves the critical purpose of ensuring the fair and effective distribution of public resources, as well as improving accountability in the public sector. Bandy further discusses the key role of the public budgets in rectifying social and economic inequities in society. The use of concepts such as performance-based budgeting and zero-based budgeting in the public budgeting process is addressed in a comprehensive manner, as is how these approaches might improve the efficiency of public services. The section additionally points out that the budgeting process should be transparent and public. The principles of transparency and accountability not only maintain public trust in public institutions, but also ensure that public resources are used for what they were meant to serve. The third chapter goes into detail on the role and function of taxes, one of the state's most important income streams, in public finance. Bandy examines the roles of taxes, including assuring the sustainability of public services, maintaining the order of the economy, and promoting equitable social conditions. This section focuses on the challenges witnessed in the development of the taxation system, arguing for tax policies that are structured in accordance with the principles of efficiency and equality. Bandy additionally underscores the impact of taxation on income distribution as well as its economic and social implications. This chapter delves deeply into issues such as fair taxation and the construction of a tax policy that promotes economic progress. The studies, strengthened by examples from the United Kingdom and other countries, allow the reader to acquire a comparative perspective on various tax regimes. Bandy provides guidance for effective

handling of taxes, focusing on topics such as tax evasion, compliance, and costs for collection.

The fourth chapter is on financial controls during the public budget execution process. Bandy argues that financial control mechanisms must be in place to ensure that public expenditures are made in conformity with the intended objectives. He highlights the significance of a robust internal control system in public financial management for making sure that expenditures are in the public interest and do not exceed the budget. This section scrutinizes the corruption risks encountered throughout the budget implementation process, as well as the steps that must be taken in order to mitigate such risks. Comprehensive information is provided on how internal control systems might be employed to improve accountability and transparency in the public sector. The theoretical foundations and practical suggestions for controlling governmental spending for the benefit of society are also covered. In this sense, it provides a thorough analysis of how financial management and internal audits have an impact on public administration. In the fifth chapter, Bandy examines how financial metrics might be used in public administration decision-making processes. The ability of public administrators to make strategic decisions based on financial facts is critical to the efficient use of public resources. Bandy highlights the need for accurate financial data analysis and interpretation in decision-making processes. From this perspective, it describes how financial analysis methodologies such as cost analysis, cost-benefit evaluation, and net present value estimates may be applied in the public sector. The chapter addresses the hurdles and ambiguities in financial decision-making process by focusing on strategic analytical methods to assist public managers to arrive at more knowledgeable and effective decisions. It goes into depth on how such methods may be used to allocate resources while managing costs in the public sector.

The sixth chapter focuses on public procurement and the ethical issues that arise during the process. Bandy underlines that public procurement procedures should be carried out not just cost-effectively, but also in compliance with ethical norms and transparency principles. Maintaining ethical standards in the public procurement process is crucial to reducing the risk of corruption. The chapter highlights the importance of maintaining a balance between value for money and transparency while discussing the role of public procurement in public financial management. Given the surge in public spending during the pandemic and the challenging nature of procurement systems, Bandy's recommendations for ethics and transparency provide an important perspective for contemporary public administration. Additionally, the chapter provides practical remedies to the problems associated with managing public procurement. Bandy examines public value theory, performance assessment, and strategies designed to improve the effectiveness of public services in chapter seven. He contends that public managers should strive to provide social benefits in addition to fiscal objectives within the context of public value theory. Bandy emphasizes the significance of public services being outcome-oriented and laid out in line with societal demands in this chapter. The benefits of performance management tools for managers in the public sector are also highlighted in this chapter. The chapter, which expands upon Moore's public value

theory, is backed up with practical suggestions for enhancing the effectiveness and impact of services in public administration. This background explains the management and societal significance of performance measurement in the public sector. This particular chapter also covers the benefits of performance management tools for public-sector managers. The chapter is based on Moore's public value theory and includes practical recommendations for increasing the efficiency and impact of public administration services. In this context, the significance of performance assessment in the public sector, both managerial and social, is discussed.

The eighth chapter underlines the significance of accountability and financial reporting in the public sector. Bandy highlights the importance of transparency in public financial management to maintain public trust. Financial reporting and accountability measures make sure that public institutions perform their societal responsibilities while also enhancing their standing in the community. The chapter addresses how financial reporting requirements and good governance practices may be used to improve accountability in public administration. Bandy goes into detail on the principles of transparency and accountability and provides solutions for how to maintain these values in public administration. This chapter highlights the necessity of open and transparent financial management procedures in the public sector for establishing the trust of the public. The last chapter focuses on audit and transparency in public financial management. Bandy emphasises the requirement for independent auditing methods to ensure the proper use of public resources. Public auditing plays an important role in ensuring accountability to society while also monitoring the effective use of public resources. This section discusses internal and external audit processes, as well as the use of internationally accepted audit standards in public administration. According to Bandy, increasing control mechanisms can help to develop a more transparent and accountable public administration system. The use of transparency principles in public auditing improves the trustworthiness of public financial management and its societal acceptability.

Bandy's *Financial Management and Accounting in the Public Sector* provides a practical as well as theoretical overview of public financial management and thoroughly addresses many present-day issues. However, additional details on the integration of technologies that include digital transformation (Mergel et al., 2019), artificial intelligence (AI) (Zuiderwijk et al., 2021), and data analytics (Scholta et al., 2019), which are becoming ever more important in public financial management, could have made contributions for ensuring that the book accurately reflects the latest developments. Nowadays, AI technologies provide new prospects for public administration, particularly in budget planning, data analytics, forecasting, and the allocation of public resources. In this context, expanding the book to include themes such as the use of AI in the public sector, financial process automation, and decision-making process strengthening might give readers a broader view on advancements in public financial management. Given Bandy's comprehensive approach, which represents a wide viewpoint, including such a technical update into future editions of the work might add value to the book. Such an addition might help the book better represent the changing dynamics of public

administration and provide public managers with the guidance they need during the digitalisation process. In general, by approaching public finance management holistically, Bandy's work contributes significantly to academic and applied circles through providing practical instances backed by theoretical understanding. While providing answers to the mounting budgetary difficulties in the post-pandemic period and including current studies of public finance issues, the book illuminates today's public administration issues. Bandy's straightforward and clear language allows even public managers with less financial experience to understand the subject, and his approach to public finance within the context of social responsibility and value generation makes the book a useful resource for academicians. *Financial Management and Accounting in the Public Sector* is a rich and comprehensive resource for students and professionals who wish to specialise in public financial management. The book makes significant contributions to public financial management, both academically and practically, owing to Bandy's methodology, which combines theory and practice, provides solutions to contemporary public finance issues, and addresses moral responsibility and the public benefits.

References

- Bandy, G. (2023). *Financial management and accounting in the public sector* (3rd Ed.). Routledge.
- Mergel, I., Edelman, N., & Haug, N. (2019). Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly*, 36(4), 101385.
- Scholta, H., Mertens, W., Kowalkiewicz, M., & Becker, J. (2019). From one-stop shop to no-stop shop: An e-government stage model. *Government Information Quarterly*, 36(1), 11-26.
- Zuiderwijk, A., Chen, Y.-C., & Salem, F. (2021). Implications of the use of artificial intelligence in public governance: A systematic literature review and a research agenda. *Government Information Quarterly*, 38(3), 101577.

Doç. Dr. Sercan Yavan

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi